

LXII (2011)

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

**ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“**

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА

LXII

2011

**СКОПЈЕ
2011**

**ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“**

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА

LXII

2011

**СКОПЈЕ
2011**

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Излегува еднаш годишно

Редакција:

Светлана Давкова-Ѓоргиева
Олгица Додевска-Михајловска (заменик одговорен уредник)
Веселинка Лаброска (одговорен уредник)
Љупчо Митревски (секретар)
Катица Трајкова

Уредувачки одбор:

Кирил Конески
Коста Пеев
Влоѓимјеж Цјанка
Трајко Стаматоски
Рина Усикова
Виктор Фридман
Гизела Хавранек

Лектура:

Веселинка Лаброска
Љупчо Митревски
Катица Трајкова

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, пошт. фах 434

Број на жиро-сметка:

40100-788-1242

Тираж:

300 примероци

Печат:

Винсент-графика, Скопје

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

Веселинка Лаброска Кон осумдесетгодишнината на академик Зузана Тополињска	7
Милица Миркуловска Библиографија на трудовите на академик Зузана Тополињска	11
Зузана Тополињска Македонска наука за јазикот – наука за македонскиот јазик	43

СТАТИИ

Влоѓимјеж Пјанка Топонимот Босна во контекстот на словенската лексика од областа на семантичкото поле 'гол': 'покриен'	45
Наталија Андријевска Антонимијата и образувањата со не- во македонските црковнословенски ракописи	65
Ана Коритовска Централнобалкански тип на санди	75
Веселинка Лаброска, Дарко Томовски Фонемата /в/ во санди во долнополошките говори	87
Лидија Тантуровска Мисирков – за јазиците	95
Емилија Бојковска Поимна и термилошка поделба на речениците: независна и зависна, главна и споредна реченица	104
Мачеј Кавка За модалниот глагол <i>може/моџ</i> во македонскиот и во полскиот јазик	116
Елени Бужаровска, Лилјана Митковска Личните <i>има да</i> - конструкции во македонскиот јазик	120

Елизабета Бандиловска-Ралповска	
Парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик	134
Лидија Танушевска	
Избрани проблеми во преводот на полска литература на македонски јазик	145
Štefan Pilát	
Konsonantismus Grigorovičova parimejníku	153
Бертон Сулејмани	
Конгруенција по лице меѓу подметот и прирокот во албанскиот и во македонскиот јазик – споредбена анализа	161
Васил Дрвошанов	
За глаголската лексика во еден учебник на Димитар Василев Македонски	167
Мери Момировска	
Почитувањето/непочитувањето на културното наследство во ономастиката	181

ПРИКАЗИ

Бистрица Миркуловска	
Франце Новшак – Македонско-словенечки речник	189
Емилија Црвенковска	
Зборник Предавања од XLIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура	192
Катица Трајкова	
Љупчо Митревски, Минеј бр. 936	195
Људмил Спасов, Борче Арсов	
Rossana Venacchio, Вид и категорија вежливости в славянском императиве	198
Томислав Трневски	
Симона Груевска-Маџоска, Лексичка синонимија во македонскиот стандарден јазик	200
Светлана Давкова-Ѓоргиева	
Стандарднојазичната норма и македонскиот јазик – јазикот и идентитетот	204
Катица Трајкова	
Лилјана Макаријоска, Лексиката од областа на историјата на медицината	209
Љупчо Митревски	
Симона Груевска-Маџоска, Социолингвистички огледи	212

Снежана Веновска-Антевска	
Предизвиците на интеркултурната комуникација и врската на различните култури во една нова светлина	214
Зоран Радически	
База на податоци – евиденцијални показатели во словенските јазици (со посебен поглед на македонскиот)	218

IN MEMORIAM

Владимир Цветковски	
Милка Ивиќ (1923–2011)	221

929 Тополињска, 3.
81

Веселинка Лаброска

**КОН ОСУМДЕСЕТГОДИШНИНАТА
НА АКАДЕМИК ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА**

Големите научници не се препознаваат само по бројот на објавените трудови или по бројот на цитираните позиции, големите научници се препознаваат според научната средина што ја изградиле околу себе, според големината на кругот од соработници и ученици со кои ги споделуваат своите научни мисли и идеи, секогаш со желба за дијалог, за размена на мислења и за несебично помагање на помладите. Професорката Зузана Тополињска е токму еден таков научник, едноставна и скромна во својата големина, позната во широки светски рамки во лингвистичките кругови, а сепак наша, наш професор, наш ментор, наш академик, со огромен влог во македонистиката. Оваа година, кога проф. Зузана Тополињска го слави својот осумдесетти роденден, чест ни е и задоволство да се осврнеме на нејзиниот животен пат и на нејзиниот пребогат научен опус, којшто со својата разновидност и длабочина инспирира и поттикнува, но истовремено и задолжува да бидеме уште поактивни во нашите научни потфати, зашто имаме од кого да учиме.

Академик Зузана Тополињска е родена во Варшава на 2 јануари 1931 година. По востанието во Варшава од 1944 година е принудена да се пресели, така што средното образование го завршува во Келце, а магистрира на групата Полска филологија на Универзитетот во Лоѓ. На Универзитетот во Варшава ја одбранува докторската дисертација посветена на прозодијата на полскиот јазик (1959) и хабилитациската дисертација посветена на прозодијата на полско-поморските дијалекти (1964). Со звањето вонреден професор се здобива во 1974, а со звањето редовен професор во 1979 година.

Проф. Тополињска во периодот од 1954 до 1968 г. работи на лингвистички проекти во Полската академија на науките (ПАН), а тука се пред сè *Ајтласоџ на кашујскиџте и на соседниџте џолски дијалекџџи* и *Синџтаксаџџа на македонскиоџџи сџџандарџен јазик*, проект основан по нејзина иницијатива. Од 1968 до 1970 година, проф. Тополињска работи како доцент при Катедрата за општа лингвистика на Универзитетот во Варшава. Проф. Зузана Тополињска во периодот од 1970 до 1984 е раководител и организатор на колектив за подготовка на нова академска граматика на современиот полски стандарден јазик во Институтот за полски јазик на ПАН. Како резултат на оваа активност, во 1984 година излегува од печат *Грамаџџикаџџа на џолски-*

оii јазик во којашто расправата за граматиката на именската синтагма е напишана од проф. Тополињска.

По преселувањето во Македонија во 1983 година, проф. Зузана Тополињска работи како професор-гостин на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ каде што држи настава по предметите *Грамаџика на џолскиоii јазик* (1983-1999) и *Увод во славистиџикаџа* (1992–1999), а истовремено овозможува подигнување на нивото на студираната полонистика до ниво на студиран втор главен предмет (1983/1984) и до ниво на студирана главна насока (1995/1996). Несебичната активност на проф. Тополињска во работата на студиската група за полски јазик овозможи од оваа катедра да излезат генерации и генерации солидни полонисти и лингвисти, од коишто еден дел прерасна во изграден професорски кадар што успешно ја продолжува работата на полето на полонистиката.

Проф. Зузана Тополињска во 1976 година е избрана за член на МАНУ надвор од работниот состав и соработува во лингвистичките проекти при МАНУ раководени од академик Божидар Видоески. Заедно го иницираат списанието *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica*, подоцна преименувано во *Studia Linguistica Polono-Meridianoslavica*. Во 1996 година проф. Тополињска добива македонско државјанство, избрана е за редовен член на МАНУ и го презема раководењето на проектот *Македонско-џолска џрамаџичка конфронџација* во чишто рамки веќе се објавени десетина книги. По смртта на академик Видоески во 1998 година, таа го презема раководењето на проектите *Меѓународни лингвистиџички аџласи* и *Дијалекџиџиџе на македонскиоii јазик*. Во 2000 година проф. Зузана Тополињска станува раководител на новооснованиот Истражувачки центар за ареална лингвистика (ИЦАЛ) при МАНУ, којшто сега веќе го носи името на академик *Божидар Видоески* и е познат со својата активност во пошироката славистичка и лингвистичка јавност.

Академик Тополињска е поканувана како гостин-професор на универзитетите во Полска (Варшава, Краков, Лoф), во САД (The University of Chicago, UCLA), во Југославија (Ниш), каде што држела курсеви од различни области на славистиката и на општата лингвистика.

Акад. Тополињска е активен член на две Меѓународни комисиии на Меѓународниот комитет на славистите (МКС): *Комисија за Оџиџословенски лингвистиџички аџлас* и *Комисија за истражување на џрамаџичкиџе сџрукџури на словенскиџе јазиии*.

Акад. Зузана Тополињска, исто така, е член на *Варшавскоii научно групиџиво* од 1983 година, на *Полскаџа академија на наукиџе и уметностиџе* во Краков (ПАУ) од 1991 година и на *Срџскаџа академија на наукиџе и уметностиџе* (САНУ) од 1997 година. Во 1997 година таа е избрана за *doctor honoris causa* на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. За својата научна активност има добиено неколку награди од страна на Научниот секретар на Полската академија на науките (ПАН), *Почеснаџа диџлома*

за исклучителна дејност и заслуги во полската лингвистика од Комитетот за лингвистика при Одделението за општествени науки на ПАН (2006), *Диплома* за особени заслуги во врска со промоцијата на Полска во светот од Министерството за надворешни работи на Р. Полска (2005), наградата *Полоникум* за ширење на полскиот јазик и култура во странство од страна на институтот *Полоникум* при Варшавскиот универзитет (2009), *Златниот крст* на заслуги од страна на Полскиот државен совет (1978), наградена е и со македонската републичка награда *11 Октомври* (1989) и со високото југословенско признание *Орден на југословенското знаме со златен венец* (1990).

Во почетниот период на научната активност (1954–1964) акад. Тополињска главно работи врз западнословенската фонолошка и прозодиска проблематика. Во тој период таа објавува прилози и за македонскиот акцент, во коишто пристапот од перспектива на полски научник на проф. Тополињска ѝ овозможува да ги согледа прозодиските разлики, но и сличности на овие два крајно поларизирани словенски јазици. Почнувајќи од 1964 година, проф. Тополињска се занимава главно со семантички ориентираната граматика на западнословенските и јужнословенските јазици, пред сè на полскиот и на македонскиот јазик. Нејзината *Грамматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик* (МАНУ, 1974), нејзиното пристапно предавање на тема *Кон дефиницијата на членот* (ПП МАНУ, 1979), двете книги за *Синтаксата на македонските дијалекти од Егејска Македонија*, како и многуте други трудови од областа на македонската и на компаративната синтакса, се неоминлива литература за секој синтаксичар. Теоријата за падежот сфатен како синтаксички однос меѓу именската синтагма и надредената синтаксичка единица, со која професорката успеа да нè заинтригира и да нè поттикне на понатамошна работа со своите предавања на постдипломските студии, е само еден дел од научниот хоризонт што пред нас го отвори проф. Тополињска. Не само на полето на номинацијата туку и на полето на предикацијата, со анализите на категориите *фактивност* и *начин*, со анализите на перифрастиката, функцијата на партикулите, номинализацијата, глаголските и сврзничките предикати и на други теми што го засегаат вербалниот систем, професорката Тополињска ни дава богат опус на научни трудови, не само за македонскиот и за полскиот јазик туку и за другите словенски, како и за балканските јазици. Како лингвист, славист, дијалектолог и синтаксичар, професорката Тополињска во својот лингвистички раст имала среќа да учи од врвни лингвисти како што биле нејзините професори Зѓислав Штибер (Zdzisław Stieber) и Жежи Курилович (Jerzy Kuryłowicz), а потоа и да соработува со врвни македонски лингвисти како што се Блаже Конески и Божидар Видоески, со чијашто помош, што истовремено е и привилегија, го усовршила својот македонски јазик. Со своето широко познавање на јазици и со посебното чувство и знаење за структурата и за функционирањето на јазичниот систем како логичен и антропоцентричен, професорката Тополињска неуморно ни помага во реализацијата на

нашите трудови, поттикнувајќи нè истовремено да го сработиме она што е несработено, да го обработиме македонскиот јазик на сите лингвистички нивоа со современ издржан научен пристап. Огромното искуство што го има проф. Тополињска во изработка на лингвистички атласи и нејзината конкретна помош се движечката сила во реализацијата на проектите за меѓународните атласи што се работат во МАНУ, а беа пресудни и за објавувањето на воведниот том на Македонскиот дијалектен атлас во 2008 година. На нејзина иницијатива веќе неколку години во ИЦАЈ се работи врз проблематиката на семантичките категории во словенските и во балканските јазици. Резултат од тоа е првата книга посветена на сегашноста, која веќе излезе од печат, а втората, за значењето и употребата на конструкциите со *esse* и *habere*, е подготвена за печатење. Проф. Зузана Тополињска активно работи не само во областа на синтаксата и на ареалната лингвистика туку се вклучува и во повеќе конкретни ангажмани за потребите на македонската наука за јазикот, но и за потребите на науката за македонскиот јазик, што може да се прочита и од нејзиниот прилог во овој зборник.

Проф. Тополињска, со нејзината скромност, што е одлика на сите големи умови, во една своја книга објавена 2008 година во Краков под наслов *Z Polski do Macedonii* истакнува дека направила избор од статии и статиички. Таа понатаму истакнува дека со насловот на книгата не мисли на својот животен пат, туку на промената на перспективата на нејзиното мислење за славистиката и за проблемите на славистичката наука за јазикот. „Погледот ‚од југ‘ некогаш доста драстично се разликува од погледот ‚од север‘“ – ќе истакне таа. Ние само ќе додадеме дека сме ја имале таа среќа проф. Тополињска со своето доаѓање на југ да биде дел од нашите лингвистички кругови, а со својата „северна“ перспектива да ни го доближи не само полскиот јазик и полската наука за јазикот туку и полската култура воопшто.

На крајот на овој краток осврт, во кој можеше да се истакне само дел од она што на научен и на професионален план го има направено и што го прави проф. Зузана Тополињска, можеме само да ја искажеме својата неизмерна благодарност и среќа што ја имаме професорката меѓу нас и што ја имаме таа привилегија да бидеме нејзини ученици и соработници.

Милица Миркуловска

**БИБЛИОГРАФИЈА¹ НА ТРУДОВИТЕ НА
АКАДЕМИК ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА**

1955

1. [со: Popowska-Taborska, Hanna]: Pisownia łączna i rozdzielna rękopisów staropolskich (XIV-XV w.). – *SFPS* 1, 223-286.

1956

2. Gwara kaszubska w literaturze. – *JP* 36/5, 382-387.

1957

3. Miejsce akcentu w polszczyźnie XVI-XVIIIw. w świetle poezji tego okresu. – *Prace Polonistyczne* 13, 359-407.

1958

4. Aktualny stan akcentu kaszubskiego. – *Slavia* 27/3, 381-395.
5. Aktualny zasięg zwartego obszaru dialektów kaszubskich. – *RGd* 15-16, 3-9.
6. [резиме на реферат] Z dziejów akcentu polskiego. – *Sprawozdania* 3, 56-62.
7. [приказ] *Konverzačná příručka polštiny, Martin 1957*. – *Sl reč* 4, 307-309.

1959

кирилица:

8. Од полско-македонските акцентни паралели. – *MJ* 10/1-2, 13-18.

латиница:

9. Akcent w poezji Marcina Bielskiego. – *PJ* 1-2, 27-35.
10. Przyczynek do dziejów wpływu czeskiego na kształtowanie się polskiej teorii prozodycznej. – *Slavia* 28/1, 52-54.
11. Über den Akzent am Reimende im Obersorbischen und Tschechischen. – *ZfSl* 4/3, 364-378.
12. [приказ] *F. Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch I*. – *DLZ* 11.

¹ Формата на библиографската единица е усогласена со стандардите прифатени во *Прилої кон библиографијата на македонскиот јазик* 2. (1954-1970), 3. (1971-1985), 4. (1986-2006) / уред. З. Тополињска, М. Миркуловска. – Скопје: МАНУ / Истражувачки центар за ареална лингвистика, 2002, 2006, 2008, а според правилата на Интернационалниот стандард на библиографска дескрипција (ISBD).

1960

13. Kaszubi i kaszubszczyzna w dzisiejszej Polsce. – *Letopis A* 7, 85-99.
14. [co: Popowska-Taborska, Hanna]: Przedmowa. – *Labuda, A.: Słowniczek kaszubski*, Warszawa.
15. Stosunki akcentowe na pograniczu polsko-czeskim. – *Slavia* 29/4, 582-587.
16. Zu Fragen des kaschubischen Vokalismus. – *ZfSl* 5/2, 161-170.
17. [приказ] *F. Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch I.* – *RSl* 21, 166-175.

1961

кирилица:

18. За словенскиот слободен и неподвижен акцент. – *MJ* 11-12/1-2, 73-79.

латиница:

19. Słowiński system fonologiczny w świetle najnowszych zapisów ze wsi Kluki Smoldzińskie, [Słowińcy, ich język i folklor]. – *ZPNP* 22, 23-34.
20. *Z historii akcentu polskiego od wieku XVI do dziś.* – Wrocław : Ossolineum. –288с.
21. Zwarty zasięg dialektów kaszubskich w świetle najnowszych badań dialektologicznych. – *RGd* 17-18, 319-324.

1962

22. Stejińčo a róla Ciřínskeho w stawiznach hornjoserbskeje wersifikacije. – *Letopis A* 9/1, 62-71.
23. [резиме на реферат] Les rapports entre les constantes métriques et le système prosodique de la langue (contribution à l'histoire de la versification haut-sorabe). – *Poetyka*, 165.
24. [приказ] *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања 1.* – *ZfSl* 7/4, 639-641.

1963

кирилица:

25. К вопросу об истории сербо-лужицких аффрикат. – *Сербо-лужицкий лингвистический сборник* [Москва], 47-53.

латиница:

26. Die Reflexe der Kontraktionslängen in polnischpomoranischen, Nominalparadigmen. – *AION-S*, 41-50.
27. Kaszubska dyftongizacja *o i jej znaczenie dla rozwoju wokalizmu kaszubskiego. – *SO* 23, 211-232.
28. Les débuts de la "poésie littéraire" haut-sorabe. – *IJSLP* 6, 109-119.
29. [co: Buch, T.]: O rozwoju połączeń z tautosylabiczną spółgłoską nosową w języku litewskim. – *ZPSSJ* 2, 39-50.
30. Przyczynek do rozwoju *o w kilku wsiach dolnołużyckich. – *SkSD*, 81-85.

31. Stosunki akcentowe w górnolужицким диалекцие Wochoz i okolicy. – *SkSD*, 86-96.
32. W toku są prace nad atlasem dialektów łużyckich. – *Prikazi JAZU*, 243-248.
33. W toku są prace nad atlasem dialektów łużyckich. – *ЗбФЛ* 6, 163-165.

1964

кирилица:

34. Почеток на работите врз картотеката на македонската синтакса I. – *MJ* 15/ 1-2, 183-195.

латиница:

35. [со други]: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich, tom wstępny*. – Wrocław : Ossolineum.
36. [со други]: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich I, mapy i komentarze (25-27, 30, 37-40, 50)*. – Wrocław : Ossolineum.
37. Na marginesie granicy językowej kaszubsko-tucholskiej i kaszubsko-kociewskiej. – *RKJLTN* 10, 14-22.
38. Poprawny opis akcentu stabilizowanego. – *BPTJ* 22, 47-54.
39. Sprawozdanie z sesji naukowej "Pojęcie prawa w lingwistyce". – *PJ* 7, 328-330.
40. *Stosunki iloczynowe polsko-pomorskie*. – Wrocław : Ossolineum. –126c.

1965

кирилица:

41. Диалектологические исследования для атласа в многоязычной среде. – *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования* [Москва], 61-66.
42. Почеток на работите врз картотеката на македонската синтакса II. – *MJ* 16, 79-90.
43. За поимот “граматичка категорија” и неговото значење за лингвистичката анализа. – *ЛЗБ* 12/5, 1-6.

латиница:

44. [со други]: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich II, mapy i komentarze (66, 68, 69, 73-75, 80, 100)*. – Wrocław : Ossolineum.
45. Die hypotaktischen Funktionen von kiej und jak in kaschubischen Dialekten. – *ZfSl* 10/2, 177-184.
46. FONEM, FONOLOGIA, JEZYKI SŁOWIAŃSKIE, STRUKTURALIZM W JEZYKOZNAWSTWIE; HJELMSLEV, JAKOBSON, LEHR-SPLAWIŃSKI, LORENTZ, M. MAŁECKI, MUKA, NITSCH, PFUL, RAMUŁT, RASK, ROZWADOWSKI, SAPIR, de SAUSSURE, SŁAWSKI, SMOLAR, STIEBER, SZCZERBA, ŃWJELA, TRUBECKOJ, UŁASZYN . – *Wielka Encyklopedia Powszechna* [Warszawa : PWN].

47. Kaszubski rozwój **l**. – *SFPS* 5, 451-456.
 48. KONESKI, ROCZNIK SLAWISTYCZNY. – *Wielka Encyklopedia Powszechna Supplement* [Warszawa : PWN].
 49. Kontynuanty samogłosek długich w dialektach polsko-pomorskich. – *SO* 25, 145-153.
 50. Tadeusz Lehr-Spławiński. – *Współczesność* 10/5.
 51. Sprawozdanie z sesji naukowej "Pojęcie prawa w lingwistyce". – *Вiэ* 2(65), 127-129.
 52. [приказ] К. Попов, Съвременен български език. Синтаксис, София 1962. – *RS* 24/1, 158-162.
 53. [приказ] Zbornik u čast Stjepana Ivñića, Zagreb, 1963. – *RS* 24/1, 171-174.

1966

кирилица:

54. Две проблемы западнославянской метрики. – *Poetyka* [Wrocław], 179-203.
 55. За една синтаксичка класификација на заменките во македонскиот јазик. – *MJ* 17, 39-50.

латиница:

56. Karty perforowane jako narzędzie analizy syntaktycznej. – *Sprawozdania* 1, 81-93.
 57. O kategoriach gramatycznych polskiego imperativu. – *JP* 46/3, 167-174.
 58. [co: Buch, T.]: Remarks on the syntactic influences of German on neighbouring non-German dialects. – *IJSLP* 10, 103-110.
 59. Tadeusz Lehr-Spławiński. – *ЗбФЛ* 9, 151-152.

1967

кирилица:

60. За синтактичката карактеристика на една употреба на зборот како. – *ЛЗб* 14/1, 1-3.

латиница:

61. Hipotaktyczne funkcje wyrazów ga(Ń) i ak(o) w dolnołużyckim dialekcie okolic Chociebuża. – *Letopis A* 13/2, 149-163.
 62. Kategoria osoby w języku polskim. – *JP* 47/2, 88-95.
 63. Miejsce i funkcja **V_{3sg} się** w polskim systemie werbalnym. – *ЗбФЛ* 10, 29-34.
 64. Teksty gwarowe południowo-kaszubskie z komentarzem fonologicznym. – *SFPS* 6, 115-141.
 65. The role of the postpositive definite article in the Bulgarian nominal accentuation system. – *To honor Roman Jakobson* [The Hague], 2024-2031.

66. Zur Konkurrenz der Satzmodelle **widzę : ja widzę** (V:VN) in kaschubischen Dialekten, Wissenschaftliche. – *Zeitschrift der Humboldtuniversität, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe JG 16/ 5*, 701-704.

67. [приказ] Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик, Скопје 1965*. – *RS 28/1*, 142-151.

1968

кирилица:

68. За обемот на номиналните фрази. – *MJ 19*, 45-58.

латиница:

69. André Mazon (1881-1967). – *Nauka Polska 68/3*, 177-179.

70. Miejsce konstrukcji z czasownikiem *mieć* w polskim systemie werbalnym. – *SIOr 17/3*, 427-431.

71. Rola aspektu werbalnego w wyrażaniu akcji habitualnej (polski język literacki vs dialekty kaszubskie). – *ЗбФЛ 11*, 279-283.

72. Struktura frazy nominalnej w języku macedońskim. – *ZPSSJ 3*, 161-169.

73. Teksty gwarowe centralno-kaszubskie z komentarzem fonologicznym. – *SFPS 7*, 87-125.

74. Zakres i chronologia tzw. wzdłużenia zastępczego w językach zachodniosłowiańskich. – *BSS*, 75-84.

75. [приказ] *Hans-Walter Wodarz, Satzphonetik des Westlachschen, Böhlau Verlag 1963*. – *IJSLP 11*, 182-186.

1969

кирилица:

76. За синтагматските функции на номиналните фрази во македонскиот литературен текст. – *MJ 20*, 35-55.

латиница:

77. Jaroslav Bauer. – *PJ 6*, 305-307.

78. Teksty gwarowe północno-kaszubskie z komentarzem fonologicznym. – *SFPS 7*, 67-93.

79. [приказ] *H. Górniewicz, Dialekt malborski 1, Gdańsk 1967*. – *RS 30/1*, 136-144.

1970

кирилица:

80. Фонологическое описание говора населенного пункта для общеславянского лингвистического атласа (предложения и проект). – *ОЛА, Материалы и исследования [Москва]*, 49-62.

81. Што е тоа синтаксички јазол. – *ЛЗб 17/3*, 17-20.

латиница:

82. Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Budowy Gramatycznej. – *ФН 70/6*, 122-126.

1971

кирилица:

83. Обид за една семантичка анализа на македонските заменки. – *MJ* 22, 51-62.
 84. Соодносот помеѓу прашалните и релативните заменки во македонскиот литературен јазик. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 2/1, 17-30.

латиница:

85. Charakterystyka kategorialna frazy. – *BPTJ* 28, 99-106.
 86. Fraza nominalna niezależna we współczesnym literackim języku macedońskim. (Próba klasyfikacji). – *SFPS* 10, 269-282.
 87. Ku nowej syntezie sorabistycznej. – *RS* 32/1, 128-139.
 88. O paradygmacie frazy. – *Sesja Naukowa Międzynarodowej Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich* [Wrocław], 203-210.

1972

кирилица:

89. Кашубское *co za bestja od babě* – польское литературное *co za bestia z tej baby*. – *Рся*, 250-256.

латиница:

90. Nominalna fraza predykatywna we współczesnym literackim języku macedońskim. – *SFPS* 11, 299-312.
 91. O paradygmatyce składniowej. – *Konferencja "System morfologiczny i syntaktyczny współczesnego języka polskiego"*, Wrocław, 61-70.
 92. Semantyczne cechy dystynktywne zaimków słowiańskich. – *JČ* 23/2, 135-141.
 93. [co: Pisarkowa, Krystyna]: Sympozjum składniowe w Smolenicach. – *JP* 52/2, 150-153.
 94. [приказ] *H. Něwc*, *Gramatika hornjoserbskeje reče, Budyšin 1968.* – *IJSLP* 15, 215-219.

1973

95. J. BOŃKOVSKI, B. KONESKI, V. MALESKI, K. NEDELKOVSKI, A. ŃOPOV, G. TODOROWSKI. – *Mały słownik pisarzy zachodnio-słowiańskich i południowo-słowiańskich*, [Warszawa : PWN].
 96. Nominalna fraza relatywna we współczesnym literackim języku macedońskim. – *SFPS* 12, 307-320.
 97. Osągnięcia dialektologii macedońskiej w ostatnim 25-leciu. – *RS* 34/1, 112-120.
 98. Udział polskiej grupy imiennej w procesie aktualizacji tekstu. – *BPTJ* 31, 35-46.
 99. Vocativus – kategoria gramatyczna. – *OSS* 3, 269-274.

1974

кирилица:

100. *Граматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик*. – Скопје : МАНУ. –155с.
101. Една глава од контрастивната македонско-полска граматика (системот на показните зборови). – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 5 /1-2*, 83-100.
102. Порядок слов в именном словосочетании как отражение его деривационной истории. – *Грамматическое описание славянских языков* [Москва], 235-244.

латиница:

103. *A Historical Phonology of the Kashubian Dialects of Polish*. – The Hague : Mouton. – 190с.
104. Informacja zgramatykalizowana jako przedmiot opisu gramatycznego. – *Реферати са заседања Меѓународне комисије за изучавање граматичке структуре словенских језика* [Београд], 91-97.
105. Miejsce konstrukcji *ke + praesens* w systemie form predykatywnych czasownika macedońskiego. – *SFPS 14*, 275-286.
106. Przyimek jako wykładnik funkcji syntaktycznej i semantycznej frazy nominalnej. – *SFPS 13*, 237-249.
107. System-pośrednik w badaniach kontrastywnych. – *SISI*, 294-298.
108. The range of use of the so-called definite article in the Balkan languages. – *MJ 25*, 123-130.
109. The use of definite article in a generic noun phrase. – *StInd*, 255-260.
110. Wtórna copula *to* w polskim języku literackim. – *Philologica 23-24*, 207-212.

1975

кирилица:

111. Фонологические системы польских населенных пунктов ОЛА (инвентарь и иерархия различительных признаков). – *Материалы и исследования* [Москва], 177-206.

латиница:

112. An attempt towards a syntactic description and semantic interpretation of the so-called grammatical category of degree. – *LSil 1*, 55-62.
113. Grupa imienna gramatycznie wiązana przez czasownik a semantyczna interpretacja tekstu. – *Polonica 1*, 105-112.
114. Miejsce konstrukcji z tzw. formą na -l- w systemie form predykatywnych czasownika macedońskiego. – *SFPS 15*, 289-302.
115. Semantische Interpretation und formale Analyse von Nominalgruppen in ausgewählten Fragmenten der Prosa von Thomas Mann. – *ZfSl 10/5-6*, 668-672.
116. The hierarchy of DFs as a factor differentiating the sound patterns of dialects. – *WSJ 21*, 246-253.

117. Where does the notion 'constitutive member of the noun phrase' belong?. – *BPTJ* 33, 155-160.

1976

кирилица:

118. Значај Даничићеве расправе “Српски акценти” за словенску прозо-дијску компаратистику”. – *НССВД* 5, 585-590.
 119. Нацрт-програма за еден семантичко-синтаксички речник на македонските предикативни обрати. – *MJ* 26, 17-30.
 120. Употребата на членски и заменски облици во текстовите на Мисирков во светлината на семантичката анализа на тие текстови. – *Зборник трудови од Симпозиум посветен на Мисирков* [Скопје 1975].

латиница:

121. Wino do stołu / wino do wypicia. – *Letopis A* 23/2, 192-199.
 122. Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencjalna) grupy imiennej w tekście polskim. I. Uwagi ogólne, grupa imienna jako argument scharakteryzowany. – *Polonica* 2, 33-72.

1977

кирилица:

123. [Видоески, Божидар; со: Ќерић, С.]: Интерпретација на фонетската карта со проблемот *ѐ во *gvězda во *Опитословенскиот лингвистички атлас*. – *MJ* 28, 51-64.

латиница:

124. Linguistic geography and morphonological abstraction. – *Phonologica*, 75-77.
 125. Macedoński aoryst od czasowników niedokonanych na tle południowosłowiańskim. – *SFPS* 16, 277- 285.
 126. Mechanizmy nominalizacji w języku polskim. – *SG* 1, 175-212.
 127. Phonological change and linguistic geography. – *Zbornik radova povodom 70 godišnice života akademika Jovana Vukovića* [Sarajevo], 407-413.
 128. "Referencja", "koreferencja", "anafora". – *SISI* 12/3, 225-232.
 129. [со: Daneń, F.]: II polsko-czeskie spotkanie dyskusyjne na temat podstaw gramatycznego opisu języka. – *Polonica* 3, 241-242.
 130. Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencjalna) grupy imiennej w tekście polskim. II. Argumenty niescharakteryzowane, grupy generyczne. – *Polonica* 3, 59-78.

1978

кирилица:

131. [со: Karolak, Stanisław]: Квантификација аргументов и тематикорематическая структура всказвания. – *Проблемы теории грамматического залога* [Ленинград], 137-144.

132. [co: Ivić, Pavle; Michalk, Frido]: Система обобщающей транскрипции. – *ОЛА Вступительный выпуск* [Москва], 73-82.

латиница:

133. Budowa grup imiennych apelatywnych w języku polskim (mechanizmy linearyzacji). – *PF* 28, 105-142.

134. Składnia języka mówionego jako przedmiot badania i opisu. – *StSPM*, 51-56.

135. O pojęciach nominalizacja i sentencjalizacja i ich przydatności w opisie języka. – *ZPSSJ* 5, 437-442.

136. Narzędzia opisu fonologicznego w służbie geografii lingwistycznej, [Materiały posiedzenia Komisji Fonetyki i Fonologii MKS]. – *Прилози МА-НУ/ОЛНН* 3/1, 55-61.

137. An attempt towards a semantic interpretation of the so-called grammatical category of definiteness. – *ScSl* [Festschrift Issatchenko], 417-424.

138. GENERATYWNA GRAMATYKA, GLOSSEMATYKA, GRAMATYKA, GRAMATYCZNOŚĆ, GRUPA (WYRAZOWA) IMIENNA, ILOCZAS, INTONACJA, JĘZYK, JĘZYKOZNAWSTWO, KATEGORIE GRAMATYCZNE, KOMPETENCJA JĘZYKOWA, KOMUTACJA, KONOTACJA, KORELACJA, MŁODOGRAMATYCY, MORFEM, MORFOLOGIA, MORFONOLOGIA, ORZECZENIE, ORZEKANIE, POLISEMIA, PREDYKAT, PSYCHOLOGIZM, REDUNDANCJA, STRUKTURALIZM, SYNTAGMA, SYNTAGMATYKA, STRONA, TRYB, UNIWERSALIA JĘZYKOWE, WYPOWIEDZENIE, WYRAZ, ZDANIE, ZNAK JĘZYKOWY, ZWIĄZEK RZĄDU, ZWIĄZEK ZGODY. – Encyklopedia PWN [Warszawa].

1979

кирилица:

139. Граматичкиот статус на формациите со суфиксот *-лија* во македонскиот литературен јазик. – *НДиск* 5, 13-19.

140. Кон дефиницијата на членот. – *ППМАНУ*, 33-40.

141. Општославистички перспективи во изучувањето на македонската синтакса. – *MJ* 30, s. 19-29.

латиница:

142. O rzeczownikach jako wykładnikach predykcji. – *OPS*, 383-390.

143. Wyznaczoność tzw. argumentów zdarzeniowych predykatu. – *OSS* 6/1, 187-194.

144. Wokół nominalizacji. – *Реферати од 10 заседание на меѓународната комисија за изучување на граматичката структура на словенските литературни јазици*, [Скопје], 111-115.

145. Z problematyki nominalizacji odprzymiotnikowych w języku polskim. – *SFPS* 18, 107-117.

1980

146. Deiktyczny predykat lokalizujący w językach słowiańskich. – *ЗбФЛ* 23/1, 7-15.
147. Jeszcze o słowiańskiej stabilizacji akcentowej. – *SLPJ* 1 [Wrocław], 51-57.
148. Kashubian. – *The Slavic Literary Languages, Formation and Development* [red. A.M. Schenker, E. Stankiewicz, New Haven], 183-194.
149. Możliwości kombinatoryczne i charakterystyka semiotyczna połączenia /+ konsonantyczna; + nosowa/ w polszczyźnie. – *Letopis A* 27/2, 158-161.
150. [приказ] *Birgita Englund, Yes/no-questions in Bulgarian and Macedonian. Form., Stockholm 1977, ss. 134*. – *MJ* 31, 311-314.
151. [приказ] *Македонски јазик, 1-25 (1950-1977)*. – *RS* 40/1, 76-82.

1981

кирилица:

152. [со: Видоески, Божидар]: Пс. /ě:/, /ě/ во денешните западнословенски и јужнословенски дијалекти. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 6/1, 5-9.
153. Рестрикција на супрот апозиције: две врсте атрибута именичке синтагме. – *ЈФ* 37, 1-11.
154. Семантичка и синтаксичка дистрибуција заменичких корена Т-, ОВ, ОН- у српскохрватском језику. – *НССВД* 7, 297-305.

латиница:

155. De la théorie du syntagme nominal slave. – *LSil* 4, 19-31.
156. Po co uczymy Polaków polskiego?. – *Polonica* 6, 247-252.
157. *Remarks on the Slavic Noun Phrase*. – Wrocław : Ossolineum. –201c.
158. Zdzisław Stieber (1903-1980). – *ЗбФЛ* 24/1, 175-177.
159. [приказ] *Petr Janaň, Niedersorbische Grammatik für den Gebrauch der Sorbischen Erweiterten Oberschule, Bautzen 1976*. – *Letopis A* 28/2, 194-200.

1982

кирилица:

160. За формулата на таканаречениот балкански аналитизам. – *SLPJ* 2 [Скопје], 193-200.
161. Конфронтативниот метод во изучувањето на јазичните сојузи. – *НДиск* 1 [Охрид 27-28 август 1974], 15-23.
162. Мак. еден - неопределен член?. – *MJ* 32-33, 705-715.
163. О ћирилометодијевској кодификацији солунског дијалекта (систем показних и односних заменица). – *НССВД* 8, 7-14.
164. Перифрастични предикативни изрази на меѓусловенским релацијама. – *ЈФ* 38, 35-49.

165. Српскохрватски “заменички” глаголи – носиоци реплика у дијалогу. – *ЗбФЛ* 25/1, 151-160.

латиница:

166. *Opisy fonologiczne polskich punktów OLA. 1. Kaszuby, Wielkopolska, Śląsk.* – Wrocław : Ossolineum. –148с.
167. Proper names vs definite descriptions. – *Proceedings of 13th International Congress of Onomastic Sciences* [Wrocław], 555-559.
168. Deiktyczny predykat lokalizujący w językach słowiańskich (streszczenie i dyskusja). – *SG* 5, 63-64.
169. Parę słów o gramatyce opisowej języka polskiego. – *Język polski i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918-1978)* [Wrocław], 261-263.
170. Odkrycie dialektologiczne Slobodana Remeticia. – *SFPS* 21, 300-301.
171. [приказ][со: Sawicka, Irena]: *A. Пецо, Преглед српскохрватских дијалеката, Београд, 1978, сс. 202.* – *SFPS* 21, 301-306.

1983

кирилица:

172. За двојното потекло на конструкциите со *има* во македонскиот литературен јазик. – *НДиск* 2 [Охрид 27-28 август 1975], 25-33.
173. О суоднос у између формалне и семантичке синтаксе. – *KnjižJ* 12/1, 1-10.
174. [приказ] *A Historical Phonology of the Macedonian Language by B. Koneski, with a Survey of the Macedonian Dialects and a Map by B. Vidoeski, Heidelberg 1983.* – *MJ* 34, 245-248.
175. [приказ] *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opnteslovenskim lingvističkim atlasom, Sarajevo 1981.* – *MJ* 34, 243-245.

латиница:

176. [со: Basara, Anna; Zduńska, H.]: Fonetyczne refleksy *ě we współczesnych dialektach słowiańskich. – *ZPSSJ* 6/2, s. 25-36.
177. Mac. **еден**, sch. **један** - operatory deskrypcji nieokreślonej. – *SLPJ* 3 [Sarajevo], 175-184.
178. O implikacji semantycznej: PRZYMIOTNIK ~ RZECZOWNIK. – *MJ* 34, 51-87.
179. Słowiańskie *еднь* - operator deskrypcji nieokreślonej. – *ZPSSJ* 6/2, 425-434.
180. [со: Видоески, Божидар]: /ɛ:/, /ɛ/ - zakres utrzymania odrębności fonologicznej we współczesnych dialektach słowiańskich. – *Studia linguistica memoriae Zdislavi Stieber dedicata* [Wrocław], 25-31 + карта.

181. Z zagadnień semantycznej i syntaktycznej interpretacji przysłówków. – *Polonica* 9, 163-168.

1984

кирилица:

182. Критерии хомонимије придева. – *Лексикографија и лексикологија* [Нови Сад-Београд], 191-196.

183. Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтаagma (Резиме). – *НДиск* 11 [Охрид, 13-16 август 1984], 43.

184. Перифрастични инхоативни конструкции во јужномакедонските дијалекти. – *МЈ* 35, 29-43.

латиница:

185. Diatetyczne właściwości czasowników w języku polskim, serbskochorwackim i macedońskim. – *SKPPS*, 103-134.

186. Les restrictions de sélection comme élément des entrées lexicales dans un dictionnaire des prédicats. – *RÉS* 41/2, 239-244.

187. O konstrukcjach typu *czeszę się u pana Zenona*. – *ABS* 16, 279-286.

188. [со: Видоески, Божидар]: *Polski vs macedoński. Konfrontacja gramatyczna*, zeszyt 1. Wprowadzenie. – Wrocław : Ossolineum. – 170с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 1.)

189. Semantic implication: Adjective ~ Noun. – *Polish Text Linguistic* [The Third Polish-Swedish Conference held at the University of Uppsala, 30 May - 4 June 1983, Uppsala], 147-155.

190. Składnia grupy imiennej. – *Gramatyka współczesnego języka polskiego. I. Składnia*, [Warszawa : PAN], 301-389.

191. Z zagadnień macedońskiej składni dialektalnej (antycypacja i reprzyza zaimkowa w służbie topikalizacji). – *ЗбФЛ* 27-28, 805-812.

1985

кирилица:

192. Из проблематике словенских инхоатива. – *ЈФ* 41, 1-11.

193. Статусот на формите *свој, си* т. е. на таканаречената повратна замена во посвојана служба во јужномакедонските говори. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 10/2, 61-67.

194. Четврт века дружења. – *Књижевна реч* 25.03. 1985, 13/253 [Београд].

латиница:

195. Autour de la notion de relation possessive. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 10/1, 81-95.

196. Geografia językowa a zagadnienia interferencji. – *SG* 6, 69-79.

197. On some peculiarities of the relative clause in South Macedonian dialects. – *IJSLP* 31-32, 439-449.

198. Reduplikacja zaimkowa w gwarach macedońskich Suchego i Wysokiej. – *СлСм* 4-5, 137-144.
199. [приказ] *Atlas linguarum Europae, Assen:van Gorcum 1983, vol 1., fasc. 1.. – ZDL 52/3, 373-377.*
200. [приказ] *M. Ivić, Lingvistički ogledi, Beograd 1983. – RS 45/1, 122-127.*

1986

кирилица:

201. Именски синтагми со неидентификуван референт во јужномакедонските говори. – *МЈ* 36-37, 5-17.
[со: Спасов, Александар; Спасов, Људмил]: Опис и класификација на говорките како автономен семиотичен и јазичен микросистем (врз материјал од збирката на К.М. Петкович). – *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН* 11/1, 5-75.
202. Придавските суфикси -ин-, -ов- ~ -ск- во егејските говори. – *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН* 11/2, с. 91-96.
203. Рекуренција реченица и класични појам хипотаксе. – *НССВД* 15, 11-19.

латиница:

204. *Dativus vs genetivus.* – *PF* 33, 365-371.
205. Gramatical functions of noun phrases in Balkan Slavic languages and the so called category of case. – *Case in Slavic* [ed. by R.D. Brecht and J.S. Levine, Columbus Ohio], 280-295.
206. *Słowiańskie demonstrativa (geografia, historia, obciążenia funkcjonalne).* – *SLPJ* 4 [Kraków], 45-55.
207. Unusual patterns of the Macedonian Relative Clause. – *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН* 11/2, 27-35.
208. *W poszukiwaniu kryptozaimków.* – *BPTJ* 40, 191-196.
209. [приказ] *I. Mudra, J. Petr, Učebnik verchnelужицкого јазыка, Bautzen 1983. – Letopis A 33, 87-89.*

1987

кирилица:

210. Вишеструки аспекти синтаксичке релације БРОЈ ~ ИМЕНИЦА. – *ЈФ* 43, 91-99.
211. Јазични средства на изразот во “Горски вијенац” од П. Његош и нивните еквиваленти во преводот од Б. Конески. – *Книжевнокултурните врски помеѓу Македонците и Црногорците од најстари времиња до денес* [Скопје], 43-48.
212. Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтагма. – *SLPJ* 5, [Скопје], 233-240.
213. Референцијален идентитет на јунакот и комуникативната перспектива на текстот (по повод поновата употреба на мак. *истиот*). – *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН* 12/1, 103-108.

латиница:

214. О "pronominalizaciji" wyrażeń werbalnych. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 12/2, 155-160.
 215. Podwójny wykładnik referencji: demonstrativum – rodzajnik w macedońskim języku ogólnym i w dialektach południowo-macedońskich. – *SISJ*, 411-417.
 216. Reduplikacja zaimkowa w macedońskich gwarach Suchego i Wysokiej. – *ZNUJ* [Prace Językoznawcze] 85, 71-78.

1988

кирилица:

217. Вуков *Нови Завјет* и српскохрватска сложена реченица. – *ЗбФЛ* 31/1, 123-135.
 218. Дативниот однос и кирилometодиевското наследство. – *Кирилometодиевскиот период и кирилometодиевската традиција во Македонија* [Скопје], 153-158.
 219. [со: Видоески, Божидар]: Запазена назална артикулација. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 13/1, 73.
 220. Количествена информација во именската синтагма во јужномакедонските дијалекти. – *МЈ* 38-39, 27-45.
 221. Паузата како синтаксичка единица. – *МЈ* 38-39, 133-139.
 222. Перифрастични предикатски изрази како средство на јазична интерференција. – *Јазичните појави во Битола и Битолско денеска и во минатото* [Скопје], 99-108.
 223. [со: Видоески, Божидар]: Рефлекси *ě – карти: 3, 4, 21, 26, 53, 54, 63 и синтетска карта 66. – *Общеславјанскиј лингвистическиј атлас серија фонетико-грамматическая. вып. 1.* [Белград: САНУ].
 224. [со: Видоески, Божидар]: Фонолошки статус на рефлексите на *q:/q во современите говори. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 13/1, 69-71.
 225. [со: Видоески, Божидар]: Фонолошки статус на рефлексите на *ě:/ě во современите говори. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 13/1, 33-36.

латиница:

226. [со: Видоески, Божидар]: Aktualny status fonologiczny refleksów *ę:/ę. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 13/1, 65-67.
 227. Kryteria wyróżniania funkcji syntaktycznych. – *WokJ*, 397-403.
 228. Odnos dijalekta i standardnog jezika kao vremenska funkcija. – *ЗбФЛ* 31/2, 7-10.
 229. *Tu i teraz* - przysłówki z formy i treści. – *FPJP* 1 [Katowice], 16-21.
 230. Tzw. zdania złożone w językach słowiańskich. – *ZPSSJ* 7, 447-453.

1989

кирилица:

231. Лингвистичка географија као запис језичке историје. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 14/2, 79-88.

232. Од синтаксата на македонските Евангелија. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 13/2, с. 141-161.
233. О кашупско-њемачком билингвизму. – *Deseta konferencija meĐunaodne komisije za fonetiku i fonologiju slovenskih jezika* [Sarajevo], 83-88.

латиница:

234. A contribution to the internal phonological differentiation of Lekhitic. – *ЗбФЛ* 32/2, 59-98.
235. Jeszcze raz przypadek a przyimek. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 14/1, 103-114.
236. Morfologizirane i leksikalizirane pojave kao predmet lingvistiĉke geografije. – *HDZb* 8, 153-162.
237. О певней особливей словенскеј конструкци провербалнеј. – *SlavR* 37/1-3, 97-102.
238. Słowo wstępne. – *Boudouin de Courtenay, J. N.: Dzieła wybrane, T. 3* [Warszawa : PWN], 7-10.
239. Semantyczna i syntaktyczna analiza czasownika **trwa**. – *Zbornik rozpraw iz slovenskega jezikoslovja* [Ljubljana], 325-332.
240. Wkład myśli słowiańskiej w teorię gramatyki opisowej (1918-1945). – *RadANUBiH* 84, 21-36.
241. Wkład myśli słowiańskiej w teorię gramatyki opisowej (1918-1945). – *Słowianoznawstwo w okresie międzywojennym (1918-1939)* [Wrocław], 79-97.
242. [редактор на]: Boudouin de Courtenay, J. N.: *Dzieła wybrane, T. 3*. – Warszawa : PWN.
- 243.[приказ] *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 1. Рефлексы *ѣ, Београд. – Билтен* 15/2.

1990

244. [со: Видоески, Божидар; Пјанка, Влоѓимјеж]: *Słownik macedońsko-polski i polsko-macedoński z zarysem gramatyki obu języków / Македонско-полски и полско македонски речник со кратка граматика на двата јазика*. – Warszawa/Скопје : PWN/Македонска книга. –704с.

кирилица:

245. [со: Пеев, Коста]: *За Јубиларот*. – *МЈ* 40-41, 1-8.
246. Рефлексы *Ѣ. вступление. – *Общеславянскиы лингвистическиы атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 2б. Рефлексы *Ѣ*. [Ossolineum], 12-14.
247. [со: Видоески, Божидар]: Рефлексы *Ѣ. Карти 6, 13, 23, 28 и синтетски карти 2, 3, и 4. – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 2б. Рефлексы *Ѣ*. [Ossolineum], 12-14.

248. [со: Видоески, Божидар]: Рефлексы *ѣ. Карти 16, 20, 27, 29, 36, 39 и синтетски карти 44 и 45. – *Обоеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 2а. Рефлексы *ѣ* [Москва].

латиница:

249. Charakter i dynamika procesów integracyjnych w powojennej Polsce. – *Socjolingwistyka* 9, 29-36.

250. Conjunctio-pars orationis?. – *MJ* 40-41, 578- 595.

251. Instrumental - case form and case function. – *WSLA* 25-26, 427-438.

252. Operateurs polyfonctionnels et cohesion discursive de la langue parlée. – *WSJ* 8 [Croatia, Slavica, Indoeuropea], 239-244.

253. O serbskochorwackich konstrukcjach typu *ptica grabljivica, suza radosnica*. – *ЗбФЛ* 33, 491-496.

254. Z semantyki tzw. przymiotników i przysłówków właściwych. – *PF* 35, 229-237.

255. [приказ] *Atlas Linguarum Europae II*. – *ZDL* 42/2, 201-204.

1991

кирилица:

256. За прагматичната и семантичната мотивација на морфосинтаксички балканизми. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 16/1, 119-128.

257. За разликата меѓу реченото и пресупонираното. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 16/2, 33-36.

258. Затемнување на границите меѓу зборовните групи во резултат на турското влијание врз македонскиот јазик. – *Македонско-турските културни врски во минатото и денес* [Скопје : Универзитет „Св.Кирил и Методиј“], 59-67.

259. Од синтаксата на јужномакедонските говори (Искази конституирани од тн. именски прирок). – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 16/2, 96-115.

латиница:

260. Było pomyśleć wcześniej. – *Words are physicians for an ailing mind* [München], 433-437.

261. Dialectology vs linguistics. – *QSem* 12/2, 313-317.

262. Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme "syntaxe balkanique"? – *6 меѓународен конгрес за проучување на југоисточна Европа (Софија 1989)* [Скопје], 101-108.

263. Z praca nad mini-gramatyką języka polskiego. – *SLPJ* 6, 55-72.

264. [приказ] *К. Пеев, Кукушкиот говор*. – *SFPS* 27, 159-162.

265. [приказ] *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. – *SFPS* 27, 277-280

1992

266. Czy orzecznik to przypadek?. – *Język a kultura, Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej* [Katowice], 189-194.

267. Frido Mihalk (6.10.1927 - 6.5.1992). – *ЗбФЛ* 35/2, 199-200.

268. "Lechicki" vs "polski (z kaszubskim)", czyli jeszcze raz o statusie dialektów kaszubskich. – *Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej* [PWN], 237-243
269. Mac. *без да* – próba interpretacji. – *Études de linguistique Romane et Slave* [Cracovie], 619-628.
270. Miejsce dialektologii wśród innych dyscyplin slawistycznych. – *ZPSSJ* 8, 249-254.
271. Słowiańskie verba impersonalia w klasyfikacji Mikloňiča. – *Mikloňičev zbornik* [Ljubljana], 219-227.
272. Uncontrolled vs controlled language development. – *QSem* 13/1, 130-135.

1993

кирилица:

273. Инфинитив vs *да*-субјунктив у формули *velle*-футура. – *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката* [Ниш], 149-160.
274. Функционална перспектива на исказите конституирани од т.н. симетрични предикати. – *FPMP* 2 [Скопје], 205-213.

латиница:

275. Convergent Evolution, Creolization and Referentiality. – *BalkF* 1/5, 179-188.
276. O systemowych konsekwencjach komunikacji ustnej w warunkach wielojęzyczności. – *Socjolingwistyka* 12-13, 55-63.
277. The verb *dać/dawać* in Polish periphrastic constructions. – *SPhSl* 99 [Studies in Polish Morphology and Syntax], 229-250
278. Ways of expressing case relations in Macedonian dialects. – *ЗбФЛ* 36/1, 15-29.
279. [приказ] *К.Пеев, Кукушкиот говор*. – *SLPJ* 7, 155-158.
280. [приказ] *Slovar slovenskega knjižnega jezika I-IV, Ljubljana 1970-1985*. – *SLPJ* 7, 159-162.

1994

кирилица:

281. *Арно ама...* или како се гради текстот. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 18/2, 43-58.
282. За еден тип лексички балканизми со важна граматичка улога. – *НДиск* 20 [Охрид 30.7.-13.8.1993], 145-148.
283. Македонско-црногорске паралеле у систему неодређених заменица. – *Црногорско-македонске књижевне, језичке и културне везе* 10 [ЦАНУ, Одделење умјетности, Подгорица], 77-83.
284. Показатели на реченичната конјункција во јужномакедонските говори. – *Македонските дијалекти во Егејска Македонија* [Скопје : МАНУ], 111-126.
285. Раѓање на стандардниот јазик. – *ЗбФЛ* 27/1-2, 605-613.

286. [со: Видоески, Божидар]: Рефлекси *ьг, *ьг, *ьl, *ьl. Синтетски карти 11-12. – *Общеславянски лингвистички атлас, серија фонетико-грамматичка*, вып. 3, *Рефлекси *ьг, *ьг, *ьl, *ьl*, [Warszawa].
287. [со: Пеев, Коста]: Серија *ьг карта 34. – *Общеславянски лингвистички атлас, серија фонетико-грамматичка*, вып. 3, *Рефлекси *ьг, *ьг, *ьl, *ьl*, [Warszawa].
288. [со: Миркуловска, Милица]: Серија *ьl карта 13. – *Общеславянски лингвистички атлас, серија фонетико-грамматичка*, вып. 3, *Рефлекси *ьг, *ьг, *ьl, *ьl*, [Warszawa].
289. Сврзнички лексеми што ги употребува Прличев во својата Беседа од 1866 г.. – *Животот и делото на Григор Прличев* [Скопје : МАНУ], 39-42.

латиница:

290. Factivity as a grammatical category in Balkan Slavic and Balkan Romance. – *SlMe* 1, 105-121.
291. Z problematyki macedońskiej składni dialektalnej (relatywizacja vs komplemetacja). – *Проблеми соучаснои ареологији* [Киив], 184-191.

1995

кирилица:

292. [со: Пеев, Коста]: За Јубиларот. – *MJ* 40-41, 1-8.
293. За сврзничките предикати и границите на сложената реченица. – *СлСт* 6-7, 7-11.
294. Зошто македонски?. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 20/1-2, 167-176.
295. Изразување на падежните односи во дијалектите на македонскиот јазик. – *Зборник на трудови посветени на академик Блаже Конески* [Скопје], 61-77.
296. На кој јазик му припаѓаат дијалектите на македонскиот јазик. – *Лик* 9/307, 18 јануари 1995, [Скопје].
297. *Синтакса, 1 дел: 1. Механизми на предикација, 1.1. Конструкции со глаголски предикати* [во рамките на проектот: Македонските дијалекти во Егејска Македонија, книга прва]. – Скопје : МАНУ. –323с.

латиница:

298. Communicative Hierarchy as a Controller of Linguistic Interference. – *BalkF* 3/2, 259-270.
299. Conjunctio - pars orationis?. – *MJ* 40-41, 587-595.
300. Convergent Evolution, Creolization and Referentiality. – *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 1 [John Benjamins Publishing Company], 239-247. [скратена варијанта сп.: *BalkF* 1993].
301. Lingvistička geografija kao zapis jezične povijesti. – *HDZb* 9, 89-99. [сп.: 1989, *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 14/2].

302. O wykładnikach imperativu, prohibitivu i optativu w słowiańskich językach Bałkanu. – *Studia z językoznawstwa słowiańskiego* [Kraków], 223-230.
303. Pamięci Blaņa Koneskiego (1921-1993). – *SFPS* 32, 17-24.
304. Wokół predykatów spójnikowych. – *Wyrażenia funkcyjne w systemie i w tekście* [Toruń], 27-31.
305. *Zarys gramatyki języka macedońskiego*. – Kraków : UJ [Skrypty uczelniane nr 42]. –70с.

1996

кирилица:

306. За една типолошки интересна одлика на македонскиот сврзнички систем. – *FPMP* 4, 104-108.
307. Комуникативната хиерархија како регулатор на јазична интерференција. – *Јазиците на почвата на Македонија* [Макропроект „Историја на културата на Македонија”, Скопје], 67-74.
308. [со: Петроска, Елена; Миркуловска, Милица; Тофоска, Станислава-Саша; Марковиќ, Марјан]: Македонскиот јазик во балкански и словенски контекст. – *Студии за македонскиот јазик, литература и култура* [Реферати од Втората македонско-северноамериканска конференција за македонистика (Охрид 16-19 август 1994), Скопје], 63-79.
309. 'Нека'-конструкциите и нивниот статус во словенските глаголски системи. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 21/1, 77-93.
310. Слн. *lahko* – необична формализација на еден модален предикат. – *SLPM* 8, 89-96.
311. *Студии од македонско-бугарската јазична конфронтација*. – Скопје : МАНУ. –110с.
312. Х. Поленаковиќ во Полска. – *Харалампие Поленаковиќ - Живот и дело* [Зборник на трудови, Скопје], 179-184.

латиница:

313. Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System. – *BPTJ* 52, 57-72.
314. Jeśli łaska. – *Symbolae slavisticae* [Warszawa : SOW], 305-308.
315. "Padeņ" i "glagolski rod" ~ dve strategije gramatikalizacije odnosa između "predikata" i njegovih "argumenata". – *JF* 52, 1-9.
316. O pewnej charakterystycznej serbskiej konstrukcji wyrażającej ocenę ilościową i o jej polskich odpowiednikach. – *Sto godina polonistike u Srbiji* [Београд], 103-108.

1997

кирилица:

317. Апозитивни определби на именската синтагма во јужномакедонските говори. – *Зборник во чест на Р. Угринова-Скаловска* [Скопје : Филолошки факултет], 317-324.

318. За стандардизацијата на македонскиот морфосинтаксички систем. – *Педесет години на македонската наука за јазикот* [Скопје : МАНУ], 109-116.
319. *Синтакса, 2 дел: 1. механизми на предикација, 1.2. сложени реченични конструкции (конструкции со сврзнички предикати), 2. механизми на номинација* [во рамките на проектот: Македонските дијалекти во Егејска Македонија]. – Скопје : МАНУ. –247с.

латиница:

320. Co - sygnał komplementacji?. – *Onomastyka i dialektologia - prace dedykowane E.Rzetelskiej-Feleszko* [Warszawa], 247-253.
321. Kaprasy referencji. – *ЗбФЛ* 40/2, 291-296.
322. О певнеј регионалној пeryfrастичној конструкцији хорватској. – *Studia slavistica et humanistica in honorem Nullo Minissi* [Katowice : UŚ], 180-187.
323. Południowosłowiańskie kalki greckiego που. – *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich* [Łódź : UL], 192-199.
324. Relativization - A Strategy for Noun Phrase Complementation? (Relative Clauses in the Macedonian Tārlis Manuscript). – *Balkanistica* 10, 381-393.
325. The opposition [+/- factive] and its main exponents in Macedonian. – *Letopis* 44/1, 57-66.

1998

кирилица:

326. Дали су везници хомогена врста речи?. – *НССВД* 27/2, 191-196.
327. За еден интересен механизам на супстантивизација. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 23/1-2, 65-69.
328. Л-формите и видот (тези). – *Семантика и структура на словенскиот вид 3* [Скопје], 73-75.
329. Околу "Macedonische Studien" од В.Облак. – *Obdobja* 17 [Vatroslav Oblak], 95-100.
330. Сврзнички показатели на каузација во македонските говори во Албанија и Грција. – *MJ* 42-44 [1991-1993], 47-80.
331. Семантичка категорија (не)фактивност во словенските јазици. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 22/1-2, 93-103.
332. О српским нека-конструкцијама у функцији реченичних аргумената. – *ЈФ* 55, 21-28.
333. *Што да правам?* - еден интересен модел на прашална да-конструкција. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 23/1-2, 71-76.

латиница:

334. In Place of a Foreword. – *IJSL* 131, 1-12.
335. (Nie) widać, (nie) słychać (Z semantyki i składni czasowników percepcji zmysłowej). – *Слово и култура* 1 [Москва : Индрик], 288-295.

336. O macedońskich liczebnikach hipokorystycznych. – *Число, Язык, текст* [Минск], 242-246.
337. O pewnych granicznych formalizacjach predykatu 'warunek'. – *SLPM* 9, 11-18.
338. Polish *že* - all-powerful introducer of new clauses. – *SSOld* 1 [Funktionswörter im Polnischen].
339. Przypadek - selektywna kategoria czasownika?. – *SFPS* 34, 291-307.
340. Regarding the Locative Case Form in Slavic, Issues of Valency and Meaning. – *Studies in Honour of Jarmila Panevova* [Prague], 169-175.
341. Status wtórnych form participii praeteriti activi II od tematu imperfecti we współczesnym standardowym języku macedońskim. – *Tematy, Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Leszka Moszyńskiego* [Gdańsk], 230-238.
342. Wystąpienia podsumowujące obrady 12 Międzynarodowego Kongresu Sławistów. – *Biuletyn informacyjny* 3 [Kraków], 15-16.
343. [приказ] *Milka Ivić, O zelenom konju. Novi lingvisticki ogledi, Beograd s.334.* – *SFPS* 34, 369-375.

1999

кирилица:

344. 25 години Научна дискусија. – *НДиск* 25 [на 31 Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид], 5-10.
345. Кад Срби уче српски... (О функцији, саджају и структури курса матерњег језика на универзитетском нивоу). – *Актуелни проблеми граматике српског језика*, (Суботица - Београд), 159-164.
346. [со: Видоески, Божидар; Савицка, Ирена]: *Прозодија*. – Скопје : МАНУ. –179с. (ПОЛСКИ~МАКЕДОНСКИ, Граматичка конфронтација, 2.)
347. Синтакса во Граматиката на Б.Конески. – *Придонесот на Блаже Конески за македонската култура* [Скопје : Филолошки факултет “Блаже Конески”], 133-138.

латиница:

348. Božo Widoeski i jego kontakty z Polską. – *SIMe* 2, 9-17.
349. Božidar Vidoeski (1920 – 1998). – *SFPS* 35, 19-22.
350. Czyżby absolutne użycie czeskiego participium perfecti passivi?. – *PF* 44, 525-528.
351. *Język, człowiek, przestrzeń*. – Warszawa-Kraków : TNW / IJP PAN. – 220с.
352. To, co... - centralna formuła słowiańskiej relatywizacji. – *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, [Katowice : UŚ], 217-223.

2000

кирилица:

353. Дали ни е потребен поимот 'јазичен сојуз'?. – *Јазикот и општество-то на прагот на 21 век (МАЛА 98)* [Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“], 101-106.

354. Односот генитив ~ датив во балканските падежни системи. – *ЈФ* 56/3-4, 1229-1236.

355. Определеност vs посвојност. – *Први романистичко-балканистички средби (во чест на Божидар Настев)* [Скопје], 239-246.

356. *Студии од морфосинтаксата*. – Скопје : МАНУ. –182с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација, 3.)

357. Славистика и слависти. – *ЗФЛ* 43, 595-600.

358. Словенски стандардизациони процеси на временска оска. – *Процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик во спордба со соодветните процеси во другите словенски и балкански јазици* [Скопје : МАНУ], 21-28.

359. Слн. *пај* и неговите македонски и полски еквиваленти. – *Македонско-словенечки научен соибир* (Охрид 1997), [Скопје : ФлФБК], 143-154.

латиница:

360. 'Dystans' – informacja zgramatykalizowana w polskim systemie werbalnym?. – *FPMP* 5, 86-93.

361. Tekst mówiony a tzw. zdanie złożone. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 25/1-2, 73-85.

2001

кирилица:

362. Балкански карактер на македонскиот глаголски систем. – *Македонскиот глагол, синхронија и дијахронија* [Скопје : Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”], 17-24.

363. Синтаксички прашалник. – *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас* [Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“], 68-78.

364. [приказ] *Български атлас / отг. ред. Ив. Кочев – София: БАН, 2002. – 538 с. – Прилози МАНУ/ОЛЛН* 26/1-2, 67-73.

латиница:

365. Comparing Balkan nominal systems. – *BPTJ* 47, 55-65.

366. *Zdanie w zdaniu*. – Скопје : МАНУ. – 202с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 5.)

367. *Zdanie względne – forma czy funkcja?*. – *PF* 46, 597-604.

368. *DOBAR ~ UBAV* (fragment "bałkańskiego obrazu świata"). – *SSold* 9 [Studies on the Syntax and Semantics of Slavonic Languages, Papers in Honour of Andrzej Bogusławski on the Occasion of his 70th Birthday], 391-399.

2002

кирилица:

369. Антропоцентрична теорија језика и српски падежни системи. – *JФ* 58, 1-13.
370. Балканското во граматичката структура на словенските балкански јазици. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 27/1-2. 7-19.
371. За историска граматика на македонскиот јазик. – *Делото на Блаже Конески. Остварувања и перспективи* [Скопје : МАНУ], 309-314.
372. За падежните односи во македонскиот јазик. – *Пред* 34, 57-63.
373. За релацијата: АВТОР > ТЕКСТ. – *IV Македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика* [Скопје : УКиМ], 57-65.
374. Лексема (збороформата) како минимален контекст за фонолошка измена. – *SW* 117 [*Wyraz i zdanie w językach słowiańskich* 3. Opis, konfrontacja, przekład], 277-283.
375. Тие беа први... – *70 години од истражувањата на Јозеф Обрембски во Македонија (Самоков)* [Скопје/Прилеп : Институт за старословенска култура, Прилеп], 137-142.
376. Шта тражим у речнику?. – *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* [Нови Сад – Београд], 33-37.
377. [приказ] Убавка Гајдова, Темпоралната карактеристика на финитните глаголски конструкции во југоисточните македонски говори. – *ЛЗБ* 49/3-4, 103-105.

латиница:

378. Kazimierz Feleszko. – *JF* 58.
379. Widzę go, jak biegnie... – *Język w przestrzeni społecznej* [Opole], 491-498.

2003

кирилица:

380. Введение і редактор odpowiedzialny. – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 4б: Рефлексы *ъ, *ь. Вторичные гласные.*
381. Кажимјеж Фелешко како македонист. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН* 28/1, 101-107.
382. [со: Марковиќ, Марјан]: Мара 8 (*кѣъвъ). – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 4б: Рефлексы *ъ, *ь. Вторичные гласные.*
383. [со: Драгин, Г.; Марковиќ, Марјан]: Мара 9 (*кѣъвачъ(јъ)). – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 4б: Рефлексы *ъ, *ь. Вторичные гласные.*
384. Синтаксичка деривација. – Скопје : МАНУ. – 189с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација б.)

385. Пасивот како (семантичка и) граматичка категорија (во македонскиот и полскиот јазик), ЈФ 59, 17-34

латиница:

386. Chorwackie / serbskie **daj / daj**te – wykładnik perswazji hortatywnej. – *Pogranicza języków, pogranicza kultur* [– Warszawa : UW], 51-56.

387. Ekologia slawistyki językoznawczej. – *Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej* [Opole], 61-65.

388. Interferencja na pograniczach słowiańsko-niesłowiańskich jako generator zmian typologicznych. – *Języki mniejszości i języki regionalne* [– SOW : Warszawa], 61-71.

389. Means for grammatical accommodation of finite clauses: Slovenian between South and West Slavic. – *STUF* 56/3 [Focus on: Slovenian from a typological perspective / ed. J.Oreńnik & D.F.Reindl], 306-322.

390. Przyczynek do gramatyki historycznej dialektów słowiańskich na Bałkanach. – *Etudes linguistiques Romano-Slaves offertes a Stanisław Karolak* [. – Cracovie : Edukacja], 491-496

391. [приказ] *Петар Хр. Илиевски, Појава и развој на писмото. – Културен живот* 1/2003, 123-125.

392. [приказ] *Български диалектен атлас, обобщаващ том I-III, Фонетика, Акцентология, Лексика. БАН, Институт за български език. София Книгоиздателска къща “Труд”, 2001. – SFPS 38, 239-243.*

2004

кирилица:

393. Бижидар Видоески и македонската наука за јазикот. – *Пред* 36. 53-64. [проширена варијанта со ист наслов и во 2005 год.]

394. [со: Макаријоска, Лилјана]: Олга Иванова (40 години плодна научна дејност). – *MJ* 54–55, 31-38.

латиница:

395. To jest zbyt piękne, żeby było prawdziwe. – *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 2001-2002* [Москва], 302-306.

396. Derywacja syntaktyczna motywowana przez derywację morfologiczną. – *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 4. Opis, konfrontacja, przekład.* [– Wrocław : Uniwersytet Wrocławski], 277-284.

397. Pavle Ivić i slovenska dijalektologija. – *Њivot i delo akademika Pavla Ivića.* [– Subotica-Novi Sad-Beograd], 13-19.

398. [приказ] *Семантичко-дериwациони речник, св.1: Човек – делови тела / ред. Д. Гортан-Премк, В. Васић, Љ. Недељков, Нови Сад 2003. – SFPS 39, 327-332.*

399. [приказ] В. Лаброска, Говорот на селото Кула-Серско. – МЈ 54-55, 169-172.

2005

кирилица:

400. Божидар Видоески и македонската наука за јазикот. – *Ареална лингвистика, Теории и методи* [– Скопје : МАНУ], 351-358.

401. Лингвистичката мисла на Мисирков. – *Делото на Крсте Мисирков. Зборник од Меѓународниот научен собир по повод стогодишнината од излегувањето на книгата За македонските работи. Том 2* [– Скопје : МАНУ], 11-17.

402. Позицијата на дијактологијата во рамките на македонската наука за јазикот. – *Прилози МАНУ/ОЛЛН 30/1-2*, 63-70.

латиница:

403. [приказ] G. Stone, *Der erste Beitrag zur sorbischen Sprachgeographie. Aus dem Archiv des Deutschen Sprachatlas, Domowina-Verlag : Bautzen/Budyšin 2003.* – *Lětopis 2005/1*.

2006

кирилица:

404. Обид за дефиниција на поимите “балканизам” и “балканизација” како лингвистички термини. – *Класика-Балканистика-Палеославистика, Материјали од научниот собир по повод одбележувањето на 85-годишнината од раѓањето и 60-годишната научна работа на акад. П. Хр. Илиевски.* [– МАНУ : Скопје], 251-258.

405. [со Видоески, Божидар]: Од историјата на словенскиот вокализам. – Скопје : МАНУ. – 90 + 14 карти во обработка на М.Марковиќ.

406. Карти 10, 11. – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 4а, Рефлексы *ъ, *ь*, [Загреб].

407. [со Видоески, Вожидар]: Карти 9, 26, 27 и синтетски карти 1, 1а и 2. – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 4а, Рефлексы *ъ, *ь*, [Загреб].

408. [со Брозовић, Далибор; Реметић, Слободан]: Карти 28, 29. – *Общеславянский лингвистический атлас, серия фонетико-грамматическая, вып. 4а, Рефлексы *ъ, *ь*, [Загреб].

409. [со Миленковска, Соња; Панчевска, Ангелина]: Референцијална карактеристика на именската синтагма (ИС) наспрема нејзината функција илинеарна позиција во реченицата. – *ФРМР 6*, [Скопје], 83-92.

410. Тројниот член - да или не. – *ЈФ 62*, 7-15

латиница:

411. /+ factive/, /+ modal/. – *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu* [Kraków : Lexis], 373-378

412. Głagolska valencija kao veza između sintaksičkog i tvorbenog sistema. – Kognitivnolingvistička proučavanja srpskog jezika, [Beograd : SANU] 343-352.
413. Leszek Moszyński (1928 - 2006). – Билтен на МАНУ 33/1, 45.
414. On some Slavic, typologically relevant elements in the grammatical structure of Balkan Slavic languages. – SFPS 41, 217-223.
415. Pol. Sam. – *СлСм* 12, Скопје. 273-278.
416. Polsko-macedońska konfrontacja gramatyczna jako źródło wiedzy o obu językach. – *FPMP* 7 [Poznań], 11-18.
417. Toward a definition of the generic noun phrase. – *Linguistica* 46, 55-59.
418. Two levels of the grammatical (= morpho-syntactic) contact-induced change. – *BPTJ* 62, 147-155.
419. Z semantyki i składni zaimków słowiańskich. – *Jezikovna predanost, Akademiku J. Toporišiču ob 80-letnici* [Maribor], 93-100.
420. [приказ] *Balkan Syntax and Semantics*, ed. by Olga Mišeska-Tomić, John Benjamins, 2004, pp.I-XVI, 1-496. – *SlMe* 6, 227-234

2007

кирилица:

421. Тројниот член - да или не... – Пред 39, 15-26. [проширена варијанта на текстот во *JФ* 62, 2006].

латиница:

422. Ekspresywne wzmacniacze ekstensji grupy imiennej. – *ZMSS* 71-72, 19-25.
423. Ps. *samъ - główne linie derywacji semantycznej. – *ZFL* 50, 905-912.
424. *Wokół struktury semantycznej zdania / Około semantичката структура на реченицата*. – Kraków : PAU. – 171с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 7.)

2008

кирилица:

425. Линеаризација на придавските модификатори (AM) во македонската именска синтагма (NP). – *SLPM* 12-13, 75-95.
426. Местото на лингвистиката меѓу општествените науки. – *Прилози-МАНУ/ООН* 39/2 [посветени на академик Ксенте Богоев], 41-46.
427. *Развиток на граматичките категории*. – Скопје : МАНУ. – 219с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 9.)
428. Улогата на прагматичките и семантичките фактори во еволуцијата на словенскиот номинален систем. – *Реферати на македонските слависти за 14-от меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10-16 септември 2008 година* [– Скопје : МАНУ], 295-301.

латиница:

429. Advantages and disadvantages of late standardization. – *Language Typology and Universals* 61/2 [Focus on: Macedonian in typological perspective, ed. Z. Topolińska i E. Buřarovska], 170-176.
430. Ćetvrt veka druženja. – *Lingvistika Milke Ivić* [. – Beograd], 43-48. [препечатен текст, сп. позиција 194 од 1985 година].
431. [со: Buřarovska, Eleni] Intruduction. – *Language Typology and Universals* 61/2, [Focus on: Macedonian in typological perspective, ed. Z. Topolivska i E. Bu`arovska], 97-104.
432. Kad je referencija irelevantna... . – *Semantička proučavanja srpskog jezika* [.– Beograd : SANU], 181-19.
433. Leszek Moszyński (1928 - 2006). – *RSI* 57, 11-12.
434. O pewnych niedocenianych bałkanizmach w systemie werbalnym języka serbskiego. – *JФ* 64, 509-514
435. Towards a reformulation of the inventory of Balkanisms. – *ПрилозиМАНУ/ОЛПН* 32/1, 65-72 .
436. *Z Polski do Macedonii, Studia językoznawcze, tom 1: Problemy predykcji*. – Kraków : LEXIS. – 340с.

2009

кирилица:

437. Ареална лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и културната еволуција. – *Ареална лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и културната еволуција (Материјали од научниот собир по повод одбележување на 10-те години од смртта на академик Божидар Видоески (1998-2008))* [. – Скопје : МАНУ], 13-20.
438. Македонски јазик. – *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функции* [/ ред. Предраг Пипер. – Београд], 139-253. [дополнета верзија на текстот, сп. позиција 306 од 1995; превод од полски на македонски јазик Милица Миркуловска].
439. *Негаџија*. – Скопје : МАНУ. – 159с. (ПОЛСКИ ~ МАКЕДОНСКИ. Граматичка конфронтација 9.)
440. Семантичка/граматичка категорија 'дистанца'. – *Пред* 41, 45-52

латиница:

441. Definiteness (synchrony). – *Die Slavischen Sprachen. The Slavic Languages Band 1. Volume 1* [/ ed. S. Kempgen, P. Kosta, T. Berger, K. Gutschmidt. – Walter de Gruyter], 176-188.
442. Kilka słów o naszej siatce pojęciowej i terminologicznej. – *Językowy świat Słowian. Zjawiska, interpretacje, znaki zapytania. Księga jubileuszowa na 70-lecie Profesora Włodzimierza Pianki* [.–Warszawa : UW], 209-214.
443. Koneski, Blazhe. – *LEXICON GRAMMATICORUM. A Bio-Bibliographical Companion to the History of Linguistics*, Max Niemeyer Verlag, Tuebingen, vol. I, 824-825.

444. Linear Order of Adjectival Modifiers (AM) in the Macedonian and Bulgarian Noun Phrase (NP). – *Investigations in the Bulgarian and Macedonian Nominal Expressions* [/ eds. M.Dimitrova-Volchanova & O. Mińska-Tomić. – Trondheim : Tapir akademisk forlag], 51-73.
445. On Pronominal Markers of Noun Phrase Extension in Macedonian and Bulgarian. – *Investigations in the Bulgarian and Macedonian Nominal Expressions* [/ eds. M.Dimitrova-Volchanova & O. Mińska-Tomić. – Trondheim : Tapir akademisk forlag], 24-50.
446. Pamięci Staszka Karolaka. – *RS* 58, 7-11.
447. Vidoeski Bozhidar (Bozho). – *LEXICON GRAMMATICORUM*, vol.II, 1578-1579.
448. Wszepochebność autora w tekście macedońskim. – *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН* 33-34/1-2, 255-261.
449. *Z Polski do Macedonii. Studia językoznawcze, tom 2: Problemy nominacji. Varia.* – Kraków : Lexis. – 332.
450. [приказ] *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich 2. Fonetyka i fonologia, red. I. Sawicka, Opole 2007.* – *RS* 58, 186-191.

2010

кирилица:

451. Горнолужички јазик. – ‘Сегашност’ како лингвистички поим [.– Скопје : МАНУ], 107-108.
452. Полски јазик. – ‘Сегашност’ како лингвистички поим [.– Скопје : МАНУ], 97-106.
453. Синтеза 3. Секундарни функции на парадигмите чија основна функција е изразување сегашност . – ‘Сегашност’ како лингвистички поим [.– Скопје : МАНУ], 199-207.
454. Средства за изразување сегашност во словенските и во балканските јазичи. – ‘Сегашност’ како лингвистички поим [.– Скопје : МАНУ], 7-15.

латиница:

455. *DLA* - semantyka i składnia. – *Linguistica Copernicana* 1/3, 153-163.
456. Konfrontacja vs typologia. – *SIMe* 10, 307-314.
457. Moja droga do Nagrody Polonicum. – *Kwartalnik Polonicum* 10, 4-8.
458. O dwu hierarchiach porządkujących strukturę semantyczną zdania. – *RS* 59, 127-139.
459. O języku i językoznawstwie z perspektywy slawisty. – *PAUza Akademička* 68 [Kraków, 11 lutego 2010], 1.
460. O tradycji w nauce. – *Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија. Књига 4.* [– Београд : САНУ. Одељење језика и књижевности], 215-221.
461. Patrząc przez cudze okulary (infinitivus~subiunctivus). – *SIMe* 10, 299-306.
462. Relacja *possessor ~ possessum* w językach bałkańskich. Status tzw. zaimków dzierzawczych. – *Linguistica Copernicana* 2/4, 43-67.

463. Teoretyczne aspekty prac syntaktycznych Ireny Grickat. – *JF* 64, 13-20.
464. The Balkansprachbund from a Slavic perspective. – *ZFL* 53/1, 33-60.
465. W sprawie przypadku. – *Gawęda językoznawcza*, 7-105.

2011

466. 50 години го учам македонскиот јазик. – *FPMP* 8 [Скопје].
467. Промоција на монографијата „50 години на полонистиката во Македонија“. – *FPMP* 8 [Скопје].

Предадено за печат:

кирилица:

469. Дали да ја жалиме деклинацијата. Во: *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН*.
470. Квалификаторите: дијалектно vs регионално во описот на македонскиот стандарден јазик. Во: *ПрилозиМАНУ/ОЛЛН*.
471. Македонска наука за јазикот vs наука за македонскиот јазик. Во: *МЈ*.
472. Неменливи лексеми како експоненти на предикати; други семантички и граматички функции на неменливи лексеми. Во: *НДиск 2010*.

латиница:

473. Anthropocentric Language Theory: How are Humans Coded in the Discourse?. Во: *Columbus, Ohio University Press*.
474. Definiteness. Во: *Die Slavischen Sprachen. The Slavic Languages Band 1. Volume 2*.
475. Kartka z historii participium praeteriti passivi. Во: *RSl*.
476. Kilka uwag o tzw. zaimkach i przymiotnikach dzierżawczych. Во: *PF*.
477. O przeszłości niedokonanej. Во: *Материјали од конференцијата на Комисијата за граматички структури при МКС*, Белград-Нови Сад 2010.
478. OLA nosi piętno swego czasu. Во: *Том посветен на А. Ференчикова, Братислава*.
479. Pamięci Milki Ivić. Во: *RSl*.
480. [со Бужаровска, Елени]: The Balkan Dative Revisited. Во: *Studies in Polish Linguistics*.
481. The impact of linguistic convergence on the relation: grammar ~ lexicon. Во: *Studies in Polish Linguistics*.
482. W kręgu (para)zaimków. Во: *Linguistica Copernicana*.

Периодика

кирилица:

<i>Билтен</i>	Билтен на МАНУ. Скопје.
<i>ВЯз</i>	Вопросы Языкознаний. Москва.
<i>ЗбФЛ</i>	Зборник (Матице српске) за филологију и лингвистику. Нови Сад.
<i>ЈФ</i>	Јужнословенски Филолог. Београд.
<i>ЛЗб</i>	Литературен збор. Скопје.
<i>МЈ</i>	Македонски јазик. Скопје.
<i>НДиск</i>	Научна дискусија при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид. Скопје.
<i>НССВД</i>	Научни састанак слависта у Вукове дане. Београд.
<i>ППМАНУ</i>	Пристапни предавања, прилози и библиографија на членови на Македонската академија на науките и уметностите. Скопје.
<i>Пред</i>	Предавања на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид. Скопје.
<i>Прилози</i>	Прилози. Македонска академија на науките и уметностите. Одделение за лингвистика и литературна наука. Скопје.
<i>МАНУ/ОЛЛН</i>	
<i>Рся</i>	Русское и славянское языкознание. Москва.
<i>СлСт</i>	Славистички студии. Скопје.
<i>ФН</i>	Филологические науки. Москва.

латиница:

<i>ABS</i>	Acta Baltico-Slavica. Wrocław.
<i>AION-S</i>	Annali dell'Istituto Universitario di Napoli : Orientale Sezione Slavistica. Napoli.
<i>Balkanistica</i>	Balkanistica. Columbus. Ohio.
<i>BalkF</i>	Balkan Forum. Скопје.
<i>BSS</i>	Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft. Bautzen.
<i>BPTJ</i>	Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Kraków.
<i>DLZ</i>	Deutsche Literatur Zeitung. Berlin.
<i>FPJP/FPMP</i>	Folia Philologica Jugoslavo-Polonica / Folia Philologica Macedono-Polonica. Katowice/Poznań/Skopje/Warszawa.
<i>HDZb</i>	Hrvatski dijalektološki zbornik. Zagreb.
<i>Gawęda</i>	Gawęda językoznawcza. Poznań.
<i>językoznawcza</i>	
<i>IJSLP</i>	International Journal of Slavic Linguistics and Poetics. The Hague.

<i>JČ</i>	Jazykovedný Časopis. Bratislava.
<i>JP</i>	Język Polski. Kraków.
<i>KnjižJ</i>	Književni jezik. Sarajevo.
<i>Kwartalnik</i>	Kwartalnik Polonicum. Warszawa.
<i>Polonicum</i>	
<i>Letopis / Lětopis</i>	Letopis Instituta za serbski ludospyt. Budyńin.
<i>Linguistica</i>	Linguistica. Ljubljana.
<i>Linguistica</i>	Linguistica Copernicana. Toruń.
<i>Copernicana</i>	
<i>LSil</i>	Linguistica Silesiana. Katowice.
<i>Nauka Polska</i>	Nauka Polska. Warszawa.
<i>Obdobja</i>	Obdobja. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Ljubljana.
<i>OPS</i>	Opuscula Polono-Slavica. Wrocław.
<i>OSS</i>	Otázky slovanské syntaxe. Brno.
<i>PAUza</i>	PAUza Akademicka. Kraków.
<i>Akademicka</i>	
<i>PF</i>	Prace Filologiczne. Warszawa.
<i>Philologica</i>	Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava.
<i>Phonologica</i>	Phonologica. Innsbruck.
<i>PJ</i>	Poradnik Językowy. Warszawa.
<i>Poetyka</i>	Poetyka. Warszawa/Wrocław.
<i>Polonica</i>	Polonica. Kraków. Wrocław.
<i>Prikazi JAZU</i>	Prikazi JAZU - Odjel za filologiju. Zagreb.
<i>RadANUBiH</i>	Radovi ANU BiH. Sarajevo.
<i>RÉS</i>	Revue des Études Slaves. Paris.
<i>RGd</i>	Rocznik Gdański. Gdańsk.
<i>RKJŁTN</i>	Rozprawy Komisji Językowej Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Łódź.
<i>RSI</i>	Rocznik Slawistyczny. Kraków.
<i>ScSl</i>	Scando Slavica. Copenhagen.
<i>SFPS</i>	Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. Warszawa.
<i>SG</i>	Studia gramatyczne. Wrocław.
<i>SKPPS</i>	Studia konfrontatywne polsko-południowo-słowiańskie. Wrocław.
<i>SkSD</i>	Studije k serbskej dialektologiji. Budyńin.
<i>Slavia</i>	Slavia. Praha.
<i>SlavR</i>	Slavistična revija. Ljubljana.
<i>SIMe</i>	Slavia Meridionalis. Warszawa.
<i>SISJ</i>	Slawistyczne studia językoznawcze. Kraków.
<i>SIOr</i>	Slavia Orientalis. Warszawa.

<i>SLPJ/SLPM</i>	Studia linguistica Polono-Jugoslavica / Studia linguistica Polono-Meridianoslavica. Kraków/Poznań/Sarajevo/Skopje/Toruń/Wrocław.
<i>Sl reč</i>	Slovenská reč. Bratislava.
<i>SISl</i>	Slavica Slovaca. Bratislava.
<i>SO</i>	Slavia Occidentalis. Poznań.
<i>Socjolingwistyka</i>	Socjolingwistyka. Kraków.
<i>SPhSl</i>	Specimina Philologiae Slavicae. München.
<i>Sprawozdania</i>	Sprawozdania z prac Wydziału I PAN. Warszawa.
<i>SSOld</i>	Studia Slavica Oldenburgensia. Oldenburg.
<i>StInd</i>	Studia indoeuropejskie. Wrocław.
<i>StSPM</i>	Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Wrocław.
<i>STUF</i>	Sprachtypologie und Universalienforschung. Berlin.
<i>Studies in Polish Linguistics</i>	Studies in Polish Linguistics. Kraków.
<i>SW</i>	Slavica Wratislaviensia. Wrocław.
<i>QSem</i>	Quaderni di semantica. Bologna.
<i>WokJ</i>	Wokół języka. Wrocław.
<i>WSJ</i>	Wiener Slavistisches Jahrbuch. Wien.
<i>WSLA</i>	Wiener Slavistischer Almanach. Wien.
<i>Współczesność</i>	Współczesność. Warszawa.
<i>ZDL</i>	Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Stuttgart.
<i>ZfSl</i>	Zeitschrift für Slawistik. Berlin.
<i>ZNUJ</i>	Zeszyty Naukowe UJ. [Prace Językoznawcze]. Kraków.
<i>ZPSSJ</i>	Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo. Warszawa.
<i>ZPNP</i>	Zeszyty Problemowe Nauki Polskiej. Warszawa.

Зузана Тополињска

МАКЕДОНСКА НАУКА ЗА ЈАЗИКОТ – НАУКА ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК¹

За насловот се определив под впечаток дека двата поима кои се вградени во тој наслов во оваа наша средина не ретко автоматски се идентификуваат, а таквата грешка води кон натамошни недоразбирања.

Под македонска наука за јазикот се подразбираат научните трудови на македонските лингвисти, а под наука за македонскиот јазик трудовите на лингвисти македонисти ширум светот. Се разбира, двата збира се преклопуваат, но секако не се идентични. Тоа што ги поврзува е фактот дека сите истражуваат еден ист објект: човечкиот природен јазик, објектот на лингвистиката како научна дисциплина. Овој единствен објект се реализира во безброј различни семиотички кодови со чија помош човекот го совладува и го доградува светот околу себе. Меѓу нив е и македонскиот стандарден јазик и сите варијанти на македонскиот дијалектен јазик, од кои, впрочем, дел прераснуваат веќе во регионални варијанти на стандардниот јазик. Истражувањето врз македонскиот јазик во сите негови варијанти придонесува кон подобро познавање на оној единствен објект на лингвистиката – откривање на механизмите на функционирање на природниот човечки јазик.

Се разбира, сите добро ги знаеме сите тие тривијални вистини, но за жал понекогаш како да не сме свесни за нив.

Додека предметот на истражување е еден, пристапите кон тој предмет, теориите на јазикот се различни, а секоја има свој метајазик, своја поимна и термилошка мрежа. Можност што му се дава на истражувачот, но истовремено и негова обврска, е да се определи за една од тие теории, тоа експлицитно да го констатира и до тој избор да се држи. Големите македонски лингвисти беа свесни за овие основни правила. Изборот на Конески беше широко сфатен структурализам со извесна доза на импресионизам, на генијална интуиција; за Видоески тоа беше стриктно прашки функционален структурализам. Имам впечаток дека неговите наследници често не се свесни дека имаат можност и обврска да изберат...

¹ Овој прилог од акад. Зузана Тополињска беше изложен на научниот собир со наслов „Македонскиот јазик во историски и во современ контекст (што направивме и што треба да направиме во македонската наука за јазикот)“ одржан во Институтот за македонски јазик на 25 и 26 февруари 2010 година.

За овие наши 65 години што ги внесовме во насловот на овој собир во доменот на теоретската лингвистика се случи мошне многу. Никнаа многу нови теории, со откривање и анализа на многу порано неистражувани јазици, се прошири општата база на податоци, се разви општата теорија на информацијата...

Лингвистичката македонистика сè уште главно ја гради својата „инфраструктура“, што е разбирливо со оглед на релативно краткиот период откако Македонците самите ја градат својата наука за јазикот. Се собира, се објавува и се коментира теренскиот материјал, се објавуваат и се коментираат, главно од филолошки аспект, спомениците. Меѓутоа, за сериозен дијалог со меѓународната лингвистичка средина ни недостасуваат многу проекти со кои би требало да се зафатиме. Претпоставувам дека, освен она интелектуално љубопитство кое од нас прави научни работници, нашата цел е што пошироко да го афирмираме македонскиот јазик. Најдобар пат кон таа цел, секако, е на меѓународната лингвистичка средина да ѝ ставиме во рацете модерни монографии пишувани на разбирлив за неа метајазик, кои ќе ги откријат сите фасцинантни типолошки особини на македонскиот како истовремено словенски и балкански јазик.

Еве го мојот инвентар на неопходни нови проекти:

- нова опширна академска граматика на стандардниот јазик која на теоретски чист начин ќе ги соопште сегментите кои засега функционираат одвоено (фонологија, синтакса, зборообразување...);
- голем, модерно обработен стандарден мрежен речник;
- опширен тагиран мрежен корпус;
- етимолошки речник што ќе ја опфати не само стандардната туку и дијалектната лексика;
- историска граматика на македонскиот дијалектен комплекс како целина, а не само онаа нишка што води кон стандардизацијата;
- споредбена балканска граматика пишувана од македонска перспектива; денес имаме такви синтеси пишувани од романска, бугарска и албанска перспектива, а македонскиот не случајно често е именуван како најбалкански балкански јазик;
- споредбена македонско-албанска граматика, која многу ќе придонесе и за наставата по двата јазика од страна на граѓаните на Македонија;
- добро опремена фонетска лабораторија.

Многу ми е мило што од овој мој список можев да го избришам македонскиот дијалектен атлас; објавениот на почетокот на оваа година, томот пролегомена докажува дека овој многу важен, со децении подготвуван проект, конечно си го нашол патот за успешна финална реализација.

Влоѓимјеж Пјанка

ТОПОНИМОТ БОСНА ВО КОНТЕКСТОТ НА СЛОВЕНСКАТА ЛЕКСИКА ОД ОБЛАСТА НА СЕМАНТИЧКОТО ПОЛЕ 'ГОЛ' : 'ПОКРИЕН'

Апстракт: Во оваа статија е дадена етимологијата на топонимот *Босна* со детална анализа на записите во кои овој топоним е регистриран. Освен тоа, направена е споредба на овој топоним со топонимите од семантичкото поле 'гол', : 'покриен', со осврт на одделните називи во различните словенски јазици.

Клучни зборови: топоним, етноним, етимологија, семантичко поле.

Името *Босна* е повеќезначна одредница која во ономастиката означува, ако ги изоставиме спортските (фудбалски клуб од Високо, кошаркарски и ракометен клуб од Сараево и сл.) и политичките организации (*Млада Босна* – српска револуционарна организација): 1. географско-историска област во западниот дел на Балканскиот Полуостров, 2. река во Босна и Херцеговина, 3. врв на планината Босна, 4. рид на бугарскиот дел на планината Странџа, 5. село во општината Ситово во Североисточна Бугарија, 6. *Мала Босна* – населено место во Војводина.

Меѓу словенските етноними има такви чија провениенција е јасна и такви за чие потекло се дискутира одамна и сè уште не постои една општо-прифатена етимологија. Етнонимите најчесто потекнуваат од имиња на краишта, земји, држави, па и градови, кои како целост се (макро)топоними. Некои од називите на (сегашните или историските) словенските држави се од словенско потекло и нивната етимологија е одамна позната и затоа во наше време не постои никаква дискусија или спор за нивното потекло. Таков е случајот со називот на Република Полска (*Rzeczpospolita Polska* или *Res Publica Polonorum* – официјалното име на кралството Полска од XVI век; потоа *Rzeczpospolita Obojga Narodów* и *Res Publica Utriusque Nationis = Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie*). Самиот збор *Polska*, во новополскиот јазик – именка, првобитно бил придавка, употребувана во овој случај како дел од составот *polska ziemia*, којшто се однесувал на големата рамнина (сега *Wielkopolska*) околу старите градови, односно населби *Gniezno*, *Poznań*, *Kruszwica* и други, „колевката“ на полската држава во X век. Придавката *polska*, изведенка од зборот *pole*, во старополскиот јазик значи „поле“, слично како во јужнословенските јазици, а не „нива“, како во новополскиот јазик.

Кога се зборува за името на државата *Босна и Херцеговина*, треба веднаш да истакнеме дека тоа се состои од две именки – *Босна* и *Херцеговина*, кои се стари имиња на двете географски краишта, слично како *Polska*, која првобитно била само една покраина во сегашната северозападна Полска, пред обединувањето со земјата на Вишљаните кај Краков, наречена од тогаш *Małopolska* – во однос на *Wielkopolska*, поранешна *Polska – Polonia Maior* (: *Polonia Minor* “Малополска,). Подоцна беа вклучени во таа држава исто така Шљонск, Поможе и Мазовше (*Śląsk, Pomorze, Mazowsze*). Името *Херцеговина* е етимолошки сосема јасно. Тоа е паралелно со името *Војводина*. И двете имиња се изведени од апелативи со значење “управител или владател на некоја област,; *херцег* (стара фонетска варијанта на *херцог*, заемка од германскиот јазик, според современото герм. *Herzog*, како и општословенското *војвода*. И двете имиња се изведени со посвоен општословенски суфикс *-ин-а* за основите кои завршуваат на *-а*. Во првиот збор овој суфикс е проширен со суфиксот *-ов-* кој ја врши истата функција кај зборовите што завршуваат на согласка. Слично како името *Polska*, називите *Херцеговина* и *Војводина* се скратени именски фрази: *Херцеговина* < **Херцеговина земља* “земја на херцогот,; *Војводина* < **Војводина земља* “земја на војводата,;.

Објаснувањата од типот на тие кои се повторуваат во некои речници и учебници дека името на покраината *Босна* било изведено од името на реката *Босна* која близу до градот Сараево ги има своите извори (*Vrelo Bosna*) не е никаква етимологија, туку објаснување како станало пренесувањето на името на еден објект врз друг објект, што е необично честа појава, особено во најново време, како на пр. киното *Вардар* (во Скопје) наречено по реката *Вардар* која тече низ Скопје. Такви „етимологии“ се среќаваат често на интернет, како на пр. „Етимологија imena Bosna. Bosna hidronim, pritoka Save, izvor blizu Sarajeva, odatle naziv predjela gdje izvire: Vrhbosna“.

Етимологијата треба да ги третира сопствените имиња како сите други зборови, т.е. точно да го определи првобитното значење на зборот како целост, на коренот и на сите други морфемии, т.е. суфикси и префикси, независно од тоа (и токму затоа) од кој јазик или дијалект тие потекнуваат. И во оваа „етимологија“ најдена на интернет (исто така непотпишана), всушност, нема никаква етимологија: „Antička imena rijeka Autarias = Tara Bassanias i Bassanius¹ = rijeka Bosna (nepravilno je novo pisanje "Basan": to bi se latinski čitalo Bazan pa mora biti 2 ss) Bathinus? = u historiji pripisan rijeci Bosni: ali u izvorniku je na rimskom Interamniju (međurječje) što je bliže Bosutu u Slavoniji“.

Овде нема етимологија, бидејќи не се укажува на потеклото на зборот *Bassanius* (од кој јазик е), каква е неговата зборообразувачка структура, каков бил првобитниот граматички род, по какви фонетски правила *Bassan-* преминало во *Bosn-* итн. А притоа се тврди, без да се прецизира хроно-

¹ http://bs.wikipedia.org/wiki/Rimski_toponimi_anti%C4%8Dke_Bosne

лошки, дека „nepravilno je novo pisanje "Basan": to bi se latinski čitalo Bazan pa mora biti 2 ss“. Вистина е дека во класичниот латински јазик *s* ја означувало безвучната согласка [s], а читањето на оваа буква како [z] е германски начин, распространет речиси низ цела Европа во новиот век. А каква врска има со тоа *Bathinus*, авторот тука не ни кажува.

Некој друг приврзаник на таа теорија на истото место пишува голем елаборат во врска со овој проблем и на крајот констатира на некој мешан словенски јазик: „Реки Босна носил имя *Basana* или *бассейна* (sic! - ВП) во време римското периода“. Но не само толку вулгаризирани (во научна смисла!) етимологии на овој топоним се наоѓаат на интернет; има и поелегантни и такви за кои треба да се дискутира, бидејќи начинот на нивното излагање личи на вистински научни расправи, како на пр. оваа (и покрај тоа што ја занемарува фонетската компонента): „Duga bi bila lista onih koji su, govoreći o izvornom podrijetlu i značenju naziva BOSNA, dokazali samo to da oni, ne samo ne znadu nego ni ne razumiju ono bitno o Bosni, koje bi ikome htjeli objasniti. Naziv BASSANIA prvi put nalazimo u rimskom vojnom priručniku 'Antonini itinerarium' iz trećeg stoljeća po Kristu, u značenju - kraj u Donjoj Panoniji. Ta riječ se u raznim kontekstima može naći i u drugim antičkim djelima i natpisima s ponešto izmijenjenim načinom izgovaranja ili pisanja. No, od svih značajnih stručnjaka o antičkom svijetu, posebno o području na kojem se stere današnja Bosna, najoprtniji je bio grčki povjesničar i geograf Strabonos, posebno u svom djelu "Geographikon evdomon" (t. VII), a i najuvjerljiviji“.

Такви народни етимологии (т.е. псевдоетимологии) за името *Босна* има повеќе, меѓу другото, од името на некое илирско племе чија локализација не е поточно определена итн. Спореди уште: „Naročito je važno da je i samo ime Bosne zapravo antičkog porijekla: starogrčko *Bassanias* i rimsko **Bassanius** označuje dolinu rijeke Bosne čiji se naziv kasnije proširio i na svu okolnu zemlju. Također i posebni rimski antroponim o **Bassantes** (latinski singular: *Bassans*, gen. *Bassantis*, plur. *Bassantes* = 3. deklinacija), označuje antičke stanovnike uzduž doline Bosne, pa je to prastari izvorni protonim iz kojeg zatim nastaju srednjovjekovni *Bošnjani* i kasniji oblik *Bosanci*. Naprotiv u susjednoj Srbiji i kopненоj Hrvatskoj je broj dosad bañinjenih antičkih toponima znatno manji – osim na jadranskim ostrvima i dijelu obale. Za razliku od autohtonih antičkih *Basanta*, na Balkanu su Hrvati, Srbi i Bugari sve do srednjeg vijeka bili nepoznati, jer su tek kasnije pristigli nakon seobe naroda i tu su po propasti Rimske Imperije zapisani kao srednjovjekovni *Croatae*, *Serbi et Bulgari* (ili bizantski: *Chrobatoi*, *Serboi* kai *Balgaroi*)²“. Но, изведувањето на една именка со топографско значење од партиципни форми, какви што се формите „*Bassans*, gen. *Bassantis*, plur. *Bassantes*“ бара објаснување, бидејќи такви случаи сигурно не се чести во ономастиката. Некои автори, пак,

² <http://www.google.com/webhp?hl=bs#hl=bs&q=anti%C4%8Dka+Bosona&fp=ce2e0cb53065349c> (достапно 12.9.2010).

тврдат дека називот *Босна* потекнува директно од *Basana* или *Basina* коишто форми, пак, биле од илирско потекло. Но, никој досега не се потрудил да побара словенска етимологија на топонимот *Босна*.

Топонимот *Босна* се јавува во оваа форма, освен во босанскиот јазик, исто така и во соседните јужнословенски јазици: српскиот (*Бџсна*) и хрватскиот (*Вџсна*), како и во словенечкиот (*Bosna*), но и во македонскиот (*Босна*) и бугарскиот (*Бџсна*), а исто така во словачкиот и чешкиот. Меѓутоа во рускиот јазик тој има форма слична како кај имињата на несловенските држави со грчко-латинскиот суфикс *-ия* (< *-ia*): *Бџснија*, слично во украинскиот (*Бџснија*) и во белорускиот јазик (*Бџснија*), но во (неофицијалната) тарашкевица: *Бџснџја* – со асимилација по мекост, како во полскиот – *Bośnia*. Руската форма веројатно била преземена од западноевропските јазици, сп. на пр. *Bosnia* во италијанскиот, шпанскиот, романскиот, англискиот, норвешкиот, исландскиот, финскиот јазик и др. Германската форма со суфиксот *-en* (*Bosnien*), типичен за тој јазик, била пренесена во данскиот и шведскиот јазик, а во францускиот, исто така, има форма, типична за него, *Bosnie*. Во албанскиот и во турскиот јазик се јавува формата преземена од јужнословенските јазици, т.е. босанската форма *Vosna*. Формата *Vosnija*, карактеристична за литовскиот, латвискиот и естонскиот јазик е адаптација на руската форма *Бџснија*. Всушност, сите овие форми се адаптирани западноевропски форми *Bosnia* (со грчко-латинскиот суфикс *-ia*). Најоригинални се лужичко-српските називи (*Bosniska*), како во горнолужички, така и во долнолужичко-српскиот јазик, кои се супстантивизирани адјективи. За полската форма *Bośnia* ќе стане збор подолу.

Етнонимите се образувани со два форманта: 1. во јужнословенските јазици со *-ac* и *-ec* < *-ьсь*: срп. *Босанац*, хрв. *Bosanaц*; словен. *bosenec* [ʒ / ʃ], мак. *Босанец* (адаптирана заемка од српскиот јазик); во бугарскиот *Босненец* – со *-енец*, 2. во севернословенските јазици со *-ак* < *-акъ*: слов. *Bosniak*, чеш. *Bosňák*, луж.-срп. *Bosnjak*, пол. *Bośniak*, б.рус. *Басняк*, укр. и рус. *Босняк*. Тука спаѓа и етнонимот *Бошњак*, кој првобитно значел „жител на Босна,, а сега се јавува со потесно значење „муслимански жител на Босна,,. Во последно време во Босна и Херцеговина се форсираат етнонимите *Вошњани*, односно *Bosnjani*, познати уште од средновековните и подоцнежните документи. Единствено во долнолужичко-српскиот имаме *Bosnijař* со суфиксот *-ař* како кај именките кои означуваат занаети и професии, сп. долнолуж.-срп. *lěkař*.

Придавките образувани од овој топоним гласат: срп. *бџсанскџ*, хрв. *bòsānskī*, словен. *bòsenski*, чеш. *bosenský*, мак. *босански*, буг. *босненски*; луж.-срп. *bosniski*, б.рус. *баснџјски*, укр. Боснџјска *боснџјський*, рус. *боснџјский* и се изведени со суфиксот *-sk-* (во некои јазици проширен со суфиксот *-ij-*), а само во полскиот јазик *bośniacki* (: *Bośniak*, мн. *Bośniacy*).

Но, најважно за нас е прашањето каква беше првобитната структура на зборот *Босна* и какво беше неговото првобитно значење. За оваа цел нам

ни е потребен историски материјал, но тој е оскуден, или така барем само изгледа. Во зборот *Босна*, ако е тој словенски дериват, коренот треба да биде **bos-*, додека *na* му припаѓа на суфиксот кој треба да почнува со голем или мал ер, т.е. **bosъna* или **bosъna*. Во јужнословенските јазици во слаба позиција и двата ера во овој консонантски контекст се развивале еднакво, т.е. во **bosna*, меѓутоа во севернословенските јазици (во наше време северо-источно-словенските и полскиот) согласката *s* пред слабиот ер – *ъ* (кој исчезнал) останува мека: *sъ > њ*, во полскиот јазик – палатална: *ś* (како меко *ň*). И токму во полската форма имаме таква мека согласка, но место [*n*] има тука [*ń*] – *Bośnia*, пред самогласка означувано, како обично, со помош на *i*: *Bośnia* [*bośnia*] (но не ⁺*Bośna*). Да беше овој збор со големиот ер, тој сега во полскиот јазик ќе гласеше ⁺*Bosna*, но таква форма во современиот полски јазик не постои и не е позната во чисто полските историски извори.

Тука треба да се наведе едно од основните правописни правила според кое спојот од две букви кои означуваат обично две самогласки, во случајот на споевите со <*i*> на прво место се чита на два начина: 1. како *j* (<*ia*> = [*ja*]) – во зборови од туѓо потекло, 2. како мекост на согласката (<*ia*> = [*‘a*]) – во зборови од словенско потекло со полски фонетски развој, на пр. 1. <*Dania*> = [*dańja*] ‘(држава) Данска,, 2. <*dania*> = [*dańa*] ‘мн. од *danie* (оброк, јадење, порции храна),,. Треба, исто така, да се подвлече дека формите *Bośnia* [*bośnia*] се (и секогаш биле) двосложни – [*bośnia*], а не трисложни – [*bosnija*] (!), сп. го полскиот изговор пред самогласката [*i*]: {GDL sg, Gpl <*baśni*> [*baśni*] од NA sg [*baśń*] <*baśń*> ‘бајка,,; пол. Ø <*-śnija-*>, <*śnija*>, <*śnija*>, <*śnija*> со источнословенскиот: [*śnija*] / [*śnja*] <*снѝя*>. Според тоа, зборот *Bośnia* во полскиот јазик се чита двосложно: *Bośniak* [*boś-ńak*], но во словачкиот имаме дифтонг: *Bosniak* [*bosniak*].

Формата *Bosnija*, карактеристична за литовскиот, латвискиот и естонскиот јазик е адаптација на руската форма *Босния*. Всушност, сите овие варијанти се адаптирани западноевропски форми од типот *Bosnia*, т.е. трисложни. Тоа значи дека само фонетскиот облик [*bośnia*] за правописното <*Bośnia*> со формата [*bośni*] за правописното <*Bośni*> во генитивот, дативот и локативот (еднина) се полонизирани форми, наспроти формите *Bosnia* и *Bosnii*, кои се употребуваат кај туѓите зборови.

Меѓутоа, формата *Bosna* е позната од хрониката чиј оригинал бил пишуван на крајот на XV и почетокот на XVI век, за која станува збор подолу: *aż do Sitnicy blisko Bosny (273)*³, *My też za wami aż do Bosny. (273)*, *przysięgnął do Bosny (275) i obegnał Jajce i Zwacza, zamki, na którym ja był*, [наслов:] *Rzecz Siedemnasta. Co robił Machmed w Bosnie. (276)*, *co się działo w Bosnie (275)*. Во овие реченици се јавува генитивот на *-y* и локативот на *-e* (од тврдата деklinација за женски род во полскиот јазик) на зборот *Bosna*, што значи дека овој збор спаѓал во тврдата (слично како во југозападно-

³ Броевите ги означуваат страниците во изданието од Јан Лош.

словенските јазици), а исто така и во меката промена (како во северо-источно-словенските јазици), за што, пак, сведочат следниве форми од истиот текст: во инструментал на долгата (пренесена од придавките) мека деklinација: А Bośnia (/ Bośń) *dzierzał jeden wojewoda* (115) и во генетивот од истиот тип деklinација: *aż do Sitnice blisko Bośniej* (111), како во истиот падеж, но од првобитниот мек именски тип: *Krol Matyasz [...] przyciągnął do Bośnie* (114), но сепак и од поновиот тип, како во современиот јазик: *A my za wami we rsiodę⁴ dalibog aż do Bośni* (112), о *obegnaniu Bośni* (116). За да одговориме на прашањето, кој тип деklinација на оваа именка бил постар во полскиот јазик, мекиот (Bośnia) или тврдиот (Bosna), треба со овие форми да се споредат придавските изведенки кои исто така покажуваат морфолошки и фонетски разлики. Кај нив, исто така, се работи за мекоста на согласката *s* и за придавскиот суфикс.

Од изведенките најчести се тие со суфиксот *-sk-*: **bosъn-ъsk-ъjъ > *bosъen-sk-i > bośeński* во кои групата *-ъnъskъ* е развиена во *eńsk*: [m N sg] Bosieński *wierzchni wojewoda* (341), [indeks]: Bosieński *krol p. Tomasz* (341), *przeciw Karwatom a Korytanom wojewoda wierzchni Bosieński* (147), [m G sg] *Krola Bosieńskiego* (111), *do jednej ziemi księżęcia Bosieńskiego* (112), *jednego księżęcia Bosieńskiego* (116), [m D sg] *Krolowi Bosieńskiemu* (111), [f G sg] *ziemi Bosieńskiej nie mogliśmy dobyć* (111), [m pers N pl] *Posłowie tedy Bosieńscy* (110) и по мека согласка со стеснето *e*: [m G sg] *O przymierzu krola Bosieńskiego* (110).

Втора мала група се примерите со *-eńsk* по тврдата согласка *s* (можеби под влијание на следната група): *przez Boseńską ziemię przejechawszy* (178), *ten Węgierską ziemię począł najpierw posiadać [...] także i Boseńską ziemię, Serbską i Karwacką*. (192) и повеќе со *sneńsk* од с. 178 (можеби од друга препишувачка рака), меѓу другото, (преработено во XVII в. – како наслов): *Rzecz szesnasta. O przymierzu z Kroleм Bosneńskim*. [272], *Krol Tomasz Bosneński ządał...* [272], *jakaż damy odprawę posłom Krola Bosneńskiego* [272], *Ciągnęliśmy tedy do ziemi Księżęcia Bosneńskiego* (273), *Tego Krola Bosneńskiego Kromer Stefanem a Rat Tomaszem zowie* (275), *nie możemy ziemi Bosneńskiej dobyć* (273), *a idąc nazad zhołdował jedno Księżę Bosneńskie* (275), *Posłowie tedy Bosneńscy czekali...* [272].

Имињата на жителите се среќаваат ретко. Како форма заедничка за сите словенски јазици се јавува постарата форма со суфиксот **(j)an-(inъ)*: А Bośnianie [...] *uderzyli na Turki* (275), како и поновата – со суфиксот *-akъ*: а Bośniacy [...] *byli* (114), сп. ги сегашните форми: *krakowianin* (употребувана во Краков) “жител на Краков,, *krakowiak* (употребувана надвор од Краков) “жител на Краков,, *warszawianin* арх. “жител на Варшава,, *warszawiak* “жител на Варшава,,

⁴ *Rsioda* со метатеза од *środa* “среда,, – и досега познато во некои полски говори.

Во истата хроника се наоѓа еден фрагмент кој поточно ги актуализира настаните, споменувајќи повеќе соседни народи (како *Карвати* “Хрвати”, *Коруџани* “Корошци,”), земји или градови, односно места, понекогаш во малку архаизирана форма (на пр. *украина* не е сегашна *Украина*, туку “земјата на крајот,” и сл.).

[298] „Ciż też Gońcy mają między sobą rotmistrze i są [299] k temu Wojewodowie ustawieni od Cesarza po ukrainach: przeciwko Niemcom i inszym jest Wojewoda Smenderowski, przeciw Węgrom i przeciw Wołochom Wojewoda Nikopolski a jego pomocnik Wojewoda Widyński; Przeciw Karwatom i Korytanom Wojewoda wierzchni Boseński a jego pomocnik Wojewoda Sitnicki; na morze zasię przeciw Katalianom i Włochom Wojewoda Galipolski i Wojewoda Morejski (101). „Делото било напишано меѓу 1435 и 1501 година. Неговото прво издание се појавило во време на романтизмот во Полска: „*Pamiętniki Janczara Polaka przed 1500 rokiem napisane*“. Овде цитираните примери потекнуваат од изданието кое е најпрецизно, бидејќи е извршено од познатиот полски лингвист⁵: J. Łoś, „*Pamiętniki Janczara czyli Kronika Turecka Konstantego z Ostrowicy napisana między r. 1496 a 1501*“⁶ Wydał Jan Łoś. W Krakowie Akademia Umiejętności [1912]“.

Од гореизложеното се гледа дека материјалот од оваа книга е хетероген. Книгата, напишана непосредно пред 1500 година требало да биде прирачник за водење борби против Турците и затоа содржела тактички упатства (гл. XLI) и ја опишувала турската војска (гл. XXXLVIII-XLVIII). Нејзиниот ракопис бил пронајден во 1828 г. и веднаш издаден, при што предизвикал голем интерес меѓу научниците. Најдобро од сите изданија е гореспомнатото критичко издание на лингвистот Јан Лош. Најдените (неполни) фрагменти и различни верзии се издавани во XIX и XX век десетина пати, почнувајќи од 1828 година. Досега над сто написи од полски, српски, руски и германски автори се занимавале со оваа проблематика, но, и покрај тоа, не е утврден целосниот корпус на оваа хроника. Некои делови се загубени, но постојат различни варијанти на копиите, како и преводи, пред сè на чешки јазик, а два полски ракописи и еден кирилски биле изгубени, односно уништени. Од 49 глави, првите осум се однесуваат на обичаите и на религијата на Турците, следните (IX-XXXV) на турската војска, додека, пак, главите XXXVI-XLVIII се однесуваат на организацијата на турската држава. Последната глава претставува повик упатен кон полските кралеви Јан Ољбрахт и Владислав да се борат против Турците, што било особено важно по паѓањето на Цариград во 1453 година.

Првобитно веројатно постоеле различни записи кои биле компилирани од страна на разни лица. Се претполага, исто така, дека Константи од Ос-

⁵ http://www.archive.org/details/university_of_toronto (достапно 12.9.2010).

⁶ <http://www.archive.org/stream/pamietnikijancza00mihauoft#page/110/mode/2u> (достапно 12.9.2010).

тровоица не бил Полјак, иако до неодамна било така прифатено во традицијата. Сега се мисли дека тој бил од јужнословенско потекло и дека неговото име било Константин Михајловиќ (полонизирано: Konstanty Michajłowicz), но тоа не е докажано. Ако е тоа точно, тогаш полесно ќе можеме формите на топонимот, етнонимот во машки и женски род, како и придавката да ги разгледаме посебно од гледна точка на полскиот јазик и јужнословенскиот (дијалект). Полски ќе бидат сите форми со меките согласки (особено *ś*).

Од почетокот на XIX век постои и друг текст во кој се јавува и придавката *Bośniński* и топонимот *Bośnia* [*Bośńija*] (фонетската транскрипција според генитивната форма *Bośńii*). Тоа е уводот кон речникот на полски јазик: SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO, PRZEZ M. SAMUELA BOGUMIŁA LINDE FIL. DOKT. CZŁONKA NAYWYŻSZEY IZBY EDUKACYI PUBLICZNEY, REKTORA LICEUM WARSZAWSKIEGO, CZŁONKA TOWARZYSTWA PRZYACIOŁ NAUK. TOM I. CZĘŚĆ I. A. - F. W WARSZAWIE W DRUKARNI XX. PIARÓW 1807. OBJASNIENIE PRZYWIEDZIONYCH DYALEKTOW I JĘZYKOW. *Bs.*, *Bosn.*, t. i. *Bosnice*; dyalekt, którym mówią w *Bośńii*. Czerpałem go z następującego dzieła: „Blago ieszika Slovinskoga, illi Slovnik ù komu izgovaraju se rjeci Slovienski, Latinski i Diacki - labore P. Jacobi *Micalia* S. J., sumptibus S. Cnng. de Propagand. sid. Laureti 1649. 8. – Ze słownik ten, chociaż na tytule nosi imię ogólne Słowiańskiego, czyli Illiryckiego, szczególnie iest *Bośnińskim*, świadczą słowa samego autora: „Cosi anco sono molti i varii li modi di parlare in lingua illirica, ma ogn“ un dice, che la *lingua Bosnese* siu la piu bella; perciò tutti li scrittore Illirici doverebbero affettarla nel scriuere; il che hó procurato di far io in questo dictionario“. Tak każdy swój towar chwali; chociaż i prawda, że dyalekt *Bośniński* iest jeden z najpiękniejszych. Słownik *Micali* pracowicie bardzo zrobiony; ale jak nayfatalniéy drukowany. Ortografia zupełnie Włoska^{7c}.”

Определбата *Bośniński* ја употребува С. Б. Линде за босанскиот јазик во целиот свој речник, односно за „босанското наречје“, бидејќи тој терминот „јазик“ го користи само за рускиот, полскиот и старословенскиот, како и за класичните јазици, а за сите други словенски јазици употребува – *dyalekt*⁸.

⁷ http://www.google.pl/#hl=pl&source=hp&q=SJP%3AOBJASNIENIE+PRZYWIEDZIONYCH+DYALEKTOW+I+J%C4%98ZYKOW&btnG=Szukaj+w+Google&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=b61ea916f9ae009d (достапно на интернет – 10.IX 2010)

⁸ Уклучувајќи зборови од полскиот јазик, никогаш не спустих да заборавам на најблиските јужнословенски јазикот и јужнословенскиот јазик. Старале се земајќи ја трескливиот збор од најблиските јужнословенски јазикот, зборувајќи на крајот на почетокот на јужнословенскиот јазик; ту само споминувам имиња на одредени дијалекти, со дополнително означување на крајот, во која од нив се зборува: 1.) Чешки, 2.) Моравски, 3.) Словачки, во Полска, во околностите на Пресбург и т. д., 4.) Хрватски, 5.) Далматски, 6.) Боśniński, 7.) Рагузањски, 8.) Виндички во Старија и т. д., 9.) Крајски во Карниоли, 10.) Славонски во Славонија, 11.) и 12.) понижки и повисоки Сорабски во Лужица, 13.) Росијски, 14.) Црквенословенски или Црквенословенски, како се вклопуваат во книгите на црквенословенскиот јазик Грчкиот се наоѓа.

Во речникот од Линде нашиов топоним и етноним ги имаат следниве форми: *Bosnia* “Босна,, *Bosniak* “Босанец,, (Линде I, 1854).

Макар што на прв поглед изгледа чудно, сепак ние ќе се обидеме да докажеме дека топонимот Босна може да биде од словенско потекло и дека потекнува од прасловенската придавка **bosъ* во нејзиното првобитно (но не и современо) значење. Освен основното, во современите словенски јазици значењето на оваа придавка “со голи нозе; без обувки или чорапи,, е познато во сите словенски јазици, додека во јужнословенските јазици се јавува и значењето “без искуство или знаење; неискусен, неупатен, невешт,, (Мурговски 2005, 54), слично е и во фолклорот: *Низ ѝесна боса сакам да ти носам...*

Меѓутоа, во некои јазици има траги од поопштото првобитно значење на зборот **bosъ*, сп.: „Pśl. **bosъ* “z nagimi, gołymi nogami; nie obuty; nie podkuty,,; w językach słow. zachowane są też ślady pierwotnego ogólnego znaczenia “goły, nie osłonięty,,; kasz. *bosi* “goły, nie porośnięty (np. o górze),, ukr. z bósoju huboju “bez włosów,, (dosłownie “z gołą, nieporośniętą wargą,, ch./s. dial. *bôs* “odkryty, odsłonięty (o głowie); łysy,, Odpowiada lit. *bāsas* “bosy, nie podkuty,, stwniem. *bar* “obnażony, goły, nagi,, (niem. *bar-fuß* “bosy,,). Z pie. **b^hoso-* “nagi, goły, obnażony,, – Od tego *na bosaka* “boso,,” (Бориш 2005, 36). Во речникот на Линде ги среќаваме следниве деривати: *bosak* “бос човек,, *bose kolano* “колени без чорапа,, *bosiny* “(оди / одење) бос,, – *boskiem* “(одење) бос,, *bosym sposobem* “босачки, бос,, *bose końe* “непотковани коњи,, *bosy wóz* “селска кола со тркала без обрачи,, (Линде, I, 1854).

Во XVIII и XIX век во словенските јазици биле познати повеќе деривати со коренот *bós-* кои подоцна излегле од употреба, како во долнолуж.-српскиот јазик *bósak, bóson, bósen* “бос човек,, (Мука, III, 1928) или оние наведени кај Линде: бос. *bósańka* “мало босо стапалче,, *bósučk* 1. “бос човек,, 2. “необлечен човек, без облека,, хрв. *Bosnjača* [*Bosńaća* – WP], *Boszanka* “Босанка, Бошњачка,, (Линде, I, 1854). Општопознат израз во полскиот јазик и во полските дијалекти до неодамна беше *chodzi na przyboś* “носи чевли без чорапи или објала,,.

Праиндоевропските реконструкции презентирани во цитираните речници се однесуваат на праиндоевропскиот јазик во неговата доцнежна фаза на развојот, т.е. непосредно пред распаѓањето на праиндоевропската заедница. Многу подлабоко во минатото, а имено до епохата која често се нарекува протоиндоевропска, досегнуваат реконструкциите на авторите на двотомната книга *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и пракультуры*, т. I-II, Тбилиси.

Значењата “гол, незасолнет; гол, непошумен, незараснат (на пр. за планина),, во прасловенскиот јазик можат да се однесуваат на секоја поголема планина која не била *tora*. Еволуцијата на значењето на протоиндоевропскиот корен **Нек^or-* / **Нк^oe/or-* / *Нк^or-* > праслов. **gor-* може да се види токму од текстот на споменатиот труд.

„Общеиндоевропейское слово для “горы,, “вершины,, восстанавливается как чередующаяся основа *Нек^oг- / *Нк^oе/ог- / Нк^oг-: Хет. *hekur* “вершина скалы, горы,, др.-инд. *ágra-* “вершина,, “верх,, “верхний край,, “начало,, (в „Ригведе“ в противоположность *budhná* “низший,, “внизу,, *mádhya-* “в середине,, “средний,,), авест. *ayra-* “вершина,, “начало,, “первый,, “верхний,, латыш. *agrs* “ранний,,; и.-е. *Нек^oг-2;

Греч. *δεῖρος* “холм,, (*Гесихий*), *δεῖρά*, крит. *δηρά* “холм,, “возвышение,, гом. *βορέης* “борей,, “северный ветер,, (из *βόρειος* “*montanus*,,) “холм,, “горный,, *Schwyzler* 1939, I, 461; форма с огласовкой *o); фрак. *Ἰπερ-βορείοι* “живущие по эту сторону горы, гиперборейцы,,; ст.-слав. *gora* “гора,, *gorě* “верх,, рус. *gora*, сербо-хорв. *gòra* “гора,, “лес,, болг. *gora* “лес,, прус. *garian* “дерево,,; и.-е. *Нк^oе|ог-;

Др.-инд. *giri-* “гора,, авест. *gairi-* “гора,, алб. *gur* “скала,, “камень,, лит. *girià, girė* “лес,, латыш. *dziņa* “лес,,; и.-е. *Нк^oг-” (Гамкрелидзе, Иванов, 1984, II, 665–666).

Спореди го, сепак, ностратичкото „*Horä* “подниматься,,; и.-е. *h^uer-⁹*“ поднимать(ся), двигать(ся), [...] сред.-валийск. “возвышенность,[...]” (Иллич-Свитич 1971, 254).

Во јужнословенските јазици високите планински површини пошумени со иглолисни дрвја се викаат *gora*, додека широколисните шуми (често ниски дабови грмушки), со суво од горештините лисје, се викаат *шуми* (од *шум*, пол. “*szum*,). Исто се вика во дијалектите *шумаїа* (слама, мов) од лисјето од шумските дрвја, наменета за стока. Во севернословенските јазици постои еден ист збор за обете значења (“*gora, шума*,), а имено *лес/les* (укр. *ліс*, пол. *las*). Дериват од **lēsъ* е прасловенскиот збор **lēsъka* со првобитното значење “прачка од леска,, и “леска,, од кој подоцна настанатата во некои јазици (меѓу другото, во рускиот, полскиот и во лужичко-српските) збирната именка **lēsъcina* послужи да се образува и зборот *лешник* (во српскиот, бугарскиот и во македонскиот јазик) како назив за плодот на леската. Во полскиот јазик, пак, лешникот се вика *orzech laskowy* “плод на леската,, – буквално “орев од леската,,

Значењето на именката *gora* во старословенскиот јазик е двојно: првобитно “рид, брег,, и вторично: пространствено – со значење насока: “одозгора (надолу),, и временско “однапред,, (Курц, ред. I, 1966, 419). Полските етимолошки речници даваат веќе две топографски значења: „[...] *Prasłowo; znaczenia “góry,, i “lasu,, (góry bywają lesiste) sływają razem, np. bułgar. gora “las,, podobnie na Litwie [...]*“ (Брикнер 1927, 150–151) и поопширно: „*Góra *gora “znaczną wypukłość na powierzchni ziemi,, [...] og-słow., prasłow. w tym znaczeniu, z licznymi znaczeniami od tego wprost*

⁹ Обращает на себя внимание фонетическая близость этой индоевропейской основы в разных ее аблаутных проявлениях с шумерским названием “горы,, “горной страны,, *kúr*.

pochodnymi, jak zwłaszcza "(naj-)wyższa część czegoś,, tylko w pld.-słow. i słowac. we wtórnym znaczeniu "las,, (motywowanym sytuacyjnie: idzie o kraje, gdzie lasy zachowały się tylko w górach). Dalej niejasne; chyba pradawne, zachowane tylko w prasłow.: **gor-ā* "wypukłość,, od vb. **ger-* "czynić wypukłym, wypychać nazewnątrz,, Por. sanskr. *gī-*¹⁰ (*gir-a-ti*) w tym właśnie znaczeniu (wtórnie też "łykać,, = "wydymać gardziel przy łykaniu,, niezasadnie uważane za pierwotne!), którego znacznie młodszym niż *ǰgora* derywatem jest sanskr. *gir*, *giri-* m "góra,, To samo **gor-*, **ger-*, **gī-* w prasłow. *ǰžer-dlo* (p. źródło), w lit. *nū-gara* "grzbiet,, gr. *bor- é(w)-ā-s* "wiatr z gór, północny,, st. gr. *deirós* "wzgórze,, (**ger-y-o-s*); natomiast nie należy tu lit. *girià* "las,, por. lit. *gàirė*. [...]" (Бањковски 2000: I, 466).

Познатиот етимолог Ф. Славски, пак, пишува: „*góra*: [...] Psł. **gora*, niewątpliwie prapokrewne: lit. *gìrė* "las,, lot. *dziŕa* "ts,, stpr. *garian* "drzewo,, stind. *giri-* "góra,, awest. *gairi-* "ts,, i gr. *βορέας* "wiatr północny,, pierwotnie "wiatr z gór,, (Berneker SEW, 328–329). Zróźnicowanie wokalizmu wskazuje na pierwotny wyraz atematyczny – za Trautmannem, Meilletem i Pokornym“ (Славски, 1983: 330–331 = т. I, св. 3, стр. 330–331).

Најновиот полски етимолошки речник од Бориш под заглавниот збор *góra* ги дава современите значења на оваа лексема во словенските јазици: поголема височина на теренот, дел од нешто положен повисоко од другите предмети, повисоко пространство; куп, купиште, копа, грамада; таван; мансарда; поголем број или височина; височина; право, закон – како брег, висок брег, копно, и понатаму: „(ch./s.) *gora* "góra, wzgórze; las,,. Psł. **gora* "wzniesienie ponad otaczający teren, pagórek, góra,(> "stromie zbocze, wysoki brzeg rzeki,, "zbocze wzniesienia porośnięte lasem; las,, (Бориш 2005: 175).

Во нормативниот хрватски речник од В. Аниќ сепак недостига последното значење „1. planina, 2. planina srednje visine [*Zagrebačka ~a*]“ (Аниќ 1998). Зборот *gora* го нема, значи, во современиот хрватски јазик со значењето "шума,, коешто го посочуваат српскохрватските речници. Значењето "planina,, како единствено го воведуваат современите босански речници: од Исаковиќ, 1995, но сепак само од изворите од XVII и XIX в., Халиловиќ, 1995 – само примери од сопствените имиња на планинските предели, Јахиќ, 1999 – цитираниот текст од Џемалудин Латик (од 1980 г.) јасно упатува на значењето "(шанинска) шума,,: *Na koritu il ispod javora / I kada boluju trave i gora* [...].

Промената на значењето на зборот *les(a)* од "лисна шума,, во "дрво, градежен материјал,, кај јужните Словени треба да се поврзе со истребувањето на шумите во долините за да се добијат повеќе површини за обработка. Меѓутоа, планинските шуми останаа и нивниот назив се идентификува

¹⁰ <http://www.archive.org/search.php?query=creator%3A%22os%2C%20Jan%2C%2018601928%22%20AND%20subject%3A%22Turkey%20-%20History%20To%201453%22> (достапно 12.9.2010)

кај јужните Словени со самите планини – *īora*, и почна да функционира место првобитното име *бор*, кое беше пренесено на дрвата коишто растеа во тамошната клима највисоко – *sosna* “бор,, Огледувачите на стоката, овчарите, а исто така и земјоделците, биле секогаш заинтересирани, од стопански причини, за пасиштата и планинските ливади; оттука станало природно стеснувањето на значењето на зборот и пренесувањето на зборот *īолјана* на шумските полјани, како и пренесувањето на називот *īланина*, кој потекнува од истиот корен, на цели планински површини, слично како во Источните Карпати (*īолонина* во Украина). Првобитното име на планинското пасиште беше *poljana* “рамно голо пространство без дрвја во планина или во шума,, лексема позната во сите словенски јазици (во некои, како во чешкиот, само во народните говори), во српскиот, исто така, во првобитното значење на зборот **polje* како “рамнина,, Јужнословенскиот збор *īланина* се разликува од украинскиот *полонина* (и позајмениот оттука полски збор *polonina*) само со различен развој на прасловенската група **ToГ*: **polnina* > 1. *ToloГ*: *polonina*, 2. *TlaГ*: *planina*.

Зборовите *polana* и *polonina* го содржат индоевропскиот корен **pel-*, истиот што го наоѓаме во прасловенскиот дериват **pol+j-e* > пол. *pole*, укр. *поле* и **pol+j+an-a* > **pol'+an-a* > пол. и др. *polana* од праинд.ев. **pol-jo-*, од праинд.ев. корен **pel-* “рамен, широк,, (Бориш 2005: 459), сп. пол. „*plonny* ← *plony* “неплоден, јалов, див, непитом (за почва),, [...], чеш. *planý* “див (за растенија); неплоден, јалов, див; непотребен, празен; неосновен,, словен. *plân* “гол, незараснат, отворен (за простор); рамен, сплеснат,, прасл. дијал. **polnъ* “рамен, отворен, незараснат (со дрвја), пуст, гол (за терен, поле) > неплоден, јалов,, од праинд.ев. **pol-no-* (во другите инд.ев. јазици сродните зборови континуираат праинд.ев. праформа **plā-no-*: лит. *plónas* “тенок,, лат. *plānus* “рамен, спласнат,,), од праинд.ев. корен **pel-* / **plā-* “рамен, спласнат,, (сп. *pole*). Првобитното значење веројатно било “празен, отворен,,“. (Бориш, 2005, 445–446). И така значењата на блиските по потекло словенски зборови *pole*, *polana*, *polonina*, како и *īолина*, односно *hola*, *hala* (во Карпатите) се слични. Тие означуваат рамни, незараснати со дрвја, површини, често користени од страна на жителите како пасишта или ливади.

Старата опозиција “горе,, : “долу,, во природата се чува делумно: “горе,, како *īora*, пол. *góra*, чеш. *hora* и сл. во севернословенските јазици наспрема “долу,, како *гол* “мала река,, во јужнословенските јазици, сп. прасл. **dolъ*, како и соодветните германски зборови (герм. *Tal* “долина,,) од истиот пие. дијал. корен **d^holo-* “свод, вдлабнатина,, (сп. *дланка*), тоа пак од истиот праинд.ев. корен **d^hel-* “вдлабнатина, свод,, (Бориш, 2005, 122).

Да се вратиме сега на значењето “шума,, кое во еден дел од словенските јазици се изразува со лексемата *gora*. Тоа е планинска шума, најчесто иглолисна, смрекова, а во највисоките делови на планините исто така и борова, бидејќи борот на Балканот не расте во предели со топла клима (за разлика од италијанската *pinia*). Севернословенската *sosna* тука се вика *бор*.

Тоа е првобитното значење на прасловенскиот збор **borъ*, кој значи токму “бор,, но исто така и “боровна шума,, < праинд.ев. **b^har-* / **b^hor-* / **b^hr-* “иглолисно дрво, особено бор,, а од тоа “боровна, иглолисна шума,, (Бориш, 2005, 36). Тука се работи за проширување на значењето врз основа на *pars pro toto*. Исто така, во современиот полски јазик се јавува и со значење на поединечно дрво (“црна елка,,), слично во чешки дијалекти *bor* “бор,, додека во албанскиот *breth, bredhi* е “елка,, а во староисландскиот *barr* “иглолисно дрво,,. Во историјата на полскиот јазик и во полските дијалекти се јавуваат и други поместувања на значењата на овој корен, а имено “шума воопшто,, “грмушки,, “мочурливо земјиште, мочуришта, тресетно земјиште, тресет, необработлива земја,, “врес,, а во рускиот дијалектно “густа шума; возвишено место, обично песоливо, најчесто пораснато со шума; суво место,,. Споредувањето на последниве дијалектни значења: пол. *podmokła ziemia, mokradła, moczary*, и сл., како и “суво место,, води кон претпоставката дека сепак првобитното значење било “пошумено влажно место,, за што сведочат многу други полски деривати: *borowik* “вргањ, *Boletis edulis Bull*, *borowina* “грмушка од боровинка; варовна почва, вид тресет, блато,, *borówka* “боровинка, *Vaccinium vitis*,.

Сега ќе се вратиме на топографското значење на лексемата **bos-*. Освен основното значење “со голи нозе; без обувки или чорапи,, познато во сите словенски јазици, во јужнословенските јазици се јавува и значењето “без искуство или знаење; неискусен, неупатен, невешт,, (Мурговски, 2005, 54). Меѓутоа, во некои јазици има траги од поопштото првобитно значење, сп. го цитатот даден погоре: „Pśł. **bosъ* “z nagimi, gołymi nogami; nie obuty; nie podkuty,,; w językach słow. zachowane są też ślady pierwotnego ogólnego znaczenia “goły, nie osłonięty,,; kasz. *bosi* “goły, nie porośnięty (np. o górze),, ukr. z bósoju huboju “bez wąsów,, (dosłownie “z gołą, nieporośniętą wargą,, ch./s. dial. *bôs* “odkryty, odsłonięty (o głowie); łysy,, Odpowiada lit. *bāsas* “bosy, nie podkuty,, stwniem. *bar* “obnażony, goły, nagi,, (niem. *bar-fuß* “bosy,,). Z pie. **b^hoso-* “nagi, goły, obnażony,, – Od tego *na bosaka* “boso,,” (Бориш, 2005, 36).

Од веќе изложеното во врска со етимологиите на зборовите **borъ*, **gora*, **planina*, **lěsъ*, **ńuma*, како и **bosъ*, се гледа дека сите тие првобитно имале топографско значење. Овде нас не интересира пред сè топографското значење на зборот **bosъ*, за што споменува Вјеслав Бориш: „Pśł. **bosъ* “z nagimi, gołymi nogami; nie obuty; nie podkuty,, итн., в. погоре (Бориш 2005: 35-36). Тука особено ќе се задржиме на значењето “goły, nie porośnięty (на пр. o górze),, кое се јавува во кашупскиот јазик, а е остаток од најстарото балтословенско значење на индоевропскиот корен **bos-*.

Името *Bose* го среќаваме како ојконим во аголот на североисточниот дел на Република Полска речиси на самата граница со Република Литванија. Имено, селото *Bose* (запишувано понекогаш и како *Bosse*, литв. *Basiai*) е мало село во општината Сејни (пол. *Sejny*, литв. *Seinai*). Околу 1524 г. е изграден дворецот *Beržniki* (литв. *Berznykas*, совр. *Beržininkai*) и оттогаш почнала

колонизацијата на таа територија, што дотогаш била прашума, со учество на полските (веројатно и литванските) земјопоседници, а меѓу нив и жената на полскиот крал (и литванскиот кнез) Зигмунт Стариот – Бона (родум *Bona Sforza*). Оттогаш почнува колонизацијата на сејненската прашума, со која првобитно владееле Јадвинзите (Јатвјеж) – балтичко племе, истребено во X век. Во тоа време биле изградени селата, чии (сега полонизирани) имиња се од балтичко (литванско, јатвјешко) или од полско потекло¹¹. Изгледот на теренот каде што се наоѓа селото, снимен од сателит, иако е низински, потсетува на почвата на селата и месностите за кои ќе стане збор понатаму. Слично изгледа и околината на селото *Босна* кое се наоѓа близу до Црно Море во Странджа, Република Бугарија. Ова село, кое се наоѓа на 50-99 метри надморска височина во 2007 г. имало помалку од 400 жители.

Фонетски сличен корен содржи и името на селото *Мала Босна* во Република Србија. Ваков тип ојконими (придавката *мал* + име на некоја земја или населено место) во европските јазици е карактеристичен главно за населбите основани од преселници од други земји, сп. на пр. *New York* (во САД) : *York* (во Велика Британија) или *Nowy Tomyśl* (град во Полска, вјељкополско војводство) : *Stary Tomyśl* (гратче оддалечено 3 км од *Nowy Tomyśl*). Името на селото *Мала Босна* спаѓа веројатно во оној вид ојконими што не внесуваат ништо во прашањето за етимологијата на земјата *Босна*. И во Македонија се јавуваат ојконими со основата *Босн-*, но веројатно и тие не го решаваат нашето прашање. Имено, во Струмичко кај селото *Велџуса* има караула која се вика *Бóсновица*, а ова име – според Димка Митева – потекнувало од личното машко име *Босно* (Митева 1989: 116, 141, 173, 237) : *Босо* : *Босилко*, што значи дека тоа не е во врска со називот *Босна*.

Значењата **bos-* како “гол, незасолнет; гол, незараснат, непошумен (на пр. за планина),, можеле, веројатно, во прасловенскиот јазик да се однесуваат на секоја поголема планина која не била *гора*. Бидејќи имињата на поголемите објекти (пред сè на планините) се подолготрајни, а и нивната почва и флора се подолготрајни (во споредба, на пр., со ливадите), тие подолго ги чуваат своите значења, а исто така и имињата на поголемите објекти подолго време не се менуваат. Што се однесува до малите населби, тие почесто ја менуваат својата форма или сосема исчезнуваат, за разлика од големите градови, тврдини, а исто така и планини и други топографски објекти. Затоа, освен писмените свидетелства, полесно може да се објасни потеклото на макротопонимите отколку на микротопонимите. Но, не може секогаш со сигурност да се тврди за макротопонимите и за нивната етимологија, ако нема доволен број пишувани документи од различни времиња. Затоа словенската етимологија за името на земјата и реката *Босна* е поверојатна отколку лингвистички недокажаните етимологии од некои несловенски имиња на старите племиња, иако биле запишани од многу познати

¹¹ <http://region.e-podlasie.pl/gminy/sejny.html> (достапно 12. 9. 2010)

личности во историјата (како, на пр., Страбон од Кападокија (57 пред Хр. – 25 по Хр). Затоа, без познавање на најновата историја и демографија тешко може да се расудува за такви ојконими, како горенаведените имиња на селата со името *Bose* во Полска, *Мала Босна* во Србија, односно *Босна* во Бугарија и слични.

Ќе наведеме и други слични имиња кои означуваат најчесто планински објекти (или едноставно возвишенија) од други словенски земји коишто со својот изглед потсетуваат на кратката карактеристика дадена од В. Бориш (в. погоре), а чии имиња почнуваат на **bos-* (фотографски снимки види на интернет). Најмногу такви места ќе најдеме во Русија, особено во Источно-европската Рамнина: „Территория, которую занимает район, представляет собой южную окраину Русской (Восточно-Европейской) равнины. Относительно высоты над уровнем моря наблюдается тенденция понижения нашей местности с запада на восток. Так с. Падинское расположено на высоте примерно 250 м. над уровнем моря, х. [= хутор – WP] Жуковский – 230, с. Журавское – 210, Китаевское – 196, Новоселицкое – 191, Чернолесское – 171“. Од овие слики се гледа дека имиња со **bos-* носат планински објекти, како и рамнински, односно низински, сп. на пр. „Гора Босая весной – Ставрополский край, Гора Босая (или босая гора)“ на карпестиот брег на реката Томузловка кај месноста Александровское во Ставропольскиот крај во Русија; „На скалистом левом берегу Томузловки“, „На высшей точке Новоселицкого района стоит старая топографическая вышка. В скором времени на ней появится табличка с обозначением выдающихся параметров районного масштаба“, и на крајот: „Высшей точкой Новоселицкого района (396 м) является один из курганов горы Шестикурган, что находится на территории Падинского муниципального образования, за горой Маркин Пуп“ итн. Во Крим се наоѓа реката *Босая* со водопад, која тече меѓу карпи и камења речиси без растенија, која е „гола“ и – чиниш – скоро „боса“, види: »Альбом по ключевому слову: вода»: Байдарская долина, древнеримская дорога – достапно на 3.2.2011 (поточно: http://po-ua.com/gallery/main.php?g2_view=keyalbum.ЛунццквФидигъ?п2_лунццкв=%B0%91%B0%И0%B0%И9%B0%И4%B0%И0%B1%80%B1%81%B0%ИФ%B0%И0%B1%8A?п2_шеуьШв=175).

Епитетот „бос(-а)“ се употребувал и во фолклорот, особено во бугарскиот. Имено, во бугарскиот фолклор се среќава како епитет на именката *планина*. Од долунаведените примери (како и од други кои спаѓаат во ексцерпираниот циклус) може да се заклучи дека неговото значење било слично како првобитната топонимија, т.е. како во горепосочената етимологија од В. Бориш.

СЕСТРА ЖЕРТВА СИН ЗАРАДИ БРАТ, Съставител: Тодор Моллов: Не го е дочеула майка му: "Боса планина прегази". [подвлекувањето е на ВП] <http://liternet.bg/folklor/sbornici/karaslavov/99.htm> (достапно на 29.1.2011)

Провикна ми се Никола
от врхот на Стара планина.
Дано го зачуе майка му
и при Никола да иде.
Не го е дочеула майка му,
нај го зачула сестра му,
сестра му, бяла Тодорка.
Боса планина премина
и на Никола думаше:

– Брајно ле, бате Никола,
защо се страшно изпровикна?
Никола дума Тодорка:
– Сестро, Тодорке хубава,
азе се страшно изпровикнах.
Девет сѐм души погубил,
на девет сестри брата им.
Всичките едно викаха,
те си брата искаха.

<Занаятчиството в българските народни песни> (достапно на 3.2.2011)
<Сестра жертва син заради брат -> <http://liternet.bg/folklor/motivi/sin_za_brat/kavarna.htm> (достапно на 3.2.2011)

Голямо чудо станало,
от врхот на Стара планина.
Дано го зачуе майка му
и при Никола да иде.
като Султанка Костова?
Боса планина прегази,
Не го е дочеула майка му,
нај го зачула сестра му,
сестра му, бяла Тодорка.

Боса планина премина
и на Никола думаше:
– Брајно ле, бате Никола,
защо се страшно изпровикна?
Провикна ми се Никола
от врхот на Стара планина.
Дано го зачуе майка му
и при Никола да иде.
Провикна ми се Никола [...]

Народната етимологија ги поврзува топонимите со коренот *Bos-* со оние што почнуваат на *Vis-*. На интернет тие се разгледуваат заедно, на пр. *Visov* – највисокиот врв (1002 м надморска височина) во Ниските Бескиди (во словачките Карпати) на полската граница, *Бусова Планина* кај Киев во Украина со полето и потокот *Бусова Бусловка*, чиешто имиња се поврзуваат со името на античкиот крал *Bosa* (или „Семоќниот“) споменуван од грчкиот историчар Јордан од VI век. Оваа *Бусова Бусловка*, пак, се поврзува со споменуваниот назив во Википедија на селото *Bose* во Полска [литв. *Sveckai* или *Basiai*] кај општинското село *Veržnikai* (пол., литв. *Veržnikai*). Името *Бусов* го поврзуваат со *Busovača* – гратче и општина во кантонот Централна Босна (60 км од Сараево). Но, освен намерно составуваните географски единици, се јавуваат технички грешки за кои предупредуваат самите редактори (на пр. изменувањето на текстуалната верзија од 9 октомври 2010 г. 00:46:32 GMT во врска со *босая гора* – (достапно на 3.2.2011): http://www.aquarium.ru/misc/india_guide/arunachal.html

Но, губењето на старото поопшто значење на лексемата **bos-* во словенските јазици има повеќе причини. Освен неа, во функција на означување на покриени со растителен свет или лишени од него теренски вдлабнатини и височини се имаат појавено повеќе лексеми чија првобитна функција била означување на поблиското за првобитниот човек, т.е. означувањето на тоа што го покрива (на природен начин или како облека) човечкиот, животинскиот и растителниот организам, имено, “коса, влакно, перје, лисје,, но и “алишта,, Веушност, овде станува збор за случаите кога објектите на природата се окарактеризирани со немање на таква “покривка,, Овде се изделуваат три опозиции: 1. “гол,, : “обраснат, облечен,, 2. “бос,, : “со канци, обуен,, 3. “ќелав,, : “со коса,, Затоа што во природата се јавуваат почесто позитивните елементи, негативните можат да служат за номинации на природните елементи: “гол,, “бос,, “ќелав,, општословенски: **golъ*, **bosъ*, **lysъ*. Само последниот елемент беше заменет со друга лексема, имено во словенските балкански јазици тој е заменет со турската лексема, мак. *ќелав* (од основата *kel-* во турскиот јазик), а во словенечкиот со зборот *plehasti* од словенско потекло. Овие лексеми го покриваа споменатото семантичко поле со повеќе други, нови словенски лексеми и изрази, на пр. во полскиот јазик, сп. Бориш 2005, 35–36, 171, 348: “nieowłosiony, nieopierzony, bezlistny, niezalesiony, pustynny; goły, nagi, obnażony, nie odziany, pozbawiony naturalnego okrycia, nieporośnięty, pozbawiony włosów, sierści, piór, liści, niczym nie osłonięty, nie pokryty,, Во источнословенските и северозападнословенските јазици се чува старата словенска придавка **lysъ*, а турската заемка *ќелав* не е позната. Топографски термини образувани од коренот **golъ* се познати подеднакво во сите словенски јазици, сп. на пр. мак. *їолак*, *їолеї*, *їолина*, срп. *їолеї*, *їолеш*, *їолина*, пол. *golizna*, *goloborze* “карпесто место, место со исечени шуми (: *bór*),,, *Golica* (врв на планината Пјенини), рус. *голина*, *голизна*, *голутва*. Значењата на овие лексеми, иако блиски, употребени во однос на други објекти (топографски, а не човечки или животински), уште повеќе се мешале, сп.: „Z pie. **b^hoso-* ‘nagi, goły, obnażony,, – Od tego *na bosaka* ‘boso,,” (Бориш, 2005, 36).

Како што беше речено погоре, лексемата **lysъ* се чува досега само во севернословенските јазици. На целата таа територија (како кај западните, така и кај источните Словени) била позната *Łysa Góra*, како место каде што се собирале – дури и во новиот век – волшебниците. Швјентокшиската Планина (Góry Świętokrzyskie), покрај Судетите – најстариот планински масив во Полска, е расположена во југоисточна Полска, во централниот дел на Кјелецката Височина. Највисокиот врв Лишица (*Łysica* или *Łysogóra* – 612 м надморска височина) се наоѓа во планинскиот предел Лисогури (*Łysogóry*). *Łysa Góra* (чеш. *Lysá hora*, герм. *Lysa-Berg*, *Kahlberg* – 1324 м надморска височина) се вика исто така највисокиот врв во пределот на моравско-силеските Бескиди (истовремено на тешинскиот Шљонск) во Република Чешка.

Во планинскиот предел Крконоше на чешко-полската граница меѓу главните врвови, покрај планината Снешка, спаѓа, меѓу другото, *Lysá Hora*, слично како и на територијата на Словачка покрај замокот Њеѓица на полската граница се наоѓа врвот *Lysá nad Dunajcom*, а како премин на полско-словачката граница служи *Lysa Polana*. Во Полска постојат села кои се викаат *Lysiny*. Едното од нив се наоѓа во шљонското војводство (во околицата Ченстохова), другото во љубуското војводство (близу до западната граница) – познато уште во XIII век.

Но, кај источните Словени најверојатно најпозната е *Лиса Гора* – историско место во Киев на реката *Либидь*, каде што во времето на Киевска Русија продолжувале паганските обреди (укр. *Урочище Лиса Гора*). Според некои автори, такви *урочища*, односно *Лиси Гори* кај источните Словени постоеле секаде каде што имало планини или висорамнини и каде што сè уште во средниот век постоело паганството („место шабаша ведџм, синоним места, где всегда таится волшебство...миејсце страцень, култ погански“). Втората точка по височина на картата на Белорусија, земја којашто нема планини, е *Лысая гара* (342 м) која се наоѓа 21 км на север од престолнината Минск и е покриена со ливади и грмушки. Истото име го носи и едно село во реонот Ошмјана кај Гродна. Освен многуте белоруски места со ова име (околу стотина – <http://www.rv-blr.com/demo/mif/3233>, достапно на 2.2.2011), постојат и деривати од типот на *Лыска*, *Лысуха*. Заедничко насекаде било верувањето дека сите тие места биле „ѓаволски“, што е потенцирано и со фактот дека тоа се места со оскудна растителност или воопшто без растенија (во согласност со етимологијата на зборовите со коренот **lys-*). Интересно е дека во главниот град на Бугарија – Софија – има улица која се вика *Лиса гора*. Сите овие белоруски места имаат особена важност за културологијата: едни се места поврзани со култот на паганското божество Купала, други, пак, со христијанството, Исус Христос и Голгота. Придавката *лысы* во народната етимологија се објаснува како „гол“ – во согласност со научната етимологија, или како „јасен“, „светол“ – како поврзани со народниот сакрален (пагански) карактер на месностите каде што се движеле добрите духови (*Лысая гара*). Такви места има и кај Витебск на високиот брег на Западна Двина (*Успенская Гара – Успенская горка, Лысая гара*). Слично и во Русија: и во Волгоград постои *Лысая гора*, спореди ја естетската оценка за неа на интернет: „Красиво. Наверное *Лысая гора* есть в каждом месте, где есть горы“. Имаме свидетелства и за Карелија, за *Лысая гора* кај реката Вуокса (pavel-kosenko.livejournal.com/226384.html од 6 јуни 2007). И понатаму: *Лысая гора* – Туапсинский район, *Лысая Гора* – село, центр селскогo Совета народных депутатов, 25 км к северу от Первомайска, *Лысая Гора* – Республика Молдовия, *Лысая Гора* – г. Васильевка Запорожской области, *Лысая гора*, гора Броккен, *Лысая гора*, м. Коньково – Москва“.

Во местата наречени *Лысая гора* редовно се собирале вештици и легендарни суштества каде што приредувале свои сабатски обреди и игри. Некои автори тврдат дека постоела некоја стара словенска легенда според која земјата ја опашувал змејот што си ја гризел својата опашка. Тоа станувало токму кај киевската *Лиса гора*. Вакви мотиви се среќаваат во творештвото на Н. Гогољ, Н. Булгаков, М. Мусоргски. Меѓутоа, според нас, овде не се работи за изворен домашен фолклор, туку за пренесување на извесни трансформирани ориентални мотиви познати од Индија преку арапските земји и Турција, популаризирани од уметниците во XVIII и XIX век. Овие обреди биле живи досега, особено на почетокот на мај кога се собирале различни мистици, обожаватели на паганството, на сатанизмот или на келтската култура.

ЛИТЕРАТУРА

- Аниќ 1998: Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, III изд., Zagreb.
- Бањковски 2000: Andrzej Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, т. I, II, Warszawa.
- Бернекер 1908–1913: Erich Berneker, *Slawisches etymologisches Wörterbuch*, A-L, Heidelberg.
- Бориш 2005: Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Брикнер 1927: Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa (фототипно издание 1970).
- Бенус, Војниковиќ 2005: Vladimir Benus, Sead Vojniković, *Floristički sastav praštume i gospodarske štume u Ravnoj vali na planini Bjelašnici*. Izvod, Numarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sanski Most.
- Гамкрелидзе, Иванов 1984: Т.В. Гамкрелидзе, В.В. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и пракультуры*, т. I–II, Тбилиси.
- Иллич-Свитић 1971: Владислав Маркович Иллич-Свитић, *Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитских, картвельских, индоевропейских, уральских, дравидийских, алтайских)*. Введение. Сравнительный словарь (b–k), Москва.
- Исаковиќ 1995: Alija Isaković, *Rječnik bosanskoga jezika (karakteristična leksika)*, Sarajevo.
- Јахиќ 1999: Dževad Jahić, *Njolski rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo.
- Константин од Островица 1912: *Pamiętniki janczara czyli Kronika turecka Konstantego z Ostrowicy napisana między rokiem 1496 a 1501*. Wydał Jan Łoś. W Krakowie Akademia Umiejętności“.
- Курц, ред. 1966: red. Josef Kurz I, *Slovník jazyka staroslověnského*, т. I, Praha.

- Линде I 1854: *Słownik języka polskiego* przez M. Samuela Bogumiła Linde. Wydanie Lwów. W Drukarni Zakładu Ossolińskich, т. I.
- Митева 1989: Димка Митева, *Тоџонимџаџа на Сџирумичко*, Скопје.
- Мука 1911-1915, 1926, 1928: Ernst Mucke, *Wörterbuch der Nieder-Wendische Sprache und ihrer Dialekte* I, St. Petersburg 1911–1915, II, III Arnoŕt Muка, *Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow*, Prag, 1926, 1928, II, III.
- Мурговски 2005: Зозе Мурговски, *Речник на македонскиоџџ јазик*, Скопје.
- Пјанка 2010: Włodzimierz Pianka, *Wędrówki Prasłowian w świetle ich językowego obrazu świata na podstawie etymologii nazw przyrodniczych*, во: Res Slavisticae. Księга dedykowana Profesor Ewie Siatkowskiej, Warszawa 2010, с. 193-205.
- Славски, ред. 1983: red. Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, т. I, св. 3, 330–331 (репринт на I изд.), Kraków.
- Халиловиќ 1995: Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo.

SUMMARY

Unlike all the previous research in which the etymology of the toponym Bosnia usually investigated non-Slavic roots, in this article, the author, with detailed analysis on many records of this toponym, explains its etymology in connection with the Proto-Slavic adjective *bošъ. The author also gives extensive review and analysis on the meanings of the toponymes from the semantic field „naked“ : „covered“ which are found on the territories of Slavic states.

811.163.1 ' 373.422:[091:003.349.8

Наталија Андријевска

АНТОНИМИЈАТА И ОБРАЗУВАЊАТА СО НЕ- ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКВНОСЛОВЕНСКИ РАКОПИСИ

Апстракт: Предмет на анализа претставуваат образувањата со негациски префикс во старите македонски ракописи ексцерпирани за проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“. Овие образувања можат да бидат со многу различна семантичка оддалеченост од непрефиксираниите лексеми. Така, покрај воспоставувањето на антонимен однос со мотивирачкиот збор, префиксот не- во одделни деривати може да означува само одрекување, а не реализација на антонимна вредност. Посебна група претставуваат зборовите во кои префиксот не- означува некаква негација, но соодветен облик без префикс не постои. Во некои деривати, како резултат на самостоен семантички развој и различни поместувања на значењето, доаѓа до појава на нова лексичка вредност што не е во сооднос со зборот без негациски префикс. Соодветен простор е одделен и за споредба со ситуацијата на современ план.

Клучни зборови: антонимија, негациски префикс не-, македонски црковнословенски ракописи, современ македонски јазик.

Познато е дека антонимијата се засновува врз семантичкиот однос на спротивност, односно дека јазичната антонимија претставува израз на спротивноста на смислата меѓу две лексеми. Спротивноста, пак, меѓу лексемите не е секогаш од ист вид. Во литературата се укажува на проблемите при определувањето на поимот спротивен однос меѓу лексемите и на непрецизноста на терминот спротивност, така што кај истражувачите се среќаваат две струи – во едната определувањето е пошироко, а во другата потесно (Šipka 1998: 47; Драгићевиќ 2007: 265, 283). Според потесното сфаќање антоними се сметаат само оние зборови со спротивно значење што етимолошки не се поврзани, т.е. имаат различен корен (Simeon 1969: 81). Меѓутоа, поширокото определување на лексичко-семантичката категорија антонимија го отфрла ваквото формално ограничување и како критериум за утврдување на антонимноста на лексичките единици го прифаќа принципот на семантичка спротивност.

Поаѓајќи од пошироката дефиниција, антонимите структурно се делат во две групи (на пр. Новиков 1982: 251; Šipka 1998: 47–48; Драгићевиќ 2007: 283; Šarić 2007: 81): разнокоренски (каде што антонимното значење се одразува во различните корени на зборовите, на пр. мрџтвџ – жнвџ) и исто-

коренски (при што во образувањето на антонимните парови земаат учество различни зборообразувачки форманти што претставуваат основа на антонимниот однос, на пр. *мрѓтвџ – њемрѓтвџ*). Последниов тип антонимија се нарекува и зборообразувачка антонимија, а за истокоренските антоними се среќаваат уште и термините граматички или афиксни антоними*.

Во рамките на зборообразувачкиот тип антонимија – образување истокоренски антоними – префиксацијата со *не-* се претставува како особено продуктивна, како на современ план така и во стариот јазик од каде што е наследен соодветниот модел: *жив – нежив*, *џокриен – њџокриен* итн. Овде ќе се задржиме на образувањата со префиксот *не-* во македонските црковнословенски ракописи ексцерпирани за проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“, кои со својата бројност имаат значајно место во лексичкиот состав на стариот јазик. При тоа, како и на современ план (Драгићевиќ 2007: 284; Šarić 2007: 65), овие образувања можат да бидат со многу различна семантичка оддалеченост од непрефиксираниите зборови, па дури и не мора да бидат антоними на зборовите од кои се изведени. Во оваа статија ќе укажеме на неколку различни можности во врска со тоа, насочувајќи го вниманието кон особеностите што се јавуваат во македонските црковнословенски текстови, како и кон споредбата со ситуацијата на современ план.

* Освен структурното разграничување, истражувачите (сп. Грицкат 1961–1962: 89; Šipka 1998: 47) зборуваат за поделба на целосна или лексичка антонимија, кога антонимната релација се воспоставува меѓу лексемите во целост, односно едниот член на парот со целосното свое семантичко поле се претставува како антоним на другиот член (*лево – десно*, *видлив – невидлив*) и нецелосна или семантичка антонимија, кога членовите на антонимниот пар се побогати по значење, па не влегуваат со целосната своја семантичка содржина во антонимниот однос (на пр., според ТРМЈ, именката *ден* со значењето 'времето од изгревање до заоѓање на сонцето' и се спротивставува на именката *ноќ* што е потврдена единствено како 'дел од деноноќието, од вечерта до утрото', но првата е семантички побогата и е регистрирана уште со три значења: 'деноноќие (ден и ноќ заедно), период од дваесет и четири часа', '(само во множина) определен период, дел од животот' и 'определен датум поврзан со некој настан, посветен на некого или на нешто'). Во однос на оваа поделба мора да се укаже на неопходноста од задржување извесна резерва при изведувањето заклучоци во тој поглед кога станува збор за обработка на материјал од стариот јазик. Имено, ограничениот достапен лексички материјал од корпусот стари ракописи познати денес резултира со нецелосна документираност на комплетната семантичка содржина на одделен збор, па не смее да се исклучи веројатноста дека тој збор покривал поголемо семантичко поле одошто сме во можност да дефинираме врз основа на зачуваните пишани споменици. Така, во материјалот ексцерпиран за „Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“, кој е предмет на нашата анализа, во многу случаи се потврдува документираноста на лексемите не во нивното примарно значење, туку само во секундарни, пренесени, апстрактни значења, особено со оглед на жанровскиот состав на опфатените ракописи, што се состои првенствено од текстови со религиозна содржина. Ова секогаш се има предвид при анализата на лексиката на старите црковнословенски ракописи.

Најнапред ќе се осврнеме на антонимите што се наоѓаат во т.н. комплементарна спротивност. Овој термин во литературата се употребува за оној антонимен пар кога двете лексеми, двата члена на парот, целосно го покриваат обемот на одделен родски поим, односно кога меѓу членовите на антонимниот пар нема среден, преоден член, а тие меѓусебно се исклучуваат, т.е. ја исклучуваат можноста од воведување среден поим, што значи дека со одрекувањето на едниот член се постигнува потврдување на другиот (Апресјан 1974: 294, иако тој не го употребува гореспоменатиот термин; потоа Новиков 1982: 245; Prčić 1997: 104; Turk, Stojić 1999: 808; Драгићевиќ 2007: 284; Šarić 2007: 70, 113). Така, на пример, со додавање на префиксот не- на лексемата **мрџтвџ** се изведува придавката **немрџтвџ**, која не може да значи ништо друго освен **жнџ** (**не**коего **лазарџ** **словомџ** **вџскр<џ>сн ѿ мр<џ>твџхџ** **нмџше** **бо** **џетырн д<џ>нн** **н бџше** **тџло** **его** **смрџда** **н** **џрџвмн** **сџдроблено** **н** **томџ** **повелџ** **скоро** **нстџн** **н** **бџше** **џако** **н** **немрџтџ** 179с9Orb).

Анализираниот материјал нуди голем број вакви примери, при што во едни случаи во јазикот постои и разнокоренски антоним (на пр. како антоними на **сџдравџ** се јавуваат придавките **несџдравџ** и **болнџ**), додека во други случаи истокоренското образување со не- е единствен израз на антонимниот однос (на пр. како антоним на именката **правџда** ѝ се спротивставува префиксираниот дериват **неправџда**): **незнаемџ** 'непознат' – џако **незнаемн** **познаваемн ѿс ѱγνοоόμενοι** 2С6,9 Orh; **незаблџднџ** се оддалечува од глаголското значење на вршење на дејство 'незаскитан, незастранет' и развива качествена нијанса 'правилен' – **пџтџ** **ев<а>ггелџскџ** **нстнннџн** **незаблџднџ** **ѝ** **ѱπλανѝс** **сomPs142,8** **Вон**; **некџннџнџ** 'неписмен, необразован' – **н** **прџвџе** **ап<о>с<то>лы** **нџе** **бџхоџ** **џл<овџ>џы** **некннџнџ** **н** **простн** **н** **толнко** **не** **знахоџ** **нстннџ** **џако** **елнко** **наоџннше** **с<е>** **послџжде** **ѱγράμματοι** 156v14Krn; **неправџда** 'неправда' – **сџ** **нстннџнџ** **нџсть** **н** **нџсть** **неправџды** **вџ** **немџ** **ѱδικѝа** J7,18 Rad; **неработџнџ**, **непоработџнџ** 'непоробен, слободен' – **џтъ** **страстнџхџ** **мџкџ** **г<оспод>н** **неработнџџ** **д<оу>шџ** **положн** **мож** **да** **свободенџ** **сџн** **твора** **вола** **твоџ** **ѱδοўλωτον** 18r22Šaf, **непоработнџџ** 48b22Orb; **несџдравџ** 'болен' – **вса** **нездравн** **нџџлн** **тоџс** **какџџ** **џхонџџ** Mt8,16 Rad. Во оваа група спаѓаат голем број придавки со модална нијанса за неможност на извршување на дејството, антонимни на придавките од основата што означуваат можност за вршење на тоа дејство: **ненсџџлнџ** 'неизлечлив' **наспроти** **нсџџлнџ** (Mikl: *sanabilis*) – **д<оу>шџ** **мож** **ненсџџлноџ** **строџпн** **нсџџлнџ** **твоџџ** **џес<тџ>ноџ** **крџвнџ** **ѱνѝάτουс** 36v7Zag; **неосажнџ** 'недопирлив, недофатлив' **наспроти** **осажнџ** (Mikl: *qui tangi potest*) – **б<ог>џ** ... **ес<тџ>** **неџсежнџ<џ>** **џако** **ннџтоџе** **не** **можетџ** **осџзатѝ** **его** **ѱφανѝс** 130v1Krn; **непостнџнџ** 'недостижен, несфатлив' **наспроти** **постнџнџ** (Mikl: *qui comprehendit potest*) – **вндџвше** **непостнџнџнџ** **снџџ** **тџгда** **ѱκατάληπτον** **сomPs82,19** **Рог**; **непроходџнџ** 'непрооден' **наспроти** **проходџнџ** (Mikl: *qui transiri potest*) – **дашџ** **џастџ** **вџџделанџџ** **моџ** **вџ** **поустџнџ** **непроходџнџџ** **ѱβατον** J12,10 Grig.

Во низа примери се потврдува дека членовите на антонимниот пар се јавуваат во исти контекстуални опкружувања, во исти колокации: **НЕВНДНМЪ** : **ВНДНМЪ** – от<ъ> **ВНДНМЪИХЪ** и **НЕВНДНМЪИХЪ** **ВРАГЪ** **ИЗБАВИ** **НЪИ** **Г<оспод>И** **ОРАТЪН** **КАИ** **ОРАТЪН** **ЕХΘΡΩΝ** 18v23Grig; **НЕВОЛНЪ** : **ВОЛНЪ** – **РАЗУМЪВЪ** **ДЪЛА** **УЛ<овѣ>УА** **ВОЛНА** и **НЕВОЛНА** **ГРЪХИ** **ПРАЩАЖ** **ТЪ** **ΕΚΟΥΣΙΑ** **КАИ** **ΑΚΟΥΣΙΑ** 52r27Zag; **НЕВЪРЪНЪ** : **ВЪРЪНЪ** – **ПРНЕСЕ** **РЖЖ** **ТВОИЖ** и **ВЪЛОЖИ** **ВЪ** **РЕБРА** **МОЪ** и **НЕ** **БЖДИ** **НЕВЪРЕНЪ** **НЪ** **ВЪРЕНЪ** **ΑΠΙΣΤΟΣ** **ΑΛΛΑ** **ΠΙΣΤΟΣ** J20,27 Dbm; **НЕНСТЪЛЪНЪНЪ** : **НСТЪЛЪНЪНЪ** – **ΩНИ** **БО** **ДА** **НСТЪЛЪНЕНЪ** **ВЪНЕЦЪ** **ПРНМЖТЪ** **МЪИ** **ЖЕ** **НЕНСТЪЛЪНЕНЪ** **ΦΘΑΡΤΩΝ** **ΣΤΕΦΑΝΟΝ** ... **ΑΦΘΑΡΤΟΝ** 1C9,25 Ohg; **НЕПРАВЪДА** : **ПРАВЪДА** – **ВЪЗЛЮБИ** **ПРАВЪЖ** и **ВЪЗНЕНАВНДЪ** **НЕПРАВЪДЖ** **ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΝ** ... **ΑΔΙΚΙΑΝ** Hb1,9 Ohg.

Поинаков е случајот кога помеѓу образувањето со негациски префикс и основната лексема може да стане збор за меѓувредност, но таа не е лексикализирана, така што средниот член може да се изрази само описно (на пр. Šarić 2007: 90 укажува дека средниот член во односот на придавките *sretan* и *nesretan* се изразува најчесто описно: *ne sasvim sretan*, *ne baš nesretan*; исто така и средниот член меѓу *moderan* и *nemoderan* може да се изрази само описно). Од овој тип примери во анализираниот материјал ги izdelуваме: **НЕКРЪПЪКЪ**, **НЕМОЦЪНЪ** 'слаб' – **Х<рнсто>С** **НА** **КР<ъ>СТЪ** **НЕМОЦЪНИ** **ΩΤΝΑΔЪ** и **НЕКРЪПЪКЪ** **ЖНДОВ<ъ>СКИ** **ИЗЪВИ** **ΑΓΟΝΟΙ** ... **ΑΝΙΣΧΥΡΟΙ** comPs63,8 Pog; **НЕМОЦЪ** 'немоќ, слабост' – **СЪЕТЪ** **СА** **ВЪ** **НЕМОЦЪ** **ВЪСТАЕТЪ** **ВЪ** **СНЛЖ** **ΕΝ** **ΑΘΘΕΝΕΙΩ** 1C15,43 Ohg како антоним на **МОЦЪ** со значење 'моќ, сила'; **НЕМОЦЪНЪ** 'слаб' – **МЪИ** **НЕМОЦЪЖИ** **ВЪИ** **ЖЕ** **КРЪПЪЦИ** **ΑΘΘΕΝΕΙΣ** 1C4,10 Ohg како антоним на **МОЦЪНЪ** со значењето 'силен'. Последните два контекста посведочуваат воспоставување на антонимен однос помеѓу именките **НЕМОЦЪ** и **СНЛА**, како и помеѓу придавките **НЕМОЦЪНЪ** и **КРЪПЪКЪ**, кои би можело да се сметаат за разнокоренски антоними. Инаку придавката **НЕМОЦЪНЪ** во македонските црковнословенски ракописи покажува побогата семантика од **МОЦЪНЪ**, односно се среќава и со значењето 'болен' при отсуство на значењето 'здрав' во придавката **МОЦЪНЪ** (Андријевска 2003: 89).

Истражувачите укажуваат на искористувањето на негацискиот префикс како зборообразувачко средство на јазикот за изразување на семантичката меѓувредност меѓу одделните разнокоренски антоними. Анализирајќи го односот на придавката антонимија и негацијата во хрватскиот и во германскиот јазик, Турк и Стоиќ (1999: 809) izdelуваат посебна група каде образувањето со негациски префикс функционира како среден член меѓу два разнокоренски антоними, на пр.: *jednak – nejednak – različit*, *težak – netežak – lagan*, *dalek – nedalek – bliz(ak)*. Тие укажуваат дека средниот член може по својата содржина да биде поблизок до афирмативниот (истокоренскиот) или до негативниот (разнокоренскиот) член на антонимниот пар. Ова го илустрираат со примерите *jak – nejak – slab* каде што средниот член *nejak* стои поблиску до првиот член *jak*, за разлика од придавката *nedalek* што, како среден член меѓу антонимите *dalek – bliz(ak)*, е семантички поблиска до разнокоренската придавка *bliz(ak)*. Од анализираниот материјал во оваа смисла

би го изделиле примерот со прилогот **НЕДАЛЕУЕ** 'недалеку' – **ЕЩЕ ЖЕ ЕМОУ НЕДАЛЕУЕ СЖЩОУ** **ОТЪ ДОМОУ** **ОУ** **ΜΑΚΡΑΝ** L7,6 Dbm. Споредбата со грчкиот текст потврдува буквално следење на оригиналот. Во случајов образувањето со не- е семантички поблиско до разнокоренскиот антоним на **ДАЛЕУЕ**, т.е. до **БЛНЗЪ**, што се потврдува и преку послободниот превод на истото библиско место во друго евангелие: **СОУЩОУ ЖЕ ЕМОУ БЛНЗЪ ДОМОУ** L7,6 Rad. Дадената паралела дури може да наведе и на помислата за целосно поклопување на значењето на прилозите **НЕДАЛЕУЕ** и **БЛНЗЪ**, така што образувањето со не- би го зазелo местото на краен член, односно антоним на **ДАЛЕУЕ**, а не на семантичка меѓувредност помеѓу разнокоренските антоними **ДАЛЕУЕ** и **БЛНЗЪ**. Примерот е сведоштво за тешкотиите при класификацијата на образувањата со негациски префикс, како и на антонимите воопшто.

Јасно е големото значење на образувањата со не- кога тие се јавуваат како единствен израз на антонимниот однос кон мотивирачката основа. Имено, кога во јазикот не постои разнокоренско образување со спротивно значење, односно во случаите кога нема лексички антоними, пополнувањето на лексичкиот фонд го овозможува префиксацијата со не-, т.е. деривацијата на зборообразувачки антоними: **НСТОУННЪ ЗАПЕЧАТЛЕНЪ Б<ОГОРОДН>ЦЕ НЗ НЕГОЖЕ НАМ<Ъ> НЕМОУТНАА** **ПРОНЗНДЕ ВОДА** 68a14Vtš (овде треба да напоменеме дека придавката **БЪСТРЪ**, чиј континуант *bisīpar* на современ план се јавува како разнокоренски антоним на *maīten* < **МЖТЪНЪ**, во старите македонски текстови е документирана само со значењето 'брз', што наведува на претпоставка за подоцнежн развој на нејзиното денешно значење; затоа **НЕМЖТЪНЪ** на ниво на стариот јазик што е предмет на оваа анализа истапува како единствен антоним на **МЖТЪНЪ**; сепак, во овој поглед мора да се задржи извесна резерва поради можноста за нецелосна документираност на семантиката на зборовите во ексцерпираниите ракописи). Меѓутоа, се поставува прашањето каква е улогата на образувањата со негациски префикс во случаите кога наспроти основниот збор постои лексички антоним. Анализираниот црковнословенски материјал упатува на претпоставката дека во одделни примери тие се употребуваат за потенцирање на својството што се изразува со основата; освен тоа, со оглед на фактот што словенските текстови се преводни, а не оригинални, неопходно е да се спомене и влијанието на грчкиот оригинал, на пример: **РАЗОУМЕНЪ НЕНЗРАЗОУМЕНЪ** **РАЗОУМЪТН** **ΥΝΩΣΙΝ** **ἄγνωστον** **ΥΝΩΝΑΙ** 112r4Zag. Горното тврдење го поткрепуваат и многу примери во кои непосредно покрај разнокоренскиот антоним следи и истокоренски, кој би бил всушност негов синоним и кој овозможува потенцирање на веќе употребениот збор или поинакво изразување на постојниот разнокоренски антоним, при што споредбата со грчкиот текст укажува на верно следење на стилските карактеристики на оригиналот: **НС<ΟΥ>СЕ ... ЧЕТВРЪДНЕВНА** **ΛΑΖΑΡЪ** **САЩА** **ГЛАС<О>МЪ** **ЖИВА** **НЕМРЪТВА** **ДЪНАШЕ** **ζῶντα** **καὶ** **οὐ** **νεκρὸν** **ἐδίδοι** 78r30Hud; **ЗЛЕ** **Н** **НЕДОБРЪ** **ПРЪМАХОУ** **ЧЛ<ОВЪ>ЦЫ** **Χ<РНСТ>А** **КАКЪ** **КАΙ** **ἄτυχα** 139v16Krn; **НН** **ЖЕ** **ДА** **ЈАВЛЯЕМЕ** **СЕ** **ДНВН** **Н** **НЕКРОТЦН** **ῶ** **ПОСТЪ** **НЪ** **КРОТЧАНШН** **ῶ** **НАЩЕНІА** **ДА** **БЫВАЕМЪ**

ἄγριοι καὶ ἀνήμεροι 208r17Krn; јако истинниџи **НЕЛЪЖЪНЪИ** Б<ог>Ъ ἀληθής καὶ ἀψεудής comPs101,13 Bon; соурово н **НЕМ<Н>Л<О>СТНЕНО** М<ж>У<ε>НЪ БЫС<ТЬ> 233r5Stan; снн людне боун **НЕМЖДРН** μωρός καὶ οὐχὶ σοφός Dt32,6/Ct Bon; всѣко скврѣнѣно нли **НЕУНСТО** ннкакоже вѣннде вѣ оуста моѣ κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον A11,8 Ohr.

Познато е дека дериватите со не- не воспоставуваат секогаш антонимен однос со мотивирачкиот збор. Во придавките образувани од глаголски основи во кои глаголското значење е особено изразено (значи не во оние случаи кога со развојот на значењето придавката добива качествена нијанса, како горечитирианиот пример со **НЕЗАБЛЪДНЪ** 'правилен') префиксот не- означува само одрекување, неизвршување на дејството именувано со глаголскиот корен: **НЕВРѢДНМЪ** 'неповреден, кој не претрпел штета' – тако н постъ **РАЗДЫРАЕТЪ СЪГРѢШЕНІА** н **МНРСКІЕ МЖДРОСТН** н **ПРѢХОДНТЬ** Д<о>ША УЛ<овѣ>КѢ **НЕВРѢДНМА** ѿ БѢСОВѢСКІЕ РЖКЫ ἄβλαβη 208r12Krn; **НЕВРѢДНЪ** 'неповреден, кој не претрпел штета' – тѣуію же едннь воннь поеть его жнва н **НЕВРѢДНА** ἄβλαβον 192v23Krn; **НЕГННЛЪ**, **НЕНЗГННЛЪ** 'што не гние' – **ДРѢВО** БО **НЕГННЛО** НЗБНРАЕТЪ **ДРѢВОДѢЛЪ** ἄσπικτον Is40,20 Lobk, **НЕНЗГНІЛО** Grig; **НЕЖРЪТВЫНЪ** 'кој не е жртвуван' – сп<а>се мон жнво **НЕЖРЪТВЪНОЕ** ЗАКЛАННІЕ τὸ ζῶν καὶ ἄθυτον ἱερεῖον 169r26Zag; **НЕКРЪЩЕ(НЪ)НЪ** 'некрстен' – проуее трндес<ε>ТЬ ЛѢТЬ СЪТВОРЫ ПО М<а>Т<ε>РЫ СВОЕН НЖЕ БѢ **НЕКР<Ъ>ЩЕНЬ** ВЪ ТРНДЕС<ε>ТОЕ ЖЕ ЛѢТ<о> ЕГДА КР<Ъ>СТН СЕ НАУЕ ПРОПОВѢДАТН Ц<а>РСТВО НЕБЕСНОЕ ἀβάπτιστος 128v14Krn; н вѣ **АЛЕΞΑΝΔΡІА** БѢ ЕДННА Д<ѣ>В<н>ЦА **НЕКР<Ъ>ЩЕННА** ἀβάπτιστον 247r6Krn.

Исто така и во следниве примери образувањата со не- претставуваат само одрекување на содржината на основниот збор, а не реализација на антонимна вредност: **НЕМЪННХЪ** 'кој не е монах' – **ВЪНЕМЛН СЕБѢ ДО КОНЦА ... ЈАКО МННХЪ** А НЕ ЈАКО **НЕМННХЪ** ѿс μοναχός καὶ μὴ ѿс ἀμόναχος 65r11Les; **НЕМЪННШСКИ** 'не како монах' – НЕ ПЕУЕТ СЛ НН ѿ УСОМЖЕ **ЗЕМНЫХ<Ъ>** ѿшель ис<ТЬ> н **БЫС<ТЬ>** **МННХ<Ъ>** н СЕ ТЫ ЗДЕ **НЕМННШСКИ** ЖНВЕШН ἀμόναχος 21v2Les; **НЕПРАВОВѢРНЫНЪ** 'кој не е правоверен' – **НАПНСАВШЕ СВНТЬКА ДВА ПРАВОВѢРНЫХ<Ъ>** ЖЕ н **НЕПРАВОВѢРНЫХ<Ъ>** 270v3Stan. Цитираните примери сведочат дека образувањата со негациски префикс покриваат поголем семантички обем од нивните мотивирачки зборови.

Од контекстите што покажуваат разлики во анализираниот материјал од македонските црковнословенски ракописи наспроти ситуацијата на современ план како илустрација ќе го дадеме примерот со придавката **НЕПОЛЬСЫНЪ** чиј континуант *нейолезен* во ТРМЈ е дефиниран само како одрекување, отсуство на она што е именувано со основата – 'што не е полезен, од кој нема полза', а не со антонимното значење 'штетен'. Меѓутоа, примерот **АДАМЪ РАѢА** НЗГОННТ СЛ· ПНЦЖ ПРНЕМЪ ЈАКО ПРѢСЛѢШННКЪ МОНСН ЖЕ Б<о>ГОВНДЕЦЪ БЫС<ТЬ> ПОСТОМЪ ѿУН Д<оу>ШЕВНѢН ѿУНСТНВЪ ТѢМЖЕ РАЕВН ЖНТЕЛЬ БЫС<ТЬ> ѿЖНДААЩЕ НЗМѢННМЪ СЛ ѿ **НЕПОЛЕЗНЫА** ПНЦЖ н Б<ог>А ВНДѢТН МОНСЕНСКИ НАДѢАЩЕ СЛ ·М· Д<ъ>НЕН ПОСТНМ СЛ М<о>Л<н>ТВОЖ н М<о>ЛЕННЕМЪ 25a17Orb потврдува дека препишувачот не сакал да упати едноставно на неполезноста

од храната, туку напротив сакал да го потенцира значењето 'штетен' наспроти ползата од четириесетдневниот пост придружен со молитва. Слично во контекстот **НЕПОТРЕБНО** бѡ н бѣсѡвско ес<тъ> дѣло баѡнїе ѡтухов 46r23Krn, придавката **НЕПОТРЕБЪНЪ** не укажува само на непотребата од бајачки дејства, туку треба и да ја потенцира штетата од нив; инаку во ТРМЈ дефиницијата за *нейо̀требен* е 'што не е потребен'. Значи, за точното определување на семантиката на одделен збор во конкретен случај, неопходно е да се земе предвид неговата реализација во поширок контекст.

Одделна група претставуваат зборовите во кои префиксот не- означува некаква негација, но соодветен облик без префикс не постои. Во врска со ова Турк (2004: 88) вели дека од гледиште на информацијата означениот член е помалку предвидлив, значи поредок, па јазикот има посебни изрази за помалку веројатните поими, додека за т.н. обични, т.е. предвидливи поими нема секогаш посебен израз (ова го илустрира со следниов пример: почесто е возрасен маж да биде оженет отколку неженет, па наспрема антонимниот пар *oženjen* : *neoženjen* не постои паралелизам на рамниште на именките, односно постои *peženja*, а не постои **ženja*; во ТРМЈ такви се примерите: *недоновче* и *недоносче* 'предвреме родено, недоносено дете', *неро̀шка* 'жена што нема пород од биолошки причини', *несоница* 'немање сон, губење можност да се падне во сон, да се заспие; бессоница'). Турк (2004: 93) заклучува дека предвидливоста условува отсуство на позитивниот член (како и на средниот член) во антонимијата; реткиот или помалку веројатен поим поради помалата предвидливост има јазичен израз, а обичниот, кој по својата природа е предвидлив, а тогаш во голема мера и редувантентен, нема секогаш посебен израз. Се разбира, кога станува збор за стариот јазик, како што беше споменато и претходно, причините за нереализацијата на образувањата со не- можат да се должат и на недостигот на извори, односно на ограничениот материјал зачуван до денес. Ексерцираниот материјал потврдува дека поголем број од придавките со модална нијанса за неможност на извршување на дејството немаат наспроти себе позитивен член без негациски префикс. Од примерите што во стариот јазик се реализираат само со негацијата не- izdelуваме неколку: придавката **НЕВНДЪСТВЪНЪ**, која означува отсуство на она од основата 'безобличен, кој нема облик' – ес<тъ> **НЕВНД<ъ>СТАВНЪ** ѡко внд<ъ> не нмат<ъ> нлн под<о>бїе нно не нмат<ъ> ѡνειδον 130r25Krn, претставува индивидуално образување на пишувачот на Кринскиот дамаскин како успешен превод на новиот религиозно-филозофски термин што дотогаш не бил сретнат во преводната литература; **НЕВЪМЪСТНМЪ** 'несместлив, неопфатлив' – б<ог>ъ ... ес<тъ> **НЕВЪМЪСТНМІИ** ѡко мѣсто ѹѡвастѣно не можеть вѣмѣстнтн его ѡχѡρητον 130r20Krn; **НЕВЪТОХРАНТЕЛЪ** 'кој не го чува, не го одржува договорот/заветот, предавник' – *неразоумьны и невѣтохраннтелє* нелюбнтелне и клатѣѣ нехраннтелне ѡсунѣтѡуѣ R1,31 Kap; **НЕГАСНМЪ** со развој на значењето 'незгаслив, непрестаен, вечен' – *вннтн въ геѡнѡ въ ѡгнь негаснмн* εις τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον Mc9,43 Rad; **НЕЗГЛАГОЛАНЪ**

’неискажлив‘ – прннесе еН **НЕНЗЫГЛА<ГОЛА>НЖА** радостъ ѿако бесѣмене **ЗАУЕНШН** въ **УРѢВѢ** своємъ н родншн сына 124с80гб; **ненздреченьнъ** ’неискажлив, неопислив‘ – **НЕНЗРЕУ<Е>НЬНОЕ** уюдо твоего рождства м<а>тн д<ѣ>во ἄρρητον τὸ θαῦμα 71v7Zag; **немлзунмъ** ’кој не замолчува‘ – рад<о>у<н> се ап<о>с<то>ломъ **НЕМЛЗУНМАИ** оуста ἀσίγητον στόμα 112v4Zag; со истото значење и **немлзунъ** – тебе браконенскѡснж м<а>т<е>рь б<ог>а вышнѣго ... **НЕМЛЗУНЫМН** словеси славнжж велнучем<ь> ἀσιγήτοις δοξολογίαις 8r20Bit; **неплоды** ’која е без пород, неротка‘ – манѡе нмѣ женѡ н таа бѣ **неплодн** н не раждающіа стѣира 231r9Kгн; **непобѣднмъ** ’непобедлив‘ – ѿако твон прѣстолъ **непобѣднмъ** ἀνίκητος comDn3,55/Ct Воп; **непостнжнмъ** ’несфатлив, неразбирлив‘ – бесѣмене рож<дѣ>с<т>во тн у<н>стаа **непостнжнмоѡ** порожденне ѡбл<а>жажще поем та ѿако матеръ творца ἀκατάληπτον 222b200гб.

Во посебна група се izdelуваат примерите кога во образувањата со не-, како резултат на самостоен семантички развој и различни поместувања на значењето, доаѓа до појава на нова лексичка вредност што не е во сооднос со образувањето без негациски префикс (Turk, Stojić 1999: 811; Драгићевић 2007: 285, 286), од типот на современите примери *невоља* наспрема *воља*, *невреме* наспрема *време*. Од богатството примери, кои поради својата разнородност бараат посебна продлабочена анализа, izdelуваме неколку контексти во кои придавките со не- не покажуваат директна семантичка врска со ненегираните придавки. На пример, придавката **небрачна** која се реализира само во женски род со значењето ’која не искусила брачна постела, т.е. која зачнала без полов однос‘ – **небрачнаа** д<ѣ>во м<а>тн прѣу<н>стаа вѣмѣшии х<рнст>а ц<а>рѣ 156d330гб не може да се доведе во врска со значењето ’свадбен, свечен‘ на непрефиксираната придавка **брачнаъ**; придавката **непрнкладнъ** во контекстот **ѣко нстнна х<рнсто>с а не лъжа въ ѣса роды вѣка прѣбываеть н не гиблетъ ѿако б<о>жнѡ дѣло непрнкладно** ὁσούκритоv comPs118,90 Pог се реализира со значењето ’неспоредлив, на кого му нема сличен‘ за разлика од **прнкладнъ** ’прикладен, соодветен‘; придавката **нераздѣлнъ** ’неделив‘ – **аще н с<ва>таа тро<н>ца ес<т>** **нераздѣлнн** ἀχώριστος 145r19Kгн означува неможност за извршување на дејството од основата за разлика од придавката без негација **раздѣлнъ** што нема модална нијанса на можност, туку се употребува со значењето ’разделен, различен‘ итн.

Во врска со стандардниот јазик, во литературата се укажува на уште една неантонимна вредност на негираните лексеми во рамките на зборовната група именки. Имено, префиксот *не-* се употребува и за негирање на позитивните особини што природно се претпоставуваат за поимот означен со основата. Така, на пример, именката *неѿаѿко* се употребува со значењето ’лош татко‘, при што е присутен актуелниот однос лице – дете, меѓутоа, за разлика од зборот *ѿаѿко* за кој се претпоставува позитивен квалитет, ’оној што се однесува како вистински татко‘, во префиксираната именка *неѿаѿко* квалитетот на именуваното лице е сменет во спротивен, во

негативен (Соболев 1995: 524–525). Значи, овде не доаѓа до антонимизација, туку *не-*, во функција на модификатор, му придава значење 'лош' на основниот збор (наспроти целосната антонимизација во именката *непријател* 'противник' а не 'лош пријател', при што семантиката на зборот во целост се менува во спротивна). Ваквата функција на негацискиот префикс не наоѓа потврда во анализираниот материјал од македонските црковнословенски ракописи, а во консултираните старословенски речници е регистрирана единствено во именката *неуловѣкъ* со значењето 'бездушен, лош човек' само во еден пример од Супрасалскиот кодекс.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрејевска Н., *Преводот на грчкото привативно алфа во старите македонски текстови*, Скопје 2003.
- Андрејевска Н., *Зборообразувањето во Крнинскиот дамаскин*, Скопје 2009.
- Апресјан Ю. Д., *Лексическая семантика * Синонимические средства языка*, Москва 1974.
- Грицкат И., „О антонимија“, во: *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, IV–V, Нови Сад 1961–1962, стр. 87–90.
- Драгићевић Р., *Лексикологија српског језика*, Београд 2007.
- Кодухов В. И., *Введение в языкознание*, Москва 1987.
- Макаријоска Л., Павлеска Б., „За антонимијата од историски аспект“, во: *Croatica et Slavica Iadertina*, III (2007), Zadar 2007, стр. 131–141.
- Новиков Л. А., *Семантика русского языка*, Москва 1982.
- Соболев А. Н., „За механизмот и типовите на јазичната негација (семантиката на словенскиот префикс *не-*)“, во: *Македонски јазик*, XL–XLI, Скопје 1995, стр. 521–528.
- Срезневский И. И., *Материалы для словаря древнерусского языка*, I–III, Санктпетербургъ 1893–1903.
- Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, ред. Цейтлин Р. М., Вечерка Р., Благова Э., Москва 1994.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик*, гл. ред. Конески К., I. А–Ж, Скопје 2003; II. З–К, Скопје 2005; III. Л–О, Скопје 2006; IV. П, Скопје 2008.
- Menac A., „Iz problematike pridjevskih antonima. Pridjevi s prefiksom *ne-* u ruskom i hrvatskom književnom jeziku“, во: *Rječnik i društvo*, Zagreb 1993, стр. 221–226.
- Mikl: Miklosich F., *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum*, Vindobonae 1862–1865.

- Prčić T., *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci – Novi Sad 1997.
- Simeon R., *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I. A–O, Zagreb 1969.
- Slovník jazyka staroslověnského*, гл. ред. Kurz J., Hauptová Z., I–IV, Praha 1966–1997.
- Turk M., Stojić A., „Pridjevska antonimija i negacija u hrvatskome i njemačkome jeziku“, во: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*, Zagreb – Rijeka 1999, стр. 805–815.
- Turk M., „Neka odstupanja u antonimskoj simetriji u hrvatskom jeziku“, во: *Fluminensia*, god. 16 (2004) br. 1–2, стр. 87–94.
- Šarić Lj., *Antonimija u hrvatskome jeziku: Semantički, tvorbeni i sintaktički opis*, Zagreb 2007.
- Šipka D., *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad 1998.

При работата е користена картотеката на Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Скратениците и симболите се употребени според прегледот даден во „Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“, гл. уредник З. Рибарова, т. I. Вовед, *а* – *бжджци*, Скопје 2006, стр. 208–213.

ANTONYMY AND DERIVATIVES WITH **нѐ-** IN THE MACEDONIAN CHURCH SLAVONIC MANUSCRIPTS

Summary

The analysis represents derivatives with negative prefix **нѐ-** in the old Macedonian manuscripts included in the "Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic". These derivatives may have very different semantic distance from the non-prefixed lexemes. Thus, besides establishing an antonymous relationship with the motivating word, the prefix **нѐ-** in certain derivatives can only mean denial, not realizing the antonymous value. Furthermore, there are words in which the prefix **нѐ-** indicates a negation, but adequate form without this prefix does not exist. In certain derivatives, because of independent semantic development of meaning, comes to the emergence of new lexical value that is not in proportion with the word without negative prefix. A comparison with the situation in contemporary Macedonian is also included in the analysis.

Ана Коритовска

811.163.3

811.18 ' 282.2(497.115)

811.14

ЦЕНТРАЛНОБАЛКАНСКИ ТИП НА САНДИ

Abstract: This article refers to the description of Balkanian sandhi phenomena. The same type of the external sandhi is observed in modern Macedonian language and in north Albanian (gheg dialects). The voicing/devoicing of obstruents before resonants depends on the actually realized caesuras. In both languages sandhi is a productive phonetic process.

Key words: sandhi, standard norm, voicing/devoicing of obstruents, morphemic boundary.

Во централнобалканскиот тип санди, имајќи ја предвид звучноста/беззвучноста на опструентите, спаѓаат три јазици – македонски, гегиски албански од Косово и грчки – особено неговите северни дијалекти. Во наведените јазици појавата санди функционира како процес на фонетски производ, додека во поголемиот број словенски јазици (со исклучок на украинскиот кој, исто како и македонскиот, е посебен тип), промените во рамките на звучноста ги регулираат определени правила.

Во македонскиот јазик формално функционира говорна(та) норма прифатена во средината на XX век (Конески 1996). Во согласност со стандардната норма, група опструенти на границата меѓу два збора се изговара звучно или беззвучно, во зависност од реализацијата на вториот сегмент, односно доаѓа до регресивно едначење по звучност. Пред иницијалните резонанти финалниот звучен опструент, според нормата, ја чува звучноста, а на крајот на зборот или пред пауза звучниот опструент се изговара беззвучно.

Прелиминарното истражување на И. Савицка од 2003 година покажа дека дескриптивната норма на македонскиот јазик не е актуелна и дека во сегашниот изговор често доаѓа до обеззвучување на звучните опструенти на крајот на зборот пред иницијални сонанти и самогласки. И покрај тоа што во предвид беше земен пред сè финалниот опструент /в/, резултатите покажаа дека е потребна подетална анализа на поголем материјал што ќе ги опфаќа сите други звучни опструенти.

Благодарение на Македонското радио и телевизија добив снимен материјал – 40-часовна снимка главно со висок квалитет, без музичка придружба. Говорителите беа пред сè професионални спикери и луѓе познати во општествениот живот – лекари, актери, политичари, уметници итн. Темите на материјалот што беше користен за анализа, како и темпото на зборување, беа различни. Врз основа на радиоматеријалот не бев во состојба да ја опре-

делам возрасната граница на испитаниците, ниту нивното потекло. Прифатив дека говорителите се возрасни лица, мажи и жени, кои секојдневно го употребуваат стандардниот македонски јазик.

Звучната анализа покажа дека, освен начинот на реализација на групата „звучен финален опструент + иницијален резонант“ што се наоѓа на границата на два збора, треба да се проверат и сите други морфолошки граници, затоа што се појавуваат реализации кои остануваат надвор од нормата, а радиоматеријалот треба да се дополни со анкети, зашто во него некои контексти се ретки, а некои воопшто ги нема. Тоа се однесува на сложенките и на полусложенките, а исто така и на границите на нагласените зборови и на енклитики. Речениците со избран контекст ги прочитаа студенти од Филолошкиот факултет на универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје, на возраст 20-22 години. Првиот тест со полусложенки го прочитаа 76, а вториот тест со енклитики го прочитаа 60 студенти.¹ Всушност, станува збор за една иста група студенти. Секоја реченица студентите ја читаа со вообичаено темпо, а повторувањата ги правеа со побрзо темпо на изговор.

Од целиот материјал ги изделив сите групи со звучениот опструент /в/ кој претходно во македонскиот јазик функционираше како сонант и кој во бројни примери го континуирал прасловенското *x.

Резултатите од истражувањето се следниве:

1. Во морфемите и на границите со суфикс или со наставка асимилацијата на опструентите по звучност е задолжителна, што одговара на дескриптивната норма, на пр. *g sk¹i*, *go po sk¹i*.

2. На граница по предлог едначењето на опструентите по звучност е типичен начин на реализација, на пр. *врз који vɤ koji*, *od celata* [ot selata], *od фирми* [otfirmi], под који [potkoji], *без тђоа* [bestoa], *тђосђидиђломски* [poz-diplomsk¹i]. Кога темпото беше побавно, кај испитаниците забележав изговор од типот [od³sve sk¹i] (*од светђски*), [od³festivalot] (*од фестивалот*), каде што по звучниот финален опструент на предлогот се појавува краток вокален сегмент [ʔ], а до обезвучување пред иницијалниот опструент на самостојниот збор не доаѓа.

3. Во групата „финален звучен опструент + иницијален резонант“ на граница по предлог, освен доминантна реализација без обезвучување на опструентите, може да се забележи и реализација што е надвор од нормата, каде што звучниот опструент се обезвучува целосно или делумно. Ваквиот начин на изговор не е честа појава во македонскиот јазик (околу 8 % од сите

¹ Студентите, пред да почнат да ги читаат речениците од анкетата, се претставија и го кажаа местото на раѓање и живеење. На тој начин можев да одделам една група испитаници од североисточниот дел на Македонија, кај кои беше можно влијание од родениот говор/дијалект. Во резултатите се покажа дека потеклото на говорителите е важен фактор и дека во рамките на санди на територијата на Македонија постојат големи разлики.

реализации на тој контекст) и се забележува при побавно темпо кога врската меѓу предлогот и нагласениот збор е послаба. По обезвучениот опструент најчесто се слуша ə .

4. На граница меѓу нагласен збор и енклитика финалниот звучен опструент се изговара безвучно пред иницијалниот безвучен опструент на енклитиката *-ѝа* (*жегѝа* [ze^h]), додека звучноста секогаш се зачувува пред иницијалната самогласка на енклитиката *-оѝ*, *-ов*, *-он*. Пред енклитиката *ли* звучниот опструент на крајот од нагласениот збор испитаниците најчесто го изговараа безвучно независно од темпото на говорење (87 % безвучни реализации). Обезвучување на финалниот звучен опструент забележав кај студентите и пред заменските енклитики *ѝ*, *ми* и *му*. Такви реализации имаше вкупно околу 58 %.

5. Што се однесува до морфолошките граници во сложенките, во сите примери во изговорот од радиоматеријалите забележав едначење по звучност во групи од по два опструента. Резултатите од анкетата покажаа дека најмногу отстапувања од дескриптивната норма има во групите од типот „финален звучен опструент во првиот дел + иницијален резонант на другиот дел“ од полусложенките, при што начинот на изговор во писмено обележаниот звучен опструент зависи од квалитетот на иницијалниот сегмент како и од темпото на говорење, имено, почесто доаѓа до обезвучување на звучниот опструент пред самогласките отколку пред сонантите на почетокот на вториот дел од полусложенката (D#V → [TV] околу 52 %, D#S → TS околу 34 %), додека побавното темпо на говорење е поволно за зголемување на бројот на обезвучените реализации на првиот сегмент од групата (околу 50 % безвучни реализации при умерено темпо и околу 38 % при побрз изговор).

6. На морфолошката граница меѓу два збора во група од два опструента изговорот на испитаниците најчесто одговара на дескриптивната норма во македонскиот јазик, т.е. доаѓа до регресивна асимилација, на пр. *ѝ ѝодараѝ за ѝрадоѝ* [g'j'podarad zagradot], *во новиоѝ ден* [vonov'j'o·den]. Отсутност од едначење по звучност забележав во 13 % од примерите со „финален звучен опструент + иницијален безвучен опструент“, додека во примерите со спротивна комбинација звучната асимилативна реализација е речиси единствениот тип на изговор. Отсутност во едначењето по звучност се регистрира кога има побавно темпо на изговор, а по првиот сегмент е присутен ə на пр.: *конѝеѝ за својсѝваѝа* [kon sept^o zasvojstvata], *шесѝ зайирка* [ses^o zapirka]. Во радиоматеријалот пронајдов и примери во кои по безвучното финално *ѝ* од првиот збор се слуша многу силна африкација, па следува изговорот на иницијалниот звучен опструент од вториот збор, на пр.: *аѝалоѝ беше* [agalot^s beše], *ѝокажувааѝ дека* [pokazuva:t^{ts} deka], *се бораѝ да ѝ задржаѝ* [seborat^s da g'izadrz].

Најголем број отстапувања од стандардниот изговор се забележува во групите од финален звучен опструент и иницијален резонант на граница

меѓу два збора. Во согласност со дескриптивната норма, ваквите контексти треба да се изговараат без обезвучување на звучни опструенти, па и безвучните опструенти во таквата позиција треба да ја зачуваат својата безвучност.

Резултатите од истражувањата во современиот македонски јазик докажуваат дека обезвучувањето на финалните звучни опструенти е честа појава. Обезвучувањето се регистрира пред сè пред иницијалните самогласки од вториот збор (околу 59 %), но бројот на безвучните реализации на звучниот финален опструент пред сонанти е прилично голем (29 %) (примери за безвучна реализација се: *на друї начин* [n d k n Ńin , *за излез надвор* [zaizles nadvor], *суг и ја* [sut i ja], *друї или* [druk ili], *наназад и ќе ѝолкуваїе* [n n z i se ołk v e , *їораз околу ро окоł* , *Белїрад и Пришїїина* [bełg i p iŃina]). На начинот на изговор на звучниот финален опструент пред вокал или сонант има влијание и темпото на говорење, т.е. до асимилација почесто доаѓа кога има побавно или умерено темпо отколку при брзо темпо на изговор.

Во приближно 31 % на реализации пред иницијална самогласка и во приближно 40 % на реализации пред иницијален сонант, по финално обезвучен опструент на првиот збор во изговорот беше присутно *э* .

Резултатите од анализата покажаа дека чувствителноста на финалните звучни опструенти пред иницијални резонанти на граница меѓу два збора е различна. Најчесто се обезвучуваат финалните опструенти *ж* и *з*, додека звучноста на финалното *г* се чува во околу 68 % од примерите, особено пред назалот *н*.

7. На крајот на зборот или пред пауза звучниот финален опструент се изговара безвучно, на пр.: *шїїаб* [Ńap], *сїїолб* ołp , *клуб* kłp . Реализации што отстапуваат од нормата регистриравме само при бавно темпо, пред сè кога се во прашање туѓи зборови.

Што се однесува до реализацијата на /в/ можеме да кажеме дека изговорот на овој сегмент главно одговара на дескриптивната норма на македонскиот јазик во групи од два различни по звучност опструенти во морфемата, како и на граница со суфикс или со наставка, на граница по предлог/префикс, на граница со енклитиката *-їїа*, на граница во сложеници и меѓу два збора.² Во некои од овие позиции /в/ функционира како сонант, на пр. во групи од безвучен опструент и /в/ внатре во морфема или од безвучен финален опструент и иницијално /в/ на граница меѓу зборови, во другите позиции /в/ функционира како обичен опструент, на пр. кога на границата на предлогот има финално /в/ и иницијален безвучен опструент во основата на нагласениот збор. Отстапувања се случуваат во групи /в/ + резонант на различни морфолошки граници.

² Имаме случаи на реализација со озвучување на финалниот опструент пред иницијалното /в/ во следниве регистрирани примери: *їригонес во филмската* [pridonez vofilmskata], *реалносїї во бразилскиїе* [realnoz vobrazilsk'ite], *се кристїализирааїї во конкурсоїї* [sekrystalizira:d vokonkursot].

Во формите на аорист и имперфект пред наставката *-ме* регуларно доаѓа до обезвучување на /в/. Во радиоматеријалите најдов 96 % примери со гореспоменатата реализација, на пр.: *бевме* [befme], *учествувавме* [ʃestvuvafme], *имавме* [imafme]. Кога во изговорот наместо *м* се јавува *н*, најчесто пред него /в/ ја зачувува звучноста, на пр. [dadovne]. Во наведените примери /в/ се јавува како континуант на прасловенското *х.

Обезвучување на /в/ исто така бележиме кога тоа ќе се најде во позиција на крајот на предлогот или на префиксот *против-* пред иницијалниот резонант на основата, додека предлогот или префиксот *в-* секогаш се изговара звучно во истата позиција. Само звучна реализација на /в/ имаме на граница со енклитиките *-ои*, *-ов*, *-он*. Од друга страна, во изговорот кај студентите забележав обезвучена реализација на финалното /в/ во нагласените зборови пред енклитиката *ли*. На начинот на изговор не влијае ниту темпото ниту потеклото на испитаниците.

Во сложенките звучниот опструент /в/, на крајот на првиот збор пред иницијалниот резонант на вториот збор во сите примери од радиоматеријалот ја задржува звучноста ([p o iv e ʃnost], [protivustaven]).

На граница меѓу два збора финалното /в/ пред иницијален резонант испитаниците главно го изговараа безвучно. Пред самогласка забележав обезвучена реализација на /в/ во околу 92 % од примерите со тој контекст, а пред сонанти – во околу 89 %.

На крајот на зборот, како и сите звучни опструенти, /в/ се изговара безвучно.

Резултатите од истражувањето на македонскиот материјал се претставени во табелите 1 и 2.

Во гегискиот албански јазик од Косово, како што покажаа истражувањата на И. Савицка (1998) и подоцнежните описи (P zybył k 2006, Rybicka 2008, Korytowska 2009), начинот на изговор на определени гласови не е точно дефиниран со правило, туку зависи од фонетските услови, што значи дека на Косово имаме тип на санди сличен на македонскиот. При побавно темпо на изговор, гласовите се изговараат прецизно, па и едначењето по звучност поретко се забележува. Регуларна асимилација по звучност бележиме во внатрешноста на морфемата и на послабите морфолошки граници каде се можни и двете варијанти на изговор. На морфолошката граница во сложенките едначење на опструентите по звучност нема.

И. Савицка забележува дека косовскиот тип санди е толку нестабилен, што асимилацијата е можна и независно од темпото на изговор, дека некои опструенти обично ја чуваат својата звучност, на пр. /џ/ и /в/, а другите звучни опструенти факултативно се обезвучуваат пред иницијалниот безвучен опструент на следниот збор. Понекогаш, исто така, обезвучувањето на звучните опструенти се забележува на крајот на зборот пред пауза. Претставените информации покажуваат дека косовскиот албански, кој во минатото бил квалификуван како јазик без акомодација, се менува,

дека се приближува на тип на јазик со акомодација. Значи, како и во македонскиот јазик можеме да очекуваме реализации со асимилација по звучност во некои други контексти.

За потребите на едно истражување искористив снимка од радио во Приштина. Професионална спикерка на возраст од околу 50 години со умерено темпо читаше извадок од популарно научна книга. За анализа избрав групи од две различни по звучност опструенти внатре во морфемата, на сите морфолошки граници, звучни опструенти на крајот на зборот пред пауза и групи од типот опструент + резонант на граница меѓу два збора.

Резултатите од истражувањето потврдија дека асимилацијата по звучност е регуларна појава во групите од два опструента внатре во морфемата или на граница пред суфикс/наставка и во групите од типот „звучен опструент + беззвучен опструент“ на граница меѓу зборови (на пр.: *kryqëzimi* [krydzzi:mi], *mundësi* [muntsi:], *të dobësuar* [tədopsu:ar], *të padëshëruar* [təpatʃəru:ar], *zëvendësuar* [zəventsu:ar], *përgjegjësini* [pə dze esi:n], *acid folik* [si:t foli:k], *lëng frutash* [lɛŋk fru:tʃʃ]), додека во сите други позиции се регистрираат два начина на изговор (табела 3).

Во групите „беззвучен опструент + звучен опструент“ на границата меѓу два збора едначење по звучност забележав во околу 60 % од примерите, на пр.: *vdekjes brutale* [vdekjez bruta:le], *mundet gjithashtu* [munded dziθaʃtu:], *grup gjaku* [g b dza:ku], *prindërit duan* [prindrid du:an], *shpesh gratë* [ʃpez g , *gjuhëtarët bënëin* dzuxtarəd bə:nin]. Во текот на анализата освен ваква реализација слушнав многу прецизен изговор, без асимилација на гласовите, на пр.: *ushtrimi fizik do ta ndihmojë* [uʃtrimi fizik dotandixmo:j], *sipas grupeve* [sipas gru:peve], *me ndryshimet e klimës dhe të ushqimit* [mendryʃimet ekli:məs ðetəuʃ eimit].

Пред иницијалниот резонант финалниот звучен опструент на првиот збор спикерката го изговараше звучно во 30 % од примерите. Во сите други примери забележав обеззвучување на финалниот звучен опструент, *serioz apo* [serjos apo:], *një lëng i pasur* [nɛlɛŋk ipa:sur], *një lëng ananasi* [nɛlɛŋk anana:si], *larg nga ajo* [lark ŋgaajo], *të madh në mbylljen* [təmaθ nəmby:ljen], *negativ në njerëz me ndjeshmëri* [negatif nəŋerəs mendjeʃməri:]. Во оваа позиција, како и во македонскиот јазик, најретко се обеззвучува финалниот опструент *g*.

На крајот на зборот пред пауза звучниот опструент се изговара беззвучно, на пр.: *lidh* [liθ], *mund* [munt], *lëng* [lɛŋk], *thelb* [θelɐ], *pozitiv* [poziti:f].

До едначење по звучност меѓу два збора најчесто не доаѓа кога на крајот на првиот збор е присутен гласот *ə*, независно од тоа дали овој глас се изговара или не. Во радиоматеријалот сепак најдов неколку примери во кои асимилацијата е присутна и во оваа позиција (на пр.: *me shëringë të vaksinës* [meʃəriŋk təvaksi:nəs], *tëndë të gjakut* [tənt tədza:kut], *disa mjekë besojnë* [disa mjeg beso:jn], *është grupi* [əʒd gru:pi], *është gjithashtu* [əʒd dziθaʃtu:]), дури и неколку реализации кога во изговорот на спикерката се

појавува *ə*, иако односниов глас во пишаниот текст го нема, *sot dhe dy mijë* [sotə ðe dy mi:j], *shkaqet dhe terapin* [ʃk eətə ðe tera:pɪ:n], *fuqizohet gjaku* [f eizoxetə ja:ku]. Во избројаните примери, заради присуството на вметнат вокален сегмент, асимилацијата по звучност е неможна. Забележав и безвучни реализации на финалниот звучен опструент пред пауза, по кои следува *ə*, *me shtringë* [meʃtri:ŋk]. Во ваквите примери звучноста во изговорот би требало да се зачува.

Што се однесува до сложенките се забележува реализација со асимилација и без асимилација.

Анализата на радиоматеријалот докажува дека косовскиот тип на санди е чисто фонетска појава како и во македонскиот јазик, дека начинот на реализација не зависи од правила туку од моменталната ситуација, како и тоа дека во голем број позиции се регистрираат две варијанти на изговор, дури и кога има умерено темпо на изговор кога изговорот е прецизен.

Во гегискиот албански јазик (северниот дел на Албанија и Косово), особено на крајот на зборот и во консонантски групи со втор сегмент *t* како супститут на **h* функционира *f* (Gjinari 1970, 1988). Иста ситуација има во југозападните дијалекти на македонскиот јазик (Видоески 1998/1999).

Некои паралели во рамките на санди наоѓаме и во грчкиот јазик. Во согласност со дескриптивната норма на грчкиот јазик, финалниот опструент *s* треба да се изговара звучно пред иницијалните звучни опструенти и, поретко, пред иницијалните сонанти, додека пред самогласки *s* останува безвучно. Озвучувањето не е регуларна појава и почесто се случува внатре во морфемите отколку на границата меѓу два збора. Повеќе примери со асимилација по звучност се забележуваат во северните дијалекти на грчкиот јазик (Μαργαρίτη-Ρόυκα 1985 и 1989, Eftychiou 2008).

Врз основа на дијалектолошките трудови на Маргарити-Ронга можеме да заклучиме дека во северногрчките дијалекти во зборовите доаѓа до озвучување на опструентите пред финалните */n/* и */ŋ/* во старите и во новите групи добиени по пат на елизија на ненагласен вокал меѓу два консонанта. Пред другите сонанти нема асимилација по звучност. По назалите опструентот се изговара звучно само во старите групи, додека во поновите групи асимилацијата не се бележи.

На граница меѓу два збора можна е и регресивна и прогресивна асимилација по звучност. До регресивно озвучување доаѓа во групи од типот „финален безвучен опструент + иницијален звучен опструент“ (на пр.: */p dén/ b dén*, */lá p ð éx'/ lázb ð éx'*, */ báb/ d báb*, */ dá k l'/ d dá k l'*, */i g'úmi/ iz g'úmi*, */óm γl'ép/ óm z γl'ép*, */ n kl'éf' ðil dí/ n gl'évd' ðil dí*³) и „финален безвучен опструент + иницијален сонант“ (на пр.: */ x γ ó p m ífi i/ x 'γó b m ífi i*, */én x áf' n pl'ízn/ én x áv' na pl'ízn*, */ l'é/ d l'é*, */ ð x l'íγ/ ð γd' l'íγu*). Регресивното

³ Транскрипција за Μαργαρίτη-Ρόυκα.

обезвучување се бележи во групи од финален звучен опструент и иницијален безвучен опструент (на пр.: /fi év k'i/ fi éf' k'i, / péž róx m i/ péš róx m i, / fíγ f ndá / fíx f ndá]) и во групи од финален ликвид и иницијален безвучен опструент (на пр.: / l' év k l mk' íš x / l' éf. k l mk' íšx, /živγá θkó m / živγá. θkó m, /pól' i/ pól'. i]). Прогресивното озвучување можеме да го забележиме во групи од типот финален назал /n/ + иницијален безвучен опструент, ако по него следува самогласка или сонант, на пр.: / n pí n/ m bí n, /dén ízn/ dén d ízn, / p pl'ín k'i ó/ p pl'ín i ó].

На крајот од зборот пред пауза обезвучувањето на звучните опструенти и сонанти е типична појава, на пр.: /févγ/ féfx, / p kú mb'/ p kú mp', /dónd'/ dón', /kšil f én / kšil f énk', /k kú γ/ k kú x, /fi év/ fi 'éf', / péž/ péš, / m inóp l/ m inóp l], /ftíl'/ ftíl'], / lév / l' ef., / íγn/ íγn].

Озвучувањето на *s* пред назалот *m* внатре во морфемите е можно во албанските дијалекти и во романскиот јазик.

Сите претставени податоци сведочат за тоа дека македонскиот, гегишкиот албански од Косово и грчкиот јазик, особено северните дијалекти на овој јазик, земајќи ја предвид звучноста создаваат еден тип на санди што можеме да го определиме како централнобалкански. Македонско-албанската, т.е. косовската паралела се изведува пред сè врз основа на факултативното обезвучување на финалните опструенти пред иницијалните резонанти на граница меѓу два збора. Влијанието на грчкиот јазик е потешко да се определи заради различната структура каде што звучните опструенти на крајот на зборовите се многу ретки и се појавуваат пред сè во зборови од туѓо потекло. Пред иницијалната самогласка тие се изговараат безвучно. Иницијалниот вокал, спротивно од сонантот, не влијае врз изговорот на опструентите ни внатре во морфемите, ниту на границата меѓу два збора.

Аналогијата меѓу македонскиот јазик и северните грчки дијалекти се согледува во различното однесување на финалните опструенти пред иницијалните сонанти и самогласки.

Табела 1. Резултати од македонскиот материјал – опструенти освен /v/

Позиција и тип на група	Дескриптивна норма	Резултати од истражувањето
граница со суфикс или со наставка DT*	[TT]	[TT]
DR	[DR]	[DR]
TR	[TR]	[TR]
граница по предлог/префикс D#T	[TT]	TT → 99,25% DT → 0,75%
T#D	[DD]	[DD]
D#R	[DR]	DR → 92,32% TR → 7,68%

		DV → 91,26%, TV → 8,74%	DS → 93,17%, TS → 6,83%
T#R	[TR]	[TR]	
граница со енклитика D#Г	[TT]	[TT]	
D#R	[DR]	граница со енклитиките <i>-оѝ, -ов, -он</i> [DV]	
		граница со заменска енклитика <i>ѝ</i> [TV] (59,13%) [DV] (40,87%)	
		граница со енклитика <i>ли</i> [TS] (87,14%) [DS] (12,86%)	
		граница со заменски енклитики <i>ми</i> и <i>му</i> [TS] (57,41%) [DS] (42,69%)	
граница во полусложенки D#Г	[TT]	[TT]	
T#D	[DD]	DD → 86,27% TD → 13,73%	
D#R	[DR]	[DR] (57,58%) [TR] (42,42%)	
		[TV] (52,30%) [DV] (47,70%)	[DS] (66,23%) [TS] (33,77%)
T#R	[TR]	[TR]	
граница помеѓу два збора D##Г	[TT]	[TT]	
T##D	[DD]	[DD] → 86,73% TD → 13,27%	
D##R	[DR]	[DR] (58,99%) [TR] (41,01%)	
		[TV] (59,375%) [DV] (40,625%)	[DS] (70,89%) [TS] (29,11%)
T##R	[TR]	[TR]	
на крајот на збор (пред пауза) D#	[T]	[T]	

* Користени симболи: D – звучен опструент, T – беззвучен опструент, R – резонант, V – самогласка, S – сонант.

Табела 2. Резултати од македонскиот материјал – опструентот /v/

Позиција и тип на група	Дескриптивна норма	Резултати од истражувањето
во морфема или на граница со суфикс или со наставка T ϵ	[Tv]	Tv → 93,535% f → 6,465%
D ϵ	[Dv]	[Dv]
ϵ T	[ft]	[ft]
ϵ R	[vR]	[vR]

		$v + me \rightarrow fm \rightarrow 96,02\% \parallel vm \rightarrow 3,98\%$ $fn \rightarrow 25\% \parallel vn \rightarrow 75\%$
граница по префикс/предлог T#e	[Tv]	[Tv]
D#e	[Dv]	[Dv]
e#T	[fT]	[fT]
e#D	[vD]	[vD]
e#R	[vR]	[vR] (66,355%) [fR] (33,645%)
		префикс/предлог e/e- [vR]
		префикс /предлог против/против- [fR] (65,45%) [vR] (34,55%)
		[fV] (86,96%), [fS] (50%), [vS] [vV] (13,04%) (50%)
граница со енклитика e#T	[fT]	[fT]
e#R	[vR]	граница со енклитики -ot, -ov, -on [vR]
		граница со енклитика ли [fS]
граница во сложенки e#T	[fT]	[fT]
e#D	[vD]	[vD]
e#R	[vR]	[vR]
граница помеѓу два збора T##e	[Tv]	[Tv]
D##e	[Dv]	[Dv] (79,75%) [Tv] (20,25%)
e##T	[ft]	[ft]
e##D	[vD]	vD \rightarrow 91,42% fD \rightarrow 8,58%
e##R	[vR]	[fR] (90,67%) [vR] (9,33%)
		[fV] (92,45%), [fS] (88,97%), [vS] [vV] (7,55%) (11,03%)
на крајот на збор пред пауза e#	[f]	[f]

Табела 3. Резултати од истражувањето на косовскиот материјал

Позиција и тип на групи		Број на реализации		
		вкупно	со асимилација	без асимилација
во морфема, на граница со	DT	10	[TT] 10 (100%)	0

суфикс или со наставка	TD	15	[DD] 15 (100%)	0
	Tv	15	[Dv] 1 (6,67%)	[Tv] 14 (93,33%)
вкупно		40	26 65%	14 35%
граница помеѓу два збора	D##T	41	[TT] 40 (97,56%)	[DT] 1 (2,44%)
	T##D	78	[DD] 50 (64,10%)	[TD] 28 (35,90%)
	Dž##T	2	[TT] 1 (50%)	[DT] 1 (50%)
	Tž##D	12	[DD] 4 (33,33%)	[TD] 8 (66,67%)
	DR	10	[TR] 7 (70%)	[DR] 3 (30%)
	D##V	5	[TV] 3 (60%)	[DV] 2 (40%)
	D##S	5	[TS] 4 (80%)	[DS] 1 (20%)
вкупно		143	102 71,33%	41 29,67%
граница во сложенки Tž#D		4	[DD] 1 (25%)	[TD] 3 (75%)
крај на збор пред пауза		11	[T] 10 (90,91%)	[D] 1 (9,09%)

ЛИТЕРАТУРА

- Видоески Б. (1998/1999): *Дијалектните на македонскиот јазик*, т. 1-3, Скопје.
- Конески Б. (1982): *Грамаѓика на македонскиот јазик*, Скопје.
- Беси В. (2004): *Fonetika e shqipes standarde*, P i h inë.
- Dodi A. (2004): *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës shqipe*, Ti në.
- Eftychiou E. (2008): *Lenition Processes in Cypriot Greek*, rozprawa doktorska, University of Canbrige.
- Gjinari J. (1970): *Dialektologjia shqiptare*, P i h inë.
- Gjinari J. (1988): *Dialektologjia shqiptare*, Ti në.
- Korytowska A. (2006): *Zjawisko sandhi w języku macedońskim. // Folia Philologica Macedono-Polonica. Dalecy i bliscy. Materiały VII Kolokwium Polsko-Macedońskiego*, . 7, Pozn , . 71-75.

- Korytowska A. (2009): *Sandhi w literackim języku albańskim na Kosowie*. // *Linguistica Copernicana I* (1)/2009, Wydawnictwo Naukowe Uniwersyte Mikołaj Kopernik, Toruń, s. 223-229.
- Korytowska A., Sawicka I. (2007): *Balkańskie odstępstwa od słowiańskiego sandhi*. // *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 2. Fonetyka. Fonologia*, Opole, s. 183-190.
- Μαργαρίτη-Ρόγκα Μ. (1985): *Φωνολογική αναλυσή ης ζιαηζηηνοσ ιδιωμαης*, Thessaloniki.
- Μαργαρίτη-Ρόγκα Μ. (1989): *Αθομοιωζειε ητηροηηηας ζηη ιδιωμα ηησ Κοηηθιηιοσ*. // *Studies in Greek linguistics. Proceedings of the Xth Annual Meeting of the Department of Linguistics*, 9-11 May 1989, Thessaloniki, s. 151-168.
- Mindak J., Sawicka I. (1993): *Zarys gramatyki języka albańskiego*, Warszawa.
- Przybylska B. (2006): *Reguły sandhi w dialekcie szkodrańskim języka albańskiego*, niepublikowane praca magisterska, Uniwersytet Mikołaj Kopernik, Toruń.
- Rybicka A. (2008): *Sandhi w literackim języku albańskim mieszkańców miasta Szkodra*, niepublikowane praca magisterska, Uniwersytet Mikołaj Kopernik, Toruń.
- Sawicka I. (1983): *Tipi i sandhit në shqipen në Kosovë*. // *Seminari ndërkombëtar për gjuhën letërsinë dhe kulturën shqiptare 8*, Prizren, s. 169-175.
- Sawicka I. (2003): *Z problematyki sandhi w języku macedońskim*. // *Etudes linguistiques romano-slaves offertes a Stanisław Karolak*, Kraków, s. 453-457.

SUMMARY

In Macedonian and in north Albanian the voiced final-word obstruent before initial resonant on the boundary between orthotonic words may undergo devoicing. This process is optional and depends on many factors, such as: tempo of speech, a frequency and a length of pauses, the type of the juncture, the quality of cluster-creating obstruents.

The most important factor influencing on the type of realizations is the tempo of speech. In faster speech, pronunciation is more confluent, so the relation between morphemes in a phonetic word or between orthotonic words in the sentence is stronger. In slower speech the devoicing of the voiced final-word obstruent before initial resonant appears more often.

The devoicing of voiced final-word obstruent before resonant on the boundary between orthotonic words is also depends on the quality of the obstruent itself. The devoicing of voiced obstruents appears more often before the vocal than before the sonant. In north Greek the voicing/devoicing of obstruents appears only in context with sonant.

811.163.3 ' 282.2(497.751)

Веселинка Лаброска, Дарко Томовски

ФОНЕМАТА /в/ ВО САНДИ ВО ДОЛНОПОЛОШКИТЕ ГОВОРИ

Апстракт: Во оваа статија се прави анализа на изговорот на фонемата /в/ во санди во долнополошките говори врз база на дијалектен материјал собран на терен во текот на 2010 година. Резултатите од истражувањето ни овозможува да направиме споредба со изговорот на фонемата /в/ во стандардот, а претставуваат и база за понатамошни компаративни истражувања на фонотактиката на дијалектно рамниште.

Клучни зборови: фонотактика, санди, дијалекти, вокали, сонанти, опструенти, фонемата /в/.

Пред да преминеме на изложувањето на централната тема во овој реферат, а тоа е /в/ во санди позиција, накратко ќе се осврнеме на некои општи белешки во поглед на спецификите на развојот на гласовниот систем во македонскиот јазик. Комплицираниот гласовен систем наследен од прасловенскиот период имал вокален систем кој броел отприлика 13 фонеме (велиме отприлика затоа што постоењето на посебни фонеме *ǝ* и *ǐ* е дискутабилно; сп. Конески 1982, 28-60) и консонантски систем од 23 фонеме каде корелацијата звучност/беззвучност била основна. Фонемата /в/ во тој систем била сонант, а фонемата /ф/ отсутствувала од системот. Во текот на историскиот развој во македонскиот јазик дошло до упростување на вокалниот систем кој денес во стандардот брои само пет фонеме (ситуацијата во дијалектите е поинаква; сп. Видоески 2000), а во рамките на консонантскиот систем дошло до доизградување на корелацијата звучност/беззвучност, на сметка на корелацијата палаталност која во македонскиот јазик е маргинална (за разлика од бугарскиот јазик каде што таа корелација е суштинска особеност на консонантскиот систем). Во рамките на тоа доизградување на корелацијата по звучност, фонемата /в/ преминала во групата на консонантите и добила свој беззвучен парник /ф/. Овој процес бил потпомогнат од губењето на /х/ во системот или неговата замена со /в/, главно во финална позиција и во позиција пред консонант (*сѝдрав*, *ѝрев*, *ѝазува*, *ѝивок*, *ѝивка*, *чевли*, и се разбира, во формите на минатите прости времиња: *носев/носевме*, *носевѝе*, *носеа*; *јадов/јадовме*, *јадовѝе*, *јадоа* и др.; но исто така и со појавата на /ф/ на местото на некогашната група хв-: *фали*, *фалба*, *файѝи* и др.). Фонемата /х/ сепак не исчезнала сосем од системот (како прво, затоа што има дијалекти каде

што не дошло до нејзино губење, а како второ, по книжевен пат се влезени лексеми во кои нејзиниот изговор е стабилен (*храбросӣ*, *херојсӣво* и др.), иако, всушност, нејзиното место во системот не е поткрепено со звучен корелат. Денес во македонскиот стандард постојат две изговорни правила кои главно се одразиле и врз правописот, а тоа е едначењето на согласките по звучност и обезвучувањето на звучните согласки на крајот на зборот. Ако се прочитаат овие две правила во граматиките, ќе се забележи дека, всушност, фонемата /v/ има мноштво исклучоци од овие правила (не предизвикува озвучување на претходен безвучен консонант, на пр. *вeй̄ва*, се обезвучува по безвучен консонант, т.е. имаме прогресивна асимилација *сфeй̄* (> свет), *сфeкa* (> свеќа), *сфaй̄* (> сват), но се обезвучува и пред сонант (*имифме*, *јадефме* и сл.). Токму затоа, темата на овој прилог се осврнува на актуелната ситуација во изговорните навики денес во едно наше дијалектно подрачје во поглед на фонемата /v/ во санди.

Македонскиот јазик во поглед на однесувањето на опструентите во санди спаѓа во централниот дел на балканската јазична лига погледната од фонетска гледна точка, т.е. спаѓа во оној дел од словенските јазици каде што нема регуларна (необусловена) асимилација на опструентите во позиција на крајот на зборот. На словенскиот југ слична ситуација имаме и во српскиот јазик, а од словенскиот север јазици со нерегуларно санди се украинскиот и белорускиот јазик, но во нив нерегуларноста е на различен начин отколку во јужниот словенски предел (Савицка 2007: 183).

Македонскиот јазик во однос на повеќе фонетски појави има особености што го определуваат како централнобалкански јазик, а санди е една од тие карактеристики со кои македонскиот има паралели со северните албански дијалекти, но и со северногрчките говори.

Иако македонската норма дозволува асимилациски појави на спојот на морфемите и на зборовите и притоа секогаш се работи за регресивна асимилација, нормата во тој поглед не е многу прецизна, барем што се однесува до граматиките на македонскиот јазик (сп. Конески 1981; Општа граматика 2007 и др.). Во Фонологијата (Савицка, Спасов 1997: 110) овој проблем на асимилација е засегнат, но факт е дека македонскиот јазик, во целост гледано (значи и во неговите дијалектни пројави, но и во интелектуалниот изговор), е навистина едно големо шаренило од различни типови реализација на опструентите во различните позиции. Во оваа статија ќе се осврнеме само на однесувањето на фонемата /v/ во санди, како главна тема што се наметна во работата на Комисијата за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет и која беше една од темите на Меѓународната конференција за фонетика и фонологија одржана во Скопје во октомври 2010 година. Материјалот врз којшто е направена анализата е собран на терен од страна на колегата Дарко Томовски во

рамките на проектот *Врајничко-џолошкиите говори-духовна ризница*¹, што значи се работи за актуелен изговор, со можноста за дејствување на различни социолингвистички фактори.

Фонемата /в/, иако денес во македонскиот стандарден јазик ја определуваме како опструент, односно како звучен опструент којшто како свој безвучен парник ја има фонемата /ф/, таа не се владее целосно како опструент, туку има и некои особини коишто сè уште ја поврзуваат со сонантите. Ваквата констатација особено наоѓа своја поткрепа во состојбата што ја имаме во нашите дијалекти во однос на ова прашање. Имено, во некои од нашите дијалекти фонемата /в/ повеќе се однесува како сонант отколку како опструент. Поинаку кажано, во тие говори фонемата /в/ кога се наоѓа во санди, односно кога граничи со друга фонема (звучен опструент, безвучен опструент, сонант), во најголем број случаи (иако не секогаш) не се обезвучува и се изговара како [v] или пак како полувзвучен [v] – обично кога се наоѓа пред безвучен опструент, како и во финална позиција и пред вокал. Тоа не е случај со другите звучни опструенти, кои во вакви позиции речиси секогаш се обезвучуваат. Од друга страна, пак, во други говори, во добар дел случаи фонемата /в/ се однесува според правилата за адаптација на изговорот на опструентите во нашиот стандарден јазик (сп. Лаброска 2009: 200).

Овде ќе го разгледаме однесувањето на /в/ во санди врз база на теренски материјал во еден дел од долнополошките говори, кои спаѓаат во северното македонско наречје. Станува збор за говори коишто се протегаат на територија од градот Тетово, па на северо-исток до нашата граница со Косово. Поточно, тоа се говорите во следните пунктови: Тетово, Лешок, Раотинце и Старо Село, кои, како што рековме, му припаѓаат на исто говорно подрачје и територијално се релативно блиски. И покрај нивната блискост, во овие говори регистриравме различно однесување на /в/ во санди.

Прво ќе се задржиме на состојбата на /в/ во санди во говорот на Старо Село. Старо Село е сместено на падините на Шар Планина на патот кон врвот Љуботен, близу границата со Косово и граничи со две македонски села, Вратница и Рогачево. Пред новата територијална поделба, Старо Село припаѓаше на општина Вратница, додека денеска е во рамките на општина Јегуновце.

Во овој говор, во однос на /в/ во санди имаме ситуација каде што фонемата /в/ главно има особености на сонант, т.е. во санди во најголем број случаи /в/ не се обезвучува, туку се изговара како звучно [v], но се среќава и во други варијанти што, се разбира, зависи од природата на

¹ Овој проект беше финансиран од *Министерството за култура на Република Македонија* како дел од програмата за заштита на духовното културно наследство инициран од *Управата за заштитата на културното наследство*.

гласот со кој граничи. Изговорот на /в/ во санди во различни позиции ќе го проследиме подробно во примерите што следуваат и главно се однесуваат на регресивното санди.

Во позиција пред звучен опструент, на граница меѓу два збора, како што е и според правилото во нашиот правопис, без исклучок, /в/ не се обезвучува: [zemav doma mera], [da ne bidev beli], [edino bilo da se seliv da begav], [ce se turiv da se nacisnev], [volat, plav beše], [doblav blagota], [virojite postoiv vodata si tetše], и во сложенки од типот [jurjovdän].

Истото се случува и во позиција кога /в/ се наоѓа пред сонант. И во овој случај /в/ не се обезвучува, како внатре во збороформата, така и на граница меѓу два збора. Инаку, ова не е случај со стандардниот говор каде што имаме обезвучување на /в/ во оваа позиција, иако според нашиот правопис ова обезвучување не се бележи. Ги имаме следниве примери пред сонант: [da zemev neste mladi], [se prezivav Misajloski], [da ne ga najdev mušince], [šuplev je kamenat], [na vräv na košarkata], [orev na niva], [potšnuav livadete], [jadev lep], [borov mešan], [švetkov rit], исто и внатре во збороформата пред морфемата -мо за прво лице множина кај минатите определени времиња: [imavmo], [nemavmo], [topevmo], [gledavmo], [matškvmo] итн.

Во овој говор фонемата /в/ не се обезвучува ниту кога е на граница со вокал, а во повеќето случаи ниту во финална позиција. Како и во претходните случаи, нејзиниот изговор останува звучен, но, исто така, во одделни примери среќаваме изговор и како неслоговно /у/. Тоа се следниве примери: [oni gu vikav urka], [da ulagav i izlagav], [ka ce se romuzev ovšete], [ce ga izvadiv i ce ga izmiev], [ga puštav u kašata], [lav], и како неслоговно /у/: [da ulagau u drvo], [što vikau oni], [doblav izveštaj], [ga naožau], [zmeau], [bratau] итн.

Фонемата /в/ во позиција пред безвучни опструенти нема единствен изговор. Тука ја среќаваме во различни варијанти. Во повеќето случаи се изговара како [v], но не како во претходните случаи, туку како полувучно [v]. Исто така, иако во помал број случаи, се среќава и како обезвучено, односно како [f]. Во одделни примери, на граница меѓу два збора, /в/ ја среќаваме и како неслоговно /у/: [Kragovšci], [Vel'anovšci], [Smil'kovšci], [švetkovšci], [Trajanovšci], [Ristovšci], [Perovšci], [Boškocevšci], [Janovšci], [ovše], [šävti], [kavtarka], потоа, помеѓу две збороформи: [plav kamen], [da bidev rožaci], [idev po nua], [ga nosiv polenat], [nov^pšelar], [se berev podlaji kamena], [se turav kamenata]. Во оваа позиција имаме и обезвучување на /в/ и тоа обично се случува при побрзо темпо на говор: [drifše], [drifšici], [urof se seeše], [romalaf snop], [tol'kaf tace], [imaf kante], [imaf šetirieset], [imaf šela] итн. И неколку примери со изговор на неслоговно /у/: [šekau koj ce ovšci], [Markou kamen], [Orlou kamen], [kupiü rogatša] и сл.

Само неколку километри западно од пунктот Старо Село на патот кон Тетово се наоѓа селото Лешок, а малку поисточно се наоѓа Раотинце. И двете села се на речиси исто растојание од Старо Село, како и од градот Тетово. Однесувањето на /в/ во санди во овие два пункта ќе го разгледаме

истовремено, од причина што ситуацијата во овој поглед е слична, се разбира, со извесни отстапки. Во овие два говора, за разлика од говорот во Старо Село, фонемата /в/, во санди, ја наоѓаме како безвучена во поголем број случаи. Според правилото за асимилација, т.е. за едначење по звучност, во санди пред безвучен опструент таа се обезвучува и се изговара како [f]. Меѓутоа, правилото за обезвучување на крајот на зборот, во однос на /в/, во овие два говора се реализира само делумно. Делумно обезвучување имаме и кога /в/ се наоѓа на граница со збороформа која почнува на вокал. Во позиција пред сонант, како и пред звучен опструент, /в/ не се обезвучува.

Прво ќе ги дадеме примерите каде што /в/ се наоѓа во санди пред звучен опструент на граница меѓу две збороформи. Тука /в/ редовно не се обезвучува: Леш. [rekov da o vidim], [otidnav do put]; Раот. [lebov badiala], [koz'uv da im kupi] итн. Во позиција пред сонант, на граница меѓу два збора, но и пред морфемата за прво лице множина на минато определено време -мо, исто така немаме обезвучување: Леш. [mostov je prepraen], [na stodz'arov naredeni], [imavmo], [dojdo'vmo], [vikna'vmo], [tʃ'ivlik]; Раот. [piknav ja kojot], [Pal'akov mos], [bev na zavoj], [rastsepivmo], [sekovmo], [iskopavmo], [tʃ'uvmo], [rabortavmo] итн. За изговорот на /в/ пред морфемата за прво лице множина на минато определено време -мо, треба да додадеме дека во лешочкиот говор понекогаш имаме ослабена артикулација, додека во говорот во с. Раотинце може да се слушне и обезвучено /в/ односно [f] : [brafmo], [zborefmo] и сл. Пред вокал на следниот нагласен збор и во финална позиција имаме делумно обезвучување на /в/, односно понекогаш се обезвучува, а понекогаш се изговара како [v]. Примери од Лешок: [tʃ'ekaɨ, rekov Angeu], [otioŋ u Skorje], [rekov], [tol'kav] и од друга страна: [narodof od Otue], [putof], [tʃ'uf] итн.; исто и во Раотинце: [Stojan Stantʃ'ev otide], [krv], [bev], но исто така: [projdof otude], [negof], [Avramof] и сл. Во позиција пред безвучен консонант, во овие говори /в/ се обезвучува во сите случаи, односно едначењето по звучност се спроведува безусловно. Лешок: [putof ʃ'o sum iʃ'la], [ot keɨ doof pa ne sum zastanala], [popof se vrati], [oftse], [Peftʃ'ina], [Ruftʃ'ik] итн. Исто и во Раотинце: [prf ce se z'eni], [u ɲif sam srigal], [stariof kako ostanal], [u arhif se piʃ'ue], [oftse], [Barakoftse], [z'ifko] итн.

На крајот ќе ја анализираме ситуацијата во тетовскиот градски говор, кој во поглед на однесувањето на /в/ во санди, се разликува од претходните два говора во с. Лешок и с. Раотинце, а уште повеќе од говорот во Старо Село. Ситуацијата регистрирана во овој говор во голем дел се поклопува со ситуацијата што ја имаме во стандардниот изговор. Имено, во овој говор, фонемата /в/ пред безвучни опструенти се обезвучува и се изговара како [f] и внатре во зборот и на граница меѓу два збора: [zaradi l'ubof se ubiu], [poʃ'naf so priatel'i], [kakof se bide], [udofsi], [dʰrftse], [tetoftʃ'ani], [sefte] итн. Но, ова не е случај само во оваа позиција, туку истото се случува и пред сонанти и пред вокали, а и во финална позиција, пред пауза: [ʃ'ief

ja na dejt'f'evu], [ne moz'ef ja tol'ku] [sedefmo], [zapoznafmo], [nema fmo], [rabotaf u ducan], [prf od Skorpe], [nof], [negof], [l'ubof], но можеме да сретнеме и отстапувања, односно примери каде што /в/ не се обезвучува: [kakov l'ubof], [Siriefsov nema], [bratov i sesrava] и сл. Единствено, како што е и според правилата во правоорот, /в/ во санди не се обезвучува во позиција пред звучен опструент: [najubav z'iot], [potf'nav da rabotam], [bratu f'edov da gi pretf'ekue] [utf'ev zanat] [za l'ubov za toa], [ne bef'e malav golem bef'e] и сл. Меѓутоа, ако по зборот кој завршува на /в/ има подолга пауза, па потоа следува зборот со иницијален звучен опструент, тогаш обично има обезвучување на /в/: [natf'aunikof gi imaf'e], [natf'aunikof dojde], [u gradof biu prf] итн.

Од погоре приложените примери и констатации во врска со реализацијата на /в/ во санди во дел од долнополошките говори, можеме да видиме една разновидна ситуација, односно различно однесување на /в/ во санди, коешто, се разбира, е последица од извесни фактори што влијаеле врз овие говори. Така, во говорот на Старо Село можеме да заклучиме дека /в/ повеќе се однесува како сонант отколку како опструент, односно во санди /в/ во поголем број случаи не се обезвучува, туку се изговара како [v], а во мал дел случаи и како неслоговно [u]. Значи, ситуацијата во овој говор во голема мера отскокнува од онаа што е забележена како стандарден изговор во граматиките. Тоа се должи и на фактот што во овој говор употребата на фонемата /ф/ е ограничена, што е карактеристика за повеќе селски говори, па дури и кај некои зборови од туѓо потекло таа се заменува со /в/, (па се изговара: **вес**, **каве**, наспроти: **фабрика**, **фурна**). Почетната група /хв/, за разлика од стандардниот јазик, тука е заменета со /в/: **вати**, **ва̀рли**, **вркне** и сл. Како еден од факторите што влијаеле врз реализацијата на /в/ во санди во овој говор, треба да го земеме предвид и влијанието на српскиот јазик, во кој нема обезвучување на /в/ во санди, односно нема санди (сп. Савицка 2007: 176). Инаку, предуслови за влијанието на српскиот јазик се: потеклото на дел од жителите, кои се доселени од Косово, близината на Старо Село со пограничните српски села, потоа трговските и семејните врски со српското население кои биле чести во минатото и сл.

За разлика од оваа состојба, во тетовскиот говор обезвучувањето на /в/ во регресивното санди се спроведува како и во стандардниот говор. За ова придонело востановувањето на консонантот /ф/ во овој говор, кој се пренел, пред сè, преку заемките од турскиот јазик (**фидан**, **фес**, **фенер** итн.), кој, како што знаеме, во минатото бил јазик на престиж во градските средини. Изговорот на /ф/ во овие зборови, во независна позиција, секако, придонел да се воспостави парот в:ф во корелацијата на звучни и безвучни опструенти.

Во говорите во Лешок и Раотинце, пак, имаме ситуација којашто е некаде на средината меѓу претходните два говора, во однос на фонемата /в/ во санди. Имено, од една страна, тие се поблиски до состојбата во

Старо Село, со тоа што /в/ пред сонанти, како внатре во збороформата, така и меѓу два збора, не се обезвучува, а на крајот на зборот се обезвучува делумно, а од друга страна, се поблиску до тетовскиот градски говор, со тоа што пред безвучни опструенти /в/ секогаш се обезвучува.

Поопстојни анализи на поширокиот регион на северните македонски говори, но и на западното наречје во целост ќе ни дадат појасна слика за моменталната ситуација на фонемата /в/ во санди. Се разбира дека во целава анализа не треба да се пренебрегнат можните актуелни влијанија и интерференции со албанските гегиски говори од овој регион во кои, како што знаеме, постои санди со особености слични како и во македонскиот јазик (сп. Савицка 1997).

ЛИТЕРАТУРА

- Видоески 2000: Видоески Божидар, *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*, МАНУ, Скопје.
- Видоески, Савицка, Тополињска 1999: Видоески Божидар, Савицка Ирена, Тополињска Зузана, *Полски–македонски; Грамаѓичка конфронтација 2, Прозодија*, Скопје.
- Конески 1981: Конески Блаже, *Грамаѓика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Македонска книга и др., Скопје.
- Конески 1982: Конески Блаже, *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.
- Лаброска 2009: Лаброска Веселинка, „Од фонотактиката на македонскиот јазик“, *Филолошки студии*, том 2 (www.philologicalstudies.org), Перм–Скопје–Љубљана–Загреб, 199-204.
- Општа граматика 2007: Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко, *Општа граматика на македонскиот стандарден јазик*, Скопје 2007.
- Савицка, Спасов 1997: Савицка Ирена, Спасов Људмил, *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, Детска Радост, Скопје.
- Korytowska A. 2006: *Zjawisko sandhi w języku macedońskim*. Folia Philologica Macedono-Polonica, 7, 71-75.
- Sawicka 1997: Sawicka Irena, *The Balkan Sprachbund in the Light of Phonetic Features*, „Energeia“, Toruń.
- Sawicka 2001: Sawicka Irena, *An Outline of the Phonetic Typology of the Slavic Languages*, „Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika“, Toruń.
- Sawicka 2007: Sawicka Irena in: *Fonetyka, fonologia, Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, Redaktor naukowy, Irena Sawicka, Opole.

THE /v/ SOUND IN SANDHI POSITION IN THE MACEDONIAN DIALECTS
OF THE DOLNI POLOG REGION

Summary

This article concerns the analysis of the characteristics of the /v/ sound in sandhi position in the Macedonian dialects of the Dolni Polog region. These dialects are part of the North Macedonian dialects, but, at the same time, they share common features on a phonetic and phonological level with the dialects of Western Macedonia showing specificities which call for further researches. We analyzed the material gathered in fieldworks in four localities: Staro Selo, Leshok, Raotince and Tetovo and the results let us identify three different situations concerning the /v/ sound in sandhi position: in Staro Selo the /v/ sound is almost completely a sonant with absence of assimilation, a characteristic very close to the neighbouring Serbian dialects; in Leshok and Raotince the /v/ has a partial assimilation only when it appears before a vowel or in final position (i.e. before a long break). Finally a type of moderate sandhi is present in the standard Macedonian language as in the Tetovo dialect.

811.9

811-23

Лидија Тангуровска

МИСИРКОВ – ЗА ЈАЗИЦИТЕ

Апстракт: Во овој труд ќе се обидеме да ги претставиме размислувањата и ставовите на Крсте Мисирков за улогата на природните и на вештачките јазици во периодот на неговото дејствување.

Клучни зборови: Крсте Петков Мисирков, живи јазици, вештачки јазици, есперанто, идо

Кон крајот на XIX век и на почетокот на XX век се појавија вештачките¹ јазици есперанто² и идо³, кои привлекоа многу приврзаници⁴, како лингвисти, така и луѓе со различни други професии.

Токму во овој период работи и дејствува нашиот деец Крсте Петков Мисирков (1874–1926), кој во 1903 година ја даде предлошката за кодификацијата на македонскиот современ јазик, пред сè, преку фундаменталното дело „За македонските работи“. Не само што ги омеѓи принципите според кои треба да се создаде официјалниот македонски јазик, Мисирков истовремено ја напиша книгата „За македонските работи“ на тој јазичен израз, со што им го даде своето капитално дело не само на своите современици, туку им го остави и на идните генерации. Тоа е дело напишано од филолог-лингвист, кој има завршено на Петроградскиот универзитет, каде студирал санскритски јазици и споредбена лингвистика на индоевропските и на словенските јазици и кој истовремено ги зборува тогашните современи јазици:

¹ Иако при дефинирањето во вештачките јазици се вбројуваат и техничките, овде мислиме само на вештачките јазици од типот на гореспоменативе.

² Евреинот со полско државјанство, очниот лекар Лазар Лудвиг Заменхов (1859–1917) од Бјалисток, кој подоцна живее и работи во Варшава, создал вештачки јазик што го именувал есперанто во 1887 година. Се потпишал *Doctor Esperanto*, што значи *доктор што се надева*.

³ По усовршувањето на вештачкиот јазик, во 1900 г. е направен, а во 1907 г. се појави јазикот идо, кој претставува *идоидом*, наследник на есперанто, што всушност значи и неговото име.

⁴ Подоцна се појавија други вештачки јазици (како на пр. интерлингва), а може да се каже дека и денес не стивнува желбата за нови вештачки јазици. Постојат десетици вештачки јазици, кои имаат свои прврзаници и за кои се организираат курсеви, се подготвуваат списанија, а сè почесто имаат свои страници на Интернет-мрежата.

бугарскиот, англискиот, францускиот, германскиот, рускиот, чешкиот, полскиот, српскиот, хрватскиот, грчкиот, романскиот и литванскиот.

Стручно-научниот пристап на Мисирков кон јазични проблеми може да се види уште при неговото оформување на образованието. Уште како ученик на белградската Учителска школа го подготвува својот прв научен прилог, кој подоцна, како тукушто запишан студент, го презентира пред Етнографското одделение на Императорското руско географско друштво (1897) и го објавува во „Живая старина“ (1898) под наслов „О значенијата Моравскогo или Ресавскогo нарѣчїа для современной и исторической этнографїи Балканскаго полуострова“.⁵ Во 1900 година, како студент на III година, поттикнат од неговиот професор, рускиот славист П.А. Лавров, се наоѓа меѓу членовите на „Македонската експедиција“ на руската Академија на науките, каде што ги прави првите записи на фолклорот од својот крај и ги пишува првите текстови на македонски јазик со посебна графика и посебен фонетски принцип. Кога станува збор за неговите научни трудови, треба да се истакне и темата „Кон прашањето на народноста и причините на популарноста на македонскиот крал Волкашин“ со која во 1902 год. Мисирков дипломира на Историско-филолошкиот факултет во С.-Петербург. Секако дека и подоцна Мисирков се осврнува на јазични прашања, но веќе како оформен лингвист.

Неговата професионална определба му го обезбеди професорското место. Всушност учителско место му е понудено веднаш по завршувањето на Учителската школа во Белград (1895) и наместо да прифати да биде српски учител во Приштина, тој заминува на студии во Русија. Како професор работи подоцна во битолската Женска гимназија, потоа е учител на децата на рускиот конзул во Битола, и секако неговото професорско место е забележано и во Бугарија, каде што пред крајот на својот живот е и директор на гимназијата во Копривштица.

Меѓутоа, неговата професионална патека секогаш е испреплетена од неизбежните историско-политички настани што се случуваа во тој период во и за Македонија. Всушност, тоа може да се прочита од неговите напишани стотици страници за посебноста на македонскиот народ, за националниот сепаратизам, за автономијата на Македонија како одделна етнографска и политичка единица, за македонската култура, за народноста на Македонците, за македонскиот национализам итн., и особено за посебноста на македонскиот јазик. Сите овие компоненти го сочинуваа толку споменуваното и нерешливото „македонско прашање“ во XIX и во почетокот на XX век. Од неговите написи се согледува сложената состојба на македонскиот народ, чии последици не треба да се бараат само внатре во Македонија, како што пишува Мисирков, туку и надвор, како меѓу соседите, а уште повеќе меѓу големите сили во Европа. Свесен за ова, Мисирков ќе напише: „Којшто се

⁵ Мисирков, *Собрани дела*, III, 2008: 222-224 (Подготовка Бл. Ристовски).

интересирал за развитокот на македонското прашање, не само внатре во Македонија, туку и во странство, можел да забележи дека успехот на нашето дело во голема степен зависи од запознавањето на европската јавност со положбата на Македонија и на Македонците. Без ова сите усилби внатре во Македонија можат да бидат попусто.“ (Мисирков, Собрани дела, III: 320.). Важноста да се сфати македонското прашање во Европа се провлекува во речиси сите негови текстови во кои зборува за македонскиот народ и за македонскиот јазик. Меѓутоа, според Мисирков, треба да се најде вистинскиот начин Македонија да ѝ се доближи на Европа за да си ја каже вистината, како што го правеле тоа нашите соседи, здобивајќи пријателства со искривување на нашата вистина: „Србите одамна ја имаат сознаено таа очевидна вистина и затоа, додека ние си ја пролеваме крвта во Македонија во борбата за слобода и човечки правдини, тие систематски ја заблудуваа европската јавност за македонското прашање и создаваа во странство пријатели на своите аспирации. Тие имаа свои пријатели во руски и други весници, имаа во Москва српски метох, каде што архимандритот Михаило развиваше најсурдно противмакедонска и противбугарска агитација, печатеа тенденциозни дела на руски и на другите европски јазици за јазикот, етнографијата, географијата и историјата на Македонија. И успеаја доста да ја заблудат европската јавност!“⁶. Секако дека Србите не биле осамени: „Грците и Романците вложуваа не помалку грижи да ги спечалат за себе симпатиите на Европа“⁷. Согледувајќи ја сопствената „грешка“⁸: „Јасно е дека ние направивме голема грешка што сета своја дејност ја сконцентриравме внатре во Македонија...“ и размислувајќи како лингвист: „... и главното средство за културна борба ни беше само нашиот роден јазик“, предлага: „Ние треба да отидеме кај нив и да им проговориме на еден јазик што го познаваат, што да е нивно орудие за заемно меѓународно разбирање и општење...“, за да продолжи; „Ние треба да си му ги кажеме болките на културниот Запад и можеме да бидеме чуени и уверени дека нашата благородна кауза ќе го најде сочувството на мнозина благородни и хумани средини од сите народи на светот. И тоа ние треба да го направиме не само веднаш, ами да го правиме ситемски сè дотогаш додека не бидеме чуени од сите и додека не ја добиеме поддршката од сите“⁹.

Барајќи излез од ваквата ситуација, Мисирков ги почувствувал културните вибрации од Европа и сметал дека не треба Македонија и Македонците да останат надвор од културните движења, со што ја проширува Гоце-

⁶ Мисирков, Собрани дела, III: 320.

⁷ Ibid.

⁸ Иако овде зборува за македонскиот народ, вината си ја префрла и на себе, зашто тој беше основоположникот на предлошката за кодификација на македонскиот јазик.

⁹ Ibid.

вата мисла¹⁰ за културниот натпревар меѓу народите: „Вие знаете дека син ми и јас сме Македонци. А Македонците можат ли и треба ли да останат надвор од современите културни движења, а пред сè надвор од движењата за заемно разбирање меѓу културните народи?“¹¹ Поставувајќи реторичко прашање¹², Мисирков дава потврден одговор, кој смета дека заемното разбирање меѓу народите ќе им помогне и на Македонија и на македонскиот народ да ѝ ги кажат своите болки и своите маки на Европа. Затоа, на самопоставеното прашање: „Како да се направи тоа?“¹³, одговора: „Се разбира, не само преку печатењето статии или брошури или научни трудови на француски, англиски, германски или руски јазик, ами и преку наше приклучување кон движењето на еден вештачки меѓународен јазик што се чита од луѓе учени, литератори, новинари од сите културни земји во светот.“¹⁴ Мисирков го гледа излезот токму во пишувањето на еден меѓународен вештачки јазик, што е основна причина за неговата заинтересираност за вештачките јазици: „Од тоа гледиште јас се заинтересирав поодблизу за постојните вештачки помошни¹⁵ јазици и, како филолог-лингвист, најдов дека вештачкиот 'Меѓународен јазик на Делегацијата', познат уште под името 'Идо', е пред другите вештачки јазици“¹⁶, каде што во продолжение се гледа неговата воздржаност: „Засега ќе кажам само дека на 'Идо' денеска постојат списанија, издавани во многу европски држави, како: Франција, Бугарија, Швајцарија, Шведска, Чехословакија, Русија, Унгарија и други. Ако и ние Македонците би издавале слично списание, тоа би ни послужило како најефикасно средство да трубиме по целиот свет за нашите погазени човечки права и за ненаситната крвожедност на нашите нови тирани“¹⁷ (подвлечено од Л.Т.).

Со својата наобразба, како полиглот и како лингвист, ја покажува леснотијата за совладување на еден вештачки јазик: „За мене, како филолог што ги познава старогрчкиот и латинскиот, старобугарскиот¹⁸, којшто на

¹⁰ Сосема се согласуваме со констатацијата на акад. Бл. Ристовски во врска со оправданоста на честата употреба на оваа мисла во статиите објавени во периодот на последните години од својот живот.

¹¹ Мисирков, *Собрани дела*, III: 318.

¹² За употребата на реторичките прашања и на прашалните реченици во индивидуалниот стил на Мисирков имаме пишувано неколку пати (Л. Тантуровска, *Има ли уште нешто да се каже за јазикот на Крсте Петков Мисирков?*, 2008).

¹³ Мисирков, *Собрани дела*, III: 321.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Мисирков ги нарекува вештачките јазици и „помошни“ во вистинска смисла на зборот, зашто, како што ќе се види подолу, излезот од безизлезноста го наоѓа токму со помошта на споменатиов вештачки јазик.

¹⁶ „Идо“ и Македонија на Македонците, в. Мисирков, *Собрани дела*, III: 321.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Констатацијата на Бл. Ристовски дека именувањето на *старословенскиот јазик* како *старобугарски* е под влијание на германската лингвистика, ја позајмуваме како веројатна (в. фуснота 191: „Писмо на К. Мисирков до водачот на идистите во Бугарија Т. Канев“, К. Мисирков, *Собрани дела*, III: 317.)

Петроградскиот универзитет студирал санскритски јазици и споредбена лингвистика на индоевропските и на словенските јазици, а знаејќи ги, покрај бугарскиот, уште и современите јазици: англискиот, францускиот, германскиот, рускиот, чешкиот, полскиот, српско-хрватскиот, современиот грчки, романскиот и литванскиот, за мене, значи, не беше тешко не само да го разбираам есперанто, туку и да го сфатам потеклото на неговата лексика и на неговите граматички форми, како и неговата артифициелност и нелогичност.¹⁹ Меѓутоа, со зборовите што следуваат ја покажува и неговата резервираност кон вештачките јазици, признавајќи ја својата професионална наклонетост кон учењето природни јазици: „Признавам дека мошне многу инсистирам на изучувањето на природните јазици, мислејќи дека вештачкиот е осуден на ефемерна егзистенција, па токму затоа го советував син ми да се откаже од вештачките јазици и да прилегне врз изучувањето на живите. Не ме послуша: само го остави есперантото и почна да учи идо ... Во текот на годината интересирањето за идо се засили кај него и тој се претплати на списанието *Мондо*²⁰. Меѓутоа и Мисирков, како јазичар, се заинтересирал за јазикот идо: „Тогаш и јас се заинтересирав за јазикот идо и за содржината на списанието.“ и понатаму во текстот, јазично го анализира овој вештачки јазик, давајќи еден вид рецензија: „Во идо не постојат слабостите на есперанто, коишто не му дозволуваат на еден филолог безрезервно да го прифати сето она што д-р Заменхов повели да ѝ го понуди на јавноста, чијшто поголем дел многу слабо се снаоѓа во лингвистичките прашања. Признавам дека преовладувањето на латинските и воопшто на романските зборови во лексиката на идо, со помош на нешто англосаксонски, земени од англискиот, и методичното воведување на граматичките начела на англискиот јазик во идо, со зачувувањето на инфинитивните наставки на францускиот, без завршниот вокал, со слабо поместување на акцентот кај инфинитивот и кај зборовите што завршуваат на –ио и –ио, сето тоа го прави идо оној вештачки јазик што во текот на XX век со полно право ќе ја продолжи културната дејност што ја вршеше латинскиот во времето на средниот век, т.е. ќе биде јазик на меѓународните односи и на меѓународната култура врз неутрална почва.“²¹

Со оглед на состојбите во Македонија и со оглед на нејзината безизлезност, Мисирков смета дека овој вештачки јазик ќе може да биде решение и за општењето со народностите во Македонија: „Идо“ би можел да

¹⁹ Ibid.

²⁰ Текстот (потпишан како: S-o Th. Kaneff en Sofia recevis la sequanta letro da Sioro K. Misirkoff, filologo, profesoro ginaziala en Karlovo) што го користиме е објавен во споменатово списание „Мондо“, XIII, 1-2, Stockhlom, 1924, 4-5, што значи на идо-јазикот, кое за потребите на Собраните дела на Мисирков, акад. Бл. Ристовски се погрижил да биде преведено на македонски јазик, в. фуснота од „Писмо на К. Мисирков до водачот на идистите во Бугарија Т. Канев“, Собрани дела, III: 317.

²¹ Писмо на К. Мисирков до водачот на идистите во Бугарија Т. Канев, Собрани дела, III: 318.

стане не само средство за општење со западните културни народи на стариот и новиот свет, но и за заемно општење меѓу сите македонски народности: Бугари, Власи, Албанци, Турци и Грци, кога секој Македонец, освен мајчиниот јазик, како средство за општење со своите сонародници, го учи уште и меѓународниот јазик 'Идо' за општење со другите народности во Македонија и во целиот културен свет.²²

Од крајот на 1923 година²³ па сè до крајот на својот живот²⁴ Мисирков повеќе пати пишува за вештачките јазици есперанто и идо²⁵, а во учебната 1925/26 година држи и повеќе предавања во Копривштица, каде што е отворен и курс за јазикот идо што го води самиот Мисирков.

Главна напистите за вештачкиот јазик идо се врзани директно со македонското прашање. Меѓутоа, вештачкиот јазик идо им го препорачува и на Бугарите²⁶, што може да се види од објавената статија „Меѓународен јазик“, под чиј наслов е и предавањето пред граѓанството во Копривштица.²⁷ Познавајќи ги образовните програми за средните училишта во Бугарија, каде што се предаваат францускиот, германскиот и делумно англискиот јазик, кои се во функција на нивната подоцнежна примена (за публикување двојазични научни изданија, истовремено на бугарски и на француски; за употреба на некој од живите јазици во меѓународната трговија итн.) Мисирков смета дека во сите случаи меѓународниот вештачки јазик може да го замени кој било жив европски јазик, давајќи му предност на идо-јазикот: „... јас му давам предност на идо пред есперанто“. Мисирков, како јазичар, ја наведува причината зошто нема големо внимание за учење вештачки јазик: „Причината за тоа се крие во околноста што живите јазици на современите големи европски народи со нивните богати литератури можат наполно да ги задоволат културните потреби на луѓето што им припаѓаат на мали народности и што имаат потреба од туѓи јазици.“²⁸ Во негов стил, во текстот полемизира, при што ги наведува своите размислувања сопоставувајќи ги вештачките („Зошто ни е нов, вештачки јазик кога има толку живи, па и мртви (како

²² „Идо“ и Македонија на Македонците, Собрани дела, III: 321.

²³ На почетокот на „Писмото ...“ Мисирков запишал: Карлово, 14 декември 1923.

²⁴ Може да се види од извештајот во в. Мондо, објавен во февруари 1926 година, по предавањето на Мисирков: „Проблемот на светски јазик: есперанто и идо од гледна точка на научната критика“, што го одржал на 10 јануари 1926 во Софискиот универзитет.

²⁵ Како јазичар, согледувајќи го подобреениот јазичен систем на јазикот идо, Мисирков го претпочита повеќе овој вештачки јазик од есперанто.

²⁶ Мисирков во тој период живее и работи во Бугарија и во статијата „Меѓународен јазик“ што е објавена во „Мирь“, XXX 7318, на 7. XI 1924, 4. пишува: „Идејата за меѓународен јазик во Бугарија го нема она внимание што го заслужува“ (Собрани дела, III: 324.)

²⁷ Бл. Ристовски, Одбрани страници, 364-365.

²⁸ „Меѓународен јазик“ (Собрани дела, III: 324.)

старогрчкиот, латинскиот, старобугарскиот) природни јазици, со готови културни творби на нив! Зошто ни е одново да создаваме јазик што не се зборува досега од никој народ и да создадеме наука и литература на тој вештачки јазик што нема да биде разбираана од ниеден народ, а ќе гледа да ги задоволува потребите на целото општество“) наспрема природните јазици („Во овие и во слични размислувања има извесен дел вистина, но не помалку и заблуда. Вистина е дека англискиот, францускиот и германскиот јазик имаат богата литература што конкуренцијата на еден вештачки јазик за нив долго нема да им биде страшна. Знаењето на еден од овие три живи јазици ќе ги задоволи првин потребите од еден туѓ јазик повеќе од еден вештачки јазик.“) за да може во продолжение да ја искаже вистинската (нелингвистичка) оправданост: „Но вештачкиот меѓународен јазик има свои предимства и свој *raison d'être*. Тој не е национален, така што не ѝ дава предимство на една нација пред други... Кога учиме и користиме еден вештачки меѓународен јазик ние со тоа не спомагаме за зголемување на националната гордост на ниеден од современите големи европски народи што се стремат кон хегемонија, и политичка и духовна, честопати вонредно жестока спрема другите големи и мали народности.“²⁹

Мисирков, искажувајќи ја состојбата на малубројните нации, чии потреби не можат да се задоволат со познавањето само на својот роден јазик и затоа треба да изучуваат барем уште еден туѓ јазик, препорачува да биде тоа еден меѓународен вештачки јазик за да може секој човек да ги прошири своите познавања и да го следи животот во странство, а на секој член од малубројните народи му сугерира живите јазици на големите европски народи да го заземат третото, четвртото итн. место во филолошкото образование.

Пишувањето на ваков текст, за употребата на еден меѓународен вештачки јазик во Бугарија, сметаме дека е обмислено од страна на Мисирков, по објавувањето на текстот „’Идо‘ и Македонија на Македонците“. Гледано хронолошки, текстот „Меѓународен јазик“ е објавен четири месеци по текстот „’Идо‘ и Македонија на Македонците“, во кој е засегнато македонското прашање, што, пак, ни дава право да мислиме дека со залагањето за воведување вештачки јазик како втор и во Бугарија, Мисирков ќе има можност и на овој начин да дејствува надвор од својата татковина. За ова има поткрепа од примерот на Романците, кои во 1912 година направиле едно излагање за македонското прашање со идејата „Македонија на Македонците“: „Каква услуга може да ѝ направи ’Идо‘ на Македонија може да се види од тоа што Романците уште во 1912 год., по повод победоносните балкански војни направија едно излагање по македонското прашање, во кое се пледира за идејата ’Македонија на Македонците‘. Меѓутоа, влегувањето на Романија во Втората балканска војна ги натера Романците да ја забораваат ’Македонија на Македонците‘. Но ете, во времето на Големата европска војна Романците

²⁹ Меѓународен јазик, Собрани дела, III: 325.

беа разбиени и Македонија беше окупирана од бугарската армија. Тогаш Романците се сетија за своето излагање од 1912 год., го преведоа на 'Идо' за да биде прочитано од сите народи на светот (подвлекување од Л.Т.) и го напечатија во Стокхлом во 1917 година.³⁰

Всушност, преку овој текст на Мисирков се гледа и неговата вистинска определба за вештачки помошен јазик, каков што е идо, а тоа е користа од еден ваков јазик: „Оваа книшка покажува колку рано Романците го оцениле меѓународното значење на вештачкиот јазик 'Идо'. Колку значењето на овој јазик може да ни биде и полезно нам, може да се суди по тоа што приврзаниците на меѓународниот јазик се однесуваат со голема симпатија кон нас Македонците (подвлекување од Л.Т.), како што можам да судам од преписката што ја добивам.“³¹ Оваа комуникација со идистите, Мисирков особено ја цени поради гестот што приврзаниците идисти му испратиле над сто примероци од текстот „Македонија на Македонците“: „... добив соопштение од нашите пријатели на Запад, коишто чувствуваат 'топла симпатија кон македонскиот народ, толку погазен', што ми испратија повеќе од сто примероци од македонско-романското излагање 'Macedonia al Macedoniani' на јазикот 'Идо', а содржината на целото излагање ќе ја дадам во превод во весникот '20 Јулий'“.³²

Гледајќи го излезот за македонското прашање преку јазикот идо, Мисирков самиот се декларира како член на идистите, истомислениците³³ и останува лојален кон идистите до крајот на својот живот, за кои и пред кои, како што веќе наведовме, држел предавања. Едно од неговите последни предавања за меѓународен вештачки јазик е: „Проблемот на светски јазик: есперанто и идо од гледна точка на научна критика“ што го одржал на 10 јануари 1926 година во Софискиот универзитет³⁴. И во ова предавање Мисирков зборувал како лингвист. Најпрвин го објаснил потеклото на европските јазици, потоа зборувал за улогата на латинскиот во времето на Средниот век и за ренесансата на националните литератури, која ја сметал за виновна што го уништила „духовното латинско единство на културните луѓе“, и дошол со објаснувањата до XIX и XX век, кога ја искажал потребата од заеднички втор јазик „за развиениот меѓународен живот“. Како што ги има кажувано своите ставови и пред тоа, така и овој пат, Мисирков истакнува дека проблемот не може да се реши со употребата на „национален јазик“ (во улога на втор), туку само „со вештачки неутрален јазик“.³⁵ Со

³⁰ „Идо“ и Македонија на Македонците, Собрани дела, III: 322.

³¹ Ibid.

³² „Идо“ и Македонија на Македонците, в. Мисирков, Собрани дела, III: 323.

³³ Писмо на К. Мисирков до водачот на идистите во Бугарија Т. Канев., в. Собрани дела, III: 323.

³⁴ За извештајот за ова предавање в. повеќе: Собрани дела, III: 371-373.

³⁵ Ibid.

разработувањето на идејата за втор јазик уште еднаш се покажа немирниот дух на Мисирков, кој до крајот на својот живот не можеше да се помири со состојбата на македонскиот народ и на македонскиот јазик.

ЛИТЕРАТУРА

- „Идо“ и Македонија на Македонците, Мисирков, *Собрани дела*, 2008, III.
Меѓународен јазик, Мисирков, *Собрани дела*, 2008, III.
Мисирков, *Собрани дела*, I, II, III, МАНУ, Скопје, 2005/2007/2008 – Подготовка: Блаже Ристовски, сораб. Билјана Ристовска-Јосифовска
Писмо на К. Мисирков до водачот на идистите во Бугарија Т. Канев, Мисирков, *Собрани дела*, 2008, III.
Л. Тантуровска, „Има ли уште нешто да се каже за јазикот на Крсте Петков Мисирков?“, *Македонско-украинска конференција*, 2008.
К.П.Мисирков, *За македонскиите работи*, Јубилејно издание, 1974.

ZUSAMMENFASSUNG

Aufgrund der komplexen Situation des makedonischen Volkes und der makedonischen Sprache promoviert Misirkov Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts die Idee einer zweiten (künstlichen Hilfs) Sprache, indem er den Nutzen und die Verwendbarkeit von natürlichen und künstlichen Sprachen für die Grundsätze der Nationalfrage eines Volkes abwägt.

Емилија Бојковска

ПОИМНА И ТЕРМИНОЛОШКА ПОДЕЛБА НА РЕЧЕНИЦИТЕ: НЕЗАВИСНА И ЗАВИСНА, ГЛАВНА И СПОРЕДНА РЕЧЕНИЦА

Апстракт: Реченичните конструкции (групите зборови составени од глагол и од реченични сегменти) се делат според два критериума: според самостојноста се разликуваат независни (самостојни) и зависни (несамостојни) реченични конструкции, а според појавата/отсуството на подредник (сврзувачки збор) – на главни (беспореднички/асидентонски) и споредни (подреднички/синдетонски). Можни се комбинациите: независна главна реченица (*То рече тоа.*), независна споредна реченица (*Само да гојдеше!*), зависна главна реченица (*Рече ќе гојдел.*) и зависна споредна реченица (*Рече дека ќе гојдел.*).

Клучни зборови: реченична конструкција, реченица, независна, зависна, главна, споредна реченица.

Во овој труд се разгледуваат речениците наведени во насловот и врз примери од македонскиот јазик се прави обид за нивно дефинирање и меѓусебно терминологско разграничување.

Според Минова-Гуркова (2000: 151), „реченицата е синтаксичка единица организирана според синтаксичката шема на даден јазик и со еден лексички показател на предикативноста – личноглаголската форма – прирок (предикат) како свој конститутивен член. [...] Реализираната (изговорена или напишана) реченица е конкретна творба и му припаѓа на јазичниот текст [...]. Самата структура на реченицата, односно синтаксичката шема – му припаѓа на јазикот како апстрактен систем од знаци. [...] Во поглед на содржината, можеме да кажеме дека реченицата е предопределена да дава релеативно самостојна информација.“

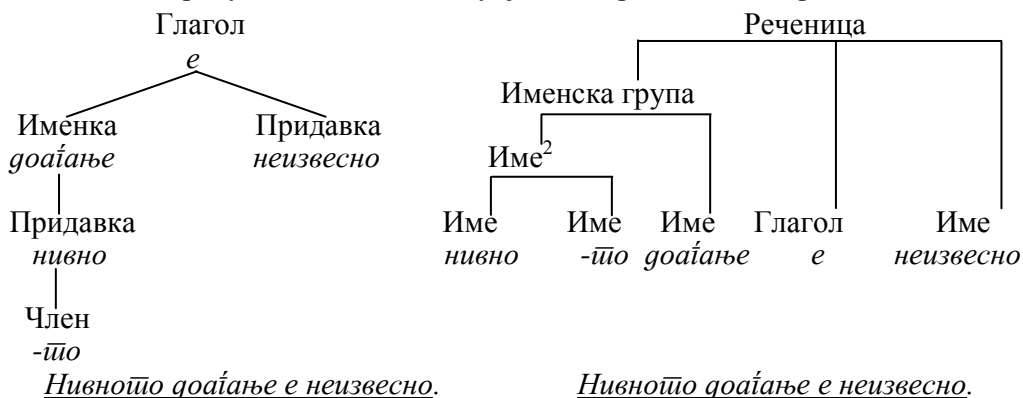
Во Енгеловата верзија на граматиката на зависност, реченицата се одликува со три белега: прво, таа е јазична конструкција што содржи личноглаголска форма, која претставува глава на конструкцијата, второ, не е потчинета на ниеден елемент, т.е. (барем потенцијално) е автономна и, трето, особено е погодна за изразување на говорни акти (Енгел 1996: 180).

Ајзенберг (1994: 23 и натаму) поаѓа од спознанието во Рубинштајновата психологија, кое се засновува врз восприемање, како свест за предметот или за појавата што постојат сетилно, и врз осет како одраз на одделен сетилен квалитет. Јазичните изрази што се однесуваат на восприемањето се обично имињата (именските зборови), а тие што се однесуваат на осетот се обично глаголите и придавките, кои даваат информација за особините и за квалитетот на предметите. Категоријалната разлика меѓу именката и глаго-

лот отсликува „нешто од разликата“ меѓу восприемањето и осетот. Со поврзување на именка и на глагол, се добива реченица: *Petra arbeitet. Klaus raucht.*¹ („Петра работи. Клаус пуши“). Условеноста меѓу восприемањето и осетот може општо да се пренесе врз логичкиот аспект на мислењето, при што трите главни форми на мислењето, поимот, судот и заклучокот, придобиваат јазичен израз. Кога го спознава објективниот свет, човекот никогаш не оперира само со поими што се надвор од судовите и заклучоците, туку со покомлексни структури. Судот се состои од два главни елементи: подмет и прирок, а јазично се изразува со реченица (Ајзенберг 1994: 27).

Според овие дефиниции, изразите како *Пожар!*, *Добар ден!* итн. не претставуваат реченици, бидејќи не содржат личноглаголска форма. Тие се сметаат за реченични еквиваленти, кои вршат комуникациска функција слична на реченичната (сп. Минова-Гуркова 2000: 223). Меѓутоа, речениците како синтаксички единици се најпогодно средство за образување искази, кои се комуникациски единици, затоа што се поеднозначни од еднозборните изрази. Во зависност од контекстот или од конситуацијата, изразот „Прозорецој!“ може да придобие различни толкувања: *Затвори го!* / *Отвори го!* / *Внимавај на прозорецој!* итн. (сп. Енгел 1996: 179, 772 и натаму).

Енгеловата и Ајзенберговата дефиниција на реченицата упатуваат на два пристапа во нејзиното структурирање: кај Енгел глаголот го зазема хиерархиски највисокото место во реченицата, а кај Ајзенберг подметот и прирокот имаат ист ранг. Енгеловиот пристап ја отсликува глаголската граматика, која обично (и во случајов) е граматика на зависност (во која елементите, најчесто зборовите/зборформите зависат еден од друг), а Ајзенберговиот став ја илустрира субјектно-предикатната граматика, која е обично (како и овде) граматика на конституенција (во која дадена конструкција постапно се расчленува на составните делови, наречени конституенти). Кај Минова-Гуркова (2000: 184), која ги смета подметот и прирокот за главни реченични членови, се присутни елементи на субјектно-предикатната граматика.

¹ Курзивот е од Е.Б.

² Под „име“ се подразбираат именки, придавки, броеви, членови и заменки.

Со оглед на тоа што наведените определби на реченицата не се однесуваат на теоријата (граматика) на поединечен јазик, туку се одраз на мета-теоретски (метаграматички) ставови, тие се илустрираат со пример на македонскиот јазик врз основа на Енгеловата и на Ајзенберговата граматичка верзија.

Дијаграмите би можеле да бидат предмет на посебна метаграматичка анализа, која би ја надминала предметната рамка на овој труд, втемелен врз глаголската граматика на зависност, која се применува во македонскиот јазик. За натамошното разгледување е важно дека глаголот, т.е. личноглаголската форма е највисоко рангираниот елемент на реченицата, кој не зависи од ниеден друг елемент и на кој му се потчинети сите реченични сегменти³, вклучувајќи го и подметот.

Од значенски, логички и структурен аспект, горенаведените дефиниции се однесуваат само на главната реченица. Според првиот аспект, таа е значенски (барем потенцијално) самостојна; според вториот аспект, реченицата (се мисли на исказната)⁴ служи за изразување судови, па според тоа може да се определи нејзината вистинитост за дадена состојба на работите; според третиот аспект, со оглед на тоа што личноглаголската форма е највисоко рангираниот елемент, реченицата се определува како глаголска синтагма без подредник⁵, чие присуство е белег на зависните реченици, во кои личноглаголската форма зависи од него (в. д.).

Терминот „реченица“, всушност, означува прости реченици, т.е. такви што „содржат еден прирок, без оглед на бројот на другите реченични членови“ (Бојковска, С. и др. 2008: 258). Присуството на само еден прирок е содржано во сите три дефиниции на реченицата, наведени во почетокот на трудов. Терминот „главна“, кој обично се однесува на самостојноста, подолу ќе биде предмет на анализа. Кога станува збор за самостојна реченица, определбата „главна“, строго земено, не е неопходна, бидејќи реченицата по дефиниција е самостојна (и еднопредикатна) синтагма. Оваа определба придобива значење при сопоставување со други видови реченични конструкции

³ Реченичен или глаголски сегмент е конструкција што зависи од глаголот, кој е нејзин регенс. Терминот „(реченичен) член“ не се употребува поради совпаѓањето со зборовната подгрупа член (в. Бојковска Е., 2004).

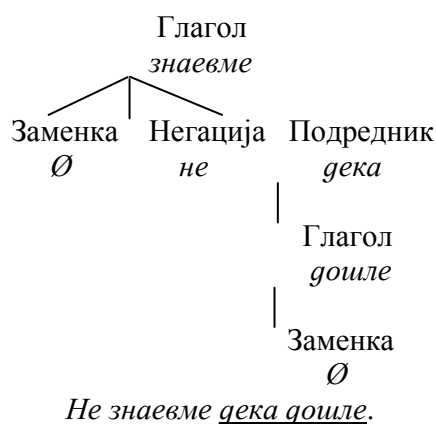
⁴ Овде не се навлегува во поделбата на исказни, прашални, заповедни, желбени и извични реченици, за чие истражување не е значаен само синтаксичкиот (структурен, зборореден итн.) аспект, туку и супрасегментниот (акцентскиот, интонацискиот) и комуникацискиот (прагматски) аспект (сп. Минова-Гуркова, 2000: 158 и натаму; Енгел, 1994: 13 и натаму).

⁵ Според дистрибуцискиот критериум, подредниците (субјунктори), кои одговараат на подредувачките сврзници, не се определуваат како зборовна подгрупа на сврзниците, туку како посебна зборовна група со оглед на тоа што немаат дистрибуциски сличности со приредниците (конјунктори), кои одговараат на приредувачките сврзници: првите се јавуваат во зависни реченици, а вторите – меѓу истовидни и исторедни елементи. Поради различната дистрибуција на овие две зборовни групи, излишно е да се постулира нивни хипероним (в. Бојковска, Е. 2011).

(групи зборови со глагол и негови реченични сегменти), кои, исто така, го носат називот „реченица“ придружен со задолжителна определба (зависна, сложена реченица итн.).

Кон содржинската самостојност, Минова-Ѓуркова (2000: 254) приведува уште еден белег на главната реченица, кој се однесува на трансформацијата во прашална реченица: „Главната [дел-реченица] се одликува со тоа што може да стои и сама, а освен тоа, ако се обидеме зависносложената реченица да ја претвориме во прашална (*да/не*-прашање), прашалната партикула ќе се однесува на главната дел-реченица, на пример: *Ако дојдеш, ќе се видиме.* – *Дали ќе се видиме ако дојдеш?*“⁶

Примерот што служи за трансформација во прашална реченица ја илустрира појавата на главна реченица заедно со зависна. Следниов дијаграм ја вклучува структурата на зависната реченица *дека дошле*:

Имплицитниот подмет е прикажан со \emptyset , при што во главната реченица $\emptyset = \text{ние}$, а во зависните реченици $\emptyset = \text{тие}$.

Во врска со трите горенаведени критериуми (значенскиот, логичкиот и структурниот), зависната реченица ги покажува следниве белези: прво, значенски не е (ни потенцијално) самостојна, второ, не може да се определи како вистина или како лага и, трето, како што покажува дијаграмот, најзанимиот највисоко рангиран елемент не е глаголот, туку е подредникот. Зависните реченици се дефинираат како реченични конструкции без потенцијална самостојност, чија глава е обично подредник или друг подредувачки збор.⁷

⁶ Реченицата покажува и акцентски, интонациски, семантички, прагматски и други особености, кои овде не се разгледуваат.

⁷ Подредувачките (субјункциски) зборови, кои одговараат на множеството сврзувачки зборови, се состојат од подредниците како главно подмножество и од други зборовни подгрупи (прашални заменки, прашални прилози итн.) употребени во иста функција како подредниците во зависни реченици. Терминот „сврзувачки зборови“ не се употребува, бидејќи, според називот, ги вклучува и координациските сврзици, кои не се јавуваат во зависни реченици (в. фуснота 5 и Бојковска, Е. 2011).

Со оглед на тоа што синтагмите се именуваат според својата глава, зависната реченица обично претставува подредничка (субјункциска) синтагма. Во одредени случаи, подредникот може да отсутствува, но и тогаш личноглаголската форма има свој надреден елемент (в. д.). Зависната реченица, строго земено, воопшто не е ни реченица во смисла на горенаведените дефиниции, бидејќи не задоволува ни еден нивни критериум. Затоа, како што беше кажано, ако овој вид реченични конструкции се нарекуваат реченици, тогаш е неопходна определбата „зависна“ (в. г.).

Освен наведените суштествени разлики меѓу главната и зависната реченица (т.е. меѓу глаголската и подредничката синтагма), овие два вида реченични конструкции се разликуваат и во збороредот: „меѓу сврзникот и личноглаголската форма треба да се постигне најтесна врска“ (Минова-Ѓуркова, 2000: 287).⁸ Оттаму произлегува дека во зависните реченици подметот често стои зад личноглаголската форма.

Најмалку две реченици можат да се јават заедно во рамките на сложена реченица и тогаш имаат статус на дел-реченици. Кога се јавува главната дел-реченица заедно со зависна, се добива зависносложена реченица (однос на хипотакса или субординација), на пример: *Ако гојдам, ќе разтовараме*. Но, главната дел-реченица може да се јави и заедно со друга главна дел-реченица, со што се формира независносложена реченица (однос на паратакса или координација), на пример: *Ќе гојдам и ќе разтовараме*. Независносложената реченица може да содржи приредник⁹, како во последниов пример, и тогаш претставува приредничка (синдетонска) независносложена реченица. Кога отсутствува приредникот, се работи за бесприредничка (асин-детонска) независносложена реченица (*Ќе гојдам, ќе разтовараме, ќе најдеме решение*). За појавата и отсутството на подредник во зависносложената реченица ќе стане збор подолу. Ако е во даден случај неважно дали се работи за хипотакса или за паратакса, се зборува едноставно за сложена реченица.

Во зависносложената реченица, главната дел-реченица е надредена, а зависната е подредена/потчинета, додека во независносложената реченица, двете дел-реченици се приредени една во однос на друга. Корубин (1976: 46) ги вградува споменатите термини за релациите во називот на сложените реченици, па наместо за независносложени и за зависносложени реченици,

⁸ Разгледувајќи ги збороредот, акцентската и ритмичката структура на отворените (т.н. посебни) прашања (на пр., *Како сѐанал човекојѝ џин*), Корубин (1980: 87 и натаму) констатира дека прашалниот збор и глаголот треба да бидат во контактна позиција. Ова согледување е поврзано со зависните реченици со оглед на тоа што прашалната реченица може да се јави како зависна реченица (индиректно прашање), при што прашалниот збор придобива функција на подредувачки збор (на пример *Знам каде одиш*, в. фуснота 7). Во германскиот јазик, пак, подредувачкиот збор има спротивно дејство: ја поместува личноглаголската форма, на која непосредно ѝ претходат неличните глаголски форми, на крајот на реченицата.

⁹ Зборовна група што одговара на координациските сврзници (в. фуснота 5).

зборува за приреденосложени и за подреденосложени реченици. Инаку, термините „надреден“ и „подреден/потчинет“ не се однесуваат само на дел-речениците, туку на односот на зависност и на пониско хиерархиско структурно рамниште. Во првиот дијаграм, именката *доаѓање* ѝ е надредена на присвојната заменска придавка *нивно*, а таа, пак, ѝ е надредена на членската морфема *-ишо*. Ако се смени перспективата на посматрање, тогаш придавката ѝ е подредена/потчинета на именката, а членската морфема е во таков однос спрема придавката.

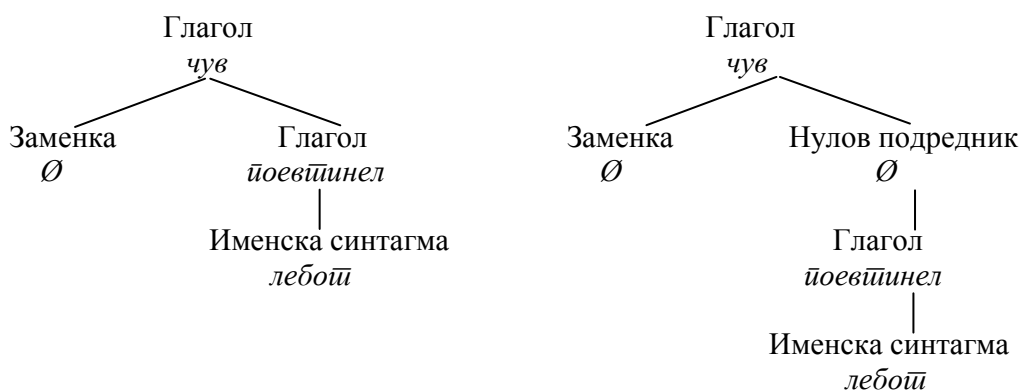
Терминот „надредена дел-реченица“ може да наведе на мислата дека целата главна дел-реченица ѝ е надредена на зависната, т.е. дека зависната реченица зависи од целата главна дел-реченица. Меѓутоа, од дијаграмот на зависност произлегува дека зависната реченица (како и секој друг вид група зборови, збороформа или збор) може да зависи само од еден збор или од една збороформа. Затоа дијаграмот на зависност се разгранува само одозгора надолу (в.г.). Според тоа, надредената дел-реченица е едноставно реченична конструкција што содржи збор или збороформа кој(а) ѝ е надреден(а) на зависната дел-реченица. Следниве примери (во кои главната дел-реченица не е подвлечена, а бројот на цртите се зголемува со опаѓањето на рангот на дел-речениците) покажуваат дека подредената дел-реченица е секогаш зависна, дека надредената дел-реченица може да биде главна или зависна и дека една иста дел-реченица може едновременно да биде и надредена и подредена (*Рече дека ќе разговараме. Рече дека не знае дали ќе разговараме.*). (*Рече дека ќе разговараме. Рече дека не знае дали ќе разговараме.*)

Како антоними на терминот „зависна“ се јавуваат термините „главна“ и „независна“ реченица. Првата антонимна двојка се јавува во однос на простата реченица (главна и зависна реченица), а втората – во однос на сложената реченица (независносложена и зависносложена реченица). Меѓутоа, споменатите термини можат да се искористат и за разграничување на неколку поими. Поаѓајќи од антонимите во општиот јазик, би можеле да се воспостават дихотомиите: независна и зависна реченица, и главна и споредна реченица.

Дихотомијата независна и зависна реченица може да се однесува на самостојноста: независната реченица може да стои сама, а зависната е несамостојна. Дихотомијата главна и споредна реченица, пак, може да се однесува на подредникот: реченицата што не содржи ваков збор е главна, а таа што е воведена со подредник е споредна. Според тоа, терминот „главна реченица“ отсега натаму ќе значи беспоредничка (асиндетонска) реченица, а терминот „споредна“ – подредничка (синдетонска) реченица.

Независната реченица, која според дефиницијата е самостојна, е обично главна (беспоредничка/асиндетонска) реченица, бидејќи не содржи подредник (*Чув за ѝоевишинувањето на лебоиѝ*). Зависната, која е несамостојна, е обично споредна (подредничка/синдетонска), бидејќи содржи подредник (*Чув дека ѝоевишинел лебоиѝ*). Меѓутоа, „во разговорниот стил, но не и

само во него, во рамките на индиректниот говор, како и воопшто во декларативните реченици најблиски до него, не се ретки асиндетонски примери: *Рече ќе дојде; Прочитав ќе се намалаат цените на бензинот* и сл.“ (Минова-Ѓуркова 2000: 268 и следн.). Значи, според изразната форма, зависните реченици се делат на зависни споредни (подреднички/синдетонски) ако содржат подредник, и зависни главни (беспореднички/асиндетонски) реченици ако отсуствува таков елемент (*Чув ѝоевиѝинел лебоѝ*). Последниве три наведени дел-реченици зависат директно од некој(а) збор(оформа) во надредената конструкција (во случајов: од личноглаголската форма *чув*).

Чув ѝоевиѝинел лебоѝ.

Имплицитниот подмет е прикажан со \emptyset , при што $\emptyset = jас$. Вториот дијаграм го илустрира постулирањето на нулов подредник, чија функција главно се состои во влијанието врз збороредот во зависната реченица, т.е. врз тенденцијата да се јави глаголот во почетокот (в. г.). Меѓутоа, прашањето на нуловиот подредник овде не е во центарот на вниманието, туку е решавачки само фактот дека личноглаголската форма во зависната реченица има свој надреден елемент, макар што отсуствува (реализиран) подредник.

Недостига уште комбинацијата независна споредна реченица, т.е. самостојна реченица со подредник. Речениците:

Госѝод да ѝти даде здравје! (Минова-Ѓуркова 2000: 159)

Коѝа би можел да му ѝомоѝнам!

Само да дојдеше!

(Ти се верува ли?) Да дојде и на сиѝе да им раскаже за мене.

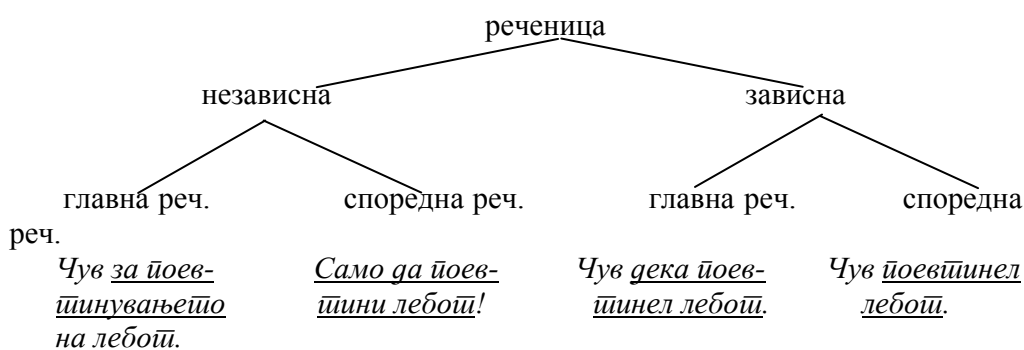
Да не си мрднал од месѝо!

ги покажуваат токму тие белези: самостојност и присуство на подредник (*да* и *коѝа*). Значи, според изразната форма, речениците се споредни (подреднички/синдетонски), но се самостојни, бидејќи подредникот нема свој надреден елемент. Станува збор за специфична употреба затоа што наведените конструкции, строго земено, се подреднички синтагми, кои се обично несамо-

стојни (в. г.). Со оглед на тоа што самостојноста на речениците е критериум за статусот на независни реченици, тие се самостојни споредни реченици, што, всушност, е синоним за независни споредни реченици. Останува отворено прашањето дали некои од нив можат да се толкуваат како елипси од зависносложени реченици (*Ти ѝожелувам да ѝи даде Госѝод здравје. Би било убаво коѝа би можел да му ѝомоѝнам.*)¹⁰.

Главните (беспореднички) реченици се обично независни (самостојни), и спротивно, независните се обично главни. Според тоа, термините „независна“ и „главна“ најчесто се однесуваат на истиот поим (самостојна беспоредничка реченица), макар што го објаснуваат од различен аспект. Значи, ако се каже само „главна“ реченица, тогаш се мисли на независна, и спротивно: ако се употреби само терминот „независна“ реченица, тогаш се мисли на главна. За да се именува самостојна реченица со подредник, мора да се рече „независна споредна“, а за именувањето на несамостојна реченица, со или без подредник, мора да се наведат двете особини: зависна споредна (т.е. зависна подредничка) или зависна главна реченица (т.е. зависна беспоредничка) реченица.

Прегледот ги покажува поимните и термилошки односи:

И кај зависносложените реченици може да се прави разлика меѓу подреднички (синдетонски) и беспореднички (асиндетонски). Првите содржат независна дел-реченица и зависна споредна дел-реченица (*Чув дека ѝоевѝинел лебоѝ.*), а вторите содржат независна дел-реченица и зависна главна дел-реченица (*Чув ѝоевѝинел лебоѝ.*).

Општиот поим што ги опфаќа сите досега наведени видови реченици гласи „реченична конструкција“ (в. г.). Тоа е зборовна група што содржи полонозначен глагол (прост прирок) или глаголски комплекс (сложен прирок) и реченични сегменти.

¹⁰ И речениците *Ке да имаше едно осумнаесетѝ ѝодини* (В. Малевски, според Конески 1976: 493) и *Речиси и да немаше ѝросјаци* (ИБ 172) содржат подредник (*да*) и се независни, но кај нив (особено во вториот пример) подредникот е факултативен.

Класификацијата на речениците беше извршена според следниве критериуми: според самостојноста, тие се делат на независни (самостојни) и на зависни (несамостојни) реченици, што го отсликува реченичниот тип; според присуството или отсуството на подредник, се разликуваат главни (беспореднички) и споредни (подреднички) реченици, што се должи на изразната форма; поткласите исказни, прашални и други реченици во рамките на независните реченици го покажуваат реченичниот вид; кон овој критериум може да се приопшти и класификацијата на зависните реченици според синтаксичката функција; подмножествата сложени реченици, реченици и дел-реченици, кои се должат на хиерархиската позиција и на комплексноста, произлегуваат од реченичниот ранг.

Трудов завршува со преглед на дефинициите и на предложените термини. Конструкцијата со која се илустрира поимот е подвлечена. Двојното подвлекување укажува на зависност од понизок ранг.

Назив	Дефиниција	Пример
Беспоредничка (асиндетонска) реченица в. главна реченица	–	
Беспоредничка (асиндетонска) зависносложена реченица	Зависносложена реченица што не содржи подредувачки збор	<u>Рече ќе дојде.</u>
Беспоредничка (асиндетонска) независносложена реченица	Независносложена реченица што не содржи приредник	<u>Дојде, седна, не рече ни збор.</u>
Главна реченица	Реченица чија личноглаголска форма не му е потчинета на ниеден елемент (обично е независна, поретко зависна) (антоним: споредна реченица)	<u>Го рече њоа.</u> (независна) <u>Рече ќе дојдел.</u> (зависна)
Дел-реченица	Реченична конструкција што е дел од сложена реченица	<u>Седна и не рече ни збор.</u> <u>Дојде, седна, не рече ни збор.</u> <u>Рече дека ќе дојдел.</u> <u>Рече ќе дојдел.</u>
Зависна реченица	Несамостојна реченична конструкција чија личноглаголска форма обично зависи од подредувачки збор, а ако тој отсуствува, тогаш зависи од збор/збороформа во надредената конструкција (значи, обично е споредна, поретко главна) (антоним: независна реченица)	<u>Рече дека ќе дојдел.</u> (споредна) <u>Не прашаа каде одиме.</u> (споредна) <u>Рече ќе дојдел.</u> (главна)

Зависносложена реченица	Сложена реченична конструкција што содржи зависна дел-реченица	<u>Рече дека ќе дојде.</u> <u>Не прааша каде одиме.</u>
Независна реченица	Самостојна реченична конструкција што содржи еден полнозначен глагол (прост прирок) или еден глаголски комплекс (сложен прирок) (обично е главна, поретко споредна) (антоним: зависна реченица)	<u>Не рече ни збор.</u> (главна) <u>Само да дојдеш!</u> (споредна)
Независносложена реченица	Сложена реченична конструкција што се состои од најмалку две независни дел-реченици	<u>Седна и не рече ни збор.</u>
Подредничка (синдетонска) зависносложена реченица	Зависносложена реченица што содржи подредувачки збор	<u>Рече дека ќе дојде.</u>
Приредничка (синдетонска) независносложена реченица	Независносложена реченица што содржи приредник	<u>Седна и не рече ни збор.</u>
Реченица	Конструкција што содржи личноглаголска форма како глава и што не е потчинета на ниеден елемент, па е (барем потенцијално) самостојна; таа содржи еден полнозначен глагол (прост прирок) или глаголски комплекс (сложен прирок), т.е. сите нејзини реченични сегменти и атрибути се изразени со неглаголски конструкции	<u>Го рече шчоа.</u>
Реченичен вид	Критериум за поткласификација на независните реченици според структурата и збороредот (исказни, прашални итн.); во овој критериум може да се вброи и поделбата на зависните реченици според синтаксичката функција	<u>Го гледаа филмот.</u> (исказна реченица) <u>Го гледаа ли филмот?</u> (прашална реченица) <u>Гледаа што се случуваше.</u> (зависна реченица како директен предмет)
Реченичен ранг	Критериум за класификација на реченичните според хиерархијата и комплексноста (сложена реченица, реченица, дел-реченица)	<u>Не дојде бидејќи беше зафатен.</u> (сложена реченица) <u>Не дојде.</u> (реченица, т.е. незав. реч.) <u>Не дојде бидејќи беше зафатен.</u> (две дел-реченици)

Реченичен тип	Критериум за класификација на речениците според самостојноста (независни и зависни реченици)	<u>Не дојде.</u> (независна реченица) <u>Не дојде бидејќи беше зафаќен.</u> (зависна реченица)
Реченична изразна форма	Критериум за класификација на речениците според појавата или отсуството на подредник: главни и споредни реченици (главните се обично глаголски синтагми, а зависните се обично подреднички синтагми)	<u>Не дојде.</u> (независна глав. реч.) <u>Рече ќе дојдел.</u> (зависна главна реч.) <u>Само да дојдеше!</u> (незав. спор. реч.) <u>Рече дека ќе дојде.</u> (зависна спор. реч.)
Реченична конструкција	Конструкција што содржи еден полнозначен глагол (прост прирок) или еден глаголски комплекс (сложен прирок) и реченични сегменти; надреден поим за сите видови реченици	<u>Даде изјава.</u> <u>Изјави дека ќе дојдел.</u> <u>Изјави дека ќе дојдел.</u> <u>Даде изјава и замина.</u> <u>Даде изјава и замина.</u>
Сложена реченица	Реченична конструкција што опфаќа најмалку два прирока (т.е. две реченични конструкции, наречени дел-реченици)	<u>Даде изјава и замина.</u> <u>Даде изјава, замина,</u> <u>не се врати.</u> <u>Рече дека ќе дојде.</u> <u>Рече ќе дојдел.</u>
Споредна реченица	Реченична конструкција што е воведена со подредувачки збор (обично е зависна, поретко независна) (антоним: главна реченица)	<u>Рече дека ќе дојдел.</u> (зависна) <u>Само да дојдеше!</u> (независна)

ЛИТЕРАТУРА

- Бојковска Емилија, 2004: „За проблематиката на некои македонски граматички термини“, *XXX научна конференција на XXXVI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Охрид, 11-13 август 2003 г., стр. 471-487.
- Бојковска Емилија, 2011: „Предлог за класификација на неменливите зборови во македонскиот јазик според дистрибуцискиот критериум“, *XXXVII научна конференција на XLII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Охрид, 5-6 јули 2010 г., стр. 75-92.

- Бојковска Стојка и др., 2008: *Опшња граматика на македонскиот јазик*, Просветно дело, Скопје.
- Корубин Благоја, 1976: *Јазикот наш денешен*, книга втора, Сојуз на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ, Скопје.
- Корубин Благоја, 1980: *Јазикот наш денешен*, книга трета, Студентски збор, Скопје.
- Минова-Гуркова Лилјана, 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.

- Ајзенберг – Eisenberg Peter, 1994: *Grundriß der deutschen Grammatik*, Metzler, Stuttgart Weimar.
- Енгел – Engel Ulrich, 1994: *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Schmidt, Berlin.
- Енгел – Engel Ulrich, 1996: *Grammatik der deutschen Sprache*, Groos, Heidelberg.

Извор:

ИБ - Михајловска-Георгиева Јагода, 2008: *Индиџо Бомбај*, Три, Скопје.

ABSTRACT

Die satzartigen Konstruktionen (Wortgruppen, die aus einem finiten Verb und Satzgliedern bestehen) werden nach zwei Kriterien eingeteilt: nach der Selbstständigkeit zerfallen sie in unabhängige (selbstständige) und abhängige (unselbstständige) Konstruktionen und nach dem Auftreten/Fehlen eines Subjunktors werden hauptsatzartige (uneingeleitete) und nebensatzartige (eingeleitete) Konstruktionen unterschieden. Möglich sind folgende Kombinationen: unabhängiger Hauptsatz (*Го рече ишоа.*), unabhängiger Nebensatz (*Само га дојгеше!*), abhängiger Hauptsatz (*Рече ке дојдел.*) und abhängiger Nebensatz (*Рече дека ке дојдел.*).

811.163.3 ' 367.625

811.162.1 ' 367.625

Мачеј Кавка

ЗА МОДАЛНИОТ ГЛАГОЛ *МОЖЕ*//*МОЌ* ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Модалните изрази може да создаваат посебна група делови на говорот. Лингвистичката категоризација на модалност се потпира врз јазичните форми на нејзиното изразување: граматичките – тие ѝ припаѓаат на категоријата на начинот на дејството и лексичките – тоа се, на пр., функционалните или помошни глаголи од типот: *може*, *ѝреба*, *мора* и др. Во македонскиот и во полскиот јазик модалната информација се пренесува со лексички средства, пред сè, со модални глаголи. Тука главното внимание му е посветено само на глаголот *може* во македонскиот јазик и на сличните конструкции во полскиот јазик. Употребата на македонскиот модален глагол *може* не бара дополнување на глаголот во лична или во безлична форма, но таква употреба на модалниот глагол *моЌ* во полскиот јазик не е можна.

Клучни зборови: модалност, модални глаголи, модална информација, епистемичка и деонтичка модалност, комуникациски ситуации, реченична конструкција.

Во лингвистиката терминот *модалност* се употребува да се означи категоријата што ја изразува релацијата на говорителот кон содржината на исказот и опишуваната ситуација. Со цел да се оцени вистинитоста и можноста на настаните служат модалните зборови во сферите, пред сè, на епистемичка и деонтичка модалност. (Некои уште изделуваат и алетичка модалност.) Најчесто тоа се помошните глаголи и адвербијални партикули, како, на пр., мак. *мора*, *може*, пол. *musieć*, *moć*; партикулите, мак. *ќе*, *би*, пол. *choćby*, *jakoby*, *chyba* и интонацијата. Владимир Григорјевич Адмони (1966, 203) тврди дека модалните изрази можат да создаваат посебна група делови на говорот. Лингвистичката категоризација на модалност се потпира врз јазичните форми на нејзиното изразување: граматичките – тие ѝ припаѓаат на категоријата на начинот на дејството, и лексичките – тоа се, на пр., функционалните или помошни глаголи од типот: *може*, *ѝреба*, *мора* и др. Категоризацијата на модалноста во лингвистиката е разновидна, на пр. Божена Бојар и Малгожата Коритковска (1991, 39) издвојуваат три вида модалност: алетичка – што се однесува на вистинитост, епистемска – што се однесува на значењето, и деонтичка – што се однесува на дозвола или на наредба.

Александер В. Бондарко (1990, 1967 и следн.) пишува за шест значења на модалност, на кои им се доделени определени јазичните форми: лексички, граматички или интонациски:

1. интерпретација на реченица од гледна точка на реалноста или иреалноста (реализирана со помош на категорија начин на глаголот или од некој партикули,
2. интерпретација на опишуваната ситуација од гледна точка на нејзината можност,
3. интерпретација на степенот на сигурност на говорителот кон реалноста на пренесуваната информација,
4. целното однесување на говорителот: индикативно, активно или оптаивно,
5. интерпретација на реченица од гледна точка на вистина или на невисстина,
6. емотивна и квалитетна интерпретацијата на содржината на реченицата.

Во македонскиот и во полскиот јазик модалната информација се пренесува со лексички средства, пред сè, со модални глаголи. Тоа се глаголите како македонските: *може, смее, мора, треба* и полските *móc, trzeba, musieć, potrafić, chceć*. Основната карактеристика на модалните глаголи е нивниот синсемантички карактер и неспособност самостојно да функционираат. Тие може да настапуваат како дел од прирокот (предикат) на една реченична конструкција. За системот на модалните глаголи и неговите семантички и формални особености во македонскиот јазик може да се види во статијата на Илија Чашуле (1989) под наслов „Модалните глаголи во македонскиот јазик“¹. Но, тука главното внимание ќе му го посветиме само на глаголот *може*. Според тритомниот *Речник на македонскиот јазик* (1961-1966), глаголот може да настапува во трите основни значења:

1. Има сила да стори нешто. (Јас можам да го кутнам).
2. Знае, умее (Можам да читам многу).
3. Смее (Можам ли да влезам).
4. Безлично (Може да се вратил).

Во македонскиот јазик редовни се конгруентните конструкции, како што се, на пр.: *Јас можам да читам, Ти можеш да читаш* итн. Ситуацијата во полскиот јазик е малку различна: модалниот глагол *móc* бара врз механизмот на рекцијата покрај него да настапи инфинитив, а не глагол во лична форма. Синтактички во македонскиот и во полскиот јазик модалниот (епистемички или деонтички) глагол е составен дел од сложениот пророк т.н. модален прирок. *Ja mogę czytać, ty możesz czytać ...*, (*mogę* како можност, способност, наредба или дозвола) + ОБЈЕКТ.

Во двата јазика модалниот глагол може да се врзува со автосемантичкиот глагол во вид на следниве модели:

¹ И. Чашуле, „Модалните глаголи во македонскиот јазик“, *Прилози на МАНУ*, XIV/2, Скопје 1989, 89-117.

I.

мак. модалниот синсемантички глагол *може* во лична форма + авто-семантички глагол во лична форма со *га*, на пр.: *га пишувам* = **Јас можам да пишувам**. Двата глагола се во релација на конгруенција: **Јас можам да пишувам, Ти можеш да пишуваш** итн.

Јас можам + да пишувам (конгруенција)

пол. модалниот синсемантички глагол *może* во лична форма + авто-семантички глагол во инфинитив = **Ja mogę pisać, ty możesz pisać...** Тука помошниот глагол *może* му наредува (бара) на глаголот *pisać* тој да настапи во инфинитив, затоа овде може да зборуваме за некој вид рекција. *Może* го избира за друг член само инфинитивот, а не некоја друга форма на автосемантичкиот глагол.

Może + pisać (рекција или констелација)

Во двете конструкции се работи за изразување на модалност со значењето – *X jest w stanie coś zrobić, pisać czytać* итн. Тој е во состојба да пишува, да чита + објект. Во англискиот јазик тоа е *can*, во германскиот *können*, а во францускиот *pouvoir*. Тоа е редовна конструкција што во двата јазика семантички ја изразува алетичката модалност на способност.

Во другите употреби на модалниот синсемантичен глагол *може* и автосемантичен, на пр., *пишува, чииа*, нема конгруенција. *Може*, кое настапува во таквите реченици, го има следниов модел:

II.

Може (безлично) + да пишувам, да пишуваш, да пишува итн.

Тука може да се издвојат три модални значења:

1. значење на дозвола или наредба,
2. значење на можност,
3. значење на веројатност.

Олимпискиите иџри може да иочнаат! (е дозволено)

Дали да се може да се заљубиите преку миц? (можно е)

Каже може да преземете бесплатни апликации или иџри за мојот на Apple iPhone? (можно е)

Ваквите конструкции во полскиот јазик не постојат. Но, тоа не значи дека деотичката модалност не се реализира. Во полскиот јазик овде во модална функција се појавуваат други прилози, на пр.: *można, prawdopodobnie, chyba* итн.

На пр., последната реченица на полски би била: *Skąd można wziąć bezpłatne aplikacje lub gry dla mojego iPhone?* со истото модално епистемско значење.

Ваквата употреба на *може* во полскиот јазик може да се спореди само со полските конструкции со модалност на веројатност од типот: *może czytam, może czytasz, może czytamy, może przeczytam*, кои се ретки, само со значење на веројатност, претежно вториот глагол е од свршен вид: *może przeczytam, może przeczytasz, może przeczyta...*

Сепак, најголемата разлика меѓу полскиот и македонскиот модален систем со значењата изразувани со *може* е во употребата на македонското

модално *може* во безличната форма и во позиција на адвербијалната партикула. Тоа е сврзано со „балканската“ тенденција во српскиот јазик, за која пишува З. Тополињска во статијата под наслов: *O pewnych niedocenianych bałkanizmach w systemie werbalnym języka serbskiego*: „Kolejnym zjawiskiem bałkańskim, które znalazło wyraz w języku serbskim jest (...) tendencja do redukcji czasowników synsemantycznych do formy nieodmiennych, spetryfikowanych partykuł adwerbalnych (...) Tak funkcjonują, na przykład w języku macedońskim *ke, bi, dalej може, треба, мора*“.²

Оваа појава на еволуција, односно редукција на синсемантичкиот глагол *може* до форма на модалната неменлива и адвербијална партикула (оваа функција во полскиот ја исполнува адвербијалното **można**), доведува токму до тоа во разговорниот македонски јазик да се употребува многу често самото *може* (претежно во прашања, реплики и негации) во различни комуникациски ситуации (тој вид модалност некои го нарекуваат дискурсивна или прагматичка модалност), на пр.:

III.

A. Сакаш кафе? Б. **Може**.

A. Една кока кола. Б. **Може**.

A. Дај ми ја играчката. Б. **Не може**. Моја е.

A. Вака веќе **не може**.

Во сите наведени комуникациски ситуации употребата на македонскиот модален глагол *може* не бара дополнување на глаголот во лична или во безлична форма. Но, таква употреба на модалниот глагол *мо́с* во полскиот јазик не е можна. Во полскиот јазик тука може да настапи модален прилог *można* или во некои контексти само елиптички детерминирани форми на модалните глаголи: *moć, potrafi, musieć*.

ABOUT THE MODAL VERB CAN (*МОЖЕ*//*МО́С*) IN THE MACEDONIAN AND POLISH LANGUAGE Summary

The modal expressions can create a special group parts of the speech. The linguistic categorization of the modality depends on the linguistic forms of expression: the grammatical – they belong to the mode of action category and lexical e.g. functional or auxiliary verbs such as: **може, треба, мора** and others. In Macedonian and Polish languages modal information is transmitted by lexical means, primarily with modal verbs.

Here the main attention is paid only on the verb *може* in the Macedonian language and similar constructions in the Polish language. The use of the Macedonian modal verb *can* does not require to complement the verb in its personal or impersonal form, but such use of the modal verb *мо́с* is impossible in the Polish language.

² Z. Topolińska, „O pewnych niedocenianych bałkanizmach w systemie werbalnym języka serbskiego“, *Južnoslovenski filolog*, LXIV, 2008, 513.

Елени Бужаровска, Лилјана Митковска

ЛИЧНИТЕ *ИМА ДА* - КОНСТРУКЦИИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во оваа статија авторите ги анализираат флексивните модални *има да* - конструкции во кои глаголот *има* категоријално е обележан по лице и број. Тргувајќи од хипотезата дека *има* од посесивен глагол се граматикализирал во модален во специфично синтаксичко опкружување како што е нефактивната *да*-реченица, авторите имаат цел да докажат дека постојат повеќе поттипови на личните *има да*-конструкции со различни семантичко-синтаксички својства. Постоенето повеќе типови конструкции го одразува различниот степен на нивната граматикализација. Во појдовната конструкција глаголот *има* го задржува посесивното значење, во втората фаза тоа значење постепено ослабнува и се засилува модалното, додека во третата фаза глаголот *има* и *да* - конструкцијата градат перифрастична модална (деонтичка) конструкција. Тоа се потврдува и со ширењето на конструкцијата на некои непреодни глаголи, но сепак не може да се тврди за потполна граматикализација на личното *има* во модален глагол.

Клучни зборови: модален глагол, деонтичка модалност, *да*-конструкција, граматикализација.

1. ВОВЕД

Во оваа статија ја испитуваме граматикализацијата на модалните *има да* - конструкции. Во македонскиот јазик постојат две формални варијанти на таа конструкција, т.н. менливи и неменливи. Под менливи *има да* - конструкции подразбираме конструкции во кои глаголот *има* е категоријално обележан по лице и број (*имам/имаш/...нешто да работам / да работиш...*); во неменливите конструкции спаѓаат оние во кои *има* нема лични флексии (*има да одам/одиди/оди...*). Со оглед на обемноста на темата во нашата анализа, ќе се ограничимо на личните конструкции.

За *има да* - конструкциите досега пишувале Чашуле (1989) и Тополињска (2000), кои со право ги третираат како модални. Илиевски (1988: 215) ја наведува оваа конструкција како една од варијантите за изразување футур во балканските јазици, имено дека во балканскиот латински и во дакоромански се среќава футур со *habere* + инфинитив, за разлика од романскиот и ароманскиот каде футурот се образува од *velle*. Тој смета (стр. 223) дека изборот на *verbum voluntatis* како помошен глагол во балканските

јазичи се извршил под влијание на грчкиот јазик. И во словенските јазичи од неколкуте начини за образување на футур постепено превладуваат конструкциите со *хоијейти*. Интересно е дека во Данииловиот Четиријазичник (почеток на XIX век) постои само еден пример: *имаиш да се ѿреѿилиш* (има да се здебелиш), преведен од грчки.

Оттаму може да заклучиме дека во македонскиот јазик двете конкурентни конструкции со *има*, односно *сака*, и субјунктив од матичниот глагол се специјализираат за посебни модални домени: футурни со *сака* и деонтички со *има*.

Во поглед на *има да* - конструкцијата, Чашуле (1989: 112) повеќе се задржува на неменливата конструкција кај која разликува две главни значења: поголема сигурност во извршувањето на идното дејство и „наложување, дебитативност поставена од говорителот“. Второто значење го поседува и менливата *има да* - конструкција: „во својата инфлектирана употреба (*имаиш да работиш*), *има* искажува поблага дебитативност и неопходност на објект¹ дури и кога објектот не се пројавува на формално-синтаксички план.“

Тополињска (2000: 62-67) разликува три вида значења несиметрично дистрибуирани во двете формални варијанти:

- а) менливата *има да* - конструкција изразува деонтичка модалност: внатрешна обврска (*Имаиш да работиш нешто*);
- б) неменливата *има да* - конструкција изразува две нијанси на модално значење:
 - футурски модалитет: сигурност во извршувањето на дејството (*Има да дојдам утре*);
 - деонтичка модалност на внатрешна и надворешна обврска (*Има да одам утре на прелег : Има да заиразиш како во најдобриш времиња*).

Во објаснувањето на феноменот на *има да* - конструкцијата Тополињска (2000) става акцент на нејзината типолошка карактеристика. Таа смета дека ширењето на конструкцијата, која довела до појава на два формални типа – менливи и неменливи, е семантички мотивирано. Менливите се градени со транзитивни глаголи во *да* - конструкцијата и во нив *има* е на пола пат меѓу автосемантичка функција и секундарен синсемантички глагол. Понатаму, со ширењето на перифрастичниот синтаксички модел и со вклучување на интранзитивните глаголи се губи семантичката мотивација на *има*.

Во разгледувањето на примерите со *има да* - конструкции видовме дека нивната основна поделба на две класи: флексивни и неменливи не е толку остра; дека постои семантичка варијабилност во составот на една класа и дека не можеме со сигурност да тврдиме без дијахронско испитување

¹ Со оваа забелешка Чашуле навестува дека заедничкиот објект е важно својство на овие конструкции, за што ние понатаму дискутираме.

на пишаните извори дека безличните се развиле од личните. Се чини дека патот на граматикализација не одел праволиниски и е можен нивни паралелен развој, барем делумно. Затоа сметаме дека е потребно тие одделно да се испитаат, а потоа да се разгледуваат можните врски и правци на развој.

Во нашата анализа на менливите *има ga* - конструкции си поставивме цел да докажеме дека:

- а) постојат повеќе поттипови на конструкции со личната форма на глаголот *има* и *ga* - конструкција кои се разликуваат според семантичко-синтаксичките својства;
- б) семантичко-синтаксичките својства се одраз на степенот на поврзување на глаголот *има* и *ga* - конструкцијата; поврзувањето, пак, ескалира од еден тип во друг, односно постои градација на формален и семантички план;
- в) постоењето повеќе типови конструкции го одразува различниот степен на нивната граматикализација.

Поаѓаме од хипотезата дека во конструкциите што се најдалеку семантички и синтаксички од посесивната конструкција *има* покажува тенденција да се врзува со *ga* во еден вид „состав“ во функција на модален глагол. Пред да преминеме на разгледување на материјалот, треба да ги објасниме карактеристиките на оваа конструкција.

Има ga - конструкцијата се состои од два дела: глаголот *има* и субјунктивна *ga* - реченица.

- а) Глаголот *има* е показател на предикативната содржина на посесивност во широка смисла. Со вклучување на други непредметни референти како втор аргумент, референцијалниот опсег на *има* се шири, така што сега *има* се врзува не само со конкретни предмети туку со лица и апстрактни поими. Тоа испразнување на лексичкото значење на поседување, познато како генерализација се смета за неопходен предуслов за почетокот на граматикализација. Семантичката генерализација доведува до избледнување и конечно губење на посесивното значење. Во теоријата за граматикализација таа појава е позната како десемантизација или избледнување (Lehmann 1985).
- б) Во македонскиот јазик *ga*-конструкцијата (или *ga*-реченицата) го заменила старословенскиот инфинитив и се одликува со посебна семантика. Тополињска (1995: 138-142) го смета нефактивното *ga* за формант на субјунктивен начин – начин за потчинување на еден предикативен израз кон друг – кој сигнализира семантичка и синтаксичка подреденост. Пропозиција чиј предикат зема субјунктивен облик примарно се оформува како реченичен аргумент на еден друг надреден предикат и нејзиниот фактивен или нефактивен карактер зависи од лексичката и категоријалната (граматикализирана) семантика на надредениот предикат (Тополињска 1995: 255). *Да*-конструкциите изразуваат нефактивни дејства со идна

проекција, односно „можат да одразуваат желби, наредби, забрани, претпоставки, со еден збор, нечиј субјективен став кој може да се оствари во иднината“ (Тополињска 1995: 138).

- в) Самата конструкција има своја семантика наложена од структурата на нејзините компонентни делови. Целата конструкција се состои од две семантички компоненти кои заемно се комбинираат: реално поседување на нешто и нереална деонтичка компонента насочена кон иднината (слично на остварување на цел).

Нашата анализа се базира врз теориските поставки на функционалната лингвистика и теоријата за граматикализација (Heine 1993, Nopper & Traugott 1993, Bybee et al. 1994, Ramat 1998). Анализата на личните *има га* - конструкции ја спроведовме врз основа на собраните примери од пишаниот и говорниот јазик. За таа цел собравме над 200 примери од весници и интернет страници. Исто така, се служиме со наши сопствени примери или искази засведочени во говорот. Треба да се подвлече дека овие конструкции се карактеристични за говорниот јазик и поретко се среќават во пишани текстови. Анализата треба да ја докаже главната теза: дека различните семантичко-синтаксички типови на конструкциите се наоѓаат на различен степен на граматикализација.

Според теоријата на граматикализација, се смета дека создавањето на граматички зборови (како што е *има*) од автосемантички лексеми е еден постепен градациски процес што може да го замислиме како континуум од еден пол (каде што се наоѓа изворната лексема) до другиот пол – продуктот на семантичко-синтаксичката деривација. Не постои остра дихотомија меѓу појдовната лексема (или конструкција) и финалниот продукт на граматикализацијата, туку меѓу нив постојат повеќе преодни конструкции кои се наоѓаат на различен степен на семантичка и синтаксичка деривација. Тие конструкции се одликуваат со постепено зголемување на граматичкото значење и губење на лексичкото, и на тој начин ги одразуваат меѓуфазите во процесот на граматикализацијата. Семантичката промена на *има* во комбинација со *га*-конструкција би требало да се смета како граматикализација која резултира во појава на модалното *има*. Може да сметаме дека семантичката промена на *има* е граматикализација поттикната од *га*-конструкцијата.

Во анализата на поттиповите на лични форми на *има* и *га*-конструкцијата поаѓаме од класификацијата на Бринтон (Brinton 1991) за развојот на англискиот модален глагол *have to*. Така, разликуваме три фази во развојот на глаголот *има*:

- (1) Во првата фаза тој има статус на главен глагол, а *га*-конструкцијата е модификација на неговиот втор аргумент; изразување на посесивност + можност, обврска, идност:

Имам деца да ме гледаат (Имам свои деца кои ќе ме гледаат и јас имам полза од тоа).

- (2) Во втората фаза глаголот *има* потесно се поврзува со *га*-конструкцијата преку заедничкиот втор аргумент со глаголот во зависната реченица; изразување на можност, волитивност и обврска + посесивност:

Имам деца да гледам (имам деца и затоа имам обврска да ги гледам).

- (3) Во третата фаза глаголот *има* има јасно изразено модално значење; изразување на обврска и идност:

Имам да гледам деца (имам таква обврска, децата не мора да се мои).

Во следните поглавја ќе ги разгледаме подетално особините на секоја фаза одделно и преодот од една во друга фаза. На крајот ќе се обидеме да го утврдиме статусот на личната перифрастична *има да* - конструкција во современиот македонски јазик.

2. ФАЗИ НА РАЗВОЈ

2.1. Прва фаза – посесивна структура

Изворната конструкција од која почнал развојот кон модалното *има да* го има следниот збороред: *има* + ДО+ *га*-конструкција.

- (1) *Имам браќа да го продолжи презимето на татко ми.*

(forum.femina.mk/svadba/preziminja-za-vo-brak-t1826/110.htm)

Конструкцијата се одликува се следните својства: првиот аргумент на *има* е човек, додека вториот се реализира како именско дополнување во функција на директен објект по кој следува непротитипична релативна реченица во форма на *га*-конструкција. Именското дополнување го кодира поседуваниот предмет, додека транзитивната *га*-реченицата го изразува настанот што го модификува предметот. Така, целата конструкција се состои од две предикации со свои синтаксички рамки, односно секој глагол има свое дополнување. Речениците кодираат два транзитивни настана: поседување на некој предмет и идно финално дејство во кое е вклучен тој предмет или во кое тој предмет се асоцира. Таа семантичка „двокомпонентност“ се маркира интонациски со мала пауза пред *га*-реченицата, а комуникативниот фокус на исказот паѓа на првата предикација, на имањето нешто.

Синтаксичката деривација се одвива според следниве етапи:

- (2) [*Имам браќа*] [*Браќа ќе го продолжи презимето на татко ми*]

(2') [*Имам браќа*] [*0 ќе го продолжи презимето на татко ми*]

(2'') [*Имам браќа*] [*0 ДА го продолжи презимето на татко ми*]

Вториот настан го модификува предметот во „посесивниот“ настан, така што се создава семантичко-синтаксички јазол на подредената предикација со имплицирани значења на цел и својство (модификација). Настанот се формализира како субјунктивна *да*-реченица² која определува еден неидентификуван референт во дискурсот – објектот на *има*. Така, слушателот не знае кој е братот (пр. 2) и го определува преку релативна *да*-реченица. Со тоа *да*-конструкцијата стекнува модификациско целно значење: изразува идно дејство во кое на некој начин се искористува вториот аргумент (семантичка компонента на цел), така што самиот настан станува предикативно/функционално својство на тој предмет (семантичка компонента на својство).

Честичката *да* добива и копулативна функција, бидејќи ја акомодира зависната нефактивна реченица во рамките на објектната именска фраза (*брати*) и со тоа реченицата станува формално релативна.

Неопходен семантички услов за процесот на релативизација е постоењето на заедничкиот аргумент. *Да*-конструкцијата што го кодира настанот со поседуваниот предмет дели заеднички аргумент (или периферен учесник на настанот) со зависната предикација. Значи, во првата фаза на ниво на целиот исказ може да владеат следниве кореференцијални релации: кореференција меѓу објектот на *има* и имплицираниот субјект на *да*-реченицата (пр. 3), или меѓу објектот и адјунктот оформен како предлошка фраза (пр. 4), или меѓу објектот и нереализираниот адјункт, но имплициран од контекстот (пр. 5 – во *тоа време*).

(3) *Имам сестра да ме жали.*

(4) *Имам кола да се возам (со неа) кај сакам.*

(5) *Имаш време да ме чекаш?*

Има е глаголски предикат со парадигма по лице и се одликува со силно посесивно значење. Може да изразува широк спектар на посесивни релации, конкретни и апстрактни.

Дополнувањето на транзитивното *има* во позиција на ДО најчесто посочува на материјални предмети од физичкиот свет како: *џари*, *алаји*, *кола* (пр. 4 и пр. 6), но може и на лица, на пр. *џријатиџели*, *роднини*, и сл. (пр. 1 и пр. 3), како и некои апстрактни ентитети од типот: *време*, *моќ*, *услови*, *докази* (пр. 5 и пр. 7). Веќе споменавме дека вториот аргумент е референцијално неопределен, односно говорителот го посочува, но не го идентификува.

(6) *Имам џари да седнам на кафе.*

(7) *Имам доволно џласови да џобегам.*

² Повеќе за овој тип реченици види: Bužarovska, Eleni. 2002. *The Purpose-Modification Continuum: Purposive Da-relative Clauses*. Southwest Journal of Linguistics 1/21, 67-99. University of Texas.

Во конструкцијата *има* во некои случаи може да се замени со други глаголи на поседување:

- (8) *Поседувам кола да се возам кај сакам.*
 (9) *Треба да поседувааш одредени вештини да водиш бизнис.*

Според основните поставки на теоријата на граматикализација во првите фази на граматикализација нема целосно губење на изворното значење, туку семантичките промени имаат асоцијативен карактер и зависат од прагматички фактори (Hopper & Traugott 1993: 69). Во врска со тоа се поставува прашањето кои елементи од семантиката на оваа конструкција го поттикнуваат развојот на модалната семантика во *има да* - конструкцијата. Во првата фаза на граматикализацијата доминира посесивното значење на *има*, но се јавува зародиш на модалност поради семантиката на *да*-конструкцијата. Таа е инхерентно нефактивна, означувајќи неактуализирани настани со идна проекција. Идноста во себе содржи импликации на можност, обврска и желба тоа дејство да се реализира. Целата конструкција означува дека агентот поседува нешто со кое ќе манипулира за своја корист. Спореди ги примерите (6) и (7), кои може да ги парафразираме на следниов начин: „Имам пари и тоа ми дава можност да седнам на кафе“; „Имам доволно гласови и со нив можам да победам“.

Во корпусот најдовме примери на *има да* - конструкции кои се одликуваат со семантиката на првата фаза, а со синтаксата на втората (пр. 10). Тоа се ситуации во кои се појавува кореферентност на објектот на *има* со ДО на *да*-конструкцијата, што доведува до засилување на модалниот елемент. Сепак, посесивното значење превладува, пред сè поради истакнување на заедничкиот објект со квантификатори (*многу, доволно, само, некој*).

- (10) *Имам доволно пари да ти дадам за пати...*
 (<http://star.utriniski.com.mk/?pBroj=2013&stID=62810&pR=5>)

Заедничкиот објект е услов за натамошно фузионирање на двете предикации и за синтаксичко реструктурирање поврзано со семантички промени во целата конструкција.

2.2. ВТОРА ФАЗА – ПРЕДИКАТИВНА СТРУКТУРА

Во втората фаза конструкцијата се состои од генерализираното *има* и глаголското *да*-дополнување со заедничкиот аргумент во позиција меѓу нив. Таа конструкција претставува преодна фаза меѓу изворната посесивна *има* + ДО + *да*-конструкција и крајната модална во која *има* се смета за модален глагол. Иако редот на зборовите останува ист, како во првата конструкција (*има* + ДО + *да* - конструкција), тие суштински се разликуваат на синтаксичко и семантичко ниво. Синтаксичката граница се поместува, така што изразениот објект станува зависен од глаголот во *да*-конструкцијата, а не од

глаголот *има*. Сепак, во голема мера се импликува дека истиот е и објект на поседување. Во преодните примери границите се замаглени, па и двете интерпретации не даваат големи разлики во значењето, но во некои случаи границата е појасна. Спореди ги примерите (11) и (12).

(11) *Имам само еден совет* [*да дадам*]. *Имам* [*само еден совет да дадам*].

(12) *Имам* [*некои работи да куќам од ајџекајџа*].

Како резултат од таквите синтаксички врски не добиваме значење дека субјектот на *има* поседува предмет, туку тој е во релација со настан преку кој тој предмет ќе се реализира. Имено вториот аргумент на *има* претставува цела подредена предикација. Истовремено се имплицира дека вториот аргумент на предикатот во *да*-реченицата е во посесивна релација со субјектот. Значи, на синтаксичкото рамниште конструкцијата претрпува две промени: *да*-реченицата од адјункт во првата фаза станува реченично дополнени на *има*; транзитивниот глагол во *да* - конструкцијата, а не *има*, управува со промовираниот објект. Синтаксичките релации меѓу аргументите се менуваат, пред сè, заради заедничкиот аргумент кој ги „замаглува“ синтаксичките граници меѓу двете реченици.

(13) *Имам новости да ви соопштам* < [Имам] новост [(јас) да ви соопштам (новост)]

Како последица од таквата структура, семантиката на конструкцијата се менува: посесивното значење на *има* ослабува и се комбинира со засилено модално значење. Всушност, ако во првата фаза постојат различни импликации на можност, волиција и обврска, освен силно изразеното посесивно значење, сега тие импликации се засилуваат и преку таканаречениот процес на „засилување на инференциите“ (Traugott & Dasher 2002) се на пат да станат главно значење. Во примерите од корпусот регистриравме неколку деонтички значења кои честопати се испреплетуваат: желба (пр. 14), можност, потреба (пр. 15), обврска (пр. 16).

(14) *И за крај имам нешто да ви ѝорачам на ситџе кои ѝојусџе лелекајџе ѝо џаа ЕУ...* (сакам)
(www.a1.com.mk)

(15) *И секојаш која имам нешто да ѝодарам, ѝрво размислувам на која ќе му корисџи најмногу...* (можам, треба)
(www.vest.com.mk/?ItemID...arc=1)

(16) *Освен која имам нешто да чистџам ѝо дома – само џојаш не џворам.* (треба)
(star.mmm.com.mk/Text1a.asp?id=1522&Rubrika=Prilozi)

Сметаме дека заедничкиот аргумент што повлекува кореферентност меѓу објектите на *има* и *да*-реченицата е клучен момент што ја поттикнува натамошната граматикализација на *има да* - конструкцијата. Постојењето на заеднички аргумент доведува до тесна интеграција на двете предикации:

главната со *има* и зависната со *да*-реченица. Настанува референцијална интеграција на двата настана (спореди Givón 1990: 526) заради што истите се концептуализираат како фузионирани, но сè уште не како еден неделив настан. Комуникативниот фокус паѓа на референтот на објектната именска синтагма. На синтаксички план тоа се рефлектира со разнишување на границите меѓу матричната и зависната предикација, а на семантички – со комбинирање на посесивното значење со модалното.

Се чини дека важна улога во процесот на синтаксичкото и семантичкото реструктурирање има фактот што референтот на ДО на *има* е предмет кој „ќе настане или ќе се креира“ преку дејството во *да*-реченицата. Ова го забележува и Бринтон (1991: 17) во истата фаза на развој на англискиот квазимодал *have to*. Во оваа фаза во корпусот често се среќаваат конструкции со вербална порака како аргумент на глаголот во *да*-конструкцијата (*вестѝ, ѝорака, изјава*, и сл.) чија комуникативна цел треба да се реализира со дејството во *да*-реченицата. Неретко се истакнува нивната неидентификуваност со неопределените заменки *еден, некој* и *некаков*. Карактеристично за *да*-конструкциите со глаголи за зборување е дека тие имаат волитивно значење, така што целата *има да* - конструкција изразува посесивно-волитивно значење, кое во некои случаи се преклопува со можност. Така, во примерот (18) субјектот располага со вест што сака да ја соопшти, а истовремено се импликува дека ситуацијата му овозможува да соопшти убав вест.

(18) **Имам** убави *вестѝ да соопшѝам*. Викѝторија и јас ѝо очекуваме четвртѝото деѝе.

(daily.mk/cluster/.../bekamovi_chekaat_chetvrto_dete)

(19) *И за крај на интервјуѝо, имаш ли некоја ѝорака да ѝренесеш?* (сакаш)
(http://www.hiphopmacedonia.com/intervjua_mk.php?id=25)

Кај глаголите за физички трансфер посесивното значење е посилно изразено во конструкции со глаголите на давање/оддалечување (*даде, огнесе, ѝодари, враѝи, ѝрогаде...*), како во примерите (20) и (21), а помалку кај оние со глаголи за стекнување (*добие, куѝи*, и сл.) како во примерот (22).

(20) *Ајде ѝонудеѝе доколку имаше неѝѝо да ѝрогадеѝе, некој сѝар комѝ-јуѝер, лаѝ ѝоѝ, звучки, мобилни ѝелефони иѝн.*

(www.forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=10708)

(21) *Следниѝѝ ѝонеделник ѝак одам за Лондон на Челзи-Инѝер, ако имаш неѝѝо да му ѝраѝиш – дај ми да му огнесам....*

(www.forum.milenko.com.mk)

(22) *... дека е измислен од фирмиѝе за ѝолнење на вода кои имаѝѝ неѝѝо да добијѝѝ од вишокоѝѝ ѝоѝпрошувачкаѝѝа на вода на населениеѝѝо во целина.* (kubura.com.mk/index.php?option=com...id...)

Тоа секако е поврзано со посесивната релација на субјектот со објектот, односно дали таа постои пред трансакцијата изразена во *да*-конструкцијата или настанува во текот на нејзината реализација. Во согласност со

овие заклучоци, забележуваме дека со глаголите за креација посесивната компонента е многу послаба (пр. 23), како и со оние за перцепција (пр. 24).

- (23) Демек, ако **имааш нешто да сработиш**, сработи – не теоретизирај!
(треба)
(www.globusmagazin.com.mk/?ItemID...)
- (24) Тојаш ќе **имаме нешто да видиме** овде на земјата. (можеме)
(astronomija.com.mk/vest.asp?id=2074)

За ослабнување на посесивната релација меѓу субјектот и објектот може да придонесува и фактот што како втор аргумент во овој тип конструкции често се среќава генерализирачка именка или замена која функционира како претставник на цела онтолошка категорија: *работа, некој, нешто* (пр. 25 и 20-24). Таквите именки подлежат на модификација или на квантификација со засилувачи: *уште, многу, едно*, кои во некои случаи остануваат единствени показатели заради елизија на именката (пр. 26).

- (25) *Им го дадов клучот од колајта и се извинив дека имам уште некаква работа да завршам*.
(www.blesok.com.mk/tekst.asp?lang=mac&tekst=155&str=2)
- (26) **Имам доста за ова да напишам** но не сѐ сѐјнале до таму.
(www.forum.idividi.com.mk/printer_friendly_posts.asp?TID=12238)

Посебно се izdelува употребата на заменката *нешто* (пр. 27) која во многу случаи се модификува со квалитативни придавки како: *важно, убаво* (пр. 28).

- (27) *На секоја девојка што ќе ѝ остане во нивна близина што секојаш имаат нешто да ѝ прозборат*.
(utrinski.com.mk/?ItemID)
- (28) *Цаци, јави ми се, имам многу важно нешто да ти соопштам*.
(forum.kajgana.com › Членови › Saladin)

Да сумираме: во втората фаза настанува генерализација и семантичка реанализа на посесивното значење на *има*. Не постои синтаксичка фузија на *има со да*, бидејќи меѓу нив се наоѓа објектот на субјунктивниот глагол.

2.3 ТРЕТА ФАЗА –МОДАЛЕН ГЛАГОЛ

Во третата фаза на граматикализацијата се менува синтаксата на конструкцијата: по глаголот *има* непосредно следува *да*-реченица, најчесто со транзитивен глагол чие дополнение не мора да се појави задолжително: *има + да*-конструкција + (ДО) како во: *Имам да завршам некоја работа*.

Иако во *да*-реченицата транзитивните глаголи се најчести (пр. 29), се јавуваат и конструкции со имплициран, нереализиран ДО (пр. 30) или т.н. квазиобјект: рефлексивен, предлошка фраза (пр. 31), дел-реченица (пр. 32).

Всушност, тука се гледа по кој принцип се шират перифрастичните конструкции со *има* во јазикот.

- (29) **Имам да** изработам семинарска во visual studio 2008, а немам работено ASP.
(www.it.com.mk › ... › PHP, ASP, JSP)
- (30) *Јас со Б планирам да го возам и го возам еве веќе цела седмица. Ако ме соопрати ќе **имам да** раскажувам.*
(motori.com.mk/.../52708-re-so-kolku-godini-moze-da-se-vozi-125c...)
- (31) *Сега иако пораснавме ако слушне дека **имам да** се појалам од некој било машко или женско одма реатира... да ме брани..*
(www.forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=21120&PID...)
- (32) **Имам да** изјавам дека нејкам више во моејо ојкружување ишинејери.
(www.forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=22770&PID...)

Во оваа фаза се јавуваат и конструкции со интранзитивни глаголи (пр. 33). Иако се ретки, тоа може да се смета за зацврстување на модалниот статус на *има*.

- (33) *Имам да одам во болница/ на работна* (внатрешна/надворешна обврска)

Како доаѓа до поголема „модализација“ на *има*? Во оваа фаза позицијата на ДО на изворното *има* ја зафаќа *да*-конструкцијата на чиј предикат паѓа комуникативниот фокус на исказот. Тоа резултира со интранзитивизација на *има*. Таквата непосредна близина на *има* со нефактивен настан создава концептуализација дека субјектот „поседува“ некое „наложување“ или „овозможување“ кое е во врска со идниот настан изразен со *да*-реченицата. Со оглед на фактот дека настанот е ориентиран кон иднината, имплицитаните модални значења од претходната фаза се засилуваат. Посесивното значење на *има* речиси се губи на сметка на деонтичка модалност.

Важни моменти поврзани со семантиката на *има* може да се осветлат со одговорите на следниве прашања: кои модални значења се карактеристични за оваа фаза и од што зависи типот на значењето. Анализата на примерите покажа дека во третата фаза се јавуваат две деонтички значења: комплексното значење меѓу *сака* и *може* и значењето на обврска (треба). Во првото (волитивност и можност), двете модални нијанси се слеани и тешко може да се каже која превладува во *има да* - конструкцијата (сп. пр. 34 и 35).

- (34) *Инаку **имам да** ти понудам и една мрежна картица 10/100 Риалитек ...*
(може, сака)
(www.it.com.mk › IT.com.mk форум › Огласи › Купувам)
- (35) *Војник, дали имаш да ми расипиши 100 денари?* (може, сака)
(forum.pitstop.com.mk › ... › Авто зона › Забава)

Во второто значење (облигација), перифрастичната конструкција *има да...* добива значење на наложување на внатрешна или надворешна обврска врз субјектот. Контекстот и семантиката на предикатот влијаат врз интер-

претацијата на видот на обврската – дали е наметната врз агенсот од некое друго лице или надворешни околности (пр. 36), или, пак, потекнува од неговата желба да ја оствари поставената цел по цена на сопствена усилба (пр. 37).

- (36) **Имам да** одирам уштие една година од договорити, да можам да си заминам. (треба)
(www.vest.com.mk/?ItemID 6 авг. 2010)
- (37) **Имам да** симнам уштие седум кила до онаа шито викаат идеална тежина. (треба, сака)
(www.roditeliideca.com.mk/forum/95--/132207)

Мора да се истакне дека границата меѓу втората и третата фаза не е сосема дефинирана и поради послободниот збороред во македонскиот јазик за многу примери не може јасно да се тврди дека не се во втората фаза, иако објектот е во некоја друга позиција и глаголот *има* доаѓа во контакт со партикулата *да*. Во примерот (38) речениците под (а) и (б) имаат слично значење, иако по редоследот (а) е во втората фаза, додека (б) е во третата. Од друга страна, за варијантата (в) тешко може да се определи, иако повеќе се приклонува кон третата фаза.

- (38) а) *Имам [некои книги да враќам во библиотекарита].*
б) *Имам [да враќам некои книги во библиотекарита].*
в) *[Некои книги] имам [да враќам во библиотекарита].*

Тоа значи дека збороредот „*има + да + глагол + објект*“ не е резервиран за третата фаза. Освен тоа, видовме дека немаме издиференцирано едно модално значење, иако кај појасните случаи се издвојува значењето на обврска. И, на крајот, не можеме да кажеме дека оваа структура е вклопена и зацврстена во системот и поради тоа што нема поширок спектар на употреба како другите глаголски форми: се среќава само со сегашна форма, а комбинации со партикулата *ќе* за идно време или во минато време се ретки (*Имам да завршам некои работи*); со негација има ограничена употреба, а во тие случаи посесивното значење е посилено присутно (пр. 39).

- (39) *Сега немам да кажам никаква сензација, зашто и немам никакви информации.*
(www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=3...1...)

3. ЗАКЛУЧОК

Во оваа статија ги разгледавме конструкциите со менливиот глагол *има* во комбинација со *да*-реченицата. Најдовме дека може да се издвојат три типа конструкции што се појавуваат напоредно во современиот македонски јазик. Секоја од нив има централни претставници со специфични

синтаксички и семантички особини, но постојат контексти во кои тие не се толку јасно разграничени. Во појдовната конструкција глаголот *има* го задржува посесивното значење што опфаќа широк спектар на релации, додека во втората и во третата фаза тоа значење постепено ослабнува и се потиснува од модалните нијанси кои се засилуваат.

Појдовме од хипотезата дека во третата фаза глаголот *има* и модалната *га*-конструкција градат една целина што претставува перифрастична модална конструкција. Хипотезата делумно се потврдува, за што сведочат примерите со непреодните глаголи (*Ќе си лејнам сега оти имам га одам за Велес ујтре; Се брза човекој, има га работи некаде*). Сепак, не може да тврдиме дека граматикализацијата е потполна, а тоа се гледа од граничните случаи.

На семантички план, продуктот на (непотполната) граматикализација – модалниот глагол *има* – поседува деонтичко значење на обврска или можност/волиција. Во примерите од корпусот не регистриравме епистемично значење на *има*; исто така не најдовме примери со неперсонални субјекти на *има*, односно случаи кога агенсот не е човек.

ЛИТЕРАТУРА

- Илиевски, Петар Х. 1988. *Балканолошки лингвистички студији*. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Тополињска, Зузана. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*. Синтакса. том I, МАНУ, Скопје.
- Тополињска, Зузана. 2000. „Полски–македонски. Граматичка конфронтација“. том 3. *Студији од морфосинтаксика*. МАНУ, Скопје.
- Чашуле, Илија. 1989. „Модалните глаголи во македонскиот јазик“. *Прилози*, том 14/2. МАНУ, Скопје, 89-117.
- Brinton, Laurel J. 1991. „The origin and development of quasimodal have to in English“. A paper presented to the 10th International Conference on Historical Linguistics, Amsterdam 1991. <http://faculty.arts.ubc.ca/lbrinton/>.
- Bybee, Joan, Revere Perkins & William Pagliuca. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago, University of Chicago Press.
- Givón, Talmy. 1990. *Syntax: Functional Introduction*. Vol. II. Amsterdam: Benjamins.
- Heine, Bernd. 1993. *Auxiliaries*. Oxford: Oxford University Press.
- Hopper Paul J. & Elizabeth C. Traugott. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Traugott, Elizabeth C. & Richard B. Dasher. 2002. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ramat, Giacalone Anna. 1998. „Testing the Boundaries of Grammaticalization“. In: A.G. Ramat, P. J. Hopper & B. Heine (eds.). *The Limits of Grammaticalization*. Amsterdam: Benjamins.
- Lehmann, Christian. 1995. *Thoughts on Grammaticalization*. München: Lincom Europa.

PERSONAL *IMA DA*-CONSTRUCTIONS IN MACEDONIAN

Summary

There are two types of modally marked but semantically different *ima da*-constructions in Macedonian: with uninflected and inflected for person/number forms of *ima*. The focus of this paper are the “personal” constructions and their development into a periphrastic modal *ima*. The paper examines the semantic and syntactic properties of these constructions in order to establish their grammaticalization path. Based on the analysis of corpus examples the authors filter out three types of constructions that reflect the stages in their grammaticalization process. In the source construction the verb *ima* still retains its possessive meaning but modal inferences arise in different contexts. In the second and the third stage these inferences strengthen into modal deontic meanings, gradually replacing the possessive meaning. The third stage is characterized by the reanalysis of the original construction and inclusion of intransitive verbs. However, several properties of this construction indicate that *ima* has not been fully grammaticalized into a modal verb.

Елизабета Бандиловска-Ралповска

ПАРАДИГМАТСКИТЕ ОДНОСИ КАЈ ОПИСНИТЕ ПРИДАВКИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Парадигматската анализа на описните придавки има цел да го претстави семантичкиот потенцијал на описните придавки во целина, но и да помогне во создавањето посебна семантичка слика за секоја одделна описна придавка. Анализата ги опфаќа простите, неизведени и изведените описни придавки од словенско потекло со различна лексичко-семантичка припадност во однос на тематското поврзување и е спроведена на неколку лексичко-семантички рамништа: изделување и групирање на изведените описни придавки во однос на мотивацијата и во однос на семантичката интерпретација; проучување на семантичката структура на описните придавки според теоријата на прототипот и според компонентно-семантичката анализа; проучување на синонимските односи на ниво на основните и на ниво на секундарните значења; проучување на лексичката антонимија според структурата и значењето на описните придавки; и проучување на способноста на описните придавки за создавање хомоними.

Клучни зборови: описни придавки, синонимија, антонимија, хомонимија.

Разгледувањето на семантичката страна на описните придавки (ОП) покажува дека тие поседуваат голем потенцијал за различни проучувања во рамките на лексичката семантика. Во нивното истражување тргнуваме од ставовите дека тие се: јазични единици кои претставуваат репрезенти на нејазичната стварност, односно средства кои служат за јазична материјализација и номинација на определени поими од реалноста; јазични единици кои не функционираат како самостојни, независни единици, туку ги поврзуваат различни смисловни или асоцијативни врски изделени според формата или според содржината; јазични единици кои имаат способност лексичкиот систем да го разбијат на лексички микросистеми и да се специјализираат за истражувања според покриеноста на определена значенска димензија. Според тоа, нашата основна задача во истражувањето беше семантички да ги опишеме описните придавки и тој опис да претставува основа не само за обопштувања и согледувања на семантичкиот потенцијал на описните придавки како целина туку и да послужи за создавање посебна семантичка слика за секоја одделна описна придавка.

Описот го замисливме како синхронско истражување врз основа на материјалот што го нуди стандардниот македонски јазик кој е опфатен и речнички обработен во Толковниот речник на македонскиот јазик (том I-IV,

А–П) и во Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања (том III, Р–Ш). Но тоа не значи дека во текот на нашето истражување се лишивме од контакти со други научни дисциплини и со други јазични системи. За да го прецизираме семантичкиот опис на одделни описни придавки, бевме принудени да користиме одредени сознанија и податоци од етимологијата, историјата, морфологијата и да правиме споредби со други јазици, обично со српскиот, бугарскиот, францускиот и англискиот јазик, притоа користејќи соодветни етимолошки и толковни речници. Во основата на нашето истражување се наоѓаат компонентијално-семантичката анализа преземена од Д. Гортан-Премк (1997) и теоријата на прототипот, застапена во трудовите на Р. Драгиќевиќ (2001; 2007). Со анализата опфативме околу 670 прости, неизведени и изведени ОП од словенско потекло, со богата и сложена семантичка содржина и со различна тематска припадност во однос на лексичко-семантичкото поврзување.

Ако при дефинирањето на описните придавки излеземе од строгите граматички рамки и се послужиме со лексичко-семантички средства, за нив би кажале дека се зборови со кои истовремено именуваме и означуваме: внатрешни и надворешни особини на човекот и на неговиот свет; постојани и променливи својства на поимите и на предметите; позитивни и негативни карактеристики на она што веќе е именувано и означено со именките. Со помош на описните придавки многу полесно го доближуваме и го зачувуваме во нашата свест конкретниот поим на кој не му го помниме само името, туку и неговите својства и особини: каков е по изглед, по боја, по димензија итн. Оттука, *описните придавки ги дефинираме како стилистички определби кои даваат некаков опис што ја оформува претставата за конкретниот поим во нашата свест, односно описните придавки се јавуваат како детерминатори на именките кои ги поимаат да ги конкретизираме во нашата јазична стварност и да го декодираме нивното значење. Тие поседуваат изразена квалификативна семантичка вредност со која ги откриваат внатрешните и надворешните својства и особини на поимот што го определуваат.* Идеален минимален простор за остварување на ваквата квалификација им овозможува нивното пројавување во рамките на именската синтагма.

За да го определиме корпусот на нашето истражување, се послуживме со неколку критериуми (структурата, потеклото и семантичкиот карактер) врз основа на кои ги поделивме описните придавки и го изделивме јадрото што ќе биде предмет на наша натамошна анализа, а го сочинуваат простите, неизведени и изведените придавки кои имаат словенско потекло и различна лексичко-семантичка припадност во однос на тематското поврзување.

Според структурата, ОП се делат на прости (неизведени), изведени и сложени придавки. Прости, неизведени придавки се оние кои од гледна точка на современиот јазик не можат да се изведат од даден збор од истата

или од друга зборовна група (Марков, 1988: 8), т.е. во нивната структура од синхронски аспект не можеме да ги распознаеме зборообразувачката основа и зборообразувачкиот формант (Драгиќевиќ, 2001: 21). Обично, тие се еднословни зборови, тешко деливи на помали семантички целини, а такви се, на пример, придавките: *бел, блај, блед, бос, брз, ѓлув, ѓол, ѓусиј, див, долј, зол, јак, кус, лев, лош, луиј, мек, мил, млад, ѓросиј, ѓусиј, свеж, син, слаб, сув, ѓврг, чистиј* и др. Овде ги вклучуваме и оние прости, обично, описни придавки кои, според Марков (1988: 10), се образувани со мртви (неживи) наставки а кои Драгиќевиќ (2001: 21) ги нарекува секундарно прости затоа што се на граница помеѓу простите и изведените придавки. Кај нив можеме да ги определиме зборообразувачката основа и зборообразувачкиот формант, но не можеме да ги утврдиме мотивирачките зборови поради што оставаат впечаток на несамостојни и неделиви семантички целини. Такви се, на пример, придавките: *бодар, весел, висок, ѓолем, дебел, добар, јалов, крајшок, мрштов, ѓлишток, ѓразен, ситен, шежок, храбар, широк* и др. Во оваа група се сместени и придавките кои исто така се образувани со мртви (неживи) наставки, но кои укажуваат на нивниот партиципски карактер (присутни во старословенскиот јазик, како и во некои современи словенски јазици, како што се рускиот и бугарскиот) од кои во македонскиот јазик ги среќаваме само следниве форми: *ѓорешиј, ѓалешиј, сушиј, држешлив, врук, врел, зрел, ѓнил, беѓол, лаком, ѓиштом, бивш, клеиј, свеиј, блажен* (Марков, 1988: 11 – 12; Конески, 1986: 180 – 184; Андријевска, 2009: 144–146). Во групата на прости, неизведени ОП ги вбројуваме и придавките кои имаат нејасна, незапазена основа (именска или придавска) или претставуваат заемки од одделни словенски или несловенски јазици (Марков, 1988: 63; 90; 99), а се образувани со продуктивни суфикси, какви што се придавките: *бушав, лабав, млишав, ѓршав, рашав, рошав, скржав, убав, шашав* и др. Иако во нашата анализа отсуствуваат сложените зборови, сепак во групата на прости, неизведени ОП селектиравме две сложени придавки кои, според П. Скок, имаат прасловенско потекло. Тоа се придавките *невин* и *нем*.

Особено внимание посветивме на изделувањето на изведените ОП во однос на мотивацијата и во однос на семантичката интерпретација имајќи ја предвид неможноста морфолошкото врзување на еден суфикс со една зборообразувачка основа да резултира во една иста семантичка парафраза. Поради тоа направивме групирање на изведените ОП од именки, придавки и глаголи според општите значења што ги внесуваат суфиксите при поврзувањето со нив со цел да добиеме една семантичка парафраза која ќе ги обединува вака изведените зборови во значенски групи според еден ист семантички признак на квалификувано изразување. Резултатите од ваквата анализа покажаа дека: ОП изведени од именки поседуваат широк опсег на значенско покривање и на конкретната и на апстрактната сфера при што до израз доаѓаат семантичката поливалентност на зборообразувачките модели и дублетноста на формите според семантичката содржина; ОП изведени од

придавки имаат скроман опсег на значенско покривање кој ги опфаќа само боите и човечките особини, а се реализираат или како придавки на субјективна оцена (*беликав, дебеликав, малечок*) или како дублетни придавки (*īлуїав – īлуї, сегав – сег*); ОП изведени од глаголи се одликуваат со лесно препознатлива семантичка структура и едноставност во интерпретацијата на квалификативната вредност, но проблем претставува присуството на двојната мотивација (од именка и од глагол) и тројната семантичка интерпретација според која една ваква придавка во едно значење може да се реализира како деноминална (*димни облаци*), во друго како девербативна (*димен баруїи*), а во трето како глаголска придавка (*димено месо*).

Во анализата посветена на семантичката структура на ОП, значајно место одделивме за две теории: теоријата на прототипот со која ги објаснуваме основните семантички реализации на ОП и компонентијално-семантичката анализа со која ги објаснуваме и основните и секундарните семантички реализации на ОП. За теоријата на прототипот се вели дека е најпогоден механизам за лексичко-семантичка анализа на апстрактната лексика на ниво на основните значења. Се разбира, тука се мисли и на придавките кои поради нивната лексичка несамостојност, нематеријалноста, отсуството на физичка конкретизација и нивната улога на декодирачи на именското значење не подлежат секогаш на идеална категоризација во однос на поимите што ги опишуваат. Суштината на оваа теорија е споредба според сличноста со прототипот и опис што ги открива својствата и нивниот степен на изразеност во однос на прототипот, на пример, убав е тој што ја поседува убавината во изразен степен отколку прототипот кој претставува обична, нормална, типична личност. Сметаме дека основните значења на ОП можат да се објаснат и преку компонентијално-семантичката анализа, односно по пат на разложување на значењето на неговите составни компоненти, архисема и семи од понизок ранг, а оваа анализа е единствената што ја применуваме во опишувањето на секундарните значења на ОП настанати како резултат на полисемија. Така, значењата добиени по пат на платисемија ги сфаќаме како основни значења на иста придавска лексема, како варијанти на истата основна семантичка реализација способна да се шири и да создава мрежа од меѓусебно поврзани значења од ист семантички ранг (на пример: *висок човек, висок ѕид, висока кула, високо дрво; долї чардак, долї фусїан, долїа лозница, долїа рака, долїа коса, долїа змија; мал имоїи, мала куќа, мала река, мало куче, мали сїаїала; сїар ерїен, сїар волк, сїара мома, сїара јаболкница; убав маж, убав коњ, убава мома, убава иїица, убава куќа, убави цвеќиња*); значењата добиени по пат на метафора претставуваат резултат на аналошко и асоцијативно поврзување според семите висок/низок степен на изразеност на особината (на пример: *бесен виор, врел шейоїи, дебела иїаїа, длабока мисла, жешки солзи, јак мирис, осїра болка, сурова клима, иїежок їрев, ценеїи їовор : блаї веїар, блед иїамен, ладен їоїлед, лесен сон, лоша берба, мала рабоїа, ниска цена, слаб дожд*) и позитивно/негативно

колективно вреднување на особината (на пример: *бистѝар човек, ведра мисла, добра идеја, добро вино, злаѝен занаетѝ, мек човек, ѝоѝол ѝоздрав : валкана работѝа, ѝорчлива ѝаѝа, кисела насмевка, лош ѝаѝѝ, мрачна мисла, сѝѝуден ѝречек*); значењата добиени по пат на метонимија се реализираат според метонимиските формули: што има својство на х – што го предизвикува својството на х (на пример: *волшебен ѝрсѝен – волшебен светѝ, нежна мајка – нежно лице, нем човек – нема ѝубов, ѝаметѝен човек – ѝаметѝино решение, умен човек – умна ѝосѝѝајка, чесен човек – чесна намера*) и што го изразува х – што го предизвикува х (на пример: *жален ѝоѝлед – жална судбина, морен чекор – морен сон, очаен човек – очајно време, радосен човек – радосна весѝѝ, ѝѝажно лице – ѝѝажни весѝѝи*); значењата добиени по пат на синегдоха го одразуваат моделот дел – целина, односно според обележанооста на делот се именува и целината (на пример: *веѓесѝѝ маж, ѝрбав сѝѝарец, ѝривесѝѝ коњ, жилав човек, забесѝѝи живоѝѝни, ковчесѝѝ човек, красѝѝави луѓе, лична мома, мешлесѝѝ гедо, мускулесѝѝ маж, мусѝѝаклија човек, нослесѝѝо геѝѝе, сѝѝавѝѝи војници, ушлесѝѝи геца, ѝѝѝрбава баба*).

Во разгледувањето на синонимијата кај описните придавки тргнуваме од мислењето дека синонимијата е лексички механизам кој овозможува креативно и индивидуално изразување на нејазичната стварност преку одбрани јазични единици. Синонимијата ја дефинираме како однос помеѓу лексемите што имаат исто или идентично значење и како однос помеѓу лексемите што имаат блиско или слично значење. Тоа значи дека за нас синонимијата претставува појава која се врзува и со истозначноста и со блискозначноста и тоа на ниво на основните и на ниво на секундарните семантички реализации на лексемите. Во однос на синонимија влегуваат само лексемите кои потекнуваат од иста зборовна група што значи дека не ги прифаќаеме како синоними еуфемизмите (*ѝеѝѝачка – физичка ѝресметѝѝка, ѝѝираѝѝ – морски разбојник*) и синонимите сведени на реченици (*ѝој е храбар – ѝој е лав*) бидејќи претставуваат примери за истозначност кои се реализираат во рамките на контекстот, но не и надвор од него. Од причините за појавата на синонимите, целосно внимание им посветуваме на повеќезначноста и на зборообразувањето за кои сметаме дека се најпродуктивните начини за создавање синоними во јазикот.

Пристапот и поделбата на синонимијата ги разгледуваме на ниво на реализираните лексички значења и разликуваме: а) два вида апсолутна синонимија: *номинаѝѝивна аѝсолуѝѝна синонимија* кога апсолутен синонимиски однос воспоставуваат лексемите во своите основни, номинативни значења и *секундарна аѝсолуѝѝна синонимија* кога во апсолутен синонимиски однос влегуваат лексемите со своите преносни, секундарни значења; б) два вида релативна синонимија: *номинаѝѝивна релатѝѝивна синонимија* кога релативен синонимиски однос воспоставуваат лексемите во своите основни, номинативни значења и *секундарна релатѝѝивна синонимија* кога во релативен синонимиски однос влегуваат лексемите со своите преносни, секундарни значења.

Номинативните апсолутни синоними не се реткост меѓу ОП, ги среќаваме меѓу простите, неизведени ОП (забележавме присуство на 11 синонимиски парови и 1 синонимиска низа: *врел – врुक, туб – раџав, јадар – круџен, краџок – кус, пресен – свеж, смел – храбар, џанок – мршав, шџир – јалов, зол – лош – оџак*); меѓу изведените ОП (забележавме присуство на 28 синонимиски парови и 2 синонимиски низи, но нивниот број е многу поголем: *блажникав – сладникав, боџаџ – имашлив, валкан – џнасен, красаџ – киселкав, џемен – мрачен, шџедар – дарежлив, блескав – ласкав – молскоџен, бојазлив – џлашлив – сџрашлив*); меѓу простите, неизведени и изведените ОП (забележавме присуство на 14 синонимиски парови и 6 синонимиски низи: *алчен – џрабежлив, блаџ – сладок, џрд – џрозен, добар – кроџок, лаком – дрчен, мокар – воден, рамен – мазен, сџџен – гробен, зол – лош – оџак – зобен, луд – улав – мрднаџ – чукнаџ, мудар – џаменеџ – умнен*); и меѓу истокоренските синоними (забележавме присуство на 38 синонимиски парови и низи, но нивниот број е многу поголем: *брадаџ – брадесеџ, џраблив – џрабежлив, дамкав – дамчесеџ – дамкичав – дамкосан, зборлесеџ – зборлив, зрнен – зрнесеџ, имаџен – имашен – имашлив, кален² – каллив – каловиџ, крилаџ – крилесеџ, ладникав – ладничок, леџав – леџлив, џравлив – џрашлив – џрашен*). Присуството на секундарната апсолутна синонимија меѓу простите, неизведени и изведените ОП претставува резултат на метафоричните реализации во процесот на секундарна номинација, а ќе ја илустрираме преку следниве примери: *бележан/жџосан човек, блаџ/слаб веџар, џусџа/чесеџа шума, далечно/глабоко минаџо, дебел/џолн/обол човек, глабока/силна џубов, жеџка/врела/џламена/оџнена џубов, лоџа/луџа рана, мек/каџифен џлас, суво/слабо лице, џивка/џува вечер, џоџла/убава есен*.

Номинативната релативна синонимија почесто се остварува во синонимиски редови отколку во синонимиски парови, а најмногу е застапена со градациските синоними од типот: *вкусен – блуџкав, млак – џоџол – врел, луџ – џневен, мокар – влажен, сјаен – блескав, сџрашен – ужасен, убав – красен*. Ваквите синоними се особено карактеристични и особено изразени меѓу истокоренските синоними од типот: *блед – бледникав, влажен – влажникав, џув – џувичок, кус – кусичок, маџив – маџичав, мек – мекичок, свеџлив – свеџликав, убав – убавичок*. Најголем број синоними во македонскиот јазик продуцира секундарната релативна синонимија која се остварува како резултат на воспоставениот синонимиски однос меѓу основните, номинативни значења на едни лексеми и секундарните значења на други лексеми (прости, изведени, истокоренски): *алчен – лаком, буен – џусџи, веџов – сџар, виџок – џанок, вкусен – сладок, јак – железен, цврсеџ – јак, џорделив – џорд, имоџлив – имоџен, леденикав – леден*.

Во дефинирањето и проучувањето на антонимијата кај описните придавки тргнуваме од фактот дека секоја спротивност меѓу лексемите не е иста, а во множеството од различни спротивности само една од нив може да се нарече лексичка антонимија – тоа е спротивноста која истовремено се

остварува независно од контекстот и внатре во контекстот. Антонимите ги сфаќаме како називи за крајните точки на една семантичка оска која претставува семантичко пространство во чии рамки доаѓа до израз или станува суштествено едно или друго својство на предметите и ги дефинираме како лексеми со кои именуваме спротивставени поими кои си соодветствуваат еден на друг и во тој замен однос едната лексема не може да се замисли без ликот на другата, и обратно. Воспоставувањето на антонимискиот однос обично се остварува меѓу две лексеми, со образување антонимиски пар, но не е исклучена можноста една лексема да има два или повеќе антоними, наречени антонимиски варијанти кога тие претставуваат истозначни синоними (*стиуден – врел/вруќ/жежжок, ѝлоден – неѝлоден/јалов/шиѝир*).

Главно место во антонимиската анализа на ОП има поделбата на антонимите според структурата (разнокоренски и еднокоренски) и според содржината (степенувани или градациски и нестепенувани или неградациски). Степенуваните антоними ги сфаќаме како крајни вредности на пројавеното својство од контрарен карактер кои ги опфаќаат крајните точки на една замислена оска на која може да се претпостави мноштво од средни вредности во вид на преодни степени кои го покриваат истиот семантички простор. Меѓу ОП во македонскиот јазик издвоивме 46 степенувани (градациски) антонимни парови, овде ќе наведеме само некои од нив: *брз – бавен, висок – низок, ѝолем – мал, ѝусѝ – редок, добар – лош, јак – слаб, мрсен – ѝосен, осѝар – ѝаѝ, работѝлив – мрзлив, ѝивок – ѝласен, ѝойол – лаген, ѝврѝ – ровок, широк – ѝесен* и др., од кои 10 парови претставуваат еднокоренски антоними од типот: *важен – неважен, веѝѝ – невеѝѝ, ѝубезен – неѝубезен, усѝешен – неусѝешен, учен – неучен*, а 15 парови имаат и антонимиски варијанти: *дарежлив/шиѝедар – скржав, добар – лош/зол/злобен/оѝак, јак/силен/креѝок – слаб, круѝен/јагар – сиѝен/гробен, смел/храбар – ѝлашлив/сѝрашлив/бојазлив, умен/ѝаметѝен/мудар – ѝлуѝа(ав)*. Нестепенуваните антоними ги сфаќаме како крајни и единствени вредности на пројавеното својство кои се засноваат на комплементарна спротивставеност. Меѓу нив се воспоставува бинарен однос од типот X – не-X и се одликуваат со дисјункција: постои или едното или другото својство. Меѓу ОП во македонскиот јазик издвоивме 38 нестепенувани (неградациски) антонимни парови од кои ќе наведеме само некои: *бос – обуен, буден – засѝан, ѝол – облечен, ѝорен – долен, десен – лев, здрав – болен, јавен – ѝаен, невин – виновен, ѝрав – крив, ѝреден – заген, свеж – бајѝѝ, сиѝ – ѝлаген* и др., од кои 13 парови претставуваат еднокоренски антоними од типот: *верен – неверен, женеѝ – неженеѝ, казнеѝ – неказнеѝ, ѝријѝен – неѝријѝен, среќен – несреќен, шеѝан – нешеѝан*, а 9 парови имаат и антонимиски варијанти: *висѝиниѝ – лажен/невисѝиниѝ, жив – мрѝов/умрен, мазен/рамен – раѝав/ѝруб, ѝлоден – јалов/шиѝир/неѝлоден, свеѝол – ѝемен/мрачен, сув – мокар/воден*. Во рамките на структурната антонимија, посебно внимание им посветивме на еднокоренските антоними образувани со пре-

фиксот *не-* кои во односот на спротивставување можат да имаат улога на единствен антонимиски парник (*верен – неверен*), антонимиска варијанта (*шочен – ирешен/нешочен*) или да бидат среден член на антонимиската низа (*убав – неубав – ирд*).

Присуството на хомонимијата меѓу ОП го прифаќаме како резултат на совпаѓањето меѓу материјалните форми на различни придавски лексеми и како одраз на неутрализацијата на формалните разлики меѓу нив. Лексичката хомонимија ја дефинираме како релација меѓу две или повеќе лексеми од иста зборовна група кои имаат иста форма и различни, семантички неповрзани значења. Во однос на поделбата, разликуваме *права* и *неправа* хомонимија. Во рамките на правата хомонимија разликуваме *полни* и *делумни хомоними*. Полни хомоними се оние лексички единици кои потекнуваат од иста зборовна група и имаат потполно исти, идентични материјални форми според сите надворешни белези што ги пројавуваат во изговорот и во текстот, на пример: *воден*¹, *водениот* повеќезначна глаголска придавка од глаголот *води*: *водени за рака, воден од скромност* и *воден*², *водениот* од именката *вода* со значење *шито е мокар, накиснат*: *водена кошула, водена земја, водени камења*. Делумни хомоними се оние лексички единици кои потекнуваат од иста зборовна група, но немаат потполно исти, идентични материјални форми според сите надворешни белези, односно се совпаѓаат само во некои од граматичките форми со кои се пројавуваат во изговорот и во текстот, на пример: *кален*¹, *калениот* глаголска придавка од глаголот *кали* со основно значење *шито ситанал многу итврд со калење*: *кален челик, калени ирчиња мейтал* и *кален*², *калниот* од именката *кал* со значење *шито е со кал, шито има кал*: *кален иаи, кална улица*.

Анализата на хомонимијата кај ОП покажа дека меѓу простите, неизведени придавки во македонскиот јазик не постои однос на права хомонимија, односно нема ниту полни ниту делумни хомоними. Однос на права хомонимија воспоставуваат само изведените ОП, а забележливо учество во хомонимиските парови имаат глаголските придавки, особено во рамките на делумната хомонимија. Издвоивме присуство на 22 хомонимиски парови од кои 11 се јавуваат како полни хомоними, а 11 како делумни хомоними.

Неправата хомонимија ја бележиме како присутна појава во јазикот која нема ист ранг како правата хомонимија затоа што не нуди материјал за некакво семантичко проучување во лексичкиот систем. Во рамките на неправата хомонимија разликуваме: *хомофони* кај кои формалното изедначување е присутно само во изговорот, а разликата е заснована на бинарната опозиција звучност – безвучност, меѓу ОП има само два примери за хомофони: *луд – луи*, *слаб – слаи* и *хомографи* кај кои формалното изедначување е присутно само во пишаната форма – имаат напдно еднаков фонемски состав, но се разликуваат според изговорот, т.е. местото на акцентот. Меѓу ОП не сретнавме примери за хомографи.

Од анализата посветена на парадигматските односи кај описните придавки во македонскиот јазик произлегоа повеќе заклучоци, од кои овде ќе ги споменеме следниве:

- ОП поседуваат изразена квалификативна семантичка вредност која им ја дава улогата на декодирачи на именското значење;
- ОП поседуваат широк семантички опсег на значенска покриеност што резултира со припадност кон различни лексичко-семантички групи;
- Преовладуваат повеќезначните ОП кои ги среќаваме и меѓу простите и меѓу изведените ОП;
- Основните семантички реализации на ОП подлежат на прототипско споредување и на компонентијално-семантичко разградување;
- Платисемијата и метафората се јавуваат како основни модели во полисемантичкиот развој на значенските системи на ОП;
- Апсолутните синоними меѓу ОП не се реткост ниту во номинативната ниту во секундарната апсолутна синонимија;
- Најголем број синоними меѓу ОП продуцира секундарната релативна синонимија како резултат на односот помеѓу основните значења на едни лексеми и секундарните значења на други лексеми;
- Меѓу ОП разликуваме енокоренски и разнокоренски антоними, степенувани и нестепенувани антоними;
- ОП можат да имаат и повеќе од еден антоним т.н. антонимски варијанти ако тие претставуваат истозначни синоними;
- Простите, неизведени ОП не стапуваат во однос на хомонимија, оваа појава ја среќаваме само меѓу изведените ОП;
- Забележливо присуство во хомонимиските парови остваруваат глаголските придавки.

ЛИТЕРАТУРА

- Андријевска 2009 – Андријевска Н. 2009: *Зборообразувањето во Крнинскиот дамаскин*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Бандиловска-Ралповска 2010 – Бандиловска-Ралповска Е. 2010: *Енокоренската антонимија со префиксот не- кај описните придавки во македонскиот јазик*, Македонски јазик LXI (73-84), Скопје.
- Велева 2006 – Велева С. 2006: *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*, Скопје.
- Велковска 1998 – Велковска С. 1998: *Изразување на резултативноста во македонскиот стандарден јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Велковска 2008 – Велковска С. 2008: *Антонимијата во народната поезија*, Литературен збор 4-6 (9-21), Скопје.

- Втов 1998 – Втов В. 1998: *Лексикологија на българскиот јазик*, Велико Търново.
- Гортан-Премк 1997 – Гортан-Премк Д. 1997: *Полисемија и организација лексичкој систем у српском језику*, Београд.
- Груевска-Маџоска 2009 – Груевска-Маџоска С. 2009: *Лексичка синонимија во македонскиот стандарден јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Драгиќевиќ 2001 – Драгиќевиќ Р. 2001: *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа)*, Београд.
- Драгиќевиќ 2007 – Драгиќевиќ Р. 2007: *Лексикологија српској језика*, Завод за уџбенике, Београд.
- Јашар-Настева 2001 – Јашар-Настева О. 2001: *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Киш 2005 – Киш М. 2005: *Морфолошката структура на придавките во македонскиот литературен и дијалектен јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Конески 1976 – Конески Б. 1976: *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје.
- Конески 1986 – Конески Б. 1986: *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.
- Конески 2003 – Конески К. 2003: *Зборобразувањето во современиот македонски јазик*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Корубин 1990 – Корубин Б. 1990: *На македонскојрамајички теми*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Кузнецова 1982 – Кузнецова Э. В. 1982: *Лексикологија руского јазика*, Высшая школа, Москва.
- Макаријоска, Павлеска 2006 – Макаријоска Л./ Павлеска Б. 2006: *Антонимијата во македонските црковнословенски текстови*, Македонски јазик LVII (85-95), Скопје.
- Макаријоска 2009 – Макаријоска Л. 2009: *Студии од историското зборобразување*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Марков 1988 – Марков Б. 1988: *Образување на придавките во македонскиот јазик*, Огледало, Скопје.
- Минова-Ѓуркова 2003 – Минова-Ѓуркова Л. 2003: *Стилистика на современиот македонски јазик*, Магор, Скопје.
- Петковска 1993 – Петковска Б. 1993: *За лексичко-семантичкиите парадеми и за употребата од речник на синоними во македонскиот јазик*, Литературен збор 1-6 (31-35), Скопје.
- Прќиќ 1997 – Prčić T. 1997: *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci-Noví Sad.
- PMJ – *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања Р-Ш*, 1994, Детска радост, Скопје.

- Скок 1971-1974 – Skok P. 1971-1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Телија 1977 – Телия Н. В. 1977: *Вторичная номинация и ее виды. Языковая номинация (Виды наименований)*, Издательство „Наука“, Москва.
- ТРМЈ – *Толковен речник на македонскиот јазик, том 1-4*, 2003 – 2008, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Шариќ 2007 – Šarić Lj. 2007 – *Antonimija u hrvatskome jeziku: semantički, tvorbeni i sintaksički opis*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Шипка 1998 – Šipka D. 1998: *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad.
- Шкалиќ 1965 – Škaljić A. 1965: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svetlost, Sarajevo.

RESUME

Les adjectifs qualificatifs ont une valeur sémantique qualificative particulière qui leur donne le rôle de décodeurs de la signification substantivale. Ils possèdent un large éventail sémantique de couverture sémique résultant de l'appartenance à des groupes lexico-sémantiques distincts. Les adjectifs à sens multiples dont les contenus sémantiques de base font simultanément l'objet d'une comparaison de prototype et d'une décomposition componentielle – sémantique dominant dans le cadre des adjectifs qualificatifs simples ainsi que dans le cadre des adjectifs dérivés. La métaphore est le modèle de base dans le développement polysémantique des adjectifs qualificatifs. Les adjectifs qualificatifs créent souvent et d'une manière naturelle des relations de synonymie, d'antonymie et d'homonymie. La synonymie relative secondaire produit la plupart des synonymes quant aux adjectifs qualificatifs en tant que résultat de la relation entre les significations de base d'un lexème et les significations secondaires d'un autre lexème. Parmi les adjectifs qualificatifs nous distinguons des antonymes qui dérivent d'une seule racine et des antonymes de racines différentes, des antonymes gradués et des antonymes complémentaires, ainsi que des variantes d'antonymes. Les adjectifs qualificatifs dérivés sont les seuls qui constituent une relation d'homonymie. La présence d'adjectifs verbaux est remarquable.

81 ' 25

821.162.1:811.163.3 ' 255.2

Лидија Танушевска

ИЗБРАНИ ПРОБЛЕМИ ВО ПРЕВОДОТ НА ПОЛСКА ЛИТЕРАТУРА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Предмет во оваа статија се непреводливоста и метафорите, односно парафразите, како проблеми што се јавуваат при преводот на литературни текстови од полски на македонски јазик. Од културните елементи што се извор на непреводливоста, направен е осврт на преводот на кулинарните специјалитети, а од јазичните разлики е издвоена полисемијата, со примери од наставата по превод за студенти по полски јазик. Исто така, укажано е и на проблемите при преводот на поезијата, како и на соодветноста на слободниот или буквалниот превод, како стратегии во преводната техника.

Клучни зборови: непреводливост, метафора, парафраза, културни разлики, јазични разлики.

Во овој текст се осврнуваме само на некои избрани аспекти на преводот, имено: непреводливост, метафора и парафраза. Непреводливоста, како термин во теоријата на преводот, не ја разбираме како неможност нешто да се преведе, бидејќи практиката докажува дека сè е преводливо. Сепак, останува фактот дека секој преведувач наишол на проблем за кој има помислено дека не може да се реши. Се работи за тоа дали преводот е успешен и дали преведувачот ги искористил сите средства што му се на располагање, а успешноста на преводот зависи и од креативноста на самиот преведувач, но никогаш не станува збор за тоа дали може или не може нешто да се преведе. Универзалниот начин на мислење, според Џорџ Стајнер (сп. 2000: 193/4), односно постоењето на т.н. јазични универзалии, ја објаснува способноста луѓето да се разбираат меѓу себе, а преводот е дел од неа. Ако се земе предвид дека еквиваленцијата не означува идентичност на оригиналниот текст со оној на преводот, туку разбирање на смислата преку интерпретација на семантичките релации во текстот, односно дискурсот, тогаш може да се зборува само за релативна непреводливост, одделни случаи кои може да се интерпретираат како исклучоци од општиот принцип на преводливост од еден на друг јазик. Не може да очекуваме целниот јазик секогаш да ни даде готов еквивалент во форма на збор. При преводот секогаш има елементи што ќе се изгубат и такви кои можат да се спасат. Не може да се очекува дека делото ќе предизвика исти асоцијации и реакции кај читателот на оригиналот (кој е роден говорител на тој јазик и израснат во таа култура која е застапена во оригиналот) и кај читателот на преводот (на кого му е туѓа и егзотична таа култура). Но, дури и во рамките на истата култура не

може да се очекува иста рецепција кај сите читатели. Не може да се зборува за апсолутно разбирање меѓу учесниците на комуникацијата и за апсолутно ефикасна комуникација. Се разбираме до извесен степен, подобро или полошо, но, сепак, тоа е степен кој е доволен за постигнување на нашите цели. Доколку се работи за дело што се одликува со многу културни специфичности својствени за таа култура, се разбира дека примачите на преводното дело разбираат помалку отколку припадниците на таа култура, односно примачите на оригиналот, но тоа зависи и од нивната подготовка, предзнаење за извесна култура, а, во краен случај, преводот може да предизвика интерес за стекнување со поголемо знаење за определена култура. Што се однесува до ефектот на туѓоста во преводот, Најда (сп. *Współczesne teorie przekładu. Antologia. 2009:61*) вели дека луѓето се карактеризираат со способност да се приспособат кон други шеми на однесување. Тоа значи, ако сакаат, луѓето можат да се идентификуваат со другите луѓе и да се внесуваат во нивните ситуации, па дури и кога се работи за луѓе кои се многу поразлични од нив самите.

Основни извори на релативната непреводливост се културните и јазичните разлики. Културни елементи се оние што се уникатни и специфични само за една култура. Такви елементи се, на пример, кулинарните специјалитети и тие најчесто не се преведуваат. Сепак, некои од полските специјалитети се слични на македонските, па затоа има колебања при нивното пренесување во преводот. Така, на пример, во *Правек и друѓишће времиња* од Олга Токарчук остануваат непреведени *џероџиџе*, иако и тие за некои македонски читатели, на кои им е помалку позната полската кулинарна култура, ништо не значат. Од друга страна, на полскиот *биџос*, му е најден еквивалент *џогварок*, иако овие две јадења немаат сосема идентични асоцијации кај полските и кај македонските читатели. Оние кои преведувачот ги сметал за помалку познати називи на јадења, во истиот роман, се преведени: пол. *żur – чорба од квас*; пол. *karp w galarecie – џивџија од крај*. Преведувачот во *Паџувајки за Бабагаџ* од Анджеј Сташук, исто така, сметал дека словачкиот алкохолен пијалок нема да биде разбирлив за македонскиот читател, па употребил фуснота: *џалинка – словачка ракија направена од овошје*. Во обидот да се приближи кулинарната култура на целниот примач се прават и грешки: полските тестенини кои се прават од компири *kluski – станале џуфки*, а колачот од сирење *sernik – станал џиџа со урга* во *Порноџрафија* од Витолд Гомбрович. Некои преведувачи тврдат дека називите на јадењата не треба да се преведуваат на други јазици, но кај јазиците кои се слични тоа не е секогаш можно, бидејќи некои називи будат сосема непристојни асоцијации кај целните примачи, како на пример, полските *sernik* и *toczka* (обата десертни специјалитети). Токму овие се некои од проблемите што се однесуваат на непреводливоста.

Како што веќе беше споменато, друг извор на непреводливост се јазичните разлики. Еден од таквите елементи се игрите на зборови, каламбурите, односно полисемијата. Добар пример за овој проблем е вицот кој Кшиштоф Липињски го споменува во својата книга *Vademecum tłumacza* и гласи вака: *Kogut*

spotyka kurę na podwórku – Kura go pyta: Czy Pan ze mną na serio? A kogut odpowiada: Nie, dla jaj. Буквално, тој би се превел: *Пейшелот ја среќава кокошката во дворот – Кокошката го прашува: Господине, вие сите со мене за сериозно? А пейшелот одговара: Не, за јајца.* Проблемот е во двозначноста на фразата *dla jaj*, чие преносно значење е „несериозно, за забава“, а во македонскиот јазик го нема ова второ значење. Овој виц се обидува да го преведат студентите по полски јазик на часовите по превод. Од две групи од по десетина студенти секогаш се добиваше како одговор или едното значење, или другото, и тоа воопшто не звучеше смешно. Само една студентка го реши проблемот на оригинален начин, а поради вулгарниот јазик, односно вулгарната алузија на сексуален однос, посака да остане анонимна. Нејзиниот превод звучи вака: *Се среќаваат пейшел и кокошка – кокошката вели: нејќам да се мачам, а пейшелот: дојди тиојаш да ти квачам.* Таа решила да ја игнорира содржината на разговорот меѓу петелот и кокошката и да направи нов виц, надоврзувајќи се на веќе постоечкиот виц за кокошката, која не сакала да испадне лесна. Во овој краток текст има рима, а шеговитата содржина на исказот, како и самата форма, потсетува на македонските коледарски песни. Од друга страна, *kolędy* на македонски и *kolędy* на полски се хомонимни изрази – во полскиот јазик тоа се божиќни песни, додека таму коледарските песни се помалку популарни. Како и да е, споменатиов превод наликува на коледарска песна и по вулгарната, односно еротската содржина, а такви песни се среќаваат во некои наши региони, а целта на овој поскоро пагански обичај била да се одврати вниманието на ѓаволот од важниот настан, т.е. Христовото раѓање, за да не му наштети. Значи, ваквиот превод на студентката е во духот на македонскиот јазик и има елементи на виц, предизвикува смеа и може да се смета дека е оригинално и добро промислено решение на проблемот, што може да се додаде во низата релативно непреводливи работи.

Следен проблем на непреводливост е поезијата. Поетските творби имаат специфична форма, чии елементи можат да бидат римата, ритмот, симетријата и сл., па преведувачот на поезија има дополнителен проблем со задржувањето на формата, а истовремено и на смислата на содржината. Така, на пример, сонетата има строга форма, секој стих треба да има тринаесет слога, а освен тоа има и шема на римите, односно треба да се римуваат првиот со четвртиот стих, како и вториот со третиот. Тоа е мошне тешка задача за преведувачот на аналитичен јазик, каков што е македонскиот, од синтетичен, каков што е полскиот. Тука за пример ќе земеме извадок од сонетата „Морска тишина“ на Адам Мицкјевич од циклусот *Кримски сонети*:

*Już wstążkę pawilonu wiatr załedwie muśnie,
Cichymi gra piersiami rozjaśniona woda;
Jak marząca o szczęściu narzeczona młoda
Zbudzi się, aby westchnąć, i wnet znowu uśnie.*

Оваа песна е преведена на македонски јазик од страна на Гане Тодоровски и изгледа вака:

*Ијриво ветројѝ ѝавка, моретѝо в миѝ се ежи,
Бранови крева, да видиш: момински ѝради крева.
Така свршеница млада в мечѝаења се ниша,
Засѝива, здивнува, се рассонува и сонојѝ ѝак ја мрежи.*

Во овој превод, односно препев, не е задржан тринаесетсложниот стих – во првиот стих има четиринаесет слога, во вториот и третиот по петнаесет, а во четвртиот дури осумнаесет. Рима има само меѓу првиот и четвртиот стих, а ја нема меѓу вториот и третиот. Што се однесува до содржината, задржана е генералната смисла, но тоа е далеку од верен превод. Тоа може да се нарече нова поетска творба на Гане Тодоровски.

Истиот фрагмент од сонетата доста успешно го има преведено, сега веќе дипломирана студентка на полски јазик и книжевност, Верица Каранфиловска, на следниов начин:

*Ветројѝ ѝивко ѝо дојре шатѝорскојѝо крило
и водаѝа јасна ѝ ѝомилува ѝради,
ко невестѝа млада шѝо со среќа се слади
се буди, воздивнува, ѝак засѝива мило.*

Каранфиловска ја задржала формата на сонетата, бројот на слоговите во секој стих изнесува тринаесет, има рима таму каде што треба да има, а содржината, исто така, е во голем дел зачувана. И двата превода се добри, но последниот е поверодостоен на оригиналот.

Друг проблем со кој се занимаваме овде е парафразата, односно буквален или слободен превод. Парафразата обично се дефинира како кажување на истото со други зборови. Обете стратегии можат да претставуваат ризик за преводот. Волтер (сп. Lipiński 2004: 10) рекол дека „преводите се како жените – или убави, или верни“. Верноста на преводот во однос на оригиналот често се поврзува со буквалниот превод и, навистина, честопати се покажува дека буквалниот превод е сигнал на неразбирање на оригиналот, дека со еден таков текст се кршат основните јазични правила на целниот јазик и многупати е неразбирлив за целниот читател, звучи трапаво и смешно. Буквалниот превод претставува стапица за секој преведувач. Особено бесмислени се чинат буквално преведените фразеолошки изрази и метафори. Следуваат примери за таков неуспешен превод од поезијата на Вислава Шимборска:

*Słońce błysło i zgasło
poza moją uwagą.*

*Сонцетѝо болсна и зѝасна
нагвор од моеѝо внимание.*

Во овој случај требало да се употреби парафраза, бидејќи ваквиот израз: „надвор од моето внимание“ не значи ништо во македонскиот јазик. Овој фразеологизам би можел да се замени со „без да знам / без да забележам“.

Слично е и во следниов пример, кој звучи смешно:

Nic darowane, wszystko pożyczone.

Tonę w długach po uszy.

Ништо не е подарено, само позајмено.

Во долбови тџонам до уши.

Јасно е дека на македонски не се „тоне до уши“, ами „до гуша“. И во тој случај би имале работа со репродукција на метафора, односно со парафраза како неопходност во преводот.

Но парафразата може да биде и сигнал за неразбирање на оригиналот. Типичен ваков пример имаме во преводот на *Порнографија* од Витолд Гомбрович:

Ale mnie, któremu z tym chłopcem Bóg naraz zmieszał się z kobietami w jakimś qui pro quo groteskowym i prawie pijanym, to jego „za młody“ zabrzmiało dziwnie, ostrzegawczo.

Но мене, кој со тџоа момченце и со жениње Госџод одеднаш ме џомеша во некое тџојескно и речиси џијано qui pro quo, тџоа неџово „џремлаг“ ми зазвучи чудно, џредуџредувачки.

Македонскиот текст е прилично нејасен. Имено, на преведувачот му се измешало *qui pro quo*, односно *кој со којо*, па во преводот Господ му се измешал на нараторот со самиот себеси, а не се подразбира дека токму момчето е причината што Господ му се измешал на нараторот со жените. Би требало да биде: *но мене, кому со тџоа момченце (џоради тџоа момченце) Госџод одеднаш ми се џомеша со жениње во некое тџојескно и речиси џијано qui pro quo*.

Парафразата честопати може и да го разјасни текстот на оригиналот, но, исто така, може и да се смета за негово упростување, како што тврди Владимир Набоков (сп. Nejwowski 2004: 24). Таков пример имаме во *Продавниците со боја на цимет* од Бруно Шулиц:

Stąd płynie, moje panie, straszny smutek wszystkich blazeńskich golemów, wszystkich pałub...

Оштџука, мои гами, џоштекува тџајатџа на сџџе џуџави џинови, сџџе сџрашила...

Во македонскиот превод, Голем – глинената фигура со става на човек која оживеала во Прага, едноставно се претворила во обичен цин, а мотивацијата на преведувачот да направи упростување било сомневањето дека Голем не е доволно познат за целните примачи на текстот.

Сепак, парафразата не е секогаш несоодветна постапка во преводот. Во следниот пример имаме употреба на парафраза како објаснување на метафората, со цел приспособување кон целиот контекст на текстот и појасен исказ во целниот јазик. Примерот е од *Бела ноќ на љубовиџа* на Густав Херлинг Груѓиќски.

A rosło przygnębienie, spowodowane nieustanną huśtawką: Łukasz to widział lepiej i serce otwierał nadziei, to gorzej...

А љоџиџиџеносџа се зџолемуваше, љредизвикана од љосџојаноџо менување на сосџојбаџа: Лукаш, де љедаше љодобро и срцеџо му се отвораше за надеж, де љолошо...

Понекогаш постојат граматички бариери, кои нè принудуваат да употребиме парафраза. Пр.:

Żyrardów był czerwony i ceglany.

Жирардув беше црвен, изџраден од џули.

Имено, во македонскиот јазик не може да се изведе придавка од именката *џула*, па затоа овде е употребена транспозиција.

Исто како и во случаите на непреводливост, парафразирањето може да предизвика да се изгуби дел од содржината на оригиналот, но и, во зависност од иновацијата и креативноста на преведувачот, оваа техника може да му даде нови вредности и да го збогати новонастанатиот текст, односно преводот.

ИЗВОРИ

Гомбрович, Витолд, *Порноџрафија* (превод од полски: Дејан Геговски), ЕИН-СОФ, Скопје 2000.

Лирски најџеви (превод од полски: Блаже Конески, Гане Тодоровски, Петре Наковски), Скопје, Струшки вечери на поезијата, 1998.

Сон за недоџаџивоџо месџо (превод од полски: Полонистичка преведувачка лабораторија при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, под менторство на проф. д-р Милица Миркуловска), Сојуз на студенти на Филолошкиот факултет – Скопје, Скопје 2006.

- Токарчук, Олга, *Правек и групите времиња* (превод од полски: Лидија Танушевска), Македонска реч, Скопје 2007.
- Херлинг-Груѓињски, Густав, *Бела ноќ на љубовта* (превод од полски: Лидија Танушевска), Или-или, Скопје 2006.
- Шимборска, Вислава, *Крај и почеток* (избор и превод од полски: Петар Наковски), Детска радост, Скопје 1996.
- Шулц, Бруно, *Продавници со боја на цимет* (превод од полски: Лидија Танушевска), Темплум, Скопје 2004.

- Antologia *Po schodach wierszy*, Ludowa Spółdzielnia Wzdawnicza, Warszawa 1993.
- Gombrowicz, Witold *Pornografia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.
- Herling-Grudziński, Gustaw *Biała noc miłości*, Czytelnik, Warszawa 1999.
- Schulz, Bruno *Sklepy cynamonowe*, Dom wydawniczy "Jota", Warszawa 1991.
- Stasiuk, Andrzej *Jadąc do Babadag*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2004.
- Tokarczuk, Olga *Prawiek i inne czasy*, Wydawnictwo Ruta, Waqbrzych 2000.

ЛИТЕРАТУРА

- Михајловски, Драги: *Пог Вавилон. Задачиња на преведувачош*. - Скопје: Каприкорнус, 2002.
- Bednarczyk, Anna: *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. – Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 2002, 183.
- Bukowski, Piotr / Heydel, Magda: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2009, 483
- Eco, Umberto: *Experiences in Translation*. - Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2001, 135.
- Hejwowski, Krzysztof: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. - Warszawa: PWN, 2004, 197.
- Lakoff G./Johnson M.: *Metafory w naszym życiu*. - Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988, 269.
- Lipiński, Krzysztof: *Vademecum tłumacza*. - Kraków: Idea, 2004, 187.
- Mała encyklopedia przekładoznawstwa*. Urszula Dąmbska-Prokop red., Wydanie I. - Częstohowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Języków Obcych i Ekonomii Edukator, 2000, 361.
- Wojtasiewicz, Olgierd: *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Wydanie drugie. Warszawa: Wydawnictwo TEPIS, 1996, 119.

CHOSEN PROBLEMS IN TRANSLATION OF POLISH LITERATURE INTO
MACEDONIAN LANGUAGE

Summary

One of the topics of this article is translatability, whose sources are cultural or language differences. There is a short overview of noted translations of the gastronomic terms, which appear to be a problem with related languages as are Macedonian and Polish, because of the homonymic character of some words and the allusions to different things in both languages. The other issue is should some of the specialties remain untranslated. Polysemy, on the other hand, is a problem, that asks for original and creative resolution for the translation.

The other topic of the article is the paraphrase, which is not always the appropriate way of translating, because it could point out misunderstanding, simplifying or losing the original meaning. Literal translation, thus, sometimes creates not understandable, clumsy and funny translations.

811.163.1 ' 342.42:[091:003.349.8

Štefan Pilát

KONSONANTISMUS GRIGOROVIČOVA PARIMEJNÍKU

Abstrakt: V článku je představen repertoár konsonantických fonémů Grigorovičova parimejníku, makedonské církevněslovanské památky z konce 12. či počátku 13. století. Dále určuji systémové vztahy konsonantismu, jejich distribuci ve spojení s vokály, jmenuji korelační řady konsonantů podle měkkosti a znělosti a dále se zabývám otázkou nářeční lokalizace Grigorovičova parimejníku na základě stavu jeho konsonantismu.

Klíčová slova: paleoslovenistika, církevní slovanština makedonské redakce, fonologie, konsonantismus, makedonská dialektologie.

Grigorovičův parimejník (dále jen Grig) je makedonskou církevněslovanskou památkou z konce 12. či počátku 13. století. Parimejník je liturgickou knihou užívanou ortodoxní církví zhruba od 9. do 14. století, v řečtině byla nazývána obvykle $\gamma\tau$ v. Později byla nahrazeno minejemi. Obsahem parimejníku jsou ve valné většině starozákonní čtení (tzv. *parimie*) kalendářně uspořádaná podle svátků během církevního roku, byla totiž v předvečer svátků předčítána. Grigorovičův parimejník je také zároveň nejstarším zachovaným slovanským parimejníkem, ač historie slovanského překladu parimejníku však spadá až do cyrilometodějského období. Prozatím se výzkumem Grig nejintenzivněji zabývala Zdenka Ribarova (Ribarova 1991^a, 1991^b, 2005), která také společně se Zoe Hauptovou zhotovila edici tohoto rukopisu (Ribarova-Hauptová 1998). Proto je zájem o tuto památku pevně svázán s českou paleoslovenistikou. Zdenka Ribarova rovněž dokázala sepětí jazyka Grig se sersko-lagadinskými dialekty náležejícími do jihovýchodní skupiny makedonských nářečí.

Nyní je mým úkolem podat obraz konsonantismu Grigorovičova parimejníku, tedy z fonologického hlediska uvést repertoár existujících konsonantů, charakterizovat je a určit vztahy mezi nimi. Nebudu se však na tomto místě zabývat slabikotvornou funkcí sonant $l m n$; tato problematika si kvůli své specifčnosti zaslouhuje zvláštní zpracování. V tomto příspěvku navazuji jednak na svou diplomovou práci, jejímž tématem byla substantivní paradigmatika Grigorovičova parimejníku, jednak na referát o vokalizmu Grigorovičova parimejníku, který jsem přednesl v srpnu 2008 na Mezinárodní makedonistické konferenci v Ochridu.¹ –

¹ Пилат, Ш., „Вокализмот на Григоровичевиот паримејник“, *Меѓународен македонистички собир реферати од научниот собир одржан 29-31 август 2008 г. во Охрид*, Скопје 2010, с. 327-333.

Pro splnění zadaného úkolu je vhodné vyjmenovat některá specifika, která jsou důležitá při analýze rukopisných textů psaných mrtvým jazykem. Předně nelze vycházet z fonetické realizace jednotlivých fonémů, nýbrž jediným východiskem je grafický zápis, který ovšem nemusí ve všech ohledech zohledňovat fonetickou realizaci jednotlivých hlásek, neboť způsob zápisu bývá ve značné míře závislý na písařské tradici. Nejprve je tedy nutné provést grafematickou analýzu textu – zjistit repertoár užívaných písmen a stanovit jejich funkce a vzájemné vztahy; bývá totiž běžným jevem, že jediný grafém je realizován více písmeny, tzv. alografy. Až u takto vytčených grafémů je možné uvažovat o jejich sepětí se zvukovým plánem jazyka, tedy určovat vztah mezi grafémy a fonémy, přičemž nemusí vždy platit, že jeden foném je vyjadřován jedním grafémem. Nejméně je naše pozice jistá při určování fonetické realizace jednotlivých fonémů. Zde musíme v největší míře pracovat s teoriemi vývoje živého jazyka a s historickou dialektologií, nicméně i takto se často závěry spíše nacházejí v hypotetické rovině.

Grig obsahuje 20 grafémů označujících prosté konsonanty: б, в, г, д, ж, з, з̣, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш. Grafém з̣ pravidelně vyjadřuje znělou alveolární afrikátu *dz*. Grafém ф se vyskytuje pouze ve slovech přejatých z cizích jazyků, zejména řečtiny. Dále se užívají dva grafémy pro vyjádření skupiny dvou konsonantů, a to ψ – *št* a ψ – *ps*. Grafém *ps* se vyskytuje pouze v přejatém slově ψαλμ̣μ̣, o konsonantické skupině *št* pojednám později. – Konsonant *j* je v Grig vyjadřován pouze písmeny určenými pro vokály, a to jednak grafémem н, pokud se v určitých případech nachází na konci² nebo uprostřed slova před konsonantem. Jednak jej také vyjadřují tzv. jotovaná písmena (ѣ/ѣ³, ю, ѡ) pokud se nacházejí na počátku slova nebo po jiném vokálu. Poměrně komplikovanější je otázka, zde konsonant *j* existoval v těchto pozicích i před písmeny ѣ a е. Jotované ѣ je totiž v Grig užíváno velmi zřídka a v doložených pozicích se střídá s prostým е bez přísného pravidla (ѣ bývá nejčastěji u slov cizího původu, např.: ѣгюпетъ, ѣрен, ѣлсен a u zájmen a spojek, např.: ѣго, ѣмоу, ѣгда). Jen třikrát se však objevuje v intervokální pozici, a to jen u slova ѣтениѣ (58r25, 7v3) a u tvaru моѣ (77v8). Z uvedeného můžeme konstatovat, že písmena ѣ a е jsou jen alografy jednoho grafému, tedy е. Grafický úzus Grig i v tomto případě upomíná na hlaholskou předlohu, neboť v hlaholici nebylo jotované ѣ užíváno, což preferoval i písař Grig. Ohledně souvislosti tohoto grafického jevu se zvukovým plánem jazyka ale můžeme vyslovit dvě varianty. Za první: původem protetické a hiátové *j* se před vokálem *e* nevyskytovalo, nicméně pod vlivem úzu cyrilských literárních škol písař Grig ѣ sporadicky do svého rukopisu zahrnul; za druhé: konsonant *j* v těchto pozicích existoval i ve zvukovém pláně písařova chápání církevněslo-

² V tomto období už jery jako samostatné samohlásky neexistovaly.

³ Písmena ѣ a ѣ v jsou v Grig alografy téhož grafému zpodobňující jediný vokál *ä*, v iničiální pozici je však téměř výhradně užíváno pouze ѣ. Tento jev je jednak rysem spojujícím Grig s jihovýchodními makedonskými nářečnými, jednak je reminiscencí na hlaholskou předlohu, neboť hlaholice rozličnými písmeny pro *ja* a *ě* nedisponovala.

vanského jazyka, nicméně se přidržoval starší tradice a nové písmeno ϵ užíval jen v pozicích, které považoval za vhodné. S ohledem na to, že je písmeno ϵ užíváno hlavně u cizích slov a domácích slov neplnovýznamových, považuji tuto druhou variantu za pravděpodobnější. Navíc by byl takový stav analogický s pravidelným rozlišováním nejotované nosovky Δ a jotované nosovky Λ , stejně jako s výskytem konsonantu j před vokálem \ddot{a} (ϵ/ϵ).

S ohledem na grafický plán jazyka Grig můžeme souhláskové grafémy klasifikovat z perspektivy jejich schopnosti pojit se s předními nebo zadními samohláskovými grafémy.⁴ Nutno upozornit, že tento rys se nemusí vždy shodovat s jejich s fonetickou či fonologickou měkkostí. Po grafémech ϵ , ν , Δ , З , Λ , М , Н , П , Р , С , Т mohou obecně vzato následovat zadní i přední vokalické grafémy, do této skupiny se teoreticky řadí i Φ . Po grafémech κ , Г , χ mohou zpravidla následovat jen zadní vokalické grafémy. Výjimku zde ovšem tvoří slova přejatá z řečtiny nebo jejím prostřednictvím (např. КЕДРЪ 2r6, 80v27; КНЕОТЪ 7v8, 12, 21; КЮПАРНСЪ 80v26; ГЕДЕОНЪ 9r3, 9; НАВГННЪ 7v3, 77r6, 97r27; ЕГЮПЕТЪ 17r18, ...; ХЕРОУВНМЪ 23v18; РАХЛАНЪ 57v19, 58r15). – Z grafického hlediska měkký je pouze jediný konsonant, a to ν , tedy po něm mohou následovat pouze přední vokalické grafémy. Po grafémech Ш , Ж , Ψ mohou z předních vokalických grafémů následovat jen Н a ϵ , ze zadních Λ , О , ОУ , Ж , nikdy však Ъ , nosovka Δ a jotované vokalické grafémy. Po grafémech Ц a З existuje určité kolísání. Jotované vokalické grafémy následovat nemohou, ostatní přední vokály však ano, stejně tak všechny zadní vokály. Distribuce předních a zadních vokalických grafémů v tomto případě může plnit distinktivní funkci na morfologické úrovni, tak např. *acc. sg.* ГОРНЦЖ (87r16), ПТНЦЖ (16v16), СТЪЗЖ (10v11); oproti *gen. sg., nom.-acc. pl.* ГОРНИЦА (87r24), ПТНИЦА (16v19, 19v26, 48r14, ...), СТЪЗА (18v19, 20r32, 21r12, ...) a *instr. pl.* СТАРЪЦЫ (21r15, 66r14), ПТЕНЪЦЫ (80v10), КНАЗЫ (21r16); *nom. pl.* СТАРЪЦН (64v19, 20, 97r4, 97v23); КНАЗН (15v24, 56r15, 57r31, ...).

Po přihlídnutí ke zvukové stránce jazyka Grig však názorně vidíme, do jaké míry se může lišit obraz, který o jazyku podává soustava grafémů od skutečného repertoáru konsonantických fonémů. Grafický úzus, na základě kterého byl Grig napsán, totiž značně zastírá otázku **měkkostní korelace** konsonantů. Grig je totiž rukopisem jednojerovým, užíván je pouze znak pro zadní jer, tedy znak pro přední jer nemůže být využit pro vyjádření měkkosti konsonantu. Není užíván ani měkkostní oblouček. Jediným vodítkem schopným objasnit tuto otázku je způsob distribuce předních a jotovaných vokalických grafémů a významným znakem je také distribuce měkkých a tvrdých variant koncovek při flexi.

Jak jsem již uvedl, konsonant j nemá v grafickém plánu odpovídající protějšek. O existenci tohoto konsonantu v jazyce Grig však svědčí zejména jeho

⁴ Jako přední vokalické grafémy hodnotíme prosté grafémy ϵ , Н (alograf И), Ъ (alograf Ъ), Δ a rovněž jotované grafémy ϵ , Ю , Λ ; jako zadní vokalické grafémy hodnotíme Λ , О (alograf О), ОУ (alograf У), Ъ , Ъ , Ж . Grafém Ъ má dvojí platnost. Na konci slov po konsonantu a na morfologické hranici nemá žádnou hláskovou platnost, uvnitř morfémů však vyjadřuje (pokud je v etymologicky silné pozici) vokál středního charakteru \ddot{a} .

schopnost způsobovat přehlásku nosovky ϱ v nosovku ϱ , která je zapisovaná grafémem pro jotovanou nosovku \mathfrak{A} . V iniciální a intervokální pozici konsonant j vyjadřují jotované vokální grafémy a snad také i prosté ϵ . Před vokálem i v iniciální pozici se zřejmě konsonant j nerozvinul, o čemž svědčí i současný stav bulharsko-makedonských nářečí. V intervokální pozici však před vokálem i konsonant j předpokládám, hlavně z morfoložických důvodů (např. při deklinaci tohoto typu: *nom., acc. sg.* ρΑΗ (= *raj*), *gen. sg.* ρΑἶ (= *raj-ä*), *dat., voc. sg.* ρΑΙΟ (= *raj-u*), *loc. sg.* ρΑΗ (= *raj-i*), *instr. sg.* ρΑΕΜῚ (= *raj-em*). Konsonant j se z hlediska měkkostní korelace jeví jako měkký nepárový. – K měkkým nepárovým konsonantům se jednoznačně řadí i neznělá postalveolární afrikáta \check{c} , po níž mohou následovat pouze přední samohlásky, a která vždy vyžaduje měkké varianty koncovek. Její znělý protějšek $d\check{z}$ však není v textu Grig dosvědčen jediným případem. – V minulosti měkké frikativní postalveoláry \check{s} a \check{z} se v textu Grig jeví depalatalizovanými, tedy jako nepárové tvrdé konsonanty. Jejich depalatalizovaný charakter potvrzuje pravidelná záměna po nich stojící nosovky ϱ v ϱ a také neužívání jotovaných samohláskových grafémů. V tomto rysu je však zřejmý nesoulad s nářečním základem rukopisu, tedy se stavem v sersko-dramských dialektech, ve kterých si konsonanty \check{s} a \check{z} dodnes uchovávají palatální charakter (Markovi 2001, 129). Proto spíše považuji jejich depalatalizaci v Grig za vliv církevněslovanského úzu ochridského původu.⁵ Oproti afrikátě \check{c} shledávám depalatalizovaný charakter alveolárních afrikát c a dz , a to i přes určité výše zmíněné pravopisné kolísání. Tento vývoj odpovídá stavu východomakedonských a západobulharských nářečí, kde došlo i ke změně $c\check{e} / dz\check{e} > ca / dza$. Tento jev není v Grig dosvědčen, tedy předpokládám přetrvávající schopnost předních vokálů pozičně měkčit tyto afrikáty.

Veláry k , g , ch se z hlediska měkkostní korelace jeví jako tvrdé nepárové. Pouze ve výše uvedených případech ve slovech cizího původu můžeme uvažovat o jejich měkkých protějšcích \check{k} , resp. ch ⁶. Jak ovšem známo, přejatá slova mohou tvořit vlastní fonologický subsystém, proto tyto konsonanty za zvláštní fonémy v jazyce Grig nepovažuji. – Z fonologického hlediska za tvrdé nepárové můžeme považovat i konsonanty t , d . Po nich jsou však na rozdíl od velár přípustné i přední vokály, které zřejmě způsobovaly jejich poziční změkčení, jak nasvědčuje jediný zápis $\Upsilon\tau\iota\epsilon\eta\iota\epsilon$ (9r17). V sersko-lagadinských nářečích sice došlo po zániku předních jerů na konci slov k fonologizaci měkkých korelátů t' a d' , které jsou schopny rozlišovat význam slov (např. ze^nt „vzat“ × ze^nt' „zet“, Vidoeski 2000, 196), jejich existenci v jazyce Grig však nelze prokázat. – Na tomto místě také pojednám o problematice konsonantických skupin $št$ a $žd$. Pro zápis $št$ je vždy užíván grafém ψ , naopak $žd$ je psáno jako $\mathfrak{ЖД}$. Položenou otázkou

⁵ V západomakedonských nářečích, zejména v ochridském, je možné depalatalizaci těchto konsonantů vysledovat již v 11.-12. století (Koneski 2001, 53).

⁶ O palatalizovaném ch však můžeme i u cizích slov uvažovat pouze jako o poziční variantně před předními vokály.

je, zda se mohlo jednat o samostatné fonémy či o prosté spojení dvou konsonantů. V určité fázi historického vývoje se zjevně o samostatné fonémy jednalo, zvláště pokud přijmeme výklad jejich vzniku v bulharsko-makedonské oblasti⁷ v důsledku disimilace starších geminát *t't' d'd'* za praslovanské *tj/kt, dj* (Lamprecht 1987, 51). Tímto procesem pak vznikly gemináty s krajními disimilovanými body *št' žd'*; podobně jako došlo v praslovanštině ke změně *tt (dt)* v *st*. Geminace je slovanskému konsonantismu cizí, proto ani takto komplikované fonémy nemohly být příliš stabilní. Dokud trvala nepárová měkkost těchto disimilovaných geminát, můžeme připustit jejich pozici samostatných fonémů, neboť samostatné palatální konsonanty *t'* a *d'* neexistovaly. To zajisté platí i pro soluňskou staroslověštinu, kde pro tyto fonémy předpokládáme adekvátní grafické vyjádření hlaholskými znaky ψ (cyr. ψ) a π^p (cyr. π). Tento stav snad do jisté míry zachovávají hlaholské staroslověnské památky makedonské provenience jako Zografské čtveroevangelium nebo Euchologium sinajské, v nichž lze stále prokázat palatálnost *št'* a *žd'*, neboť se po nich objevují jotované samohláskové grafémy. V mladších rukopisech, včetně Grig, se však už komponent *t'* a *d'* jeví depalatalizovaně, čímž byl i dovršen rozklad těchto komplikovaných disimilovaných geminát na dva samostatné konsonanty: *š* a *t*, resp. *ž* a *d*. Proto v konsonantickém systému Grig s takovými fonémy nepočítám, ačkoliv se zde jako reziduum předchozího stavu po konsonantických skupinách *št* a *žd* ve flexi vždy užívají měkká paradigmata. To vede k poměrně pravděpodobné úvaze, že jejich depalatalizovaný charakter byl spíše vlastní tehdejšímu církevněslovanskému úzu, než písařově nářečí.⁸

Nejmarkantnější rozdíl mezi grafickým a zvukovým plánem je v pojmání **měkkých párových konsonantů**. Již jsem uvedl, že pro jediný měkký párový konsonant neexistuje samostatný grafém. Proto výčet jejich počtu představuje specifický problém. Měkké *ř* *l'* a *ń* můžeme dobře identifikovat na základě užívání předních vokálních grafémů. Z grafického zápisu však nelze tyto měkké konsonanty identifikovat na konci slov, protože za nimi vždy kvůli pravopisu památky následuje tvrdý jer. Jejich existenci je však možné dobře odhalit na základě závazného užívání měkkých paradigmát. V mnoha současných makedonských a bulharských dialektech došlo k různému stupni depalatalizaci těchto měkkých párových konsonantů, tento proces je však podstatně mladší a pro přelom 12./13. století nemáme ještě důvod takové depalatalizace předpokládat (Koneski 2001, 52-58; Koneski 1967, 63-69; Mirčev 1958, 150). – Ještě se krátce

⁷ V dnešní době se v části makedonských nářečích včetně spisovné makedonštiny objevují střídnice ψ a π^p , které jsou však pozdního původu, poprvé jsou doložené v 15. století, a předpokládá se o nich, že se rozšířily pod vlivem srbštiny (Koneski 1967, 84).

⁸ Palatální charakter *št'* a *žd'* (a jejich fonetických variant *š / ždž š / žd š / ž*) se roztroušeně uchoval do dnešních dnů v mnoha makedonských a bulharských nářečích, včetně mnoha lokálních nářečí v rámci sersko-lagadinských dialektů, se kterými jazyk Grig souvisí. O samostatné fonémy se však nikde nejedná, protože druhý komponent vždy existuje i v jiných pozicích jako samostatný foném.

zadržím v otázce tzv. epentetického *l'*, které se u vsl. a většiny jsl. jazyků rozvinulo po palatálních retnicích, avšak v současné bulharštině a makedonštině chybí. Ač nejstarší staroslověnské památky bulharsko-makedonského původu epentetické *l'* dobře zachovávají, mladší církevněslovanské texty bývají v tomto ohledu značně rozkolísané. Grig představuje druhý krajní bod, v němž je výskyt epentetického *l'* velmi omezen, pravidelně se objevuje jen ve slovech *коуплѣ, въплѣ, нѣковлѣ*, sporadicky se také epentetické *l'* objevuje u slovesné flexe (*исправлѣн 59r24, жнвлѣхъ 69v7, въ ꙗвленн 99r25* atd.).

Zánik či vůbec neexistence epentetického *l'* však vede ke značnému rozšíření řady párových konsonantů o měkké retnice *l, ll, ll'*.⁹ Fonologické postavení těchto konsonantů je však velmi obtížné prokázat. Blaže Koneski (Koneski 2001, 55) palatální retnice za zvláštní fonémy nepovažuje, neboť se podle jeho názoru vyskytovaly pouze před předními vokály, tedy se jednalo jen o pozicičně měkčené alofony. Řešení této otázky zajisté vyžaduje nalezení pozice minimálního páru, ve kterém by právě rys palatálnosti retnice byl určující pro rozlišení významu. Pro tento účel je nutné nalézt měkkou retnici buď před zadním vokálem nebo na konci slova. Jediný zadní vokál, který se může z důvodů hláskoslovného vývoje po měkkých retnicích vyskytovat, je *u*, a to pouze v io-kmenové deklinaci: dat. sg. *корабю 81v23* a *врѣвю 83v20*. Na konci slova není kvůli pravopisným vlastnostem možné měkkost identifikovat, proto může být jediným ukazatelem pouze naprosto bezvýjimečné užívání měkkých paradigmát v těchto případech, což také považuji za relevantní důkaz toho, že si v jazyce Grig měkké retnice *l, ll, ll'* stále pozici samostatných fonémů držely, ačkoliv s definitivní jistotou to tvrdit nelze. Z textu Grig však není možné s přesností určit, zda mohly měkké retnice vzniknout i na jiné pozici než na místě předpokládaného epentetického *l'*. V úvahu by přicházela pozice po zaniklém měkkém jeru na konci slov, čímž by vznikla analogie k situaci s *ř* a *d'*, avšak v tomto případě nejsou měkké retnice zachovány ani v nářečním základě. Zápisy *ѡлѣколюбецѣ* (20v8), *рамѣсна* (69r21) však svědčí o pozicičním měkčení retnic před předními vokály, jeru dodnes zachovaném v sersko-dramských nářečích.

Dalším významným klasifikačním rysem je pro slovanské konsonantismy **znělostní korelace**. Její vznik souvisí se zánikem jerů, s výjimkou předpon **vъz-*, **iz-*, **raz-*, kde se projevila již v praslovanštině. S výjimkou těchto předpon se v jazyce Grig však znělostní asimilace příliš neobjevuje, můžeme jmenovat doklady jako *зде (*sъde)* – 101v11, *здравнѣ (*sъd avъje)* – 4v16, *где (*къde)* – 8v12, *глаткы (*gladъky)* – 18v19, *оулекунти* – 81v22 (**ulъgъ iti*). Tyto příklady svědčí o stejném typu znělostních asimilací, který je vlastní všem slovanským jazykům. Zajímavý je příklad *змыслѣ (*sъmyslъ)* – 15r4, který je však ojedinělý, proto

⁹ Pro toto období stále počítáme se zachováváním bilabiální výslovnosti *v*, o čemž může i v Grig svědčit kolísání typu *ѡргъ 23v20* × *ѡргъ 27r18* za řec. *Eῷa*. Bilabiální výslovnost *w* je porůznu dodnes zachována v některých bulharských a makedonských nářečích, včetně některých nářečí sersko-lagadinských (Markovi 2001, 130).

nemůže být použit jako doklad všeobecné asimilace neznělých konsonantů před sonantami. Nelze rovněž předpokládat, že bylo znělostní asimilací zasaženo stále bilabiální *w*, což jistě do značné míry bránilo také adaptaci neznělého *f* do konsonantického systému. Na konci slova není znělostní asimilace doložena a zřejmě nebyla běžná ani ve výslovnosti, jako je tomu dodnes v srbocharvátském jazykovém prostoru.

Konsonantický systém jazyka Grig tedy můžeme představit takto:

		<i>bila- biály:</i>	<i>labio- dentály:</i>	<i>alveoláry:</i>	<i>postal- veoláry:</i>	<i>pala- tály:</i>	<i>veláry:</i>
<i>nazály</i>	- <i>tv dé:</i>	m		n			
	- <i>měkké:</i>			ń			
<i>plozivy</i>	- <i>tv dé:</i>	p / b		t / d			k / g
	- <i>měkké:</i>						/
<i>afrikáty</i>	- <i>tv dé:</i>			c / dz			
	- <i>měkké:</i>				č		
<i>frikativy</i>	- <i>tv dé:</i>	w	<i>f</i>	s / z	š ž		ch
	- <i>měkké:</i>						
<i>vibranty</i>	- <i>tv dé:</i>			r			
	- <i>měkké:</i>			ř			
<i>aproximanty</i>	- <i>tv dé:</i>			l			
	- <i>měkké:</i>			l̥		j	

Korelační řada podle měkkosti:

n r l m w p b k g
ń ř l̥ b

Korelační řada podle znělosti:

p t k c s š
b d g dz z ž

Kurzívou jsou označeny konsonanty / a *f*, které jsou v textu Grig doloženy pouze ve slovech cizího původu a nejsou tak samotnému konsonantickému systému Grig vlastní. Nářeční základ pravděpodobně disponoval ještě bohatším systémem měkkostních korelací, kromě uvedených také *t'* a *d'* a uvažovat můžeme i o palatálním *s'* a *z'*. Ve slovech onomatopoického původu v nářečí zřejmě existovala i znělá postalveolární afrikáta *dž* a snad i labiodentální frikativa *f*. – Uvedený konsonantický systém se v zásadě nevymyká historickou dialektologií předpokládanému stavu pro toto období v bulharsko-makedonském prostoru, avšak v oblasti zachování rozsáhlé měkkostní korelace vykazuje značnou archaičnost. Tento konsonantický systém je rovněž seriózním důkazem sepětí písaře se sersko-dramskými dialekty, které obdobně rozsáhlý systém měkkostních korelací i pozičního měkčení zachovávají dodnes.

BIBLIOGRAFIE

- Koneski 1967: Конески, Б., *Историја на македонскиот јазик*. Скопје 1967.
- Koneski 1983: Конески, Б., *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Скопје 2001.
- Kořínek, J. M., Erhart, A., *Úvod do fonologie*. Praha 2000.
- Lamprecht 1987: Lamprecht, A., *P aslovanština*. Brno 1987.
- Małeckí, M., *Dwie gwa y macedońskie. Sucho i Wysoka w Sołuńskiem*. I., II. Kraków 1934, 1936.
- Markovi 2001: Марковиќ, М., *Дијалектологија на македонскиот јазик I*. Скопје 2001.
- Mirčev 1958: Мирчев, К., *Историческа граматика на българският език*. София 1978.
- Ribarova 1991^a: Рибарова, З., „Григоровичевиот паримејник и глаголските традиции во македонската писменост“. *Предавања на XXIII семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје 1991, 157-165.
- Ribarova 1991^b: Ribarova, Z., „Makedonská redakce církevní slovanštiny“. In: *Palaeslovenica. Památce Josefa Ku ze (1901-1972)*. Praha 1991, 23-39.
- Ribarova 2005: Рибарова, З., *Јазикот на македонските црковнословенски текстови*. Скопје 2005.
- Ribarova-Hauptová 1998: Рибарова, З., Хауптова, З., *Григоровичев паримејник*. Скопје 1998.
- Стојков, С., *Българска диалектология*. София 1962.
- Вачева-Хотева, М., Керемидчиева, С., *Говорът на село Зарово, Солунско*. София 2000.
- Vidoeski 2000: Видоески, Б., *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*. Скопје 2000.
- Видоески, Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, т. 1, 2, 3, Скопје 1998-1999.

КОНСОНАНТИЗМОТ ВО ГРИГОРОВИЧЕВИОТ ПАРИМЕЈНИК

Резиме

Во овој труд е претставен консонантизам во Григоровичевиот паримејник, споменик од македонска редакција на црковнословенскиот јазик од крајот на XII или почетокот на XIII век. Го претставувам репертоарот на консонантските фонеме на споменикот, ја определувам нивната позиција во системот на јазикот на споменикот, можностите за нивната дистрибуција пред вокали и можни специфичности на нивниот изговор во говорот на писецот. Дојдов до заклучок дека во консонантизам на Григ постоеле два корелативни редови: корелација по звучност и, исто така, доста развиена корелација по мекост. Развиената корелација по мекост добро ја потврдува локализацијата на споменикот во областа на серско-лагадинските говори на македонскиот јазик.

811.163.3:811.18

811.18:811.163.3

Бертон Сулејмани

КОНГРУЕНЦИЈА ПО ЛИЦЕ МЕЃУ ПОДМЕТОТ И ПРИРОКОТ ВО АЛБАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – СПОРЕДБЕНА АНАЛИЗА

Апстракт: Во оваа статија се прави споредбена анализа на конгруенцијата по лице меѓу главните реченични членови подметот и прирокот во албанскиот и во македонскиот јазик.

Клучни зборови: согласување, граматичка категорија лице, подмет, прирок.

Согласувањето меѓу подметот и прирокот според граматичката категорија лице во албанскиот и во македонскиот јазик соодветствува во повеќето различни позиции. Ситуациите каде што има некои разлики или некои двојни решенија допуштени од нормата се предмет на анализа во прилогов.

При конституирањето на реченица општопознат факт е дека подметот е тој што ја диктира формата на прирокот во однос на граматичките категории лице, род и број, т.е., во нашава конкретна анализа, прирокот (*kallëzuesi*) е во она лице што му одговара на лицето на подметот (*kyefjalës*) на реченицата (сп. Gramatika e gjuhës shqipe, (Sintaksa), 2002: 173; Минова-Гуркова 2000: 184). И глаголскиот прирок, но и именскиот прирок, односно копулата, се согласуваат по лице со подметот и во двата јазика. Главниот реченичен член, прирокот (*kallëzuesi*) обично се јавува во исто лице како подметот (*kyefjalës*). Велиме обично, затоа што има и специфични ситуации што ќе ги анализираме овде.

Ако подметот е во **прво лице**, тогаш и прирокот треба да се јави во прво лице, ако подметот е во **второ лице** и прирокот треба да се јави во тоа лице итн. Спореди:*

Unë e dija si qëndronte puna e Maksutit, djalit të Nazos. (KG, I. Kadare, fq.31)

Јас знаев што е работата со Максут, синот на Назо. (КХ, И. Кадаре, стр. 37)

Ai u rrit si një fëmijë me kokë më vete. (АПТ, S. Godo, fq.13)

Toj порасна како своеглаво дете. (АПТ, (Јанинскиот паша), С. Годо стр.13)

* Примерите ќе ги даваме на двата јазика. Повеќето од нив (речиси 90 %) се земени од разни литературни дела (дела кои се преведени или ги имаме на двата јазика, т.е. на албански и на македонски), но има и такви кои се земени од разни граматички од двата јазика.

Ne **po ngjitnim** shkallët kur u dëgjua porta, që kërciti. (KG, I. Kadare, fq. 11)
Ние **се качувавме** по скали кога се слушна тропаче на порта. (КХ, И. Кадаре, стр. 12)

Ти **vrapon** pas saj, por **ajo** **ikën** prej teje. (M. Isaku, Rreckajt, fq. 75)
Ти **грчаш** по неа, но **таа** **бега** од тебе. (M. Isaku, „Рецкајт“ стр. 75)
Ата **qenë mësuar** me Vezirin dhe **nuk çuditeshin** më për asgjë. (APT, S. Godo, fq. 283)
Тие **беа навикнати** на везирот и не ги чудеше веќе ништо. (АПТ, (ЈП), С. Годо стр. 272)

Ато **folën** gjatë për këtë punë, dhe **unë** **i dëgjova** të gjitha me vëmendje, sepse **ajo** që kishte bërë djali i Mane Vocos **kishte lidhje** me një të fshehtën time. (KG, I. Kadare, fq. 16)
Тие долго **зборуваа** за оваа работа, а **јас** пак внимателно **ги слушав** сите, зашто **она** што имаше врска со синот на Мане Воцо **беше поврзано** со една моја тајна. (КХ, И. Кадаре, стр. 19)

Кога подметот е составен од неколку заменки во различни лица, т.е. кога имаме хомогени (повеќе) подмети (*kruefjalë homogjene*), тогаш **и во македонскиот и во албанскиот јазик** важи правилото дека *првото лице има предност над второто и третото, а второто над третото*. Без оглед на тоа дали се именските групи (употребени во функција на подмет) во едински или во множински форми, прирокот се јавува во множина. Примери:

- (1) **Unë, ti dhe ajo** **nuk martohemi!**.. **Nuk martohemi!** (J. Xoxa, LV, fq. 137)
 (1a) **Јас, ти, и таа** **не се венчаваме!**.. **Не се венчаваме!** (J. Sosa, MP, стр. 137)
 (2) **Unë, ti dhe ai** **donim** që ato të vinin këtu. (D. Çuli, DT, fq. 14)
 (2a) **Јас, ти и тој** **сакавме** тие тука да дојдат. (D. Çuli, TE, стр. 14)

Примерите (1, 1a, 2 и 2a) јасно ни покажуваат дека природите (предикатите) од речениците, (1) и (1a) *nuk martohemi*, односно *не се венчаваме* и од (2) и (2a) *donim*, односно *сакавме*, се во прво лице множина, бидејќи во овие случаи имаме неколку подмети од различни лица (јас, ти и тој/таа), а меѓу нив имаме замена од прво лице (јас), тогаш првото лице има предност над второто и третото.

Еве и неколку примери кога во функција на подмет се јавуваат именски групи во второ и во трето лице, тогаш второто лице има предност над третото:

Ти dhe ai **do të niseni.** (GrA, Sintaksa)
Ти и тој **ќе тргнете.** (ГрА, Синтакса)

Ti dhe Nikolla do të shkoni në ekskursion.
Ти и Никола ќе одите на излет.

Ti dhe ajo e dini si është puna e kush e ka kallëzuar. (J. Xoxa, LV, fq. 174)
Ти и таа знаете како е работата и кој ја кажал. (J. Sosa, MP, стр. 174)

Ti dhe ai jeni budallenj, - tha Moza. (D. Çuli, DT, fq. 126)
Ти и тој сте будали, рече Моза. (Д. Чули, ТЕ, стр. 126)
Ti, ai dhe ajo keni nevojë për ndihmë urgjente. (D. Çuli, DT, fq. 129)
Ти, тој и таа имате потреба од итна помош. (Д. Чули, ТЕ, стр. 129)

Marina, ti dhe unë do të takohemi në orën 11.
Марина, ти и јас ќе се сретнеме во 11 часот.

Marina dhe ti do të takoheni në orën 10.
Марина и ти ќе се сретнете во 10 часот.

Значи, и во албанскиот, како и во македонскиот јазик, во вакви случаи нормата е определена, т.е. фиксирана (сп: S. Mansaku, *Probleme të normës në përshtatjen e kallëzuesit me kryefjalën*, GJJ, nr.3, 1985, fq. 46-54; Минова-Гуркова 2000: 196).

Нема согласување по лице ако кажеме:

- (3) **Disa studentë** shkuam në konsultime.
 (3a) **Неколку студенти** отидовме на консултации.

Во примерите (3, 3a) не се врши граматичко согласување, т.е. согласување по лице. Предметот во оваа реченица е *disa studentë* – неколку *студенти*, изразен е со именска група (ИГ) и е во трето лице – *ata* – *тие*, додека прирокот е во прво лице множина *Shkuam* – *Kush?* = *Ne*; *Otidovme* – *Koj?* = *Ние*. Со формата на глаголот-прирок (*foljes-kallëzues*) ние добиваме информација за учеството на зборуваачот во наведеното дејство. Вакви ситуации се среќаваат и во македонските дијалекти (сп. *Цел’јо нарои ои селоио избѣтафме...* Тополињска 1995: 48). Во вакви случаи може да се зборува за согласување по смисла, затоа и во албанскиот и во македонскиот јазик подобро би било присуството на говорното лице некако да се изрази. Еве неколку можности:

Unë dhe disa studentë shkuam në konsultime.
Јас и неколку студенти отидовме на консултации.

Ne, disa studentë shkuam në konsultime.
Ние, неколку студенти, отидовме на консултации.

Disa studentë, mes të cilëve **edhe unë**, **shkuam** në konsultime.
Неколку студенти, меѓу кои **и јас**, **отидовме** на консултации.

Согласувањето по лице на прирокот со подметот во албанскиот јазик се јавува во две варијанти, но само во ретки случаи.

Кога подметот е изразен со група зборови, синтагма (togfjalësh) од типот:

еден дел од нас (од нас) – një pjesë nga ne (prej nesh);
еден дел од вас (од вас) – një pjesë nga ju (prej jush);
неколку од нас (од нас) – disa nga ne (prej nesh),
неколку од вас (од вас) – disa nga ju (prej jush),
пет од нас (од нас) – pesë nga ne (prej nesh);
пет од вас (од вас) – pesë nga ju (prej jush) итн.

Во вакви случаи може да се направи согласување по форма со првиот дел од синтагмата (togfjalëshit) и на тој начин прирокот (kallëzuesi) се јавува во трето лице множина (или еднина). Освен согласувањето по форма, може да се направи и согласување по блискост, но со вториот дел од синтагмата, којшто е вистинскиот субјект на активноста. Во овој случај (во случај на согласување по блискост), прирокот се јавува во прво, односно во второ лице множина.

Согласување по форма:

Disa nga ne **do të qëndrojmë** këtu.
Неколку од нас **ќе останат** тука.

Согласување по блискост:

Disa nga ne **do të qëndrojmë** këtu.
Неколку од нас **ќе останеме** тука.

- (4) **Një pjesë nga ju** **nuk do të vijë** në Itali.
 (4a) **Еден дел од вас** **нема да дојде** во Италија.

Një pjesë nga ju **nuk do të vini** në Itali.
Еден дел од вас **нема да дојдете** во Италија.

Во реченицата (4, 4a) синтагмата (togfjalëshi) *një pjesë nga ju* – *еден дел од вас* е подмет на реченицата. Првиот дел на синтагмата е *një pjesë* – *еден дел*. Во овој случај имаме согласување по форма (граматичко), т.е. прирокот се јавува во трето лице еднина, **нема да дојде** – **nuk do të vjen** – *кој нема да дојде? kush nuk do të vjen? тој / таа – ai / ajo*.

Меѓутоа, оваа разлика не е секогаш присутна. Според професор **Сеит Мансаку** како норма (во албанскиот јазик) сè почесто прирокот се јавува во трето лице множина¹, во двата случаи, т.е. *do të qëndrojnë* (е јо: *do të qëndrojnë*) *këtu – ke oshtanait* (а не: *ke oshtaneme*) *иука* и покрај тоа што формалниот подмет е во трето лице еднина (*еген дел од вас ќе осштане иука*).

Од горенаведеното можеме да заклучиме дека конгруенцијата по лице на главните реченични членови во двата јазика подлежи на исти правила. Лицето на прирокот е условено од лицето на подметот. Истото правило важи и за глаголскиот и за именскиот прирок, односно за копулата. И во двата јазика не се врши граматичко согласување, т.е. согласување по лице ако кажеме: *Disa studentë shkuan në konsultime. Неколку ситугенити оитидовме на консултациии*, бидејќи во вакви случаи може да се зборува за согласување по смисла, затоа и во албанскиот и во македонскиот јазик подобро би било присуството на говорното лице некако да се изрази (види погоре во статијата). Она што е специфично за албанскиот јазик во практиката се отстапките од конгруенцијата во ситуации кога подметот е изразен со именски групи од типот *еген дел од нас*, па на пример во реченицата *Еген дел од нас ќе осштане иука*, наместо прирок во трето лице еднина (согласување по форма) или во прво лице множина (согласување по блискост) се регистрира употреба на трето лице множина: *еген дел од нас ќе осштанат иука*.

ЛИТЕРАТУРА

- Конески, Блаже: *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, Скопје 1981.
- Лаброска, Веселинка: *Говорит на селото Кула – Серско*, ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје, Скопје 2003.
- Минова – Ѓуркова, Лилјана: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, МАГОР, Скопје, 2000.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана: *Особености на конгруенцијата во македонскиот јазик*, *Folia Philologica Macedono-Polonica*, том 2, Универ. „Св. Кирил и Методиј“, НИО Студенски збор, Скопје, 1993, стр. 96-105.
- Тополињска, Зузана: *Македонските дијалекти во Егејска Македонија I*, *Синтакса I*, МАНУ, Скопје 1995.
- Цветковски, Живко: *За некои проблеми на (а)конгруенцијата кај проситата двоиминална реченица во македонскиот јазик*, *Folia Philologica Macedono-Polonica*, том 2, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Студентски збор, Скопје, 1993, стр. 218.

¹ S. Mansaku, *Probleme të normës në përshtatjen e kallëzuesit me kryefjalën*, GJJ, nr.3, 1985, fq.46-54.

ASHSH, IGJL: Gramatika e gjuhës shqipe 2 (Sintaksa), Tiranë, 2002.

Mita, Josif: Për bashkëlidhjen e kryefjalëve në fjalitë e periudhave me nënrenditje.
- GALb-ShkFil 36/2006 (2007), 153-163.

Totoni, Menella: *Çështje të gjymtyrëve të fjalisë*, "Studime filologjike, 1981/3.

SUMMARY

The abovementioned verifies that congregation of persons in the main parts of the sentences is the same in both languages. The person of the predicate is conditioned by the subject person. The same rule is applied for the verb and noun predicate, or the copula. Person concordance is not done in both languages if we say: **Disa studentë** shkuam në konsultime. **Неколку студенти** отидовме на консултации, because in these cases we can speak about concordance in meaning, and because of that, it would be better that the presence of the speaking person to be stressed, in both languages, Albanian and Macedonian (look through the article above).

811.163.3 ' 373

Васил Дрвошанов

ЗА ГЛАГОЛСКАТА ЛЕКСИКА ВО ЕДЕН УЧЕБНИК НА ДИМИТАР ВАСИЛЕВ МАКЕДОНСКИ

Апстракт: Во статијата авторот разгледува дел од глаголската лексика застапена во учебникот *Крајќа свештена историја за училиштите во Македонија (На македонско наречје)* од преродбеникот Димитар Василев Македонски (1847–1898). Приоритет имаат глаголските лексеми поврзани со дејствувањето на деловите на човечкото тело, релевантни од јазичен аспект (*вдунве, види, гледа, дава, заборава, земе, јаде, мисли, памети, пули, сеги, слуша, фати* и *чуе*).

Клучни зборови: Димитар Василев Македонски (1847–1898), глаголска лексика, учебник, македонски наследени зборови, македонски наддијалектен јазик.

За животот и за делото на Димитар Василев Македонски¹ пишувале, повеќе или помалку за одделни прашања, неколкумина научници во нашата држава, првенствено македонските лингвисти: Конески, Ристовски, Стефанија, Стаматоски, Веновска-Антевска, Тантуровска и др.

Во трудот *Крајќа свештена историја за училиштите во Македонија. (На македонско наречје)*² од Димитар В. Македонски, еден од неговите три учебници³, чија фотокопија се чува во Националната и универзитетска

¹ Димитар Василев Македонски (с. Емборе, Кајларско, 1847 – Цариград, 21. II 1898 е „преродбеник, новинар и учебникар. Се школувал во родното с. Емборе, а потоа во Белград и Цариград. Учителствувал во Клисура, Струга, Битола, Воден, Цариград и во други места. Во 1869 г. бил секретар на новооснованата Битолска црковно-училишна општина, а во периодот 1875-876 бил книжар. Учествовал во работата на црковнонародниот собор во Цариград (1871), поврзан со основањето на Бугарската егзархија и со обидот за решавање на македонското црковно прашање. Во Воден на 11 мај 1872 г. држел патриотска беседа на денот на словенските просветители св. Кирил и Методиј Солунски. Во Софија се занимавал со адвокатска и со новинарска дејност. Таму го уредувал весникот „Согласие“ (1894–1896), а во Цариград „Новини“ (1898). Василев бил автор на три забележителни учебници на македонско наречје. Убиен е во 1898 г.“ (МИР, 2000: 96–97).

² *Кратка священная история за училища-та по македонск. (на македонско наречје)*. отъ Д.В. Македонскый, Царыйградъ, Въ печатницѣ-тѣ на **Македонск**, 1867.

³ Другите два негови учебника се: *Скратенъ православенъ катихизисъ*. Преводъ отъ гръцки, Цариградъ, печатница на в. Македонія, 1867, и *Букваръ за употрѣбение въ македонскы-те училища*, 1867 (заедно со Димитар Узунов).

библиотека „Свети Климент Охридски“ во Скопје под сигнатура R I 325, ќе се обидеме да разгледаме дел од глаголската лексика, застапена во споменатиот учебник. Овој пат приоритет ќе им дадеме на глаголските лексеми, поврзани со дејствувањето на деловите на човечкото тело, релевантни од јазичен аспект.

Притоа, ќе ги дадеме нивните соодветни значења во македонскиот современ јазик, илустрирајќи ја секоја глаголска лексема со примери од учебникот, а, исто така, ќе ги дадеме и етимолошките толкувања за сите лексеми.

Пули. – Од лексемата *пули* со значење '2. Доаѓа до сознание; сфаќа' (TRMJ, I, 347)⁴ во учебникот е регистрирана глаголската лексема, употребена во 3 л. мн. на перфектот I (на минатото неопределено време), сп. Али се повеле люѓе-то⁵ по Исуса, како *пулеле* таквѝ чудеса? (с. 19)⁶.

Од споменатата лексема со значењето '2. Доаѓа до сознание; сфаќа' (TRMJ, I, 347) во учебникот се среќава и глаголскиот прилог *пулештем*, сп. Той (Борисъ) *пулештемъ* оти сила-та на Перунъ и на другы-тѣ богове отъ день на день ослабнувала, сѝщо така и царство-то му, напротивъ пакъ царство-то на христѝены-тѣ се осилвало, посакаль да познаетъ харно обряды-тѣ на христѝенскъ-тѣ вѣрж со намерение да ѝж введетъ во държавъ-тѣ си, како дадетъ самъ примѣръ за ова (с. 25).

Називот *пули* е општослов. лексема. Паралели на македонската лексема наоѓаме во повеќето словенски јазици, кои во споредба со македонскиот, исто така, имаат пошироко значење: срп. и хрв. бѹлити 'ококорува очи', словен. bŭliti 'набабрува, отекува', 'рика, мека за стоката', чеш. boulití 'ококорува очи', 'издува', boulití se 'се склопчува (дим)', словач. дијал. bŭlití 'ококорува очи', 'лаже', дљуж. bulaś 'шуми, се тркала со трескот, се кугла', пол. разг. bulić 'скапо плаќа, троши многу пари, троши со замав', укр. дијал. очі вібулити 'ококори очи' (SP, I, 447–448). Од ова произлегува дека називот *пули* е наследен од праслов. јазик, кој на овој дел од македонската јазична почва се задржал до денес⁷.

Согледа. – Од основната лексема *гледа* во учебникот е нотирана изведената глаголска лексема *согледа* со значење '1. (восприеме со вид, забележи, здогледа' (PMJ, III, 257), употребена во 2 л. мн. на идното време, сп. Стига да се разговорите за това нѣщо, и вѝй той часъ *ке согледатиѝ* живо

⁴ Види: Литература.

⁵ Во разгледуваниот учебник се среќаваат одделни црти од дијалектната основа на Димитар В. Македонски. Види: „Фонетски црти на кајларскиот говор во еден учебник на Димитар В. Македонски и неговиот стремеж да пишува на наддијалектен јазик“, *Литературен збор*, LVII/2010, бр. 1–3, 29–38.

⁶ Бројот ја означува страницата во разгледуваното дело на Димитар В. Македонски.

⁷ Види го написот „Лексичката изоглоса *гледа/пули* во македонските дијалекти“, *Дијалектолошки студии*, Детска Радост, Скопје, 221–223.

притекающџ по лице-то му бугарскџ крѣвь, со сверкающџ насълзены очи ке вы ка етъ: така сме слушяле и отъ таткове-тѣ ны! (с. 28).

Називот *lega* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. *glend- (ERHSJ, I, 568–569).

Види. – Од лексемата *vidi* во учебникот се нотирани неколку глаголски конструкции:

– *видиш, се* со значење ‘2. Се сретне, се состане со некого’ (ТРМЈ, I, 240–241), употребена во 3 л. едн. на презентот во *ga*-конструкција, сп. Јосифъ отсетне али можя *ga се видитъ* со татка си и со братя си? (с. 9). Со истото значење лескемава е потврдена во повеќе примери во минатото определено време во различни лица, сп.: *Видель се*: кога се сториле гладны-те години, братя-та му дошле да си купатъ ито: Јосифъ гы позналъ казалъ имъ се и гы повыкалъ да дойдатъ во Егѣпетъ, дѣка се заселиле и потемъ време се умно иле (с. 9); Моисей и Илій *се виделе* и отъ Бога се чуль гласъ: *Овой е возлюбленный мой сынъ него послушайте* (с. 20).

– *видел* со значење ‘3. Доживее, почувствува’ (ТРМЈ, I, 240–241), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Егѣпетскый царь Фараонъ *видель* единъ сонъ: никой немо елъ да му го истулкува (ексигиса)⁸; а Јосифъ го истулкувалъ и казалъ на Фараона оти потемъ седомъ плодородны години сакало да се сторитъ седомъ години гладъ (с. 9).

Називот *vidi* е ие., балтослов. и праслов. (стцслов.) *vidēti, viždo* (ERHSJ, III, 586–587).

Јаде. – Називот *jage* е регистриран во повеќе позиции во анализиранов учебник:

– *јале* со значење ‘1. Внесува храна во организмот, се храни’ (ТРМЈ, I, 420–421), употребено во 3 л. мн. на перфектот I, сп. Направиле пасхџ, сирѣчь (демек) заклалъ секой по едно здраво мџ ко ягне, що *јле* со пресенъ хлябъ и со некои тревы (с. 19). Со истото значење, овој глагол се сретнува и во следниве примери: Той зель хлебъ, преломиль го, далъ на Апостолы-тѣ и рекълъ: земете *јдете!* овой етъ трупо мой (с. 20); Господъ имъ былъ далъ волія *да јдатъ* отъ ро бѣтџ на вси-тѣ дърва во Рая, туку имъ заржчилъ *да не јдатъ* отъ плода само на едно дърво що се велеше: дърво за познаваніе: харно-то и лошо-то (с. 4);

– *јаге, се* со значење ‘3. (само мн.) Заемно се зајадуваат, се караат со некого’ (ТРМЈ, I, 420–421), употребена во 3 л. мн. на перфектот I, сп. Тія *се јаге* помеѓу себе и се карале за то набърго и пропаднџле: Израилстко-то

⁸ Важна карактеристика во јазикот на Димитар В. Македонски е синонимијата. Види: „Балкански лексички паралели во делото „Кратка свештена историја за училиштата по Македонија (на македонско наречје)“ од Димитар В. Македонски“, *Зборник на трудови од научниот собир Балкански јазичен свештоїлед*, одржан 15–16 април 2009 г., Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Јазикот наш денешен, кн. 18, Скопје, 21–40.

царство разепнале Асиріяни-тѣ, а потемъ време Иудейско-то царство се разепнало отъ Вавилонскый царь Навоходоносоръ, той пленилъ Иерусалимъ и донесълъ Иудей-тѣ во робство у Вавилонъ (с. 14).

Називот *jage* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. глагол *êsti* (ERHSJ, I, 776–777).

Слуша. – Од лексемата *слуша* во учебникот се евидентирани следниве форми, сп.:

– *слушајат* со значење ‘3. (присуствува на нечии предавања)’ (PMJ, III, 234), употребена во 3 л. мн. на презентот, сп. мнозина се повеле и гредехъ при Исуса *да слушають* неговж-тж наукж (с. 19); и *слушјал* со истото значење употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. ...той тука изучилъ вси-тѣ словесны науки и логыка у знаменитаго Фотія. и сетнѣ *слушяль* философическы и математическы-тѣ науки (с. 24–25);

– *слушјал* со значење ‘4. (прима нечии совети, желби, послушен е)’ (PMJ, III, 234), употребена во различни форми на перфектот I, сп. Иосифа, защо той былъ най-кротокъ, най-мирень и *слушяль* татка си (с. 9); Симъ и Иафетъ *слушяле* и честеле татка си за то Ное гы благословилъ (с. 6);

– *сме слушјале* со значење ‘II 2. (знае по слушање, има податоци)’ (PMJ, III, 234), употребена во 1 л. мн. на перфектот I, сп.: Стига да се разговорите за това нѣщо, и вый той часъ ке согледате иво притекающж по лице-то му бугарскж кръвь, со сверкающы насълзены очи ке выкаеть: така *сме слушяле* и отъ таткове-тѣ ны! (с. 28).

Од оваа лексема, исто така, има и неколку префиксирани глаголски форми, сп.

– *йослушајат* со значење ‘2. Изврши, исполни нечија наредба, послуша нечиј совет; се покори некому’ (TRMJ, IV, 362), употребена во 3 л. мн. во *да*-конструкција, сп. Кой гы натераль *да не послушяють* Господа туку да ходатъ да сгрѣшатъ? (с. 5); и повеќе други форми на овој глагол, употребени во различни времиња, сп.: П. Али *послушяль* Авраамъ ова? – От. *Послушяль* (с. 8); От. Не; тія *непослушале* Бога, престжпиле заржчваніето му и сгрѣшиле. За то Господъ гы испждилъ отъ Рая. – П. - о имъ былъ заржчилъ Господъ та *непослушале*? (с. 4); Мошне харно, мирно и весело и ако *бѣхж послушале* Бога сакахж да добрувають до вѣка (с. 4); Моисей и Илій се виделе и отъ Бога се чуль гласъ: *Овой е возлюбленный мой сынъ него послушяйте* (с. 20).

Лексемата *слуша* и префиксираната изведенка од неа се општослов. и праслов. (ERHSJ, III, 288).

Чуе. – Лексемата *чуе* во учебникот се среќава само двапати во иста глаголска форма со значење ‘2. (по слушање узнае)’ (PMJ, III, 548), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Святий духъ са урвалъ отъ небето како голубъ надъ Исуса Хрїста, и отъ небе-то *се чуль* гласъ отъ Бога отца (татка), що велель: овой е возлюбенный мой сынъ, за кого-то сумъ благоволилъ (с. 17); Моисей и Илій се виделе и отъ Бога *се чуль* гласъ: *Овой е возлюбленный мой сынъ него послушяйте* (с. 20).

Називот *чуе* е ие. и општослов. збор од праслов. период, без паралели во балтичката група (ERHSJ, I, 344–345).

Фати. – Лексемата *фати* во учебникот се наоѓа во мал број примери. Од неа се нотирани следните форми:

– *фатил* со значење ‘почеток на дејство’ (PMJ, III, 465), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп.: Той се јавил на свѣта, тръгнѣл по градове и села, и *хватил да учит* и да проповѣдува (с. 17).

– *фатиле* со значење ‘I 4. (со сила задржи некогo што е гонет, што сака да избега, уапси; открие, издедне некогo што врши нешто лошо, забрането, престапно)’ (PMJ, III, 460–462), употребена во 3 л. мн. на перфектот I, сп.: Иуда Искаріотскій донесѣл войници (аскери) и имъ показѣл Иисуса, а тѣи го *хватиле* и вързанъ го занесле при първосвященника (владыка-та) Каіафа (с. 20);

Од лексемата *фати* забележавме и префиксирани глаголски форми, сп.:

– *зафатил*, *зафатиле* со значење ‘1. Почне некакво действо, неква активност’ (TRMJ, II, 163–164), употребени во 3 л. на перфектот I, сп.: Той заборавил истиннаго Бога и *захватил да се поклонит* на идоли (с. 13); Господъ не гы оставил да си губат време-то во таквѣ глупавѣ (ад амицкѣ) работѣ разбъркѣл и размешил имъ язици-тѣ, та *захватиле да не разбираят* и така се принудиле да остават работѣ-тѣ и да се распрѣснат по различни (турліи) страны... Тѣ се полишил забравиле истиннаго Бога и *захватиле да честат* измыслени богове, да правает кумиры (идоли) и да имъ се поклонваат. (с. 7).

Називот *фати* е општослов. и праслов. збор (ERHSJ, I, 669–670).

Држи. – Лексемата *држи* во учебникот се среќава само во два случаја, и тоа трипати во непрефиксирана и еднаш во префиксирана глаголска форма, сп.

– *држеле* со значење ‘4. Чува, сместува некогo или нешто на определено место’ (TRMJ, I, 545–546), употребена во 3 л. мн. на перфектот I, сп.: П. Дѣка *држеле* тыя две плочи? – От. Двѣ-те плочи на закона *држеле* въ кивотъ завѣта, що былъ еденъ голѣмъ ковчегъ обкованъ со злато. – П. Дѣка *држеле* кивота? (с. 12);

– *задржил* со значење ‘4. Запре, спречи некогo да направи нешто’ (TRMJ, II, 55–56), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Туку тоя часъ (сахатъ) по Божіѣ воліѣ Ангелъ му *задржил* рѣкѣ-тѣ и му казалъ да не правитъ нищо лошо на сына си (с. 8).

Лексемата *држи* и префиксираната форма *задржи* произлегуваат од општослов. и праслов. назив *dъrgēti, за кои нема паралели во балтичката група (ERHSJ, I, 448–449).

Дава. – Од лексемата *дава* (TRMJ, I, 392) со значење ‘10. Дозволи, допушти, се согласи’ (TRMJ, I, 393–394), во учебникот е евидентирана единствено глаголската конструкција *давала*, употребена во 3 л. едн. на негир-

ниот перфект I, сп. Той се сторилъ страшливъ та все се тресель, защо совѣсть-та му го мжчеше и *не* му *давала* миръ за лоше-то, що направилъ (с. 5).

Од оваа лексема се јавува и една префиксирана глаголска конструкција *предава* (ТРМЈ, IV, 458):

– *предавам* со значење ‘1. Даде нешто некому, врачи на тој за кого било наменето’ (ТРМЈ, IV, 459), употребена во 1 л. едн. на презентот, сп. На крѣсть-тѣ Исусъ Христосъ свѣршилъ живота си со овия думы: Татко! во ржѣ-тѣ ти *предавамъ* душѣ-тѣ си (с. 21).

Даде. – Лексемата *gage* во учебникот е нотирана во повеќе позиции:

– *gagetī, gal* со значење ‘2. Препушти нешто во сопственост на друг, подари’ (ТРМЈ, I, 393–394), употребена во различни форми, сп.: Во третъи день одѣлилъ водѣ-тѣ отъ суши-тѣ и заржчялъ на земѣ-тѣ, *ga gagetъ* былкы, треви и секаквы растенія (с. 3); Авраамъ познавалъ и честель истиннаго Бога, за това Господъ го благословилъ и вветилъ му се, оти *ке* му *gagetъ* Ханаанскѣ-тѣ земѣ, оти *ке* му *gagetъ* сынъ и оти во негово-то колено (семе) *ке* благословилъ вси-тѣ народы по земѣ-тѣ (с. 7); Отъ Египетъ Моисей занесълъ Израилтяни-тѣ во Ханаанскѣ-тѣ земѣ, тая що бѣше вветилъ Богъ Аврааму, оти *ке* *и* *gagetъ* во наслѣдіе на внуци-тѣ и правнуци-тѣ му (с. 10); На место Авель али *галъ* Господъ Адаму другъ сынъ? – От. Далъ му по име Ситъ (с. 5); Господъ имъ *быль галъ* волія да ядаты отъ рожбѣ-тѣ на вси-тѣ дѣрва во Рая (с. 4); Повторилъ имъ вветеніе-то, що *быль галъ* Аврааму, оти *ке* *гы* населеть во Хаанскѣ-тѣ земѣ, и оти *ке* имъ дадетъ секо добро (с. 12);

– *gaget* со значење ‘9. Одржи, изведе, приреди нешто пред публика’ (ТРМЈ, I, 393–394), употребена во 3 л. едн. на презентот со сврзникот *како*, сп. Той (Борисъ) пулещемъ оти сила-та на Перунъ и на други-тѣ богове отъ день на день ослабнувала, сѣщо така и царство-то му, напротивъ пакъ царство-то на хртстіены-тѣ се осилвало, посакалъ да познаеть харно обряды-тѣ на хртстіенскѣ-тѣ вѣрѣ со намереніе да тѣ введеть во дѣржавѣ-тѣ си, *како gagetъ* самъ примѣръ за ова (с. 25);

– *gal* со значење ‘1. Врачи нешто од едни раце во други’ (ТРМЈ, I, 393–394), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Той зелъ хлебъ, преломилъ го, *галъ* на Апостолы-тѣ и рекълъ: земете ядете! овой етъ трупо мой (с. 20);

– *gal* со значење ‘10. Дозволи, допушти, се согласи’ (ТРМЈ, I, 393–394), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Исавъ былъ лудичакъ и немиренъ. А паковъ кротокъ за това Исаакъ го милвалъ и най-сетне му *галъ* татково-то си благословеніе (с. 8); П. Господъ али *галъ* Законъ на Израилтяны-тѣ? – От. Во педесетъи день, отъ какъ излегле Израилтяни-тѣ отъ Египетъ, Господъ се явилъ на Синаискѣ-тѣ планинѣ на Моисей, па му *галъ* за Израилтяни-тѣ законъ (с. 11); Персицкый царъ Кыръ или Коръ (слънце) разепналъ Вавилонско-то царство и *галъ* на Иудеи-тѣ волѣ да се върнать во

татковинж-тж си, и тја се върнжле и си направиле градъ Јерусалимъ и новъ храмъ (с. 14);

– *дало* со значење ‘16. Со именка, може да го замени глаголот именуван со именката’ (ТРМЈ, I, 393–394), во нашиот случај *дало ѿовод – ѿоведе*, употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Кое *дало* поводъ за да се кръститъ той царъ и заедно со него и сичкый-тъ Бугарскы народъ? (с. 25); Кое *дало* поводъ за да се кръститъ народъ-тъ? (с. 26).

Лексемата *gage* во учебникот се среќава и во префиксирани глаголски форми, сп.

– *ѿредагетѿ* и *ѿредале* со значење ‘4. Изневери, откаже верност, изврши предавство’ (ТРМЈ, IV, 459–460), употребени во следниве примери, сп.: Јуда Искариотскый, еденъ отъ ученици-тъ на Исуса, заслепенъ отъ сребролюбие, сговорилъ се со Евреи-тъ *га* имъ *предагетъ* и продаде учителя си (даскало си) за тридесетъ сребърници (с. 19); Братія-тж му го намразиле и отъ завистъ (казканджилъкъ) защо да го милватъ татко му, го *предале* на търговци (туджари), тја що го отнесле во Егѿпетъ (с. 9);

– *предал, се* со значење ‘3. Се препушти, се оддаде на нешто, се занесе од нешто’ (ТРМЈ, IV, 459–460), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Оттеглилъ се на-само та се молилъ Богу и *прегаль се* на Божиѿ волѿж (саканіе) (с. 20);

– *ѿредајѿте* со значење ‘6. Пренесе, соопшти некому нешто’ (ТРМЈ, IV, 459–460), употребена во множинската форма на императивот, сп. Знайте това чяда и кога ке остарете, *предајте*, раскажете ово и на други-тъ ви помлады духовны братія (с. 29).

Називот *гава* со изведенките од неа произлегуваат од општослов., балтослов. и ие. глагол од праслов. период **da-* (ERHSJ, I, 382–384).

Земе. – Лексемата *земе* е регистрирана со неколку примери во учебникот, од која се забележани следниве форми:

– *земете* со значење ‘2. Употреби, користи’ (ТРМЈ, II, 209–210), употребена во множинската форма на императивот, сп. Той зель хлебъ, преломилъ го, далъ на Апостоли-тъ и рекъль: *земете* ядете! овой етъ трупо мой (с. 20);

– *зел* со значење ‘1. Фати, подигне, прибере со рацете’ (ТРМЈ, II, 209–210), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Той *зелъ* хлебъ, преломилъ го, далъ на Апостоли-тъ и рекъль: *земете* ядете! овой етъ трупо мой. Сетне *зелъ* чешѿж со вино, подалъ ѿж на Апостоли-тъ и рекъль: Пійте отъ неѿж вси! тая е моя-та кръвь на новыѿ завѿтъ (с. 20); Јосифъ Ариматейскый, скрышенъ ученикъ на Исуса, *зелъ* трупа му завилъ го въ чистж плащаницж (астаръ) и клалъ го во еденъ камененъ гробъ (с. 21);

– *зел* со значење ‘3. Поведе, одведе, однесе со себе’ (ТРМЈ, II, 209–210), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Той *зелъ* со себе Петра, Јакова и Јоанна занесъль гы на Тагорскж-тж планинж и тамо се изменило

лице-то му и свѣтнѣло како слънце, рутища-та му се сториле бѣлы како снѣгъ (19–20);

– *зел* со значење ‘8. Добие, освои (награда, власт и сл.)’ (ТРМЈ, II, 209–210), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. П. Святыи Кырилъ какво воспытаніе *зелъ*? – От. Той *зелъ* нравственно воспытаніе, т. е. ученіе (с. 24); П. Ами Святыи Методій какво воспытаніе е *зелъ*? – От. Той *зелъ* домашно воспытаніе, и былъ во военнѣ службѣ доружи нѣколко години управявалъ <<Княжіе Славенски>> сир. былъ управитель во славено-гърцкѣ область (с. 25).

Називот *зеле* произлегува од ие., балтослов., општослов. и праслов. **ę-ti*, *ymq* (ERHSJ, I, 777–779).

Седи. – Лексемата *седи* во учебникот е регистрирана само еднаш со следнава форма:

– *седеле* со значење ‘II (разг. престојува, живее)’ (РМЈ, III, 167), употребена во 3 л. мн. на перфектот I, сп. Ангелъ на сонъ зарѣчалъ Иосифу да бѣга со Исуса и со майкѣ му во Египетъ дѣка *седеле* до кога умрелъ Иродъ и сетне се върнѣле та се заселиле во Галилейскій градъ Назаретъ (с. 16);

Називот *седи* е ие., балтослов., општослов. и праслов. (стцслов.) *sēdēti* (ERHSJ, III, 251–252).

Вдувне. – Од општослов. и праслов. корени *dah-*, *duh-*, *dih-* (ERHSJ, I, 372–374) во учебникот се нотирани следниве глаголски форми:

– *вдухнѣл* со значење ‘Вдахне. 2. (прен.) Разбуди, оживее во некого нешто’ (ТРМЈ, I, 215), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Трупa на Адама Господъ направилъ отъ прѣсь, и *вдухнѣлъ* во него душиѣ, та го направилъ по свой образъ и подобіе (с. 4);

– *издахнѣл* со значење ‘Издивне. 2. Умре’ (ТРМЈ, II, 272), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп.: На кръсть-тъ Исусъ Христосъ свършилъ живота си со овья думы: Татко! во рѣцѣ-тъ ти предавамъ душѣ-тъ си. Потемъ тыя думы *издѣхнѣлъ* (умрелъ) (с. 21).

Памети. – Од лексемата *ѣамейти* во учебникот се регистрирани следните глаголски форми:

– *ѣамейвѣиѣи*, *ѣамейвајѣиѣи* и *ѣамейвај* со значење ‘Држи во секавање, запомнува, не заборава’ (ТРМЈ, IV, 22), употребени во следниве примери, сп.: За *да се паметвѣиѣи* ово вветеніе во Авраамово-то семе шо направилъ Господъ со Авраама? (с. 8); Люгіе-то отъ какъ се умножихъ и распрѣснѣхъ али останѣхъ *да паметвѣяѣиѣи* за Бога, шо гы е создалъ и да го честатъ? (с. 7); *Паметвай* да посвящавашъ сѣбботный день; шесть дни работай и свърши си во нихъ работѣ-тъ, и седмый день, сѣббота, да быдетъ за Господа Бога твоего (с. 11).

Овде ќе го споменеме редуцираниот фразеолошки израз за *ѣамейи*, наместо целосниот израз *нека тиѣи биде за ѣамейи* со значење ‘друг пат да не грешѣиш’ (Велковска, 2008: 262), сп. Пасхѣ-тъ, шо правеле отсетне секојѣ

годинж за *паметъ* оти ги откинжлъ Господъ отъ робство-то во Египетъ, наумевала имъ надеждж оти Господъ ке откинить люгѣ-то и отъ дяволско-то робство сиречь отъ грѣхъ и смъртъ (с. 10).

Називот *ѣамейѣи* произлегува од праслов. сложенка *paмѣтъ* (ERHSJ, II, 444–445).

Уми. – Лексемата *уми* во учебникот е забележана само двапати во следните префиксирани глаголски форми:

– *наумил* со значење ‘1. Намисли нешто’ (ТРМЈ, III, 309), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп. Потемъ време се сторилъ во Египетъ други царъ. що незнаелъ Јосифа та *наумилъ* да погубетъ вси-тѣ Израилтяни (с. 9-10);

– *наумевала* со значење ‘3. Потсети’ (ТРМЈ, III, 309), употребена во 3 л. едн. на перфектот I, сп.: П. Пасхж-тж що *наумевала?* – От. Пасхж-тж, що правеле отсетне секојж годинж за *паметъ* оти ги откинжлъ Господъ отъ робство-то во Египетъ, *наумевала* имъ надеждж оти Господъ ке откинить люгѣ-то и отъ дяволско-то робство сиречь отъ грѣхъ и смъртъ (с. 10).

Називот *уми*, односно *науми* е деноминал од општослов. и праслов. (стцслов.) штъ (ERHSJ, III, 544).

Забораѣи. – Лексемата *забораѣи* во учебникот е забележана само двапати во следните глаголски форми:

– *заборавил* и *забравиле* со значење ‘3. Занемари, запостави, престане да се грижи за некого или за нешто’ (ТРМЈ, II, 18), употребена во 3 л. на перфектот I, сп.: Той *заборавилъ* истиннаго Бога и захватилъ да се поклонвѣтъ на идоли (с. 13); Тѣя се полишиле *забравиле* истиннаго Бога и захватиле да честатъ измыслени богоѣе, да праваетъ кумиры (идолы) и да имъ се поклонвѣтъ (с. 7).

Образувањето на називот *забораѣи* не е утврдено. Од словенските јазици, освен во македонскиот, се среќава уште во српскиот, во хрватскиот и во бугарскиот јазик (ERHSJ, I, 188–189).

Мисли. – Лексемата *мисли* во учебникот е забележана само во следниве префиксирани глаголски форми:

– *измыслени* со значење ‘2. Создаде во свеста, во фантазијата нешто што не постои; смисли лага, неѣистина’ (ТРМЈ, II, 290), употребена како нелична глаголска форма – глаголска придавка во множина, сп.: Тѣя се полишиле забравиле истиннаго Бога и захватиле да честатъ *измыслени* богоѣе, да праваетъ кумиры (идолы) и да имъ се поклонвѣтъ (с. 7);

– *намислиле* со значење ‘1. Смисли нешто, дојде на идеја’ (ТРМЈ, III, 257), употребена во следниве примери, сп.: За то *намислиле* да направатъ еденъ стълпъ (кула) високъ до небе-то та на него да се качѣтъ да се скрѣѣтъ, ако бы се сторило пакъ потоѣъ (с. 7); Внуци-тѣ и правнуци-тѣ Ноеѣи що *бѣхж намислиле* да праватъ? (с. 6);

– *ѣомислил* со значење ‘1. Се задржи со мислите на нешто; падне на ум некаква мисла, сеќавање’ (ТРМЈ, IV, 274–275), употребена во 3 л. едн. на

перфектот I, сп. Той *помыслилѣ*, оти Христосъ ке се сторить царь на земѣж-тж и отъ страхъ да не му отнеме Исусъ владение-то, заржчялѣ да убиятъ во Витлеемъ и на около вси-тѣ дѣца отъ двѣ години на доло со надеждж да убѣтъ помегіу нихъ и Христа (с. 16).

Називот *мисли* со префиксираните изведенки од него е деноминал од општослов. и праслов. *myslъ* (ERHSJ, II, 431–432).

Во овој напис, како што се забележува, ги приведуваме глаголските лексеми со нивната честота, поврзани со дејствувањето на деловите на човечкото тело, а релевантни од јазичен аспект како показател дека во разгледуваниов учебник се употребува глаголска лексика што е карактеристична за современиот македонски стандарден јазик, сп. **вдುವне** (*вдухнѣлѣ; издѣхнѣлѣ*), **види** (*да се видитѣ, виделѣ, виделѣ се, се виделе*), ***гледа** – *согледа* (*ке согледате*), **дава** (*давала; предавамѣ; да гадетѣ, гадетѣ, ке му гадетѣ, ке му гадетѣ, ке ѣж гадетѣ, ке имѣ гадетѣ, галѣ, галѣ, галѣ, галѣ, галѣ, галѣ, былѣ галѣ, былѣ галѣ, дало, дало; да имѣ предадетѣ, предаде, предадѣ се, предайте*), **заборави** (*заборавилѣ, забравиле*), **земе** (*земете, зель, зель, зель, зель, зель, зель, зель, зель*), **јаде** (*яле, ядете!, да ядатѣ, да не ядатѣ, се яде*), **мисли** (*измыслены; намыслиле, бѣхж намислиле; помыслилѣ*), **памети** (*да се паметвитѣ; да паметваятъ, паметвай, за паметѣ*), **пули** (*пулеле, пулещемѣ*), **седи** (*седеле*), **слуша** (*да слушааятъ, слушаля, слушаля, слушаля, сме слушаля; да не послушаятъ, послушля, послушля, непослушале, непослушале, бѣхж послушале, послушайте*), **фати** (*хватилѣ да учитѣ, хватиле; захватилѣ, захватилѣ да се поклонвитѣ, захватиле да не разбираятѣ, захватиле да честатѣ*) и **чуе** (*чулѣ, се чулѣ*).

Во составот на глаголската лексика, застапена во споменатиот учебник, се гледа дека основниот речнички фонд се македонски наследени зборови, без исклучок.

На релацијата македонски јазик – народен говор глаголските лексеми во учебникот на Димитар В. Македонски имаат потврди во лексикографските трудови ТРМЈ и РМЈ.

Во врска со прашањето за карактерот на учебникот, ќе го наведеме мислењето на Драги Стафанија. Имено, „ако треба да речеме колку проценти се македонски во овој учебник, како што го правеше тоа Новаковиќ преку пишување на буквар со 2/3 македонски и 1/3 српски елементи, за да го доближи македонскиот до српските говори, тогаш слободно можеме да речеме дека 4/5 од овој учебник е македонски, ако не и повеќе“ (Стафанија, 1970: 20). Во однос на глаголските лексеми во учебникот на Димитар В. Македонски, врз основа на нашите согледби, можеме да речеме дека овој учебник е целосно македонски. И „покрај руско-бугарската ортографија, која содржи елементи од старословенскиот јазик, изразена преку пишување на знаци кои ја изгубиле вредноста, но се пишуваат на старото место“ (Стафанија, 1970: 18), во учебникот глаголската лексика е македонска.

Димитар В. Македонски, забележува Блаже Конески, „дошол да задоволи една назреана општествена потреба“ (Конески, 1959: 46). Блаже Конески, зборувајќи за книгата на Димитар В. Македонски, меѓу другото, наведува: „Потекнувајќи од човек од Јужна Македонија таа е интересна пред сè со тоа што ја сврзува во јазичен поглед со другите наши тогашни учебници, објавувани сè од луѓе од Западна Македонија (П. Зографски, К. Шапкарев, Ѓ. Пулевски)“ (Конески, 1959: 46). И покрај фактот што „во книшката на Македонски се среќаваат и некои особености на неговиот роден дијалект“ (Конески, 1959: 47), зборува ли податокот што оваа книга „ја сврзува во јазичен поглед со другите наши тогашни учебници“ во прилог на тоа што Димитар В. Македонски се стремел да пишува на македонски над-дијалектен јазик?

Во оваа пригода ќе истакнеме уште една важна мисла на Блаже Конески во врска со јазикот во разгледуваниот учебник. Имено, нагласува тој, „има во јазикот на Македонски и такви елементи што несомнено укажуваат на врска со јазикот на другите наши учебничари. Иако не се доследно спроведени, тие се истакнуваат како знак на создавање на јазична преемственост, фактор од посебна важност во развитокот на писмениот јазик“ (Конески, 1957: 8).

По неполни четири децении од излегувањето на учебникот *Крайќа свешиџена историја за училишњиџаџа љо Македонија*. (На македонско наречје) од Димитар В. Македонски, објавен во Цариград, во 1867 година, еден друг „човек од Јужна Македонија“, визионерот Крсте Мисирков во неговото исклучително дело *За македонскиџе работџи*, објавено во Софија, во 1903 година, во поглед на основата на македонскиот литературен јазик се откажал од својот роден еницевардарски говор и се определил за централните македонски говори од западното наречје. Подоцна изградбата на македонскиот стандарден јазик е втемелена врз централните македонски говори, во кои влегуваат: прилепско-битолските, кичевско-поречките и скопско-велешките говори од западното македонско наречје. Меѓу другото, тоа се должи на „фактот што западномакедонските говори, кои се развивале подалеку од центрите на соседните словенски јазици, излачиле во себе најголем број типично македонски црти, врз чија основа може да се изгради еден јазик со наполно самостојно обележје“ (Конески, 1967: 75).

Пронаоѓањето на другите два учебника *Скраџџен љравославен каџџи-хизис* и *Буквар за уџоџребение в македонскиџе училишњиџа*, објавени во 1867 година, и нивната анализа од јазична гледна точка ќе дадат појасна слика за односот на Димитар В. Македонски кон изградбата на македонскиот литературен јазик во седмата деценија од XIX век.

ЛИТЕРАТУРА

- Велковска, 2008 – Снежана Велковска: *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Скопје, 2008.
- Веновска-Антевска, Снежана: „Синонимните толкувања во еден учебник на Димитар Македонски“, *Прв научен собир на млади македонисти*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филолошки факултет, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици, Скопје, 1993, 283–288.
- Веновска-Антевска, Снежана: *Сиројивнајта реченица кај македонскиите автори од XIX век*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Посебни изданија, книга 27, Скопје, 1998.
- Веновска-Антевска, Снежана: *Сврзничкиот но во македонскиот јазик (дијакронија, синхронија, ѝерсејективи)*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Посебни изданија, книга 39, Скопје, 2003.
- Дрвошанов, Васил: „Лексичката изоглоса *лгада/џули* во македонските дијалекти“, *Дијалектолошки студии*, Детска Радост, Скопје, 2001, 221-223.
- Дрвошанов, Васил: „Балкански лексички паралели во делото „Кратка свештена историја за училиштата по Македонија (на македонско наречје)“ од Димитар В. Македонски“, *Зборник на трудови од научниот собир Балкански јазичен свейтолед*, одржан 15–16 април 2009, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Јазикот наш денешен, кн. 18, Скопје, 2010, 21–40.
- Дрвошанов, Васил: „Фонетски црти на кајларскиот говор во еден учебник на Димитар В. Македонски и неговиот стремеж да пишува на наддијалектен јазик“. *Литературен збор*, LVII/2010, 1–3, 29–38.
- (Ѓоргиевска) Тантуровска, Лидија: *Директниот и индиректниот објект во јазикот на македонските автори од XIX век*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, Посебни изданија, книга 28, Скопје, 1998.
- ERHSJ – Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971-1974.
- Конески, Блаже: *Македонските учебници од 19 век. – Еден прилој кон историјата на македонската ѝреродба*, Главен одбор на Народниот фронт на Македонија, Скопје, 1949.
- Конески, 1957 – Блаже Конески: „Еден учебник од Димитар Македонски“, *Нова Македонија* (Скопје), бр. 4083, 11.10.1957, 8.
- Конески, 1959 – Блаже Конески: *Кон македонската ѝреродба. Македонските учебници од 19 век*. Второ издание, Институт за национална историја, Скопје, 1959.

- Конески, 1967 – Блаже Конески: *Грамаџика на македонскиот литературен јазик, дел I и II*. Култура, Скопје, 1967.
- Македонски, Д.В.: *Кратка свјатенна историја за училища-та по Македонија*. (на македонско нарџче). отъ Д.В. Македонски, Царыйградъ, Въ печатницџ-тџ на **Македониџ**, 1867.
- МИР 2000 – *Македонски истџориски речник*. гл. уредник: д-р Стојан Киселиновски, Институт за национална историја, Скопје, 2000.
- Мисирков, Крсте П.: *За македонциџте работџи*. Јубилејно издание по повод стогодишнината од раѓањето на авторот. Предговор на Блаже Конески. Прилози на Тодор Димитровски, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 8, Скопје, 1974.
- Ристовски, Блаже: „Димитар Василев Македонски (1847–1888)“, Разгледи, I/1958, серија трета, бр. 1, 69–83.
- РМЈ (Речникот) – *Речник на македонскиот јазик со срџскохрваџски џолкувања, џом I–III*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 1961–1966.
- SP = Fr. Sławski: *Słownik prasłowiański I*, Polska academia nauk, Komitet językoznawstwa. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974.
- Стаматоски, Трајко: *Борба за македонски литературен јазик*, Мисла, Скопје, 1986.
- Стефанија, 1970 – Драги Стефанија: „Околу активноста на Димитар Василев Македонски во Македонија (1868–70) и неговиот јазик“, *Литературен збор*, XVII/1970, бр. 6, 10–20.
- ТРМЈ (Толковниот речник) – група автори: *Толковен речник на македонскиот јазик, џом I–IV*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2003–2008.

ON THE VERBAL LEXIS IN ONE SCHOOLBOOK

BY DIMITAR VASILEV MAKEDONSKI

Summary

The author of this study considers part of the verbal lexis included within the schoolbook *A brief Holly History for the Schools in Macedonia / Краџика свешџена историја за училишџаџаџа џо Македонија* (written in Macedonian dialect), by the reviver Dimitar Vasilev Makedonski (1847–1898). Drvoshanov gives priority to the verbal lexemes related to the function of the parts of the human body, relevant from linguistic aspect (*vduvne/arouse*, *vidi/look*, *gleda/see*, *dava/give*, *zaboravi/forget*, *zeme/take*, *jade/eat*, *misli/think*, *pameti/remember*, *puli/watch*, *sedi/seat*, *shu[a]/listen*, *fati/catch and chue/hear*).

Hence, he states that presented verbal lexemes within the schoolbook, without exeption are Macedonian inherited words confirmed in the Macedonian lexicographical papers. Although Dimitar Vasilev Makedonski's birth place was

the Kajlar region, he strived to write in Macedonian supra-dialect language which was special importance for the development of the Macedonian written language.

The author of this study emphasizes that the finding of Makedonski's two other books and their linguistic analysis would give clearer picture about the involvement of Dimitar Vasilev Makedonski in the creation of the Macedonian standard language during the seventh decade of the XIX century.

811.163.3 ' 373.2

Мери Момировска

ПОЧИТУВАЊЕТО/НЕПОЧИТУВАЊЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ОНОМАСТИКАТА

Апстракт: Предмет на оваа статија е прашањето за тоа колку се почитува културното наследство во македонската ономастика во мултиетнички контекст. Станува збор за комплексно прашање коешто опфаќа не само јазични, туку и низа културни, историски, општествени и социолошки појави. Затоа, одговорот на ова прашање треба да се истражува и да се претстави од интердисциплинарен аспект. Современата состојба во македонската ономастика го дава одговорот на ова прашање, како во антропонимијата, така и во топонимијата. За научниците, како и за читателите, останува отворено прашањето дали онимите треба да подлежат на промени или, пак, треба да бидат конзервирани за стихижните збиднувања.

Клучни зборови: ономастика, македонски јазик, културно наследство, национална историја, антропонимија, топонимија, лично име, презиме, прекар, топоним, микропоним, урбаноним.

Ако се појде од познатата латинска изрека „Nomen est omen“, тогаш ономастиката треба да се сфати како знак на традицијата и на културното наследство кај еден народ. Реализацијата на вистинитоста и на суштината на оваа сентенција е релативна и таа пројавува варијации меѓу народите и меѓу јазичните ентитети воопшто. Дали и во колкава мера се почитува јазичниот знак како наследен фактор е прашање кое треба да се третира во пошироки рамки. Тоа е прашање кое опфаќа не само јазични, ами и низа културни, историски, општествени и социолошки проблеми; па затоа треба да се разгледува од интердисциплинарен аспект. Во тој контекст ономастиката се пројавува како комплексна јазична дисциплина која е во непосредна врска со јазичната и со националната култура воопшто. Со други зборови кажано, ономастиката е огледало на сè она што значи традиција, наследност и автохтоност во именувањето.

Анализирајќи го ваквиот контекст на ономастиката како наука за имињата, Македонците се пројавуваат како големи почитувачи, а воедно и неоправдливи непочитувачи на својата етногенеза. Овде би напоменала дека под терминот Македонци подразбирам жителско, односно етничко име (или, пак, сопствено име на вкупното жителство во Република Македонија, без оглед на неговата национална или верска припадност), а не етнотим, односно сопствено име на етникуум. Затоа во мојата анализа се вклучени сите

народи, групи и малцинства кои живеат на територијата на денешна Република Македонија: Албанци, Турци, Власи, Роми, македонски Муслимани, Срби и други помалубројни етнички групи.

Од двата претставени аспекта на ономастичката наука во мултиетнички контекст се чини дека станува збор за доста комплексно прашање, чијшто одговор би можел да нè разочара. Разочарувањето би било уште поголемо доколку ова прашање се разгледува од дијахрониски аспект, кога историјата и екстралингвистичките фактори си го направиле своето, не само во јазикот туку и во целокупното битисување на македонскиот ентитет. Затоа, односно за да претставам помалку разочарувања во нашата скромна и единствена вистина за македонштината, се одлучив ова прашање да го претставам од синхрониски аспект, а воедно воздржувајќи се од својот критички однос како Македонка.

Моето основно становиште е дека Македонците се почитувачи на традицијата и на културата во давањето и во зачувувањето на сопствените имиња. Тоа значи дека тие се свесни за својата самобитност и за своето самоспознавање. Кога го велам ова, мислам на етнонимот Македонци или на луѓето кои живеат во и надвор од границите на денешна Република Македонија и воопшто на сите кои се декларираат како Македонци. Ова свое тврдење ќе го поткрепам со неколку фактички состојби:

1. Сè уште е присутно вообичаеното скратување на личните имиња по традиционалниот модел, и тоа подеднакво и кај женските и кај машките имиња, и во интерес на јазичната економија.

Примери за женски лични имиња: **Калина** (*Кали, Кала, Кале*), **Јована** (*Јана, Јоци, Јоце*), **Александра** (*Сандра, Сашка, Ана, Ане, Ани*), **Билјана** (*Биле, Биба, Биби*) итн.

Примери за машки лични имиња: **Александар** (*Аце, Ацо, Ацко, Саше, Сашо, Сашко*), **Никола** (*Нико, Нино, Коле, Кољо*), **Димитар** (*Диме, Димо, Димко, Мишко, Мише, Мишре*), **Георѓи** (*Ѓоре, Ѓоко, Ѓорче, Гоце*) итн.

Од претставените примери се воочува дека актуелната хипокористика на личните имиња кај Македонците е во духот на македонскиот јазик и е во согласност со македонскиот јазичен стандард.

2. Главните презименски модели кај Македонците се образувани според формулата основа + суфикси. Притоа се почитува традицијата која за Западна Македонија ги претпочита презименските суфикси **-е(в)ски/-е(в)ска, -о(в)ски/-о(в)ска** (пр.: *Петровски, Мишреска, Ангеловски, Јованоска*); а за Источна Македонија суфиксите **-ев/ева** и **-ов/-ова** (пр.: *Јанков, Петрова, Мирчев, Илчева*). Во основата на македонските презимиња е заложено лично име или пак прекар. Презимињата со лично име во основата се побројни и изразуваат крвно сродство, т.е. роднинска врска која најчесто ја маркира релацијата родител–дете. Затоа централно место во нивното создавање имаат родовите номинации образувани со суфиксите **-овци/-евци**, со кои се искажува индивидуалната припадност. Родовите номинации во најголем

број случаи се патронимски образувања (од име на татко), а поретко се метронимски (од име на мајка).

Пр.: *Пејровски, Јосифоска, Младенов* итн.

Презимињата со прекар во основата се истакнуваат со изразена шареноликост, богата мотивираност и метафоричност. Информацијата што ја носи прекарот обично е актуелна во моментот на неговото настанување, а потоа најчесто го губи своето првично значење.

Пр.: *Мисиркова, Оџаклиески, Дебарлиев, Караџовски* итн.

3. Сè уште е жива и присутна категоријата на прекарот, која е актуелна и кај најмладата популација. Нормално и очекувано е денешните прекари кај младите да бидат во тек со современото и со сè што носи новото време, пр.: *Магона, Саманија, Барби, Бејби, Бекам, Шумахер, Беймен, Сајбер, Комјуџер* итн.

4. Во последниве неколку децении во македонскиот личноименски систем е присутна реактуелизација на старите имиња кои, всушност, се словенско наследство (пр.: *Јана, Јована, Калина, Јајлика, Веграна, Борјана* – од женските, и *Вегран, Горјан, Борјан, Дејан* – од машките имиња). Ова обновување на подзаборавените номинации е во толкав подем, што добива карактер на тренд и мода во именувањето и треба да се оцени позитивно.

Сега ќе се обидам да одговорам на прашањето колку Македонците се непочитувачи на традицијата и на културното наследство во ономастиката. Одговорот на ова прашање за мене е, доколку ја претпочитам објективноста, тежок, обемен и комплексен. Гледано отстрана, ситуацијата во овој контекст е нормална и сфатлива за сите оние кои помалку се заинтересирани за македонската историја, за македонската култура, за македонската традиција; но и за она што тоа именување го претставува. А тоа именување, секако, го претставува нашиот уникуум и воедно нашето потекло. Но, што е тука е, и присутно е, секојдневно е и полека навлегува во нашите навики, во нашиот разум и нè прави инертни кон таа јазично неоправдлива појава.

Повторно ќе посочам дека моите констатации се на современ план, сфатен во пошироки рамки, т.е. тие се однесуваат на последните 3-4 децении од нашево време. Моите заклучоци во оваа смисла се:

1. Во личноименскиот систем се покажува присуство на хипокористични лични имиња со необичен завршеток за нашиот личноименски систем. Тие лични имиња сами по себе не даваат прецизна информација за категоријата род и со тоа вршат нарушување во конгруенцијата по род не само во паспортната формула (л. име + презиме) туку и воопшто во јазичната комуникација.

Пр.: *Мони, Дани, Кики, Бони* (се и машки и женски имиња).

2. Уште една појава во личноименскиот систем е слична на претходната, со таа разлика што кај неа фонетско-фонолошките признаци се претпочитаат пред морфолошките. Имено, станува збор за употреба на дублетни

личноименски форми за машки и за женски род, а дистинкцијата за родот ја покажува акцентот.

Пр.: *Маџеја* – машко име / *Маџеја* – женско име;
Андреја – машко име / *Андреја* – женско име.

Оваа, како и претходната појава, претставува проблем и во говорната, а уште повеќе во писмената комуникација; при што неизбежно се појавуваат грешки во кодот.

3. Во вистинска смисла на зборот непочитување на традиционалното именување кај Македонците треба да се сфати „наметнатата мода“ кај жените кои при официјалното склучување брак го преземаат или го додаваат презимето на мажот, притоа не водејќи сметка на презименскиот суфикс за женски род.

Пр.: *Наџаша Појовски, Билјана Милованчев, Искра Тодорова-Здравчев* итн.

Сметам дека (штом нарушената конгруенција не им пречи, а дури и не им пречи ни звуковата некомпатибилност во фонијата) тогаш се работи за личности кои немаат чувство за мајчиниот јазик, а уште помалку за сопствениот идентитет.

Оваа појава во македонскиот антропомастикон е оставнина од периодот кога Македонија беше во рамките на поранешната СФРЈ, а секако е потпомогната и од непостоењето на закон за сопствените имиња кај нас.

4. За осуда е и изборот на лични имиња кај Македонците во дијаспората. Сакајќи да се вклопат во „туѓата земја“ и да бидат подобро прифатени од тамошното жителство, тие прибегнуваат кон туѓи манири во именувањето. Во таа насока тие воопшто не водат сметка за тоа колку неприродно звучи за македонското уво звуковиот комплекс од лично име и презиме.

Пр.: *Изабел Сџавреска, Мишел Тоџузов, Стефани Караџовска.*

Овде завршува мојата анализа на антропонимско рамниште. Во неа се покажа дека Македонците водат, но и не водат грижа за својата култура во примарните номинации.

Во топонимијата состојбата е поинаква. Топонимијата како стара јазична наслојка претставува огледало на националната и на јазичната култура. Таа е, и секогаш треба да биде недопрена оаза во пустината во која одвреме-навреме се појавуваат општествени, политички, транзициски, националистички и какви ли уште не фатаморгани. Но, пустинскиот ветар треба само да ја погали, зашто таа, топонимијата, стои цврсто на своите корени и ништо не смее да ја поткутне од нејзините стожери. Таа останува вечна, историска, неменлива и исконска вредност на просторот што го именува. Затоа, секој народ треба да е свесен за своето топонимско наследство, кое треба да го чува и да го негува како најголемо национално богатство.

Во таа смисла ќе наведам неколку непочитувања на културното наследство во топонимијата кај нас, за кои апсолутно сметам дека се предиз-

викани од екстралингвистички фактори, односно дека се резултат од општествено-политички и националистички побуди:

1. Во последниов период кај нас (мислам на периодот од осамостојувањето на РМ) дојде до промена на многу урбаноними и хрематоними. Под терминот урбаноними се подразбираат сопствени имиња на човечки творби цврсто фиксирани во просторот, кои секако се резултат на урбаната цивилизација. Под терминот хрематоними се подразбираат сопствени имиња на човечки творби кои, пак, не се цврсто фиксирани во просторот, т.е. сопствени имиња на општествени појави, на општествени институции, на предмети и на производи (*Основен систем и терминологија на словенската ономастика*, с. 118). Дискутабилно е прашањето за односот на урбанонимите со хрематонимите, а понекогаш е нејасен и нивниот однос со апелативите. Всушност, главната дилема и основната причина за тие полемики лежи во широчината на нивното дефинирање (*Metodologia badań onomastycznych*, с. 557).

Пр.: ул. *Маршал Тито*, како и истоимениот плоштад во центарот на Скопје се прекрстија во името *Македонија*, основното училиште *Владимир Илич-Ленин* беше преименувано во *Гоце Делчев*, а скопската населба *Синџелик* доби нова официјална номенклатура според прекарот на првиот претседател на Президиумот на АСНОМ, големиот македонски национален борец, деец и политичар, кој воедно бил прв претседател на Демократска Федеративна Македонија (подоцна Народна Република Македонија), Методија Андонов-*Ченџо*.

Како ономастичар сметам дека ваквите преименувања не треба да бидат многу чести, зашто на овој начин се губи основната функција на онимите – идентификациската, која служи за именување на лицата и на објектите во надворешнојазичната дејствителност. Ако се земе предвид дека онимите воопшто претставуваат сведоштва за историските и за социјалните процеси во рамките на едно општество, тогаш со нивното преименување ни се чини како да се брише дел од горенаведените процеси.

2. Кога сме кај урбанонимите, тогаш мојот коментар е крајно неповолен во поглед на некои новонастанати номинации како: трговски центар *Бeverли Хилс*, трговски центар *Лейџокарија*, деловен центар *Палома Бјанка*, дискотека *Би Ту*, кафетерија *Плеис*, естетско студио *Сикреј*, ноќен бар *Салун*, комплекс од станбени згради *Лейџици* и стотици такви именувања во Скопје; потоа: деловен центар *Белведере* или *Рејбано*, продавница за козметички препарати *Јуник*, оптичарница *Лук* и многу други во Битола. Секако, постојат илјадници вакви примери кои денес се актуелни, т.е. модерни именувања ширум целата наша држава. За жал, тие не покажуваат никаква креативност во именувањето; а од пушта желба да се покаже ем да се докаже дека и ние сме и тоа како модерни и напредни се прибегнува кон употреба на веќе познати и изветвени дублети.

Во рамките на оваа појава сакам да направам една мала дигресија, со која ќе констатирам дека секако постојат и светли моменти во нашата

номенклатура, кои, всушност, се резултат од нашето културно и традиционално именување. Такви се примерите за некои новосоздадени урбаноними, кои, иако се далеку помалубројни од претходните, сепак говорат за постоењето на македонската самосвест и за зачувувањето на традицијата.

Пр.: трговски центар *Бисер*, дискотека *Расчекор*, деловен центар *Алуминка*, комплекс станбени згради *Порџа Влае*, гостилница *Јана*, хотел *Калин*, кафеана *Момир* и многу други.

3. За разлика од претходните две негативни појави во македонската современа микротопонимија, постојат и други актуелни промени во автохтоното топономастичко наследство. Тука, пред сè, мислам на прекрстувањето, преведувањето, па дури и на адаптирањето на топонимите и на микротопонимите од страна на албанското население во РМ.

Пр.: така нашиот главен град *Скопје* на албански е предаден како *Shkup*, *Биџола* на албански звучи *Manastir*, *Сџар Дојран* е *Dojran i Vjetër*, *Тетово* е *Tetovë*, *Сџаро Наџоричане* кажано на албански е *Nagoriçanit të Vjetër* (според Законот за територ. организација на лок. сам. во РМ).

Пр. од микротопонимија: *Крој шкозес* (чешма во с. Ничпур, Дебарско), *Ливагег е Пошџер* (ливади во с. Нистрово, Дебарско), *Уга е Гогилес* (пат во с. Алданци, Крушевско), *Гури Кралиџ* (дупка во карпа во с. Норово, Крушевско) итн.

Дури и во услови на двојазичност, какви што за жал се условите во кои живееме, не треба да се случува превод на топонимите од страна на дојденците и новонаселените (без разлика дали тие се доселеници по своја или по туѓа волја). Да се чепка по нешто што е туѓо за нив, а наследено и автохтоно за нас, претставува грев за кој и да е ентитет. Тоа е пречка пред прагот што се нарекува македонска историја, македонска култура, македонска самобитност, т.е. наша вистина. За таа вистина сме учеле, за неа нè учеле нашите родители, а пак далечните предци ни ја оставиле во наследство како нешто свето. Ние сме тие кои треба да го зачуваат и да го негуваат она што ни е оставено како аманет уште пред многу столетија. Само така, на тој наш аманет, односно на онимите, ќе им се овозможи да си го задржат своето место во јазичниот систем и да си ја извршуваат функцијата за која, впрочем, и се создадени, а таа е: да го претставуваат говорот на имињата кој е наследен, безеквивалентен и вистински, т.е. конзервиран за стихијните збиднувања.

ЛИТЕРАТУРА

„Закон за територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија“, *Службен весник на Република Македонија* од 16 август 2004.

Зборник на трудови од трибината Стандардизацијата на географските имиња во Република Македонија, Скопје 2004.

Основен систем и терминологија на словенската ономастика, Скопје 1983. *Топонимијата во Дебарско*, докторски труд на Марија Коробар-Белчева.

Metodologia badań onomastycznych, под редакција на Марија Бјолик. Olsztyn 2003.

SUMMARY

The subject of this article is the question of that how much is respected the cultural heritage of the Macedonian onomastics in multi-ethnic context. It is a complex issue which includes not only language but also a range of cultural, historical, social and sociological phenomena. Therefore, the answer of this question should be investigated by the interdisciplinary perspective.

The contemporary situation in the Macedonian onomastics gives the answer to this question as well in anthroponymy as in toponymy.

For scientists, and also for readers, remains an open question whether onyms should be subject to change or should be preserved for spontaneous events.

811.163.3 ' 374.82=163.6(049.3)

Франце Новшак – МАКЕДОНСКО-СЛОВЕНЕЧКИ РЕЧНИК

Во предговорот кон првиот *Македонско-словенечки речник* објавен во Државното книгоиздателство на Словенија (Državna založba Slovenije – DZS), Љубљана, 1982 година, авторот Франце Новшак¹ запишал: „... Со чувство на задоволство дека е сторен прв чекор, односно, пробиен мразот, свесни сме дека словенечкиот книжевен простор бара потполн македонско-словенечки и обратно – словенечко-македонски речник, па со тоа што поскоро да се пополни празнината во нашата лексикографија и да се отстрани долгогодишниот недостиг на прирачници и речници за јазиците на нашите народи и народности. Ова е нашиот културен долг а воедно и дневен императив“. (Забелешка моја: тоа беше време на државната заедница на СФР Југославија).

Во словенечкиот печат излегувањето на речникот беше одбележано со впечатливи наслови, на пример – *Pomemben most med makedonsko in slovensko pisano besedo* – и со интервјуа во кои авторот, со за него карактеристична скромност, зборуваше за тешкотиите при изработката на двојазичните речници на сродните јазици. Тој укажува на фактот дека нема целосно совршени речници, со оглед на јазикот како жив организам, речниците се постојано отворени за дополнувања и промени. Двојазичните речници даваат можност говорителите од двете страни да извршат проверка колку го познаваат, или не го познаваат сопствениот и другиот јазик, не само што се однесува на лексемата туку и на сето богатство на изразните можности. Авторот укажува и на извесното ограничување во врска со обемот, односно, застапеноста на бројот на лексичките единици – конкретно програмата на ДЗС за издавање на двојазични речници, во приближно еднаков обем, еднаков формат, унифицирано дизајнирана корица. Да наведеме, двојазични словенечко-латински, италијански, англиски, германски, француски, шпански, полски, чешки, словачки, руски, српскохрватски, секако – македонски, а по него и албански – двојазични речници за широка основна употреба.

Речникот содржи упатство за употреба, кирилска азбука – печатни и ракописни графеме (букви), основни карактеристики на акцентот во македонскиот јазичен систем, карактеристики за именката, придавката, глаголот, објаснувања на употребените кратенки. *Navodilo za uporabo slovarja, Razverstitev gesel, Posameznosti izgovorjave, Naglas v makedonščini, Samostalnik, Pridevnik, Glagol, Slogovne označbe, Azbuka/Abeceda, Kratice*, според азбучен редослед како во сите стандардни речници.

¹ Франце Новшак (1816-1991) писател, новинар, книжевен преведувач, лексикограф. Матурирал класична гимназија каде што се здобил со солидно класично насочување кон јазиците. Дипломирал право. Уште како средношколец со своите прозни и поетски творби соработувал во „Mladina“, а подоцна во „Ljubljanski zvon“. Објавени романи: *Dečki* (1938), *Hudobni angeli* (1940), *Alenka in čebelica* (1941), *Globoko jezero* (1942), *Nemir srca* (1943), *Košček koruznega kruha* (1951); антологија *Slovenske balade in romance* (1955). Тој е новинар во културната рубрика и во јазичното катче во *Ljudska pravica, Slovenski poročevalec, Delo*.

На вкупно 491 страница се предадени 20 000 лексички единици ексцерпирани од: *Речником на македонскиот јазик* (со српскохрватски толкувања, I, II, III том од 1961 до 1966 година, содржат вкупно 65 000 единици, во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, под редакција на Блаже Конески, составувачи: Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматовски). Франце Новшак го користел и *Правоиџикот* на македонскиот литературен јазик, Скопје, 1979, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, како и дотогаш издадените двојазични речници, на пр.: *Српскохрватско-македонски речник* од Ѓ. Милошев, Б. Груиќ, М. Корвезиоровски, Б. Благоески, А. Цукески, Просветно дело, Скопје, Обод – Цетиње, 1964 година.

Најчесто авторот Франце Новшак за една единица дава повеќекратни значења. На пр, да илустрираме со првата буква А:

- а** 1. conj. а, ампак, али, toda; 2. brž ko, kakor hitro; а ... а, али ... али; 3. interj. а! ah! е!
аба f. 1. vrsta sukna; 2. suknjič pri ljudski noši
абер m. fam vest, sporočilo, znak
авлија-ии f. 1. dvorišče, zidana ograja (okrog hiše); 2. arh. bela ruta muslimank, brisača
азбука f. cirilski ali glagoljski črkopis, azbuka (po imenih črk az in buky)
аирлија fam. 1. adj. indecl. srečen, blagoslovljen; 2. adv srečno! Нека е аирлија (работата)! Vso srečo (pri delu)!
адаптира pf. in ipf. prilagoditi, prirediti, adaptirati

Од примериве очигледно е укажувањето на разговорна или архаична лексема, укажување на неменливост (аирлија), употреба во фраза, Нека е аирлија!, како и соодветно во словенечкиот јазик, интенционална лексика – адаптира – доследно употребен знак за акцентот кога отстапува од македонскиот акцентски систем; во словенечкото толкување две словенечки лексеми и интернационалната лексема.

Авторот одговорно пристапува кон „стапиците“ што се чести кај блиски јазици каде што лексемата може да е со иста, слична или со различна семантичка вредност. На пример, во словенечкиот јазик: **les, lesnina, lesén, leséno, lésená (industrija)** – шума, дрво, дрвена граѓа, дрвен, дрвена, дрвено, дрвна (индустрија). Во Речникот, на стр. 158:

- лесен-сна** adj. lahek; fig. lahkomislen, neresen, ne preveč bister, vihravec, vetrnjak
леснина f. lahkota
лесно adv. lahko; не е лесно, ni lahko; лесно ти е тебе, tebi je lahko
леснота – леснотија glej. леснина

И уште еден пример:

- перница** f. blazina, zaglavnik
блазина f. blazina mlinskega koleša
заглавник-ци m. ozare, vrati na konjcu njive

Внимателен корисник на Речникот забележува особен афинитет на авторот не само кон разговорната лексика и архаизмите туку и кон лексемите со помала фреквенција, ги нарекува „скриени убавици“, па дури и македонскиот говорител го соочуваат со речиси забораеното богатство на сопствениот јазик, некако одминато во ова динамично време на комуникација.

Како што беше речено, 20 000 лексички единици се избрани од богатиот фонд на *Трипомниот речник на македонскиот јазик со српскохрватски шолкувања*, треба да се укаже дека авторот го избегнал простото преведување од српско-хрватски на словенечки јазик, туку крајно креативно барал соодветни лексеми во словенечкиот јазик, најчесто наведувајќи две или повеќе можности.

Во крајната фаза – пред печатењето на Речникот – 1980 година, со посредство на акад. Михајло Петрушевски, ДЗС ми даде доверба да го погледнам машинописот (тоа беше време на ракописна обработка на оваа крајно макотрпна и долго-трајна работа). Никогаш не е доцна да му искажам благодарност на авторот Франце Новшак за убавите зборови, а воедно и жалење дека не успеавме да го завршиме и обратниот дел – *Словенечко-македонскиот речник*.

„– Dragocen je delež, ki ga je k nastanku pričujočega slovarja prispevala magistra Bistrica Mirkulovska, makedonistka in predavateljica slovenščine na Filološki fakulteti univerzитета Cirila in Metoda v Skopju. Rokopis je lektorirala, ga je tudi v leksiki marsikje dopolnila in aktualizirala. Zahvaljujem se ji za ves trud, ki ga je nesebično vložila v to delo. Hvale sem dolžen tudi prof. Dragiju Stefaniji za literaturo in za številne koristne nasvete ...“ (Франце Новшак).

Бистрица Миркуловска

811.163.3(062)(049.3)
 821.163.3(062)(049.3)
 930.85(497.7)(062)(049.3)

**Зборник ПРЕДАВАЊА ОД XLIII МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
 ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА**

Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура има богата издавачка дејност. Во изминативе 43 години издадени се преку 200 книги меѓу кои учебници, разговорници, прирачници, разни монографии, а редовни катагодишни изданија се зборникот предавања од претходниот семинар како и зборник – или зборници со реферати од научната конференција. Овие три изданија имаат еден континуитет и секоја година на Семинарот ги добиваме отпечатени збиднувањата од претходната година.

Денес го имаме пред нас зборникот од минатогодишните предавања. Во него на почетокот е дадено поздравното обраќање на ректорот проф. д-р Велимир Стојковски до семинаристите, како и опширниот извештај за работата на семинарот од директорот Максим Каранфиловски.

Потоа следуваат текстовите, вкупно 16, од предавањата, поделени во три блока – првиот од областа на лингвистиката, потоа од областа на литературата, а третиот содржи теми од областа на историјата, културата, фолклорот и традицијата.

Во првиот блок две предавања се однесуваат на јубилејот од кодификацијата на македонскиот јазик. Трајко Стаматоски во текстот под наслов: *Годишнина од кодификацијата на македонскиот литературен јазик* (21-26) се осврнува на околностите во кои се удираа темелите на кодификацијата на македонскиот литературен јазик, при што наведува и искажувања на странските слависти според кои македонската кирилица претставува еден од фонолошки најсовршените графиски системи. Авторот констатира дека македонскиот графиски систем е изграден врз здрави научни основи, со добар увид во традицијата и со уште подобар поглед во иднината, што се потврди во практиката со восхитувачкиот развој на македонскиот јазик.

По истиот повод е и статијата на Људмил Спасов: *Развиток на македонската азбука и правопис* (27-32) во која тој се навраќа на почетоците на словенската писменост кога во Македонија примарна азбука била глаголицата и дава преглед на некои правописни карактеристики во старите текстови. За XVIII и XIX век е карактеристична и појавата на македонски текстови со грчко писмо. Потоа авторот се осврнува на современата состојба со азбуките кај Македонците надвор од границите на РМ, а ја проследува и постепената реформа на македонскиот графиски систем сè до Мисирков.

Димитар Пандев има прилог на тема непосредно поврзана со мисијата на МСМЈЛК, а тоа е: *Развојот на странската македонистика (по повод 90-годишнината од раѓањето на академик Божидар Видоески)* (33-39). Пандев прави детален преглед на влогот на странските слависти во македонистиката, осврнувајќи се на одделни центри: француски, руски, полски, англоамерикански и сл. Посебно место му се дава на влогот на Божидар Видоески кој го проследувал растечкиот интерес на странските научници за македонскиот јазик, како ревносен забележувач, гриж-

лив хроничар, но пред сè активен воспоставувач на низа меѓународни контакти меѓу македонските лингвисти и странските македонисти.

Во трудот на Лидија Тантуровска: *За традицијата, за идентитетот и за современата состојба на македонскиот јазик* (41-50), авторката изнесува ставови за идентитетот на македонскиот јазик и разгледува три аспекти на идентитетот на еден јазик: генеалогски, типолошки и социолингвистички, при што особено внимание се посветува и на историографски податоци.

Прашањето за и против воведувањето на народниот говор во богослужбата со посебен осврт на традицијата во МПЦ е предмет на интерес во трудот на Ацо Гиревски на тема: *Приближувањето на бојослужението на современите јоворни јазици – претуслов за духовна обнова* (51-60). Според авторот на овој труд, основен претуслов да се одржи врска со младите генерации е богослужбата да биде на современ јазик. Освен тоа, преводот на Библијата и на богослужбените книги на современ јазик е добра платформа за развој и усовршување на македонскиот јазик.

Во блокот текстови од областа на литературата се дадени 4 прилози. 90-годишнината од раѓањето и 10-годишнината од смртта на Славко Јаневски, кој се смета за еден од класиците на македонската книжевност од XX век, е повод за два прилога во Зборникот. Првиот од Горѓи Старделов: *Беседа за Јаневски во јодинајта 2010 во која одбележуваме две нејови јодииини (1920-2000-2010)* (64-71). Станува збор за некои клучни идеи во книжевниот опус на Славко Јаневски, за неговата еруптивна поетска имагинација, како и за тоа дека најмагичното во неговата уметност е трансценденцијата. Старделов прави осврт на декалогијата „Кукулино“. Во срцевината на литературата на Јаневски, од една страна, се открива некој вид сакрализација на минатото, а, од друга страна, демитологизација и критика на иднината на овие простори. Вториот труд посветен на Јаневски е од Томислав Тодоровски: *Митолошко-фантасиични мотиви во романијте на Славко Јаневски* (73-85). Тој посебно се задржува на бројните митолошки и фантастични елементи инкорпорирани во делото на Јаневски. Се истакнуваат врските на тематиката во неговите романи со библиски мотиви, како и со мотиви од народното творештво.

Уште еден јубилеј, 1100-годишнината од упокојувањето на св. Наум Охридски е повод за две излагања – на Вера Стојчевска-Антиќ и на Илија Велев. Стојчевска-Антиќ пишува на тема: *Средновековнајта книжевност и традицијата на св. Наум Охридски* (87-92), при што го проследува уметничкото претставување на овој светец низ вековите, како и истражувањата за него со исцрпна библиографија. Посебно се задржува на култот за св. Наум како инспирација во современата македонска книжевност. Илија Велев во текстот под наслов: *Св. Наум Охридски – јо јовод 1100 јодии од нејовата смрт* (95-103) пошироко ја разгледува дејноста на Охридската духовна и книжевна школа и нејзината улога во втемелувањето на континуитетот на македонскиот културноисториски идентитет. Тој истакнува дека култот за св. Наум се темели врз неговата големата популарност, неговата слава и спомен меѓу верниците, духовништвото и творците на книжевните и на ликовните дела.

Последниот дел од зборникот содржи теми од областа на историјата, културата, фолклорот и традицијата. Блаже Ристовски во прилогот: *Сјо јодии од обидот на Мисирков, Појарсов и Теодосија да ојворат висока школа во Скопје* (107-114) изнесува низа историски податоци за обидот на овие тројца истакнати претставници на македонската интелигенција за отворање на првата Висока педа-

гошка школа во Скопје. Објаснети се историските околности во кои е направен овој обид, по кој, иако неуспешен, Скопје веќе почнува да се оцртува како културно-национален и политички центар кон кој се насочиле погледите на тројцата видни дејци од поновата македонска историја.

Ѓорѓи Чакарјаневски во прилогот на тема: *65 години од победата над фашизмот* (115-121) истакнува дека во историскиот процес предводен од македонските комунисти и патриоти со ослободителната борба против наци-фашизмот Македонија ја стекна својата државност. Текстот на Илија Ацевски: *Културниот идентитет во процесите на глобализација* (123-138) дава анализа на глобалната култура, информатичкото општество, културниот идентитет како последици од модернизацијата.

Во трудот на Сашо Додевски: *Улогата на Поверенството за просвета при Президиумот на АСНОМ и Министерството за народна просвета на Демократска Федерална Македонија во кодификацијата на македонскиот јазик, азбука и правопис 1944-1945 година* (139-151) преку низа архивски документи се покажува како остварувањето на идејата за унификација и употреба на македонскиот јазик и азбука не можело да се случи без постоењето на македонска држава и политички институции што го овозможиле реализирањето на тој процес.

Последниот текст *Погледи на грчките интелектуалци за Македонија во 19. и почетокот на 20. век* (153-161) е од Далибор Јовановски. Авторот пренесува ставови за Македонија на некои грчки интелектуалци во периодот што им претходел на Балканските војни.

На крајот на Зборникот е даден и адресар на сите учесници на минатогодишната летна школа.

Зборниците од серијата Предавања на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура се високоценета литература што често се цитира од македонистите и славистите во земјава и во странство. Веруваме дека и ова издание ќе го привлече вниманието на повеќе специјалисти.

Емилија Црвенковска

811.163.1:[091:003.349(497.7-82)"14"(049.3)
091:003.349(497.7-82)"14"(049.3)

Љупчо Митрески, МИНЕЈ БР. 936, Скопје 2010

Во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, како кн. 9 во едицијата Стари текстови, во 2010 год. излезе од печат трудот „Минеј бр. 936“ од д-р Љупчо Митревски. Монографијата е поделена на два дела. Во првиот дел посочениот минеј е јазично обработен, додека во вториот дел се приложени: прегледот на содржината, индексот на зборовите, текстот на минејот и десетина фотоснимки.

На почетокот во *Уводот* (9-12) се изнесени научните сознанија во врска со минејот, литургиска книга што содржи служби и други текстови посветени на црковни празници и на христијански светители. Проучувачите на овој литературен жанр утврдиле дека постојат три типа минеи: службен, празничен и општ. Во византиско-словенската традиција главно опстојувале два основни содржинско-структурни типа: Студискиот и Ерусалимскиот. Според изворите, словенскиот превод на минејот е направен кон крајот на X или во првата половина на XI век на јужнословенски терен, а најстариот познат македонски минеј потекнува од XII-XIII век и се чува во Софиската народна библиотека под бр. 36. Во продолжение на воведниот дел авторот ги наведува сите македонски минеи кои се чуваат во разни библиотеки. За подетална јазична анализа на овој вид зборник, д-р Митревски го одбрал *Службениот минеј за септември*, бр. 936, што се чува во Јагелонската библиотека во Краков, а како образложение за изборот го наведува податокот дека овој минеј „со својата големина и обемна јазична содржина ги содржи белезите на повеќето минеи од македонска провениенција“.

Во делот *Палеографска и графиска анализа* (13-24) се содржани основните податоци за овој ракопис и неговите графиски особености. Минејот бр. 936 содржи 166 листа хартија со текст поделен во две колони. Според нацртите на водените знаци употребени во ракописот, тој е датиран од третата четвртина на XV век. Пишуван е од еден писец со ситно полууставно кирилско писмо со ограничена илуминација, со неколку различни видови интерпункциски знаци и богат фонд на надредни знаци. Ракописот содржи и десетина записи од различен период. Записот на л. 166 го посочува манастирот Трескавец како место на препишување на ракописот.

Анализата на *Правописниите и фонетскиите особености* (25-34) потврдува дека Минејот бр. 936 е едноеров, безјусов ракопис со видливо влијание на српската правописна норма типична за македонската писменост во XV век. Во ракописот се следи тенденција за унификација на њ, н и њ, јотирање на носовките не е забележано, а под влијание на српската редакција се посочуваат примери со замена на ж/џ со оу/ю. Употребата на њ, н и л е обусловена од нивната позиција во зборот, а замената њ>є е мошне честа. Текстот на минејот се карактеризира и со голем број неконтрахираны вокали карактеристични за финалната позиција на зборот. Во врска со консонантскиот систем авторот заклучува дека Минејот бр. 936 се карактеризира со едначење по звучност и во коренот на зборот и на границите на морфемите. Епентетското л редовно се пишува, поретко се среќаваат и примери со упростени кон-

сонантски групи, појави што укажуваат на факторот на традицијата. Во врска со појавата на затврднување на меките консонанти, авторот наведува дека таа е во завршна фаза, поткрепувајќи го заклучокот со повеќе примери.

Морфосинтаксичките особености (35-52) на овој ракопис се претставени преку дефлексијата на именските зборови, конјугацијата, особеностите на неменливите зборови и на реченицата. Имено, за именките е карактеристично мешање на основите, најчесто во полза на *o*-основите, придавките се деклинираат според традиционалното деклинирање по *-o/-jo-* и *-a/-ja* основа, кај деклинирањето на личните заменките не се забележуваат фонетски или морфолошки одлики различни од старословенскиот канон. Митревски го потенцира присуството на номинативната форма *тон* за м.р. од заменката *тъ*, што се рефлектира и на современ план. И во дефлексијата на броевите не се забележани никакви отстапувања. Од именските форми на глаголот е забележана честата употреба на партиципите. Во однос на простите глаголски форми не се забележани иновации, додека кај сложените глаголски форми се следи зачестена употреба на перфектот и мошне мал број примери на кондиционал. Инвентарот на прилозите и предлозите и нивната употреба ја одразува состојбата карактеристична за старословенските текстови. Освен обичната негација, за *Минејот* бр. 936 е карактеристична и двојна и кумулативна негација, а со еден пример е потврдено удвојувањето на негацијата, појава карактеристична за современиот македонски јазик. *Минејот* бр. 936 изобилува со сврзници и партикули, но во вистинска служба на партикули се јавуваат само *же*, и поретко *аџе* и *бо*. Во однос на реченицата, Митревски издвојува неколку интересни појави кои укажуваат на нејзин веќе разрушен редослед. Карактеристично е удвојувањето на предлозите, појава карактеристична за современиот македонски јазик, потоа, кај синтагмите составени од глагол и кратка заменска форма се регистрирани повеќе примери каде што заменската форма се наоѓа пред глаголот. Исто така се регистрирани и неколку именски синтагми кај кои најпрво се среќава определбата па именката.

Лексичките особености (53-71) на *Минејот* бр. 936 се прикажани преку повеќе лексички наслојки. Најстариот лексички слој е претставен преку архаизмите, лексеми карактеристични за кирилometодиевската традиција, во кои освен словенската лексика значаен удел заземаат грцизмите кои највеќе се засведочени од богослужбената сфера, потоа семитизмите, моравизмите и германизмите. Митревски во монографијата со особено внимание ги разгледува ретките зборови, кои, според него, „претставуваат карактеристичен дел од ракописот“ затоа што ги потврдуваат сознанијата „не само за јазичните особености туку и за стилот на писарот“. Во анализата лексичкиот материјал на *Минејот* бр. 936 е споредуван со лексиката на библиските ракописи со македонска редакција и се издвоени ретки зборови со разлика само во афиксот, лексеми што се среќаваат само во обработуваниот ракопис и хапакс легомена, односно зборови со единична потврда. Во делот за зборообразување е понуден богат материјал класификуван според зборообразувачките суфикси. Особен впечаток оставаат големиот број новосоздадени сложенки кои го потврдуваат индивидуалниот пристап на писецот, како и многубројните сложенки образувани според грчки и словенски обрасци.

Заклучоците од јазичната анализа на *Минејот* бр. 936 се сублимирани во *Резимето* (73-74) во кое е нагласено дека обработуваниот *минеј* во поглед на јазичните особености ја потврдува македонската провениенција. Иако во периодот кога е препишуван ракописот била изразена српската црковна и јазична доминација, сепак

е забележителна тенденцијата на писецот на минејот да го „приспособи стилот и јазикот кон потребите на нарачателите на минејот“, потврдувајќи го притоа своето високо познавање на јазикот на сите нивоа. Неговата креативност највеќе се согледува во областа на лексиката и зборообразувањето.

Во продолжение на монографијата Минеј бр. 936 од д-р Митревски следува *Резиме на руски јазик (75-76)* и список со богата *Литература (77-80)*.

Вториот дел од монографијата го сочинуваат: *Прејлед на содржината* (83-110) каде што е прикажана целата содржина на обработуваниот ракопис, односно службите и кратките житија на светителите што се слават во септември, потоа *Индекс на зборовите* (111-140), каде што се наведени сите зборови што се регистрирани во минејот со соодветна граматичка определба, и *Текстоите на Минејот бр. 936 (141-307)* предаден во расчитана форма. На крајот на книгата се приложени *Снимки (309-318)* од ракописот.

Трудот Минеј бр. 936 од д-р Љупчо Митревски претставува само дел од мозаикот на досега проучените македонски црквенословенски ракописи. Овој ракопис со својата специфична жанровска содржина и јазично богатство ги збогатува сознанијата за јазикот на средновековната писменост и претставува неодминлив дел на палеославистичките проучувања.

Катица Трајкова

**Rosanna Benacchio, ВИД И КАТЕГОРИЈА ВЕЖЛИВОСТИ В СЛАВЈАНСКОМ
ИМПЕРАТИВЕ, Otto Sagner, München – Berlin 2010**

Оваа монографија на Р. Бенакио обработува една мошне важна тема во современата аспектолошка наука, а тоа е односот меѓу заповедниот начин и врзаноста на текстот со прагматиката, односно употребата на категоријата на учтивост со императивот кај словенските и некои од несловенските јазици, во случајот, грчкиот јазик.

Книгата има 209 страници. Структурно е поделена на три дела, кои, секој за себе, содржи вовед и две глави. На крајот од монографијата е даден заклучок, шематски приказ на употребата на императивот од глаголи од свршен и од несвршен вид, преглед на скратеници, библиографија и поимници на имиња, термини и јазици.

Авторката тргнува од ситуацијата во рускиот јазик и него го користи како појдовен материјал. Таа ја истражува употребата на категоријата учтивост со императивот во рускиот јазик и оттука извлекува еден мошне важен заклучок дека рускиот јазик, во споредба со другите словенски јазици, во вакви случаи налага употреба на несвршениот вид. Како појдовни оперативни поими во анализата се користат следниве: „позитивна“ учтивост и „негативна“ учтивост. Со „позитивна“ учтивост авторката означува солидарност меѓу зборуваачот и слушачот, неформалност и помала дистанцираност. И спротивно, со „негативна“ учтивост таа означува помала солидарност меѓу зборуваачот и слушачот, поформален пристап и поголема дистанцираност која може да прерасне и во „грубост“.

Во рускиот јазик, императивот од глаголи од несвршен вид се користи почесто отколку во другите словенски јазици и е пошироко застапен во ситуациски и стилски употреби, при што со него се означува „позитивната“ учтивост. Употребата на императивот од глаголи од свршен вид, пак, е фокусирана на илокутивната сила на говорниот чин на резултативниот момент на дејството, и во таа смисла, се употребува како своевидна „посредна/не-непосредна“ форма што ѝ припаѓа на сферата на „негативната“ учтивост.

Белорускиот и украинскиот јазик, во најголема мера, се однесуваат како рускиот јазик. Бугарскиот покажува поинаква ситуација. Овде императивот од глаголи од несвршен вид регуларно се употребува само за изразување на значењата на многукратноста, а како неутрална форма во бугарскиот јазик се јавува свршениот вид, што значи дека несвршениот вид се прима како маркирана форма. Во македонскиот јазик експанзијата на свршениот вид е посилна отколку во бугарскиот и може да се каже дека покажува слична ситуација со српскиот и со хрватскиот јазик. Свршениот вид, практично, се јавува како единствена форма што може да се употреби (со исклучок на случаите што покажуваат многукратноста). Српскиот и хрватскиот јазик се карактеризираат со уште поголема распространетост на императивот од глаголи од свршениот вид. Во словенечкиот јазик експанзијата на свршениот вид има највисок степен, дури свршениот вид може да се употреби и при искажување на многукратноста. Словачкиот и чешкиот јазик, исто така, се карактеризираат со

поголема распространетост на императивот од глаголи од свршен вид: многукратноста може да се искаже и со свршен вид, иако почесто се употребува несвршен. Горнолужичкиот и долнолужичкиот јазик покажуваат блискост со словенечкиот јазик, во однос на употребата на императивот од глаголи од свршен вид. Сликата во полскиот јазик донекаде се разликува од другите западнословенски јазици и во извесна мера е блиска со ситуацијата во рускиот јазик.

Споредбата со грчкиот јазик, како јазик што има морфолошки вид, потврдува дека прагматиката има главна улога кога категоријата начин (императивот, како најзначаен нејзин експонент) се остварува во јазичниот текст. Делумно, во новогрчкиот јазик, исто така, се гледа експанзија на свршениот вид – ситуација слична со онаа во западнословенските и јужнословенските јазици.

Оваа монографија има една многу важна вредност за современата аспектологија: таа ни потврдува дека современата аспектологија не смее да се врзе за словенските јазици заради нивното морфолошко изразување на видот (аспектот), туку дека видот претставува една универзална семантичко-лексичка категорија, додека нејзиното изразување на површинскиот текст зависи од јазик до јазик, односно од припадноста *grossomodo* на јазичното семејство. Затоа, оваа книга топло им ја препорачуваме на македонистите и на другите слависти што се занимаваат со прагматиката и со граматиката на видот, но, исто така, и на лингвистите од другите области.

Људмил Спасов, Борче Арсов

811.163.3 ' 373.421(049.3)

**Симона Груевска-Маџоска, ЛЕКСИЧКА СИНОНИМИЈА
ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК, Скопје 2009**

Во 2009 година во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ излезе од печат книгата „Лексичка синонимија во македонскиот стандарден јазик“ на авторката Симона Груевска-Маџоска и претставува дел од нејзината докторска дисертација одбранета во 2006 година. Станува збор за сериозен научен труд, кој, според начинот на кој е конципиран и реализиран, пленува со својата темелност, со прецизно разработена аргументација; во него следиме цврсто изграден и јасно искажан став за проблематиката што била предмет на повеќегодишно проследување. Идејата или предизвикот за авторката да се зафати со истражување, споредување, (или сопоставување) на испреpletени (изнаслоени) параметри што се незаобиколен дел од јазичната дејствителност, како и желбата да даде свој конкретен придонес во класификацијата на синонимите, во нивната систематизација при што треба да се имаат предвид многубројни разграничувачки признаци на лексемите во различни контексти, пред сè (но не и единствено) на современ план – предизвикува восхит, а резултатите од вложениот труд изнудуваат длабока почит кон нејзиното дело. Сите што ќе бидат заинтригирани да се запознаат со содржината на оваа книга ќе се уверат во редица доблесни придобивки – воопшто – за македонската наука за јазикот; ова е дело што ни недостасуваше – а според опфатот и длабочината на елаборацијата – незаобиколен монографски труд од оваа област. Чувствуваме потреба да кажеме дека е несекојдневна храброст, особено кога го прави тоа само една личност, да се направи макар и обид, а овде имаме оформен резултат, да се расветли нејасната граница меѓу истоименоста, истозначноста, алтернативноста, варијантноста, (не)можноста за меѓусебна заменливост на зборовите во различни комуникативни контексти... Авторката се нурнува во сложена проблематика со „океански“ димензии ...

Основната цел на истражувањето, како што вели авторката во воведот, „е практична, а тоа е поставување темел за изработка на речник на синоними во македонскиот јазик. Лексикографското регистрирање и толкување на синонимите во различни видови речници им го олеснува пристапот до нив на сите што настојуваат добро да го познаваат македонскиот јазик, како и на оние што се занимаваат со негово проучување. Синонимите коишто се вклучени во толковните и во двојазичните речници, пред сè, имаат функција на уточнување и објаснување на значењето на определен збор, но во таквите речници сепак не може да се добие јасна претстава за синонимското богатство на македонскиот јазик. Богатството на синоними во даден јазик сведочи за високиот степен на неговиот развој, а изработувањето речник на синоними со однапред разјаснети дилеми ќе придонесе за неговиот квалитет“.

Книгата е компонирана од четири тематски целини:

I. Синонимијата како предмет на лингвистичко истражување, каде што е даден богат преглед на сфаќањата на еминентни лингвисти за односната проблематика.

II. Синонимијата во различни научни дисциплини, каде што се претставени толкувањата за синонимијата во рамките на филозофијата, на логиката и на стилистиката.

III. Теориски пристап кон синонимијата, каде што се дава преглед на дефинициите на значењата и се наведуваат причините за појавата на синоними во јазикот, како и критериумите според кои тие може да се утврдат.

IV. Синонимијата од лексикографски аспект, каде што е даден преглед на историскиот развој на речниците на синоними, а извршена е и класификација на речниците со придружни согледувања за синонимијата како метајазично средство во лексикографската работа.

Во првиот дел од книгата, авторката се задржува на синонимијата како предмет на лингвистичко истражување и дава исцрпна анализа на најважните истражувања посветени на синонимијата. Исцрпниот преглед на авторите и литературата го олеснува секое натамошно занимавање со синонимијата, бидејќи на едно место се претставени повеќето референтни автори. Тука се дадени различните дефиниции на синонимијата од кои понатаму, како што смета авторката, произлегуваат и разликите во сфаќањето на синонимијата како појава.

Во вториот дел од книгата се разгледува односот на синонимијата со различни научни дисциплини, а особено односот на синонимијата и филозофијата, потоа синонимијата и логиката и синонимијата и стилистиката. За голем број стилистичари, особено за тие што се почитувачи на делото на Шарл Бали, токму синонимијата е средиштен проблем на стилистиката, односно „не треба да се заборави дека синонимијата е појава на сите нивоа на јазикот и во сите облици на јазичното раслојување, а и важна карактеристика на сите функционални стилови во кои е носител на разновидноста“.

Во третиот дел се изложува теорискиот пристап кон синонимијата. Во поглавјето посветено на видовите значења, авторката дава дефиниција на значењето како „**претстава за некој предмет или појава од надворешнојазичната стварност што се добива во свеста при слушање или читање на некој збор (или, пошироко, текст)**“. Понатаму, Груевска-Маџоска значењето го дели на основно (примарно, главно) и пренесено (секундарно, вторично). Значењето и употребата на зборовите таа ги одделува како посебна категорија при анализата на прашањето на синонимијата. Според неа, „две лексеми можат да бидат семантички еднакви, но не и функционално, односно при слушањето или читањето на две лексеми може да добиваме иста претстава во свеста, но не и да ги употребиме во ист функционален стил“. Во продолжение авторката потенцира дека „за проучување на синонимијата треба да се разгледува семантичката страна на зборот, односно неговото значење, а стилистиката е таа што треба да ги утврдува стилистичките разлики меѓу синонимите“.

Во второто поглавје од овој дел е дадена дефиниција на синонимите како „зборови различни по гласовниот состав, но исти по значење“. Авторката ги дели синонимите на целосни и делумни. Целосните синоними се поклопуваат целосно во семантичката структура, а делумните делумно. На пример, еднозначните синоними ќе бидат целосни синоними, а повеќезначните синоними, доколку се поклопуваат во сите значења, ќе бидат целосни, а доколку се поклопуваат во едно или повеќе значења, но не во сите, ќе бидат делумни синоними. Според Груевска-Маџоска,

единствен критериум во определувањето на синонимите треба да биде еднаквоста на значењето (а не блискоста или сличноста).

Како причина за појава на синоними во јазикот авторката ги наведува: повеќезначноста на зборовите, зборообразувањето, заемањето лексеми од други јазици, навлегувањето на дијалектизми во стандардниот јазик, застарените зборови и еуфемизмите.

Во врска со различните критериуми за синонимност, авторката прави нивна критичка анализа и смета дека единствен критериум е еднаквоста на значењата, без разлика дали станува збор за целосно семантичко совпаѓање на ниво на целосните структури на лексичките единици или само во одредени значења.

Авторката ја прифаќа класификацијата на Бережан и ги класификува синонимите во две групи – целосни и делумни синоними, кои се реализираат во пет основни модели:

1. Двата збора се еднозначни, односно моносемични и нивните значења се совпаѓаат;
2. Двата збора се повеќезначни, односно полисемични и целосно се совпаѓаат во сите семантички варијанти;
3. Едниот збор е еднозначен, а вториот повеќезначен и првиот барем во едното значење со совпаѓа со вториот;
4. Двата збора се повеќезначни и една семантичка варијанта од првиот се совпаѓа со една семантичка варијанта на вториот и
5. Двата збора се повеќезначни и неколку семантички варијанти од едниот се совпаѓаат со неколку семантички варијанти на вториот.

Уште едно прашање за кое лингвистиката има различни одговори е прашањето за истокоренските зборови со различни афикси. Во ова поглавје авторката дава преглед на различните сфаќања, а самата смета дека при разгледувањето на синонимијата „сосема е оправдано да се вклучат и оние лексички единици кои од зборообразувачки аспект се нарекуваат варијанти на една лексичка единица“.

Во врска со прашањето за синонимските редови и изборот на заглавниот збор, авторката смета дека при практичната обработка на синонимните единици во речници неопходно е тие да бидат претставени во синонимски редови и еден член од синонимските редови треба да биде заглавен за да нема нивно повторување на повеќе места во речниците.

Груевска-Маџоска нагласува дека при истражувањето на синонимијата е неопходно да се утврди нејзиното место во однос на другите појави карактеристични за лексичкиот состав за јазикот, како и нивните заемни односи.

За утврдување на синонимијата авторката го предлага и методот на семантичка анализа со чија помош обично се сопоставуваат единици врз основа на присуство или отсуство на определен признак. На тој начин, според авторката, разликите меѓу квазисинонимните единици се утврдуваат со бројот на разликувачките елементи. Методот на семантичка анализа претпоставува разложување на концептуалното поле на елементарни семантички компоненти или минимални конститутивни единици наречени семи. Семите служат како семантички диференцијални признаци својствени на единиците на концептуалното поле.

Понатаму, авторката ги разгледува парадигматските и синтагматските односи на синонимите, а од функционален аспект смета дека синонимите претставу-

ваат различни манифестации на една лексема, односно инваријанти во речничкиот состав на јазикот.

Последното поглавје од третиот дел е посветено на појавата на синонимија меѓу изворни зборови и заемки и се дадени редица примери на вакви синонимни низи, како на пр.: капар – аванс – аконтација; гувернанта – дадијарка – дадилка; амблем – симбол – знак – ознака итн.

Во четвртиот дел се разгледува синонимијата од лексикографски аспект. Даден е преглед на историскиот развој на речниците на синоними, типовите речници на синоними и се разгледува синонимијата како метајазично средство во лексикографската работа. По заклучните белешки, приведена е богата користена литература.

Книгата „Лексичка синонимија на македонскиот стандарден јазик“, уште еднаш да нагласиме, е значајно дело од македонската наука за јазикот. Како што наведува и самата авторка, ова истражување претставува темел за изработка на речник на синоними во македонскиот јазик. Тоа е следниот голем предизвик, а резултатите што се изнесени во оваа книга се одлична основа и своевидна гаранција дека Симона Груевска-Маџоска ќе успее да ја реализира својата замисла.

Томислав Треневски

811.163.3 ' 373.45(062)(049.3)

811(497) ' 373.42(062)(049.3)

СТАНДАРДНОЈАЗИЧНАТА НОРМА И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ЈАЗИКОТ И ИДЕНТИТЕТОТ

(Зборник од трудови од 14. научен собир,
20. книга од едицијата *Јазикот и денешен*)

И минатата (2010) година на 15 април, во знак на почит кон делото на Благоја Корубин, овојпат инспирирано од неговиот интерес за стандарднојазичната норма во практиката, во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, се одржа уште еден научен собир, четиринаесетти по ред, на кој беа поставени две теми:

1. Стандарднојазичната норма и македонскиот јазик и
2. Јазикот и идентитетот.

Резултат од овој научен собир е Зборникот од трудови *Стандарднојазичната норма и македонскиот јазик – Јазикот и идентитетот*. Објавен е како 20. книга од едицијата *Јазикот и денешен* и во него има вкупно 21 прилог. Четиринаесет од нив ја разработуваат темата за *Стандарднојазичната норма и македонскиот јазик*, а седум прилози се однесуваат на втората тема, *Јазикот и идентитетот* – тема што е многу актуелна последниве години, особено во контекст со актуелното прашање во врска со името на државата Македонија, тема која вклучува повеќе аспекти: историски, политички, социолошки, фолклорен, литературен, културолошки итн.

На оваа тема, авторка на првиот прилог од Зборникот со наслов *Основниот лексички фонд на македонскиот јазик и идентитетот* е **Снежана Велковска**. Таа преку анализа направена врз основа на досегашната литература по ова прашање, ТРМЈ и РМЈ со српскохрватски толкувања и по релативно слободна проценка заклучува дека 80 % од ОЛФ во македонскиот јазик е од словенско потекло, наспроти силно балканизираната граматика, граматичка структура која со многу елементи се доближува до балканските несловенски јазици.

Ленка Татаровска во статијата *Светот како име – Јазикот, Името, Идентитетот* своето истражување го насочува кон една споредбена теза на творечки изблик и активно изразена самосвест, земена од просторновременското општење со фолклорот.

Во прилогот насловен како *Македонскиот јазик и македонскиот идентитет* од авторите **Људмил Спасов, Борче Арсов, Александар Љ. Спасов** по направената анализа на моделот на идеалниот идентитет со шема: 1. еден етнос (народ) (едно генетско потекло); 2. една нација; 3. еден јазик; 4. една религија; 5. една територија и 6. една држава (според Брозовиќ), модел кој според авторите *и не постои во праксата*, следува опсежна анализа на последиците од доследната примена на односниов модел и моделите прифатени на националниот и на јазичниот идентитет во државите настанати по распаѓањето на Турското Царство. Потоа се проследува идеологијата на Крсте Мисирков и македонскиот национален и јазичен идентитет, идентите-

тот и идеологијата на мултикултурализмот и моделот на XXI век. Во статијата се изведува ставот дека мултикултурализмот, како облик на етно-лингвистичко-религиозен модел на соживот, е појдовна основа, јадро во создавањето на идниот идентитет на македонската нација, а македонскиот јазик е важна алка и составен дел на македонскиот државен идентитет.

Васил Дрвошанов пишува за *Македонскиот идентитет на Гораниите изразен преку јазикот*. Тргувајќи од премисата дека лексиката од сферата на роднинските односи има длабоки историски корени, авторот ги анализира називите за *мажот* и *за жената* и изведенките од нив (*маишки, мажов, маишина, мажи, омажи, премажи, немажена и премажена; женски, (се) ожени, се зажени, женети и неженети*), релевантни од дијалектолошки аспект, и при тоа ја потврдува исконската поврзаност на горанскиот говор со македонскиот дијасистем, односно го потврдува фактот дека Гораните преку јазикот го изразуваат својот македонски идентитет.

Во статијата *Традицијата, идентитетот и идентитетот на македонскиот јазик*, **Лидија Тантуровска** се задржува на тоа како се гледа на идентитетот на македонскиот народ однадвор, гледиште кое, според авторката, не треба да има пресудно значење. Таа прави опсежна анализа на една студија од Филип Шашко (од универзитетот на Висконсин-Милвоки САД) во која е направен преглед на повеќе од 40 текстови од американската и британската историографија, што го разгледуваат прашањето за потеклото на современа Македонија.

Симона Груевска-Маџоска во прилогот *Јазичната норма и идентитетот* обрнува внимание на прашањата: Што претставува идентитетот?, Која е улогата на јазикот во овој контекст?, Каква е врската меѓу јазичната норма и идентитетот?, односно Зошто е важна нормата за прашањето на идентитетот?, потенцирајќи дека *јазичната норма не треба да се сфаќа како забрана или нешто што укажува нешто не смее во јазикот, туку како нешто што укажува на тоа што може во јазикот, кои се изразни можности што ги поседува, а најважните компоненти во зачувувањето на посебност на еден јазик е токму нормата*. Потоа се осврнува на прашањата: Што се случува денес со јазичната норма? и долгорочно гледано, Кон што води ваквата ситуација и што треба да се направи?

На поставената тема *Јазикот и идентитетот* како последен прилог се јавува статијата на Јованка Денкова: *Губењето на идентитетот во македонската научно-фантастична книжевност за деца и млади*. Авторката го разгледува прашањето на личниот идентитет на еднката во современата македонска научно-фантастична книжевност за деца и млади. Денкова истакнува дека утопијата или својата замислена земја, авторите обично ја сместуваат надвор од познатиот географски простор и надвор од историските рамки, а животот, односно однесувањето и емоциите на луѓето, се строго контролирани и управувани.

Прилозите што следуваат во Зборникот (вкупно 14) се однесуваат на темата *Стандарднојазичната норма и македонскиот јазик*. Во нив се разработуваат прашања поврзани со стандардниот јазик, а прашањата од ваков карактер во науката за јазикот секогаш како да заземаат посебно место.

Првиот прилог на оваа тема под наслов *Македонската стандардно-јазична норма денеска* е на **Блаже Ристовски**. Во еден видлив процес на разградување на македонскиот јазик, кој е основен белег на нашиот етнокултурен идентитет, авторот на статијата укажува дека не можеме и не смееме да бидеме помирени со некои девијантни јазично-правописни појави во нашето општество што се закоренуваат во нашата јавна реч, зашто како што вели тој „...појавиите од лексичка природа не претставуваат веќе особен проблем, но сериозно се загрозува структурата и духот на нашиот јазик со некои појави конструирани во синтаксата (ја и во морфологијата)“, што, според Ристовски, се *диво месо во изворната македонска реченица*. Токму затоа авторот укажува на потребата од ново активирање на стручната јавност, односно потребата за формирање на една официјална државна Правописна комисија што перманентно би го следела развојот на современиот стандард и, по стручни и јавни расправи, би укажувала на девијантните појави и би предлагала конкретни решенија.

На еден мал, но актуелен сегмент од проблематиката на конгруенцијата, односно на согласувањето на елементите во сложениот глаголски прирок, се задржува **Живко Цветковски** во статијата *Уште нешто за конгруенцијата*. Поради актуелноста и инвентивноста на новинарскиот потстил, авторот како предмет на анализа зема примери од дневни весници. Осврнувајќи се на модалните глаголи *може, мора* и *сmee* во состав на сложениот глаголски прирок, кои често предизвикуваат двоумење во однос на согласувањето по лице и број со да-конструкцијата, Цветковски, имајќи ја предвид сета сложеност на модалните глаголи, дури и во однос на нивното изделување како посебна подгрупа на глаголски лексеми, смета дека не треба да се очекува подобрување во практиката, бидејќи се работи за материја во која посебно доаѓа до израз слободата на избор, личното, субјективното.

Во прилогот *Диференцијална Граматика – припрема и употреба – Иновативни пристапи у настави мајтерњеџ језика на дијалектском језичком подручју*, авторите **Јаворка Маринковић** (Врање) и **Борислав Првуловић** (Ниш) констатираат дека Диференцијалната граматика како лингвометодско дело составено од граматички опис на јазичната структура на одреден дијалект и методски упатства за надминување на разликите и воспоставување на релација меѓу локалниот народен говор (во случајов станува збор за призренско-тимочкиот дијалект) и стандардниот (српски) јазик има незаменлива употребна вредност во процесот на усвојување на стандардниот јазик во определено дијалектно подрачје. Имено, компетентноста успешно да се предава еден од основните школки предмети, Српски јазик, во дијалектна средина, наставниците/учителите не можат да ја стекнат без познавање на диференцијалната граматика на даден/одреден говорен тип. Во таа смисла диференцијалната граматика има значајна улога во психолошкото и естетското воспитување на ученикот кој, изучувајќи ја граматиката на локалниот говор, осознава дека не постојат убави и неубави јазици; односно дека дијалектот е подеднакво убав и вреден како и стандардот.

По краткиот историски вовед во врска со прашањето за нормата и науката за јазикот, **Виолета Николовска** во своето излагање *Нормата и македонската наука за јазикот* се осврнува на актуелната состојба во која функционира нормата на македонскиот стандарден јазик, поточно речено, на сти-

хијата во врска со развојот и употребата на нормата. Во таа смисла, а со цел да се засилат активностите за негување на стандарднојазичната норма, Николовска апелира на воспоставување комуникација и координација меѓу државните институции и стручњациите од областа на науката за јазикот и посебно од македонистиката.

Статијата *Јазичен туризам и јазична глобализација врз конкретни примери од современиот македонски јазик* на **Ана Лазарова-Никовска** и **Љубица Кардалевска**, претставува синхрониска анализа на состојбите на македонскиот јазик во однос на употребата на заемките, како од аспект на нивната општествена функција, така и од семантички аспект. Целта на ова истражување е преку анкета да се види дали македонскиот граѓанин се справува со прогресивната јазична глобализација, поточно колку и како испитаниците (анкетирани се 80 студенти од Универзитетот ФОН со средна возраст 20 години и 36 граѓани со средна возраст 65 години) ги разбираат заемките приведени во анкетата.

Раното учење и подучување на јазикот во образовниот систем потпомага во оспособувањето на децата за правилна употреба на сопствениот јазик, односно за стекнување јазично знаење. Јазичната компетенција е значајна и за совладување на другите наставни предмети, но и општо за индивидуалната јазична култура, заклучува **Билјана Маленко** во прилогот *Јазичната компетенција кај децата од рана возраст*.

Во статијата со наслов *Стандарднојазичната норма на македонскиот јазик и транскрипцијата на турските лични имиња*, **Марија Леонтиќ** го насочува своето внимание на проблемите што се јавуваат при транскрипција на турските лични имиња во македонскиот јазик. Авторката ја истакнува неопходноста од доуточнување и дополнување на правописните правила во оваа област.

Лилјана Пандева го зафаќа проблемот на *Употреба на големата буква во реклами и во огласи*, проблем кој, според Пандева, е многу поголем отколку што изгледа. Преку голем број примери, поттикната од „...најблажо кажано злоупотреба на големата буква во македонскиот јазик...“, таа подвлекува дека основното правописно правило за употреба на големата буква, всушност е резултат на недоволното познавање на сопствениот – мајчиниот јазик, и секако на навлегувањето на новите зборови кои не се ни преведуваат, туку се пренесуваат онака како што налагаат правописните правила на јазикот од каде што се преземаат.

За некои карактеристики на составите со функција на рестриктивна апозиција што означуваат називи на институции во кои се чувствува силно влијание од моделот во англискиот јазик, односно за тоа дека промената на збороредот во синтагмите може да предизвика промена во статусот на општата именка во состав на синтагмата, што, од друга страна влијае, врз употребата на членот како на пр: *Алфа телевизија, Сиел телевизија, Прокредит банка, Фон Универзитет, Њујорк универзитет, Мит универзитет, Тинекс маркетинг, Кам маркетинг* итн., пишува **Лилјана Митковска** во статијата *За употреба на составите од типот „МИТ универзитет“*. Авторката укажува на тоа дека влијанието на англискиот јазик е видливо и во правописот на вака преструктурираните синтагми, што доведува до промена на целиот систем на правописни правила.

Елена Јованова-Грујовска се зафаќа со разгледување на *Ситуационата употреба на лексиката со субјективна оценка*. Таа го застапува мислењето дека нормите на однесување во општеството се отсликуваат во нормативната и ситуационата употреба на лексиката со субјективна оценка како значаен дел од јазикот, што, секако, е резултат на традицијата, обичаите и стереотипите, но и од современите сфаќања.

Прашањето за употребата на стандарднојазичната норма во сферата на козметологијата го засегнува **Снежана Веновска-Антевска** во *Македонскиот јазик во салоните за убавина*. Врз голем број примери од рекламни материјали достапни во скопските козметички салони, рекламни летоци во дневниот печат и сл., Веновска-Антевска укажува на фактот дека еден голем дел од оваа лексика е туѓа и неадаптирана (Хербал дрим; Фрути лифтинг пауер; Авјанда масажа и сл.), без фонетска транскрипција и без транслитерација, а комбинираната употреба на кирилицата и латиницата е секаде присутна (како на пр. Менхетен-Бјути центар; Пасаж, Уна Перла итн.).

Катица Топлиска-Евроска го насочува вниманието кон темата *Околу нормирањето на некои ѝоновни јадења во македонската кујна*. Анализирајќи ги лексемите *асѝик, буриѝос, њоки, кнегла, крокеѝ, руѓа, ѝурнедо, миѝони* и *мафини*, авторката нагласува дека тие се регистрирани во изданието *Современ ѝоѝвач* од 1967 год. (што значи дека и не се толку нови) и мисли дека подобро би се изразиле ако синтагмата *ѝоновни називи на јадења* се замени со синтагмата *неѝтрадиционални јадења ѝрифайени во македонската кујна*. Анализата на гореспомнатите именувања според Топлиска укажува на тоа дека лексиката од лексичко-семантичката област кулинарство има тенденција на стабилизирани употреба и прифаќање во македонскиот јазичен систем за разлика од лексеми од други сфери на употреба.

Тргувајќи од фактот дека модалните зборови се однесуваат на доменот на текстот, а не на доменот на реалниот свет, **Елени Бужаровска** во статијата *Значењето и употребата на односно во сѝандардниот македонски јазик* констатира дека овој модален збор во неговите четири значења има функција на реченичен или текстуален оператор што изразува два вида логички односи: дисјункција меѓу два елемента со различни референти и избор меѓу два истоветни или слични елементи што се однесуваат на ист референт.

Предмет на анализа на последната статија во Зборникот се лексемите со кои се именува „*млад, неженет маж*“ во македонскиот јазик. Авторката **Еленка Стоевска-Денчова** ја проследува етимологијата и употребата на односните именувања во стандардниот јазик и во македонските дијалекти и заклучува дека лексемите *момче, младич, дечко, јунак* се од словенско потекло и тие доминираат во дијалектите, додека заемките, односно турцизмите *ерѓен и беќар* се архаизираат, а нивната употреба е сѝ поограничена.

Преку традиционалната манифестација *Денови на Блаѓоја Корубин*, 14 години наназад, во овој период од годината се потсетуваме и го чувствуваме големиот придонес на Корубин во македонската наука за јазикот. Зборникот *Сѝандарднојазичната норма и македонскиот јазик – Јазикот и идентитетот* што денес го промовираме, всушност, е уште еден доказ за напредокот и за достигнувањата во оваа област, уште еден доказ за тоа дека научните трудови на оној од кого учиме се непресушна инспирација за нови продлабочени и споредбени истражувања во областа на македонската лингвистика.

811.163.3 ' 282 ' 373.46:61(049.3)

Лилјана Макаријоска, ЛЕКСИКАТА ОД ОБЛАСТА НА ИСТОРИЈАТА НА МЕДИЦИНАТА

Во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје како кн. 70 во едицијата Посебни изданија, во 2011 год. излезе од печат трудот „Лексиката од областа на историјата на медицината“ од д-р Лилјана Макаријоска. Монографијата суштински содржи две обемни студии: *За анатомската лексика и Кон лексиката од областа на историјата на медицината*. На почетокот од книгата е поместен Вовед, а по студиите следуваат: Заклучок, Извори, Кратенки за посочуваните речници, енциклопедии, Литература и Индекс. Делот насловен како Прилог содржи претстави од македонскиот фрескоживопис на кои се прикажани мотиви од Библијата поврзани со исцелувањето.

Во **Воведот** (9–15) се изнесени основните цели на лексичко-семантичката анализа на лексиката од областа на историската медицина. Ракописите од средновековниот период, почнувајќи со дејноста на св. Климент и Наум Охридски, се богати со податоци за многубројните манастири каде што се препишувале медицински списи во кои „се преточувало многувековното искуство и се собрани искуствата и здравствената култура и наследство на народите кои живееле или минувале на овие простори“. Според авторката, овие текстови се мошне значајни зашто содржат богат материјал преку кој може да се следи развојот на медицината во определен период, а многубројните називи на средства употребувани при лекувањето и народните имиња на растенијата, освен лингвистичка имаат и голема културолошка вредност. Лексичкиот материјал е користен од повеќе извори: базата на проектот „Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција“ што содржи 29 ракописи со библиска и небиблска содржина, потоа црковнословенски текстови со различна содржина (кормчија, еухологиум, патерик, ерминии, кодици), грамоти, записи, повеќе македонски лекарственици и зборници од различен временски период.

Во делот насловен како *За анатомската лексика* (17–93) е изложено лексичкото богатство на анатомската лексика што се среќава во текстовите што се предмет на ексцерпција. Тука се забележани сите лексеми со кои се именуваат деловите од човечкото тело, нивната семантичка содржина, зборообразувачката варијативност и нивната фразеолошка употреба. Во врска со обработуваната тематика прво се посочуваат различните извори преку кои се објаснува потеклото на човекот, пред сè библиското сфаќање и антрополошките проучувања. Потоа следува анализа на анатомската лексика поделена во тематските целини: *делови на глава-та, делови на вратот, делови на шруцот, делови на екстремитетите, оштетени делови на телото*. Заклучоците од анализата на номинацијата на деловите од човечкото тело укажуваат дека тие припаѓаат на речничкиот фонд со општословенско и прасловенско потекло и нивната семантичка содржина и на историски и на современ план се реализира со потполна еквивалентност. Споредбата со дијалектолошкиот материјал покажува дека нивниот број е зголемен со повеќе деривациски модели, а на современ план, пак, се следи нивна проширена семантика (на пр. за рака, брада, нос, срце итн.), дел од нив нашле употреба во географската терминологија

(на пр. уста, нос, пазуви), во ботаничката терминологија (на пр. колено, жила), во математичката терминологија или пак се термини од областа на физиката (на пр. тема, тело), а некои се дел од народната мерна терминологија (на пр. лакот, дланка).

Кон лексиката од областа на историјата на медицината (95–374) е вториот дел од монографијата. Лексичката граѓа во овој дел е групирана во четири големи раздели: *маѓиски востанувања, фитотерапија, болести и лекување*. Секој раздел е поделен на повеќе подраздели тематски групирани.

Во првиот раздел се опфатени лексеми кои укажуваат на магиските дејства при исцелувањето, баењето, истерувањето на злите духови, стравот, болестите, растурањето црни магии, гатањето и претскажувањето, употребата на магиската моќ на одредени делови од облеката, магиското дејство на некои предмети, култни камења, свети места, небесни тела, различни магиски постапки и формули.

Незаобиколни елементи во лекувањето секако се флората и фауната. Со особено внимание се користела фитотерапијата, лекувањето со билки, за која се сметало дека ги намалува болките и ги залечува раните. Во разделот фитотерапија се опфатени сите називи на градинарските, овошните, житните растенија и нивните делови, називите на цвеќиња, називите на растителните масла, потоа називите на лековите од животинско потекло, називи на минерали, метали, неметали и хемиски соединенија.

Во врска со болестите се потенцира дека дел од средновековните медицински сознанија се заблуди и празноверија, а дел од начините на лекување имаат сугестивен карактер. Една народна дијагноза опфатела повеќе различни болести со слични симптоми. Овде во овој раздел, болести, називите на болестите се класификувани тематски, односно за секој орган на човековото тело се прикажани болестите поврзани со него. Така се издвоени: кожните болести, болестите на коските и мускулите, на стомакот, на крвните садови, болестите на главата, болестите на очите, ушите, носот, грлото, устата и забите, болестите на органите за дишење, заразните болести и епидемиите. Во текстовите се засведочени и лексеми со кои се именува здравјето и оздравувањето.

Јазичната анализа на ексцерпираниот материјал покажува дека лексиката од областа на историјата на медицината има словенски карактер. Забележан е мал број заемки, претежно грцизми и турцизми. На ниво на зборообразувачката анализа е забележано присуство на поголем број префиксни образувања, голем број придавки изведени од соодветни називи и, исто така, е документиран голем број сложени зборови. Називите од областа на историјата на медицината се дел од речничкиот фонд на македонскиот стандарден јазик, а уште подобро се чуваат во дијалектите. Нивната номинација е поврзана со различни фактори, некои се именувани според патолошките промени на органите (на пр. гуша, жолтица), некои се именувани врз основа на изворот на болеста (на пр. кучешка болест) или пак се именувани во зависност од исходот на болеста (на пр. буица). Истражувањата на лексиката во оваа област резултираат со заклучокот дека средновековните текстови, особено лекарствениците, содржат богат фонд лексика од областа на медицината, со интересни податоци за начините на лекување, со многубројни совети и препораки за лекување со билки, со разновидни рецепти. Овие текстови, освен за историјата на медицината, особено се значајни и за историската лексикологија.

На крајот од монографијата се наведени Изворите од кои е ексцерпиран презентираниот материјал, потоа следуваат Кратенките на користените речници и

енциклопедии, богат список на Литература, Индекс на заглавни зборови што овозможува детален увид во материјалот и делот Прилог во кој се прикажани претстави од фрескоживописот од македонските цркви и манастири со мотиви на исцелување.

Анализата на лексиката во македонските средновековни ракописи преточена во книгата „Лексиката од областа на историјата на медицината“ од д-р Лилјана Макаријоска претставува значаен прилог не само за историјата на македонскиот јазик туку и за историјата на медицината воопшто, затоа што во неа е проследен еволутивниот развој на народната медицина низ вековите.

Катица Трајкова

**Симона Груевска-Маџоска,
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИ ОГЛЕДИ, СКОПЈЕ 2010**

Во 2010 година, во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, излезе од печат книгата „Социолингвистички огледи“ на авторката Симона Груевска-Маџоска, како книга број деветнаесет во едицијата „Јазикот наш денешен“.

Во трудот, на стотина страници се поместени дваесет и пет текстови поделени во два дела. Првиот дел содржи тринаесет текстови во кои се обработуваат различни теми.

Во првиот текст со наслов „Техно-култура на говорот“ се обработува јазичниот израз на популацијата која ја поврзува слушањето електронска музика или, поточно, техно-музика. Во воведот на текстот авторката дава кратко објаснување за потеклото и за карактеристиките на овој музички правец и потоа се задржува на спецификите на овој јазичен израз во однос на сленгот.

Вториот текст е посветен на јазичниот израз на една друга социјална група, а тоа се бизнисмените. Во овој текст авторката го анализира степенот на влијание од англискиот јазик врз нивниот јазичен израз и појавата на интерференција, односно преклопување на македонскиот и англискиот јазик.

Третиот текст се однесува на комуникацијата на младите преку Интернет и СМС-пораки. Во овој тип на комуникација, освен големото присуство на зборови од англиско потекло и од скопскиот сленг, карактеристична е и употребата на т.н. емотикони и на разни скратеници од англискиот, но и од македонскиот јазик.

Во текстот насловен како „Јазикот на стрипот“, авторката ги разгледува особеностите на јазикот што се употребува во директниот говор на ликовите и за објаснување на дејството во стрипот. На крајот на текстот е даден кус историјат на македонскиот стрип.

Авторката го анализира и јазикот на огласите во весникот „Нова Македонија“ од 1945 до 1955 година со богат избор од примери, а и јазикот и стилот на колумната „Сакам да кажам“ од Горан Михајловски. Во продолжение, од стилистички аспект се анализирани синонимите во функционалните стилови, како и јазикот на преводите во текстот со наслов „Дали сме изгубени во преводот“.

Влијанието на англискиот јазик и неговиот статус на светски план се разгледуваат во текстот „Англоамериканскиот јазик како лингва франка на денешницата и неговото влијание врз македонскиот јазик од социолингвистички аспект“. Авторката пишува и за „Одразот на транзицијата врз лексичкиот систем на македонскиот јазик“, при што се разгледуваат спецификите од развојот на македонскиот јазик кои произлегуваат од општествените промени.

Од социолингвистички аспект се разгледува и појавата на синонимија кај некои понови заемки од англискиот јазик, потоа авторката пишува и за општествено-политичката терминологија во Република Македонија и, воопшто, за современите случувања во македонскиот јазик.

Во вториот дел од книгата се поместени текстови кои авторката ги објавувала во рамките на Јазичното катче што го пишувала во весникот „Време“ во периодот од јуни до неомври 2008 година, поточно избор од овие текстови. Дел од нив се посветени на правописната норма, односно на употребата на големата буква, за транскрипцијата од кирилица на латиница итн., а дел се посветени на лексички теми: за интернационализмите и архаизмите, за некои влијанија од англискиот јазик, а потоа ги среќаваме и следниве наслови „Глумец, актер или артист“, „Влечуга или влекач“, „Бенчмарк“, „За Интернетот, златните мечки и за други нешта“, „Рже не се држе“, „Компјутерција, моторција, филмација, театарција?“, „Пиете ли чај од брусница?“, „Прсиплева и прст и плева“.

Нема многу социолингвистички анализи во македонската наука за јазикот, па така книгата „Социолингвистички огледи“ на авторката Симона Груевска-Мацоска ја пополнува оваа празнина, а се надеваме дека ова е само почеток и дека ќе продолжи и во иднина да се занимава со вакви теми.

Љупчо Митревски

316.723-021.463(049.3)

316.74:7.011.26(049.3)

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНАТА КОМУНИКАЦИЈА И
ВРСКАТА НА РАЗЛИЧНИТЕ КУЛТУРИ ВО ЕДНА НОВА СВЕТЛИНА**

(Александра Велева, Интеркултурната комуникација
изразена во масовната култура, Скопје 2011)

Кон средината на 2011 година во издание на Здружението за уметност и култура на живеење „Дијалог“ се отпечати книгата со наслов „Интеркултурната комуникација изразена во масовната култура“ (326 стр.) од м-р Александра Велева. Книгите што ја опфаќаат тематиката што го навестува насловот на книгата, а секако и она што е тема на овој труд, опфаќаат област што е малку истражувана во македонската научна средина. Ваков мултидисциплинарен пристап што ги врзува нишките меѓу културологијата и комуникологијата како одделни области кои се преплетуваат и за целосна претстава на зададените прашања завлегуваат во разни научни области кои само ја дополнуваат целосната слика за поставеноста на масовната култура преку комуникациите.

Авторката започнува преку една глобална слика со дефинирање на концептот за претставување на одделните тематски целини, а со тоа дава една насока која може да ја следи читателот преку зацртаните прашања што претставуваат цел за елаборација на неколку комплексни прашања кои не е можно целосно да се елаборираат ако се има предвид еден пристап, тука кон нив неизбежен е целосен пристап од различни гледишта. Глобализацијата како процес неизбежно завлегува во сите сфери на живеење, па оттаму и констатацијата дека интеркултурната комуникација се јавува како основно средство на глобализацијата уште на почетокот ни навестува дека е опфатено едно широко поле на интеркултурните комуникации преку кои се пренесува, се оценува, се селектира и се гради масовната култура. Интеркултурноста може да ја поставиме во две сосема спротивни гледишта, првото што има потреба од доближување до поинаквото за да го разбереме и да ги најдеме сличностите, наедно и да ги почитуваме различностите и на процесот на формирање на масовна култура да гледаме како на придобивка; второто, да го сметаме тоа ширење како разлевање во тоа море од различности до безличност. Но, доколку подобро се запознаеме со различностите, толку полесно во мноштвото ќе можеме да го издвоиме она што е носечко и поинакво како придобивка на модерните комуникации каде што светот стана едно „глобално село“. Оттаму, уште на почетокот се дефинираат основните поими во книгата како што е интеркултурната комуникација и масовната култура, содржани и во насловот, за да се навлезе потоа подлабоко и во другите термини што ја градат општата слика за феноменот на интеркултурноста која може да се реализира преку масовната култура и начинот на комуникации изразени преку јазичната интеракција меѓу припадници од различни култури.

Книгата претставува целина преку која постапно навлегуваме во основните теоретски податоци за поставеноста на избраните предмети, потоа во секој дел, преку вежби, примери и пренесени искуства, се дава еден преглед и на крајот следуваат заклучни белешки или сумирани резултати. Авторката izdelува 12 тематски целини, кон нив се надополнува краткиот вовед и делот каде што е претставена користената и консултираната литература. Тематските целини се прет-

ставени преку три дела: I Дефинирање на концептите (варијаблите) каде што се обработени наредниве наслови: 1. Култура, 2. Масовна култура, 3. Комуникација и 4. Интеркултурна комуникација; II Партитативни компоненти поврзани со интеркултурната комуникација каде што се вградени насловите: 5. Идентитет, 6. Преведување на културите, 7. Психолошките аспекти во интеркултурната комуникација, 8. Интеркултурна комуникација – семиотички пристап, 9. Интеркултурната комуникација и „третата култура“ и 10. Развоен модел за интеркултурна чувствителност; III Обука и практика на интеркултурната комуникација каде што се обработени деловите: 11. Обука за интеркултурна комуникација и 12. Практиката на интеркултурната комуникација. Принципите и методите при изработката нè водат кон неколку општи заклучоци кои говорат за сериозен научен пристап при изработката на ова дело. Притоа авторката не се задржува само на една, конкретна научна теорија, туку развива повеќенасочна мрежа испреплетена околу најновите светски истражувања во културологијата и во комуникологијата.

Во првиот дел – Дефинирање на концептите (варијаблите), се претставени основните ставови околу поставеноста на културата и комуникацијата (како процеси) и феномените во денешни услови, масовната култура и масовните комуникации. Она што некогаш се опфаќало со овие области било насочувано кон други науки, во нивни рамки или како потреба да се објаснат некои процеси. Денес тие процеси земаат таков опфат што речиси не постои научна област што нема потреба од нивна поткрепа. Од друга страна, пак, неизбежен беше и развојот на овие две големи области во кои се развива една заемна причинско-последична релација. Се почнува од определбата на поимот култура и неговата поврзаност со еколошките, социополитичките и индивидуално-психолошките варијабилни, за да се направи еден преод од постарите учења за културните универзалии до најновите истражувања на она што го опфаќа поимот култура, особено што преку глобалната и интеркултурната психологија којашто овозможува полесно толкување на некои појави. Притоа може да се земе предвид дека културната различност може да го определи крајот на психичкото единство кога некои процеси ќе се постават надвор од тој затворен систем под влијание на различните културни особености што ни ги нудат просторот и ситуацијата. Тоа може да се употреби како добра основа за толкувањето на масовната култура или културата на масите во определен историски и социјален контекст. Авторката завлегува во формата и содржината на културата и на производот на тој сооднос изразен преку масовната култура, почнувајќи од постари периоди па до денешната поставеност на ова прашање. Принципот од дијахрониски кон синхрониски преглед на одделните прашања, всушност, е основниот принцип што го избрала Александра Велева за да ни ги доближи и да ни ги претстави овие големи области на едноставен и прегледен начин.

Во третиот наслов од првиот дел именуван како Комуникација даден е еден можеен пристап за дефинирање на поимот комуникација каде што сосема е оправдан ставот на авторката на оваа книга дека вака широк поим тешко се претставува преку една дефиниција, бидејќи неговото претставување колку што може да биде општо и да се разлее преку функциите што се покриваат со него, толку може и да се насочи кон еден единствен сегмент на комуникацијата да се сведе само како општење преку код – јазик. Дадени се теориите и моделите за дефинирање на поимот и анатомијата на комуникацискиот процес за да се стигне до врзувачката точка, односно до начинот како комуникацијата ѝ дава форма на културата.

Четвртиот наслов од првиот дел ја опфаќа интеркултурната комуникација како доминантна парадигма, почнувајќи од теориите, позитивните и негативните

страни на одделни мислења и ставови, преку доказите од етнографските истражувања преку кои се отсликува флуидноста на културата. Авторката врши едно емпириско истражување во културните вредносни варијации потпирајќи се на компаративните и новосоздадените интеркултурни студии и третирајќи го терминот култура од различни аспекти. Претставени се различните слоеви на културата (преку видлив и невидлив дел) вградени во трите основни сегменти (чувства, размислување и однесување). На синхрониско рамниште се претставени состојбите со методите и со системот на употреба на интеркултурната комуникација преку најновите истражувања во светот. Авторката при изработката на овој дел, а тоа доминира во целиот труд, целосно е свртена кон најновите светски достигнувања што ја опфаќаат интеркултурната комуникација и референците за масовната култура. Сепак, како препорака на крајот од првиот дел е насоката дека сето она што може да се поседува како знаење треба да се потврди во соодветната средина, а, ако нема доволно аргументи за целосно прифаќање, да се применат истражувачки методи и модели што ќе ја задоволат потребата.

Вториот дел – Партитативни компоненти поврзани со интеркултурната комуникација, започнува со петтиот наслов – Идентитет. Ова прашање во македонски услови побуди голем интерес од сите аспекти, но во мал број случаи се одеше кон дефинирање на поимот како основен градбен елемент на културата, од една страна, и интеркултурната комуникација, од друга страна. Процесот на толкување одеше спротивно, бидејќи кон идентитетот се приоѓаше како кон општиот поим што ги содржи формите култура, комуникација и сл., а во тие рамки се издвојуваа јазикот, религијата, фолклорот итн. Авторката тука сликовито ни дава други истражувања на светско ниво, сосема применливи во наши простори, еден вид практични примери низ кои пластично може да се откриваат елементите на себепрепознавањето преку различни форми на однесување, размислување, зборување итн. Внатрешното патување во потрага по себството завршува со надворешната спакувана форма, но низ ситните рески се пробива она што е суштинско и основно.

Шестиот наслов вграден во вториот дел ја опфаќа темата Преведувањето на културите. Тоа, всушност, е начинот како, откривајќи се себеси, откриваме заедничко и сродно со другите, а откривајќи ги другите ги наоѓаме и различностите на кои може да се гледа како на богатство што ни е дадено на дофат или како на нешто што може да нè направи инфериорни. Во секој случај, пораката е дека никогаш нема да може да ја согледаме убавината на тоа што го имаме ако не го гледаме како културна придобивка што може да ја понудиме, а, од друга страна, може да ја прифатиме од други ако ја вреднуваме соодветно. Според авторката, главната цел на интеркултурната иницијатива е да се разбере и да се сфати сопствената култура или културите различни од сопствената. Ова е подрачје што и во светски рамки е сè уште во една фаза на разгледување и елаборација и ни оддалеку научниците не се искажале за ова прашање околу трансферот на културите без да си наштетат едни на други, туку како глобална придобивка во модерното време, иако ширењето може да се одрази на националното, што не е за потценување кога станува збор за културите на малубројните, во светот на глобалните потфати.

Седмиот наслов претставен во вториот дел ги разработува психолошките аспекти на интеркултурната комуникација. Вниманието е насочено кон улогата на културата во процесот на комуникацијата, притоа особено се разгледува интеркултурната комуникација, адаптацијата, како и приспособувањето во тој комплексен процес. Разгледана е улогата на емоциите и дали може да се каналзира тој процес кога е во прашање интеркултурната комуникација. Разгледан е еден модел на вер-

балната и невербалната комуникација, со што се опфаќаат сите сегменти на општеството, а преку нив се доаѓа и до културните разлики во употребата на невербалните канали, што продуцира несигурност на пораките, а тоа може да доведе до конфликт и до недоразбирање. Неизбежно тука се јавува потребата од приспособување. Авторката користи вежби и насоки како да се соочиме со потребата да градиме успешни врски со луѓе од други култури. Секако, во поттикнувањето на позитивно однесување главно место зафаќаат емоциите и како преку нив да се развие флексибилност, отвореност, критичко размислување и толерантност кон другите, а со тоа се гради и толерантност кон себеси.

Во осмиот наслов од вториот дел е претставен семиотичкиот пристап на интеркултурната комуникација. Пред сè, станува збор за знаковите системи и сето она што може да го сфатиме како знак. Но, знакот не може да се гледа во изолација, туку во рамките на дискурсот и во системот на градење на соодветен дискурс. Оттаму, културата претставува отворен систем кој функционира преку кодови и текстови, а со тоа се отсликува една друга слика за културните односи.

Во деветтиот наслов од вториот дел – Интеркултурната комуникација и „третата култура“, е објаснет поимот „трета култура“. Според авторката, тоа може сликовито да се претстави како – едно лице од културата 1 се среќава со лице од културата 2 и двете лица забележуваат сличности и разлики и ја градат културата 3.

Вториот дел завршува со десеттиот наслов – Развоен модел за интеркултурна чувствителност, каде што се објаснети фазите на овој модел и ставовите кон културните разлики. Неизбежно е минување низ основните фази, почнувајќи од негирање, па постапно, преку другите фази: одбрана, минимизирање, прифаќање, адаптација и интеграција. Еволутивните стратегии овозможуваат побрз премин од една кон друга фаза.

Третиот дел е составен од единаесеттиот и дванаесеттиот наслов и во нив е претставен еден модел на обука за интеркултурна комуникација и практики што овозможуваат примена на сето она што е елаборирано во претходните делови од книгата. Во едно модерно интеркултурно образование лесно може да се вклучат делови што ќе овозможат олеснување во интеркултурната комуникација преку индивидуални вежби, играње улоги, игри за симулација, решавање проблеми. Ваквите вежби претставуваат олеснувачи на целиот процес. Во таа насока во завршните наслови од третиот дел е опфатен еден глобален контекст на интеркултурната комуникација и се дадени културните претпоставки што ги определуваат моделите што може да бидат најдобри во определена средина. Користени се вежби и искуства од најновите светски истражувања што можат да дадат добри резултати во нашата средина.

Богатите илустрации поткрепени со светски автори, не само комуниколози и културолози туку и социолози, психолози, лингвисти, литерати од кои се повела оваа млада авторка само помагаат да се изгради една сигурна и аргументирана слика за интеркултурните комуникации изразени во масовната култура. Претставените дела на врвните светски имиња од оваа област, на едноставен, пристапен и јасен начин, на читателите им се нудат голем број информации. Овој труд може да го гледаме и како учебник, а, од друга страна, секој дел отвора простор за одделно истражување. Да посакаме овој труд да биде само почеток и оваа млада авторка да продолжи со своите научни истражувања и да ја збогатува литературата од областа на комуникологијата и културологијата со нови наслови.

Снежана Веновска-Антевска

**БАЗА НА ПОДАТОЦИ – ЕВИДЕНЦИЈАЛНИ ПОКАЗАТЕЛИ
ВО СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ¹ (СО ПОСЕБЕН ПОГЛЕД
НА МАКЕДОНСКИОТ)**

Проектот за евиденцијалните маркери во словенските јазици – создавање база на податоци се организира на Универзитетот во Мајнц, под раководство на професорот Бјерн Вимер (Björn Wiemer). Проектот има задача да ги определи и да ги утврди показателите (маркерите) на евиденцијалноста, првенствено на словенските јазици, а и во споредба со другите јазици што се зборуваат во Европа. Спроведувањето на овој проект има несомнено значење и за современите типолошки проучувања од оваа област, а и за македонистиката, затоа што во рамките на овој проект е вклучено и истражувањето за македонскиот јазик под раководство на проф. Елена Петроска.

Целта на проектот е прецизно да се изнајдат лексичките показатели на евиденцијалноста и да се одвојат од показателите на чисто епистемичката модалност. Истражувањето се состои во составување на база на податоци, во која ќе бидат опфатени веќе утврдени показатели со евиденцијални функции според одредени семантички и типолошки критериуми, за да може да биде направена соодветна типолошка споредба. Базата на податоци ќе треба да биде направена на таков начин што ќе може да ги опфати повеќето словенски стандардни јазици. Според јасната дефиниција на поимот евиденцијалност и ономазиолошки ориентираната класификација ќе бидат утврдени првенствено лексеми и синтаксички конструкции, кои ќе бидат систематски подредени врз основа на корпуси од спроведена анкета на истражување. Изработените прашалници ќе треба да бидат подготвени, пред сè, за т.н. „наивни“ говорители на соодветниот јазик, а потоа за лингвистички компетентни информатори. Ова истражување треба да постигне соодветна веродостојна анализа. Истовремено, со тоа би требало емпириски да се тестираат хипотезите за синтаксичките и прагматичките односи, како и за релациите во семантичката структура на евиденцијалните показатели. Врз основа на показателите кај словенските јазици, во план е да се изработи соодветен модел кој ќе дозволи проширување кон другите јазици, со тоа што преку методолошка единственост и прецизност поедноставно би се постигнала потребната споредбеност и би се дошло до посакуваните резултати.

Вимер ја разбира евиденцијалноста како појмовен домен, којшто се однесува, т.е. директно упатува на изворот на информацијата, врз основа на она што говорителот го изјавува, она што е засведочено во видокругот на говорителот, односно во исказот. Самиот извор упатува на соодветни ономазиолошки функции. Затоа е потребна класификација, за да се овозможи соодветен начин за собирање на потребниот материјал, со чија помош би можело да се види дека говорителот јасно упатува на изворот на информацијата. Евиденцијалните типови се определуваат

¹ Wiemer, B 2008: „Lexikalische Markierungen evidenzieller Funktionen: zur Theoriebildung und empirischen Erforschung im Slavischen“. *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in Slavischen Sprachen - Wiener Slavistischer Almanach*, Sonderband 72, 5-51.

преку репортативните и инференцијалните функции, што значи дека се прави разлика меѓу прекажаноста (сп. *Hans soll gestern verunglückt sein*, Ханс вчера наводно бил ишажен) и инференцијата (сп. *Hier waren offenbar Menschen*, Овде изгледа имало луѓе, кажано при првиот контакт со отпадоци од камперски оган во природа). Сепак, говорителот од свои причини, може и едноставно да не употреби експлицитен лексички доказ, со што експлицитно нè упатува на изворот на информацијата (на пр. *Hier waren Menschen*, Овде имало луѓе, и *Hier hat ein Fest stattgefunden* Овде имало јозба и др).

Сумирано кажано, целта на овој проект е архивирање и документирање на развојот на евиденцијалноста преку сеопфатно истражување спроведено преку специјални анкети. Во македонскиот стандарден јазик, како и во другите словенски, т.е. балкански јазици, евиденцијалноста е позната под неколку термини и поими, а првенствено се споменува и е одделно проучувана од странски и од домашни лингвисти, почнувајќи од Фридман, Лант, Тополињска, а во поново време и од Петроска, Тофоска, Лаброска и Гајдова. Пред да се проучува и да се етикетира како таква, се зборувало за конструкции од типот на сум + л-партицип и за т.н. прекажаност, но и дека тоа не е единственото нејзино значење (сп. Петроска 2008)². Фридман ја има објаснето евиденцијалноста (1982, 1986, 1999)³ со термините конфирмативност и не-конфирмативност, како нејзини основни типови на значење. Истражувањата упатуваат на тоа дека евиденцијалноста не користи посебни форми, туку контекстуално оспособени форми за нејзино изразување. Лант (1952)⁴ и Тополињска (2010)⁵ го употребуваат терминот дистанција. Гајдова и Лаброска (2010)⁶ разгледуваат лексички показатели на евиденцијалноста во македонските дијалекти (инспирирани од теоријата на Вимер). Петроска и Тофоска ги разгледуваат лексичките показатели на индиректната прекажана евиденцијалност (2011)⁷, а Гајдова и Лаброска на индиректната инференцијална евиденцијалност (2011)⁸. Тоа се први обиди да се претстави постоење на лексички показатели на евиденцијалноста во македонскиот јазик инспирирани од теоријата на Вимер. Така, евиденцијалноста во македонскиот јазик

² Петроска, Елена, 2008: „За таканаречената прекажаност во македонскиот јазик“.

³ Friedman, Victor 1982: *Reportedness in Bulgarian, Category of Stylistic Variant*; International Journal of Slavic Linguistics and Poetic 26-6, 149-153; Friedman, Victor 1986: Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian and Albanian. *Evidentiality in the Linguistic Coding of Epistemology*. red. W.L. Chafe – J. Nicholos. Ablex Pub. 168-187; Friedman, Victor 1999: Evidentiality in Balkan Slavic: Kyoto University.

⁴ Lunt H.G. 1952: *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Скопје.

⁵ Тополињска, Зузана 2010: *Семантичка/прамаитичка категорија дистанција*, Предавања на МСМЈЛК 2009.

⁶ Гајдова, Убавка, и Лаброска, Веселинка, 2010: „За евиденцијалноста во македонскиот јазик“, *Македонски јазик LXI/2010*, Скопје 53-58.

⁷ Петроска, Елена и Тофоска, Станислава-Сташа. 2011: „Лексички показатели за прекажана евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик“. *Македонско-полска научна конференција*, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

⁸ Гајдова, Убавка, и Лаброска, Веселинка, 2011: „Лексички показатели за инференцијална евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик“. *Македонско-полска научна конференција*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

не се базира само врз граматички показатели, туку и врз лексички. Во рамките на оваа теорија се смета дека евиденцијалноста е многу блиска со епистемичката модалност, но во принцип се разликува од неа – евиденцијалноста упатува на доказот, а епистемичноста го проценува, го вреднува. Ова укажува на важни разлики меѓу овие две категории, кои, поради честите совпаѓања, не може јасно да се разграничат. Интегративната теорија на Вимер треба да опфати како граматички, така и лексички маркери на словенските јазици и да може да се развива и надградува во однос на другите европски јазици.

Типолошка литература на темата „евиденцијалност“ е достапна уште од 90-тите години на минатиот век, а последнава деценија истражувањата од оваа област прераснуваат во вистинска „атракција“, чијшто резултат се многубројните засебни и збирни изданија на плејадата автори. Се одржуваат и седници и семинари, а од 2009 година на Универзитетот во Мајнц за првпат предмет на проучување станува и македонскиот јазик. Од 2010 година македонскиот јазик влегува во истражувачкиот проект. Завршени се преттестирањата, а во тек е целосно изведување на исцрпните анкети за евиденцијалните маркери во македонскиот јазик под раководство на Петроска.

Зоран Радически

929 Ивиќ, М.

**МИЛКА ИВИЌ
(1923–2011)**

Во осумдесет и осмата година од животот почина професор и академик Милка Ивиќ, долгогодишен професор на Катедрата за српскохрватски јазик на Универзитетот во Нови Сад, член на САНУ и почесен член на повеќе академии во светот.

Таа дојде на Филозофскиот факултет во Нови Сад веднаш по неговото основање во 1954 година во звањето доцент по одбраната на докторатот кај професор Александар Белиќ, познато и афирмирано име во славистичката наука.

Заедно со нејзиниот сопруг, академик Павле Ивиќ, и со професор Миливој Павловиќ ги поставија темелите на она што подоцна ќе се развие во Новосадски лингвистички центар, во кој како негов постулат ќе бидат вградени дострелите на современата лингвистичка наука не само во нивната научна дејност туку и во наставата. Уште во тие далечни години тие постојано се осврнуваа врз ставовите на новите лингвистички гледишта на Фердинанд де Сосир, Сапир, Блумфилд, Роман Јакобсон и други водечки имиња во лингвистичката наука, особено на структуралната лингвистика.

Како студент на Катедрата за англиски јазик во Нови Сад имав среќа да ги следам нејзините инспиративни предавања што професорката Ивиќ ги држеше за студентите од катедрите по странски јазици, секогаш пред полн аудиториум, за што беше потребно да се појде час порано за да се обезбеди место.

Она по што таа стана позната и ценета во славистичките кругови се нејзината научна заинтересираност во областа на синтаксата, за што има објавено трудови во многу водечки лингвистички списанија во тогашна Југославија и во светот, како и со своето учество на меѓународни конгреси и средби. Во тој научен интерес таа не пропушти да се осврне и врз одредена синтаксичка проблематика и во македонскиот јазик. Ќе ја запаметиме и како близок соработник и пријател на професорот Блаже Конески.

Сепак, она по што професорката Милка Ивиќ стана препознатлива во лингвистичките кругови е нејзината студија *Правци во лингвистичката наука*, која по преводот на англиски јазик, стана неодминливо четиво на многу лингвистички катедри пошироко во светот.

Замина еден голем педагог, истакнат научник и лингвист пар екселанс и пријател на Македонија.

Владимир Цветковски